

Nr. 2 (43) 2019 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAI

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (*Parama projektui*
„Romuvos keliais“ 1-85 psl.)

Rokiškio rajono savivaldybė

VISUOMENINĖ

REDAKcinė KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Arūnas Augutis
Nida Lungienė
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.rokiskis.rvb.lt
www.keliuociucentras.rvb.lt
El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt
Telefonas 8 458 51502

Pirmajame žurnalo viršelyje –
Rokiškio Juozo Keliuočio viešoji
biblioteka. Nuotr. Albino Kuliešio.

Ketvirtajame žurnalo puslapyje –
Rokiškio Šv. Juozapo koplyčios skulptūra
„Šv. Juozapas, Marijos sužadėtinis“.
Nuotr. Albino Kuliešio.

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 500 egz.
ISSN 1822-6221

Žurnalas „Prie Nemunėlio“ –
prenumeruojamas leidinys.
Prenumerata priimama
„Lietuvos pašto“ skyriuose
Leidinio indeksas – 5729
Kaina: 6 mėn. – 5,00 EUR
12 mėn. – 10,00 EUR

Turinys

- 3.... **GIEDRIUS KUJELIS.** „Mūsų susitelkimo dvasia yra brolybės, meilės ir laisvės šūkiai“. Pilietinės visuomenės ir masonerijos idėjos Mykolo Pijaus Paskalio Romerio dienoraštyje
- 12.... **GITANA VANAGAITĖ.** Modernybės ir krikščionybės dermė Juozo Tumo-Vaižganto apysakoje „Dėdės ir dėdienės“
- 18.... Mėlynoji paukštė su auksinių plunksnų vėduokle
- 24.... **REGINA BARTKIENĖ.** Sofijos Tyzenhauzaitės-de Šuazel-Gufjė šeimos palikimas Žemaičių muziejuje „Alka“
- 32.... **ROMA BONČKUTĖ.** Vaižganto Žemaitija
- 39.... **AISTĖ KUČINSKIENĖ.** Juozo Tumo-Vaižganto laišakai kaip tinklaveika
- 44.... **DAIVA VILKICKIENĖ.** Literatūrinis bibliotekos ruduo
- 51.... **LINA DŪDAITĖ- KRALIKIENĖ.** Naujos erdvės – žodžiui, minčiai, išminčiai
- 54.... **VITALIJA TRUSKAUSKAITĖ.** Inscenizacija šiuolaikiniame Lietuvos dramose teatre: Juozo Tumo-Vaižganto atvejo tyrimas
- 61.... **PAULIUS BAGOČIŪNAS.** Rokiškio grafų Tyzenhauzų istorijos pėdsakai Jozefo Franko „Atsiminimuose“ ir kituose Vilniaus universiteto bibliotekos dokumentuose
- 73.... **MIGLĖ MORKŪNAITĖ-VERVEČKIENĖ.** Jaunosios Rokiškio menininkės: conceptualus žvilgsnis ir neišsenkančios idėjos
- 77.... **VILIUS GUŽAUSKIS.** Poeto Rimgaudo Graibaus kūryba
- 80.... **ALVYDAS ŠLEPIKAS.** Liudo Dovydeno premijos laureatų sambūris
- 88.... **IRENA VARNIENĖ.** Ar jis ir mūsų rajono šviesulys?
- 94.... **GINA VILIŪNĖ.** Sofija Tyzenhauzaitė ir imperatorius Aleksandras I
- 97.... **MARIJONA MIELIAUSKIENĖ.** Kunigo Mykolo Tarvydžio gyvenimo ir veiklos kelias
- 101.... **AUDRONĖ TELŠINSKIENĖ.** XX tarptautinis vargonų muzikos festivalis Rokiškyje, skirtas čekų muzikai, pedagogui, vargonininkui Rudolfui Lymanui: išsaugojęs tradicijas ir išskirtinai naujas
- 105.... **SALVINIJA KALPOKAITĖ.** Ištikimi savo pašaukimui
- 112.... **ALDONA KRUSĖVIČIŪTĖ.** Tiesiakalbis Vaižgantas
- 117.... **RITA VISKAITIENĖ.** 2019 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Gerbiami skaitytojai,

pristatydamą naują žurnalo numerį tikiuosi, jog redakcinei kolegijai bus atleista už tai, kad jame išskirtinis dėmesys skirtas literatūrai. Tam neginčijamas pretekstas buvo naujos Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos atidarymas, „Rokiškis – Lietuvos kultūros sostinė“ programoje rudeniškai spalvingo literatūros mėnesio renginių gausa ir įdomūs kūrybiniai susitikimai su autoriais bei atlikėjais. Žurnalo puslapiuose spausdinami Vaižganto metams skirtos konferencijos, kurių organizavo Rokiškio viešoji biblioteka, pranešimai. Pateikiamose publikacijose Vaižgantas iškyla kaip aktyvus visuomenininkas, be galo šviesi, tauri, pilietiška asmenybė su išskirtiniu charakteriu ir nuostatomis. Šių straipsnių autoriai pabrėžia Vaižganto kūrinų kalbos vaizdingumą, nagrinėja laiškus ir kitą autentišką medžiagą, jo ryšius su to meto žymiais dvasininkais, švietėjais, rašytojais, visuomenės veikėjais.

Turiningame „Rokiškis – Lietuvos kultūros sostinė“ literatūrinio vingio kontekste prasmingai sutapo Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos naujų patalpų atidarymo šventė, kurią lydėjo daug literatūros pažinimo renginių ir susitikimų. Pirmojo Sofijos Tyzenhauzaitės rašytojų sąskrydžio dalyviai, muzikinės-literatūrinės programos atlikėjai liudijo Rokiškio dvaro grafitės, pirmosios LDK rašytojos moters Sofijos Tyzenhauzaitės plačią erudiciją, išsilavinimą, kūrėjos talentą ir jautrią, bet valdingą asmenybę. Skaitytojui atrasti Sofiją padės istorinių-archyvinių dokumentų analizė, rašytojos Ginos Viliūnės mintys. Sofijos asmeninio žavesio ir išgyventų jausmų kontekste pristatoma 2019 metų Juozo Keliučio literatūrinės premijos laureatė – aktorė Virginija Kochanskytė, sukūrusi ir drauge su Kauno muzikinio teatro aktoriais Rokiškio publikai dovanojusi muzikinę-literatūrinę kompoziciją, didingą ir jaudinančią Sofijos Tyzenhauzaitės jausmų atspindžių improvizaciją. Literatūrinis Liudo Dovydeno premijos laureatų sambūris, vasarą įvykęs Rokiškio viešojoje bibliotekoje, įpareigojo dar kartą priminti geriausių lietuvių rašytojų romanus ir jų autorius, kuriuos žurnale pristato rašytojas Alvydas Šlepikas. Kraštiečio poeto Rimgaudo Graibaus kūrybą pristato literatūrologas Vilius Gužauskis. Gerų emocijų ir atidos savam kraštui rasite žurnalo „Svečio“ rubrikoje pristatomame straipsnyje apie poetą, vertėją Arvydą Genį ir vaikų rašytoją Virginą Šukytę-Genienę. Literatūrinis bibliotekos ruduo buvo be galo aktyvus, spalvingas meno žmonių kūrybinėmis improvizacijomis, betarpiška kūrėjo ir klausytojo susitikimo šiluma, šypsenomis ir meninio žodžio įtaiga.

Dėkoju straipsnių autoriams, leidinio fotografui ir leidėjams už mintis, ieškojimus ir kūrybinius sprendimus. Mieliems skaitytojams linkiu naujajame numeryje rasti patrauklų, informatyvų tekstą, įdomų pašnekovą, pamatyti meno kūrinių spalvas, iliustracijų savitumą.

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliučio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliučių palikimo
studijų centro pirmininkė

„Mūsų susitelkimo dvasia yra brolybės, meilės ir laisvės šūkiai.“

Pilietinės visuomenės ir masonerijos idėjos Mykolo Pijaus Paskalio Romerio dienoraštyje

GIEDRIUS KUJELIS

Rokiškio krašto muziejaus Istorijos skyriaus vedėjas

Įvadas

Pilietybė – tai teisiniai ryšiai su valstybe. Piliėtis ir valstybė vienas kito atžvilgiu turi tam tikras pareigas ir teises. Būti piliečiu – reiškia priimti tos valstybės esamą teisinę kultūrą ir prisiimti tam tikras pareigas, apibrėžtas įstatymais. Aktyvus pilietiškumas susieja įvairias asmenybes ir suteikia joms galią dalyvauti

ekonominiame, socialiniame, kultūriniame, pilietiniame ir politiniame visuomenės gyvenime.¹ Pilietiškasis pilietis – tai tas, kuris prisiima daugiau pareigų, nei iš jo reikalauja valstybė, domisi ir dalyvauja valstybės politiniame, socialiniame, kultūriniame gyvenime, dalyvauja nevyriausybinų organizacijų veikloje ir tokiu būdu tiesiogiai prisi-

deda prie bendruomenės gyvenimo kūrimo. Aktyvūs piliečiai (pilietiškai piliečiai) yra unikalūs individai, kuriantys ir kūrybingi, turintys kritinį mąstymą apie viešąjį gyvenimą ir pačią valstybę – jos valdžią.² Pilietiškumas negali būti tapatinamas su tautiškumu, nors šios sąvokos ir susijusios, tačiau yra atskiri pilietiško segmento.

VDU prof. M. Romeris (pirmas iš dešinės) su filosofu Vydūnu. Trečias asmuo neatpažintas. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus

Mykolas Kazimieras Romeris (M. Romerio tėvas) (1845–1920).
Dail. Elena Romerytė (1860–1946). Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus

Viena didžiausių pasaulinio lygio pilietinės visuomenės asociacijų CIVICUS pateikia tokį pilietinės visuomenės apibrėžimą: pilietinė visuomenė – tai arena, veikianti atskirai nuo šeimos, valstybės ir rinkos, kurioje žmonės vienijasi bendrų interesų labui ir viešajai gerovei kurti.³

Demokratinėje visuomenėje pilietiškumas yra stipriai skatinamas ir laikomas vienu iš visuomenės ir valstybės pamatų, tačiau autokratiniai režimai naikina bet kokias pilietiškumo apraiškas, nes jos kelia tiesioginę grėsmę režimui.

Pilietinės visuomenės formavimasis Europoje siejamas su XVII–XVIII amžiais suklestėjusia liberalizmo filosofija.⁴ Tuo laikme-

čiu visuomenės draskė religiniai nesutarimai, politiniai kivirčiai, korupcija, išnaudojimas ir visiškas nepasitikėjimas dėl turtingųjų ir vargšų nesutarimų. Dž. Lokko idėjos propagavo bažnyčios ir valstybės atskyrimą, skelbė religinę toleranciją kaip vieną svarbiausių šiuolaikinės visuomenės bruožų ir sukūrė erdvę tolimesnei laisvos minties pažangai, kuri turėjo pažadinti visuomenės domėjimąsi moralės klausimais, siekti geradarystės ir sukurti žmogaus vidinį pasaulį daug turiningesnį.⁵ Tai padėjo sukurti „Laisvosios mūrininkijos“ brolijos, kuri įkūnijo pilietinės visuomenės idealus, pamatus.

Mykolas Pijus Paskalis Romeris yra tikras pilietiško žmogaus pavyz-

dys, įkūnijantis visas pilietiškumo vertybes ir idėjas, savo gyvenimą paskyręs Lietuvai.

Didžiausias Mykolo Romerio palikimas, be jo reikšmingų darbų konstitucijos, teisės, istorijos ir politikos srityje, yra jo dienoraštis, kurį sudaro 40 tomų. Jis apima 1911–1945 m. laikotarpį. Šiuo metu išleisti 7 dienoraščio tomai. Dienoraštyje autorius aprašo ir savo veiklą masonų organizacijoje. Būtent šie duomenys yra mūsų tyrimo objektas.

Romeriai

Sena ir plati bajoriška Romerių giminė Lietuvoje pasirodo XVII amžiuje. Tai viena iš nedaugelio garsių Livonijos didikų ir bajorų giminių, palikusi itin ryškų pėdsaką Lietuvos visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime. Giminė kilusi iš Meiseino žemės Saksonijoje, ir jos kilmę primindavo dar XX a. pradžioje prie pavardės puikavęsis vokiškasis bajoriškas „von“. Į Lietuvą Romerių kelias ėjo per Kuršą: vienas giminės atstovas, kitados tapęs Livonijos ordino riteriu, po ordino supasaulietinimo priėmė evangelikų tikėjimą, vedė ir čia pradėjo naują Romerių giminės atšaką. Per daugelį kartų Romeriai susigiminiavo su Lietuvos bajorija ir asimiliavosi.⁶

Pirmuoju Romerių giminės atstovu Lietuvoje laikomas artilerijos generolas Motiejus Romeris (apie 1606–1699). Jo portretas, kadaise puošęs Romerių giminės lizdo – Bagdoniško dvaro „ponų namo“ – sienas, šiandien yra saugomas Rokiškio krašto muziejuje (RKM-4048), ten pakliuvęs pirmaisiais sovietų okupacijos metais pradėjus nacionalizuoti Lietuvos dvarų vertybes.

Motiejaus Romerio tėvas Steponas Romeris testamente paliko priesaką savo palikuonims, kurio ištikimai laikėsi visi šios giminės atstovai: „nuolankiai prašau ir mal-

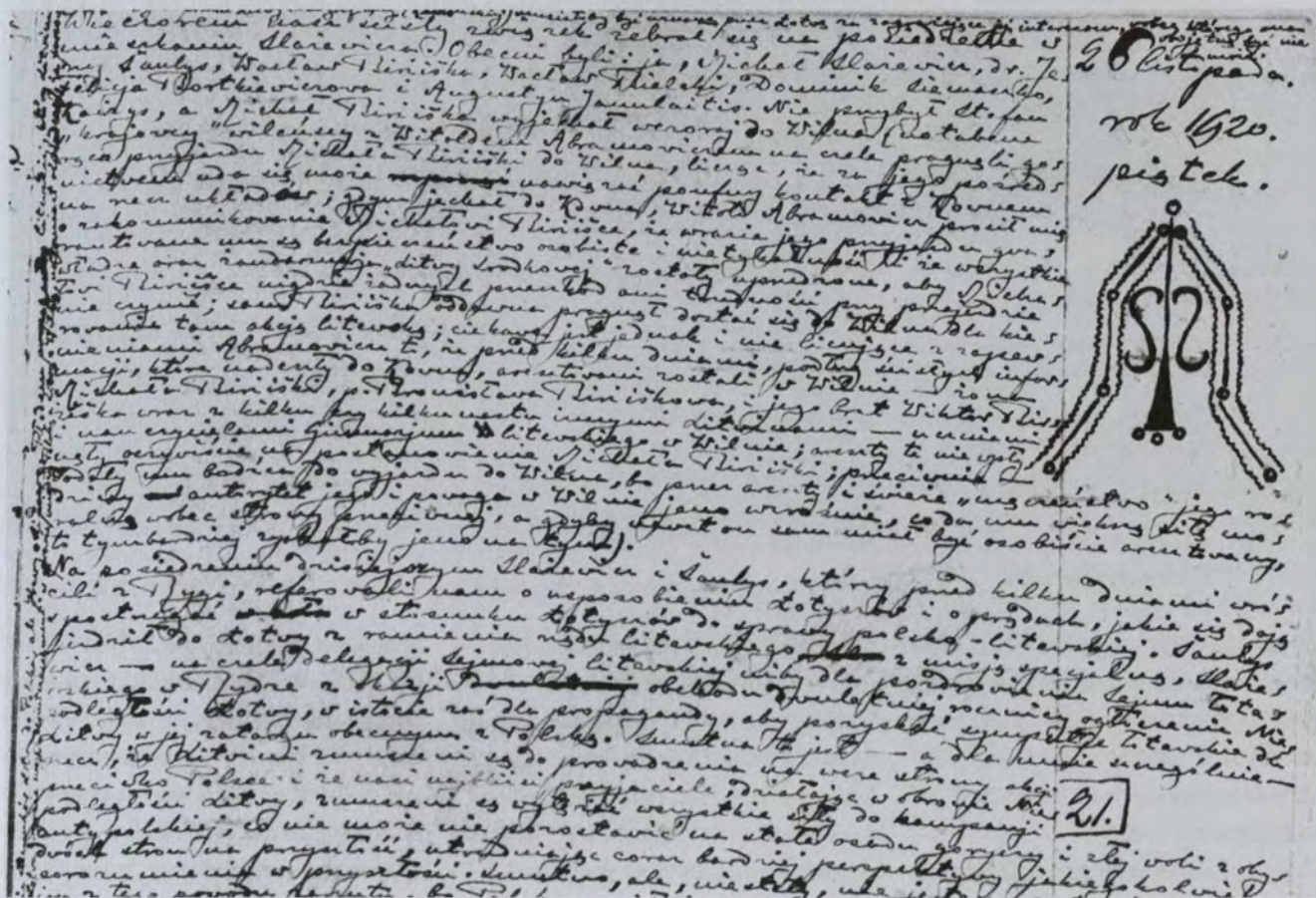
veiklos verpetą palaidojo norą gauti formalų politinių mokslų baigimo patvirtinimą.

Ketvirtasis M. Romerio amžiaus dešimtmetis buvo vienas sunkiausių jo asmeniniame gyvenime. 1914 m. balandžio 6 d. M. Romeris neteko artimiausio žmogaus – mamos, ne mažiau išgyveno ir dėl mylimosios Annos Wolberg mirties, kuri mirė tų pačių metų lapkritį. Galima manyti, jog šie asmeniniai išgyvenimai M. Romerį paskatino rūpintis valstybe.

kūrybiškas, nuolat ieškantis efektyvesnių žinių perteikimo formų. Vertinamas universiteto ir fakulteto akademinų bendruomenių, M. Romeris net tris kartus buvo išrinktas Lietuvos universiteto rektoriumi ir šias pareigas su pertrauka ėjo septynerius metus (1927–1928, 1933–1936, 1936–1939), t. y. ilgiau nei bet kuris kitas šio universiteto rektorius.

Įvertinant mokslinę ir pedagoginę veiklą, 1926 m. M. Romeriui suteiktas profesoriaus pedagoginis

spausdinami Lietuvos ir užsienio (Lenkijos, Prancūzijos, Rumunijos) teisiniuose leidiniuose. Jis drąsiai reiškė ir gynė savo mintis, mokėjo nuodugnai, įtikinamai ir vaizdžiai jas argumentuoti, nebuvo siauras specialistas, o domėjosi ir tyrė įvairias administracines, baudžiamosias, tarptautines ir kitų teisės šakų, taip pat istorijos mokslų problemas. Tačiau pagrindinė jo mokslinio darbo sritis – konstitucinė teisė, kurios visuotinai pripažintu autoritetu laikomas iki šiol.

1920 m. liepos 20 d. M. Romerio dienoraščio puslapis su iliustracija, žyminčia vykusį masonų posėdį (Lietuvos mokslų akademijos biblioteka)

1915 m. M. Romeris įstoja į J. Pilsudskio organizuotus karinius legionus kovai su Rusijos kariuomene. Tačiau tarnaudamas štabe nenusišalino nuo politinės veiklos. Nuo 1917 m. rugsėjo iki 1918 m. gruodžio mėn. dirbo taikos teisėju Kolne, vėliau apygardos teisėju Lomžoje.⁹

Prof. M. Romeris buvo laikomas vienu geriausių fakulteto pedagogų,

vardas, o 1932 m. – teisių daktaro laipsnis. Nepaprastai įvairus ir gausus prof. M. Romerio mokslinis palikimas. Tai daugybė monografijų ir veikalų: „Reprezentacija ir mandatas“, „Administracinis teismas“, „Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose“, „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos“, didžiulis ciklas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“, mokslinių straipsnių, kurie buvo

Prof. M. Romerio nuopelnai savo kraštui įvertinti Gedimino ir Vytauto Didžiojo antrojo laipsnio ordinais. Jam įteiktas Latvijos Trijų žvaigždžių 2-ojo laipsnio ordinas, jis išrinktas Prancūzijos Garbės legiono karininku. Jo pasiekimai moksle pastebėti ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio šalyse: jis išrinktas Čekoslovakijos mokslo ir meno akademijos, Tarptautinio Prancū-

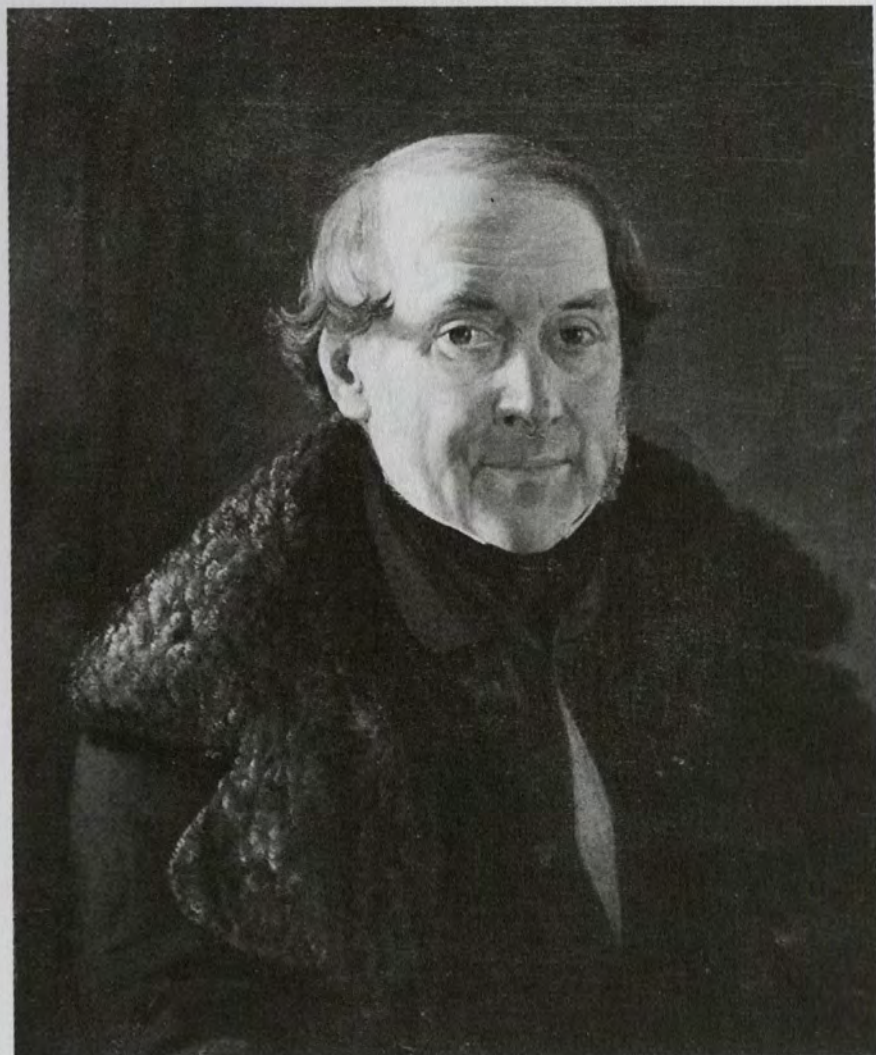
Masonų ložės „Uolusis lietuvis“ ženklelis (Lietuvos nacionalinis muziejus)

zijos revoliucijos instituto nariu, Rumunijos Karališkojo administracinės teisės instituto nariu korespondentu.¹⁰

2000 m. Vytauto Didžiojo universitete atidaryta M. Romerio teisės skaitykla. 2004 m. Lietuvos teisės universitetui suteiktas Mykolo Romerio universiteto (MRU) vardas. 2006 m., minint M. Romerio 125-ąsias gimimo metines, universiteto senatas įsteigė prof. M. Romerio vardinę premiją, kuri skiriama už aktyvią veiklą ugdati pilietinę visuomenę. M. Romerio vardu pavadintos gatvės Rokiškyje, Kaune ir Trakuose.

Masonų brolija

Masonų brolija nuo įkūrimo 1717 m. ilgą laiką buvo apipinta legendomis ir įvairiais kaltinimais, pradant nuo šėtono garbinimo iki pasaulinių sąmokslų organizavimo ir vykdymo. Laisvoji mūrininkija nėra nei religija, nei bažnyčia, nei partija, nei stalo kompanija ar sąmokslininkų sambūris. Laisvoji mūrininkija yra geros reputacijos laisvų vyrų susivienijimas. Taip masoneriją apibūdina Austrijos Didžiosios ložės didysis meistras Alexanderis Giese.¹¹ Ložės yra atvi-

Masonų ložės „Uolusis lietuvis“ meistras Mykolas Juozapas Romeris (1778–1853)
Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus

ros geros valios žmonėms, laisvieji mūrininkai nori sukurti humanišką ir humanistinį pasaulį. Ložė jungia įvairios kilmės, skirtingo išsilavinimo, neretai priešingų pažiūrų vyrus, kurių religinės ir politinės pažiūros dažnai visiškai priešingos, ji jungia vyrus, kuriuos vienija brolybės dvasia ir kurie vienas kitą laiko sau lygiu.¹²

Masonų judėjimo pradžia Lietuvoje skaičiuojama nuo 1776 m., kai Vilniuje buvo įkurta ordino „Chevaliers de St. Charles“ („Šv. Karolio riterių“) komandorija, kuriai vadovavo Motiejus Žynievas. 1778 m. komandorijos vadovas ją (komandoriją) pakeitė į ložę „Bon Pasteur“ („Gerasis ganytojas“). Vėliau ložė skyla į 3 atskiras ložes:

prancūziškąją „Bon Pasteur“, lenkiškąją „Uolusis lietuvis“ ir vokiškąją „Zum Tempel dem Weisheit“.¹³ 1781 m. Vilniuje buvo įteigta didžioji provincijos ložė „Lietuvos tobuloji vienybė“. Ložės meistru tapo Mykolas Oginskis.¹⁴ 1789 m. ložių veikla Lietuvoje apmirė ir buvo atnaujinta tik 1812 metais. 1813 m. ložė turėjo 24 narius. 1816 m. „Uoliojo lietuvių“ ložės narių sąrašuose atsiranda Mykolo Kazimiero Romerio asmuo, įvardijamas kaip turintis pameistrinio laipsnį.¹⁵ Nuo 1818 m. M. Romeris ėjo ložės katedros meistro pareigas, vėliau – Lietuvos Didžiosios provincijos ložės „Tobuloji vienybė“ vadovas iki masonų judėjimo uždraudimo Rusijos imperijoje 1822 metais.

Propaguodami humanistines nuostatas, Lietuvos masonai ypač aktyviai pasisakė už baudžiovos panaikinimą. 1817 m. Vilniaus bajorų seimelyje, kuris siekė panaikinti baudžiovą, iš 56 narių 27 buvo masonai. To meto brolija atliko ir svarbų visuomeninį bei kultūrinį vaidmenį: skyrė lėšų švietimui, mokslui ir menui, užsiėmė labdara, rėmė gabius studentus, šelpė našlaičius ir patys kūrė socialines programas. Įvairių sluoksnių žmones subūrusiai elitinei organizacijai priklausė žymūs to meto visuomenės ir kultūros atstovai, menininkai, mokslininkai.¹⁶ Masonai yra žmonijos tarpusavio meilės, brolybės idealų, žmonių dvasios laisvės propaguotojai.

Masonerijos judėjimas Lietuvoje atkurtas 1911 m. įkūrus ložę „Jed-

ność“ („Vienybė“), kurios nariu tapo Mykolo Kazimiero Romerio proanūkis Mykolas Pijus Paskalis Romeris.

Masonerijos idėjos ir veikla Mykolo Pijaus Paskalio Romerio dienoraštyje

Mykolas Pijus Paskalis Romeris į masonų ložės „Jedność“ narius buvo išventintas 1911 m. kovo 26 dieną. „Mūsų susitelkimo dvasia yra brolybės, meilės ir laisvės šūkiai; mus vienija meilė žmogui – kilniausiaja ir veiksmingiausiaja šių žodžių prasme.“ Taip savo įstojimą į broliją pakomentavo M. Romeris. „Jedność“ ložės meistras buvo Vilniaus gydytojas Jurgis Romas, jo pavaduotoju – Liudvikas Čarkovskis, ložėje buvo 12 narių.¹⁷

Tais pačiais metais nuo „Jedność“ atsiskyrė nauja ložė „Litwa“, kurios meistras tapo M. Romeris. Ložei priklausė M. Sleževičius, I. Prozoras, I. Kraskovskis, B. Kżyżanovskis, Z. Z. Nagrodzki, A. Luckevičius, E. Romas, Leoncijus Bramsonas, Vaclovas Biržiška, Vaclovas Bielskis, Feliksas Bugailiškis, Andrius Bulota, Jurgis Šaulys, Jonas Vileišis, vienintelė moteris Felicija Bortkevičienė, Vaclovas Lastauskis, Mykolas Biržiška, A. Zaštovtas, ir Kazimieras Ostachievičius.¹⁸

Kaip matyti, tautinė ložės sudėtis atspindėjo LDK tradicijas, ložėje buvo lietuvių, lenkų, rusų, baltarusių, žydų atstovų. Masonų ložių nariai bandė apmąstyti, ieškoti galimybių koordinuoti jų atstovaujama tautinių visuomeninių politinių

*M. Romerio vasarnamis Bagdoniškyje.
Nuotr. Giedriaus Kujelio*

grupučių siekius bei programas ir siekti istorinio Lietuvos valstybingumo atkūrimo. Buvo dedama daug pastangų kovojant su nacionalistinėmis, šovinistinėmis nuotaikomis krašte.¹⁹

1915 m. į Lietuvą įžengus kaiserinės Vokietijos kariams, daugelis ložių narių pasitraukė į Rusiją. Likusieji susijungė į vieną ložę, kuriai vadovavo Jurgis Šaulys. Buvo nuspręsta atsijungti nuo Didžiųjų Rusijos tautų rytų ložės ir įkurti savąją Didžiųjų Lietuvos rytų ložę. Tačiau ložės veikla apmirė ir buvo atkurta tik 1920 metais.

Vilniuje atgimusioms masonų ložėms priklausė Lietuvos tautų demokratinės orientacijos veikėjai. Informuodami, konsultuodami vienas kitą, jie, pasinaudoję šiomis struktūromis, ieškojo kompromisų, naujų idėjų ir diegė jas savo visuomeninių organizacijų veikloje. Jie skatino visuomeninius judėjimus ir tas iškristalizuotas idėjas įgyvendinti.²⁰

1917–1918 m. M. Romeris ėjo teisėjo pareigas apygardos ir apskrities teismuose Kolne ir Lomžoje. 1918 m. lapkričio 24 d. M. Romeris atvyksta į Vilnių. Vilniuje susiklosčiusią padėtį M. Romeris apibūdina kaip chaosą. Tokiomis aplinkybėmis jis susitinka su savo bendraminčiais – S. Baginskiu, B. Kžyžanovskiu, T. Vrublevskiu, Vitoldu Abramovičiumi, Janu Pilsudskiu, kurie buvo ir ložės nariai.²¹ Pokalbio tema – padėtis Varšuvoje aptarimas bei Lietuvos valstybės ir Vilniaus klausimas. Kitą dieną susitinka su Jonu Vileišiu.

1919 m. balandžio 6 d. Liuviko Abramovičiaus bute įvyko susitikimas su Vitoldu Abramovičiumi ir Janu Pilsudskiu. Buvo aptariamas nedalomas Lietuvos (kartu su Baltarusija) klausimas. Diskutuota dėl pačios lietuviškiausios programos pagrindų ir jų įvykdymo, kuri yra grindžiama nedalomos istorinės

Vasarnamio detalės. Atminimo lenta ir Mykolo Romerio inicialai ant pamato.
Nuotr. Giedriaus Kujelio

Lietuvos su sostine Vilniumi valstybingumo, esančio valstybinėje sąjungoje su Lenkija, atstatymu.²²

M. Romeris buvo paskirtas atstovauti ir užmegzti ryšius su lietuvių politikais dėl vadinamosios Pilsudskio programos. Programos idėja buvo įvykdyti perversmą Vilniaus krašte, kai Lenkijos kariuomenė vaduos Vilnių nuo bolševikų. Vilniaus krajevcai planavo sudaryti vyriausybę Vilniuje iš Lietuvos demokratų, Lietuvos lenkų ir baltarusių ir taip numalšinti Lenkijos imperialistinius siekius. Tačiau tam reikėjo Lietuvos valdžios pritarimo. Šiuo klausimu 1919 m. balandžio 17 d. buvo susitarta su J. Vileišiu ir S. Kairiu.

Iš šių susitikimų matyti, kad Vilniaus ir Lietuvos valstybingumo problemos buvo sprendžiamos pasi-

telkiant buvusios masonerijos ryšius ir įtakas. Masoniškos struktūros įgalina burtis elito atstovus, nepaisant jų skirtumų, iš pirmo žvilgsnio atrodytų nesuderinamų, aiškintis ir ieškoti bendro suderinto intereso. Dienoraščio tekstai liudija masoniškų struktūrų įtaką pirmosioms neoficialioms Lenkijos ir Lietuvos politinių jėgų akcijoms sprendžiant Vidurio Lietuvos klausimą.²³

1920 m. liepos 25 d. įrašė M. Romeris užsimena apie liepos 20 d. vykusį ložės susitikimą, taip pat pabrėžia, kad savo dienoraštyje visada pažymi dieną, kada vyksta ložės susitikimai, kuriuose jis pats dalyvauja. Dienoraštyje prie datos nupiešia kokį nors piešinį. Autorius pabrėžia, kad masonų ložės susitikimai itin slapti ir negalima viešinti nei to, kas

1805 m. Kriaunų dvaro valdos, priklausiusios Romerių giminei, žemėlapis. Bronislovo Marijos Komorovskio dovana Rokiškio krašto muziejui

buvo kalbama ir kokie sprendimai priimami, ir apskritai negalima užsiminti, kad masonų ložė egzistuoja. Baimindamasis carinės Rusijos represijų ir galimo masonų tinklo išaiškinimo, dienoraštyje iki pat savo išvykimo į legionus 1915 m. jis apie broliją neužsimena. Tik dabar nebematantis jokie pavojaus, nes masonai nesirengia griauti vyriausybės, bet, atvirksčiai, stengiasi ją kurti, taip pat tikįs, kai po 40 m. pagal jo reikalavimus dienoraštis taps viešai prieinamas, masonai jau bus nebe slapta organizacija.²⁴

Tą dieną į Jurgio Kairio butą M. Romeris sukviė visus Vilniaus ložių brolius. Susirinko septyni asmenys: M. Romeris, Jurgis Šaulys, Steponas Kairys, Vaclovas Bielskis,

Felicija Borkevičienė, Dominykas Semaška ir Augustinas Janulaitis. Ložė buvo pavadinta „Lietuva“ ir priskirta Didiesiems Lietuvos rytams. Visi senieji Vilniaus ložių nariai, jei tik norės, galės prisidėti ir yra laikomi broliais. Tad formaliai ložei dar priklauso: Mykolas Sleževičius, Jonas Vileišis, Andrius Bulota, Feliksas Bugailiškis, Mykolas Biržiška, Vaclovas Biržiška, Šaradas Zemachas, Jurgis Romas, Česlovas Landsbergis, Antonis Luckevičius, Aleksandras Zaštautas, Osmolovskis, Bramsonas. M. Romeris pabrėžia, kad anksčiau, carinės priespaudos metais, ložė buvo revoliucinė ir antivalstybinė, o dabar tampa lietuviška lietuvių žemėje su ankstesniais humanita-

riniais ir laisvės siekais.²⁵ Įdomus sutapimas, kad didžioji dalis ložės brolių yra teisininkai.

1920 rugpjūčio 8 d. vėl randame įrašą apie vykusį ložės susirinkimą, kuris įvyko Janulaičio bute. Susirinkime dalyvavo tik 5 broliai: M. Romeris, S. Kairys, F. Bortkevičienė, A. Janulaitis ir D. Semaška. Susirinkimo metu aptarta ložės veiklos programa. Tačiau M. Romeris nutarė aptarti egzistavimo būtinybę. Šiandieninė ložė turi palaikyti valstybinę poziciją, turėti tikslą stiprinti valstybingumą ir įpinti į valstybę humanitarinių taisyklių, kurios sudaro masonų veiklos principus. Tikslas – suvienyti Rytų Lietuvą su likusia šalies dalimi, siekti susijungti su valstybės politika ir turėti

planuojamosios įtakos. Masonų organizacija yra vienijanti įvairių tautybių elementus ir yra specialiai šiai užduočiai atlikti.²⁶

Pagrindinė ložės užduotis – daryti įtaką formuojant valstybinius santykius Lietuvos rytuose. Šiam tikslui pasiekti reikalinga ložės plėtra ir įvairių tautų narių įtraukimas į ložės veiklą. Per seniūnus galima išplėtoti savo veiklą, tačiau kol kas jaučiamas narių trūkumas.

Posėdžio metu buvo pasiūlytos kelios naujos kandidatūros – dr. Kazio Griniaus ir Rapolo Skipičio. Nutarta juos priimti kito posėdžio metu. Taip pat buvo pasiūlyta Grajevskio kandidatūra. Baltarusių ir žydų kandidatūrų nebuvo.²⁷

1920 m. lapkričio 26 d. M. Sleževičiaus bute rinkosi brolija. Dalyvavo M. Romeris, M. Sleževičius, J. Šaulys, V. Biržiška, V. Bielskis,

D. Semaška, F. Bortkevičienė ir A. Janulaitis. Posėdžio metu buvo aptarti Lietuvos ir Latvijos politiniai santykiai ir nuotaikos, kuriuos referavo iš Rygos grįžę M. Sleževičius ir J. Šaulys. To paties susirinkimo metu buvo aptartos ir naujos kandidatūros į ložės narius. Toliau M. Romeris aprašo naujojo kandidato į ložę priėmimo tvarką.

„Atvestas kandidatas į butą, kur turėjęs vykti posėdis, buvo paliekamas atskirame kambarėlyje. Buvo griežtai draudžiama iš anksto informuoti jį apie asmenis, kurie priklauso sąjungai ir turi būti posėdy. Jis negalėjo žinoti pavardžių narių, išskyrus neišvengiamą to, kuris su juo kalbėjosi dėl stojimo į sąjungą. Atskirame kambarėlyje jam perduodamas lakštas popieriaus, plunksna ir rašalas. Jis turėjo raštu atsakyti į tokius keturis klausimus: 1. Jūsų santykis su šeima? 2. Jūsų požiūris į Tėvynę ir visų pirma į mūsų kraštą? 3. Jūsų požiūris į žmoniją. 4. Jūsų politiniai, religiniai ir moraliniai įsitikinimai? Tie klausimai būdavo skaitomi posėdyje nedalyvaujant kandidatui. Jei atsakymai idėjinio požiūriu būdavo priimtini, kandidatas įvedamas į posėdį su užrištomis akimis. Tada pirmininkas dar kartą paaiškino kandidatui apie sąjungos principus ir tikslus ir atsakydavo į visus jo klausimus. Po to, jei kandidatas nepasitraukdavo, pateikdavo iškilmingus įžadus pagal nustatytą tekstą gimtąja kalba. Iškilmingų įžadų metu visi nariai turėjo stovėti dešinę ranką pridėję prie širdies. Atlikus įžadus, pirmininkas iškilmingai skelbdavo naujo nario priėmimą į sąjungą ir tada būdavo uždegama šviesa arba nuimamas raištis nuo akių naujam nariui.“²⁸

simus: 1. Jūsų santykis su šeima? 2. Jūsų požiūris į Tėvynę ir visų pirma į mūsų kraštą? 3. Jūsų požiūris į žmoniją. 4. Jūsų politiniai, religiniai ir moraliniai įsitikinimai? Tie klausimai būdavo skaitomi posėdyje nedalyvaujant kandidatui. Jei atsakymai idėjinio požiūriu būdavo priimtini, kandidatas įvedamas į posėdį su užrištomis akimis. Tada pirmininkas dar kartą paaiškino kandidatui apie sąjungos principus ir tikslus ir atsakydavo į visus jo klausimus. Po to, jei kandidatas nepasitraukdavo, pateikdavo iškilmingus įžadus pagal nustatytą tekstą gimtąja kalba. Iškilmingų įžadų metu visi nariai turėjo stovėti dešinę ranką pridėję prie širdies. Atlikus įžadus, pirmininkas iškilmingai skelbdavo naujo nario priėmimą į sąjungą ir tada būdavo uždegama šviesa arba nuimamas raištis nuo akių naujam nariui.“²⁸

Nuorodos

- ¹ *Integracijos vadovas politikos kūrėjams ir vykdytojams*. Teisingumo, laisvės ir saugumo generalinis direktoratas, Europos Komisija, 2010.
- ² *Pilietiškumas ir pilietinė visuomenė. Lyginamoji pilietiškumo sampratos analizė*. Vilnius: Nevyriausybinų organizacijų informacijos ir paramos centras, 2012, p. 5.
- ³ *Ibid.*, p. 6.
- ⁴ Irmina Matonytė. „Pilietinės visuomenės tyrimo teorinės perspektyvos“, in: *Viešoji politika ir administravimas*, 2003, Nr. 5.
- ⁵ Georg Shuster. *История тайных союзов*, t. 2. Maskva, 1996, p. 12.
- ⁶ Mykolas Römeris. *Dienoraštis*. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji; Rimanto Miknio įvadas. Vilnius, 2007, p. XXI.
- ⁷ *Ibid.*, p. XX.
- ⁸ *Ibid.*
- ⁹ Mykolas Römeris. *Dienoraštis*. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji, p. XLIV.
- ¹⁰ Rokiškio krašto muziejaus virtuali paroda „Kraštiečiai Lietuvos valstybės

- kūrėjai ir puoselėtojai. MYKOLAS RÖMERIS“ <http://parodos.emuziejai.lt/portfolio/krastieciai-lietuvos-valstybes-kurejai-ir-puoseletojai-mykolas-romeris/>
- ¹¹ Alexander Giese. *Laisvieji mūrininkai*. Vilnius, 2016, p. 9.
- ¹² *Ibid.*
- ¹³ Stanislaw Malachowski-Lempicki. *Masonai buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse 1776–1822. Istorija ir šaltiniai*. Vilnius, 2009, p. 11.
- ¹⁴ *Ibid.*
- ¹⁵ *Ibid.*, p. 29.
- ¹⁶ Žyngintas Būčys. *Įtakingųjų ložės*. IQ. 2014 09 06. <https://naujienos.alfa.lt/leidinys/iq/itakinguju-lozes/>.
- ¹⁷ Mykolas Römeris. *Dienoraštis*. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji, p. XXIX.
- ¹⁸ Mykolas Römeris. *Dienoraštis*. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji, p. XXX Michal Romer. *Dziennik*, t. 4, LMAB, F. 138-2231, l. 404.

- ¹⁹ Mykolas Römeris. *Dienoraštis*. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji, p. XXX.
- ²⁰ Mykolas Römeris. *Dienoraštis*. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji; Rimanto Miknio įvadas. Vilnius, 2007, p. XVII.
- ²¹ Mykolas Römeris. *Dienoraštis*. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji, p. 183–184.
- ²² Mykolas Römeris. *Dienoraštis*. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji, p. 351.
- ²³ Mykolas Römeris. *Dienoraštis*. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji, p. XVII.
- ²⁴ Mykolas Römeris. *Dienoraštis*. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji, p. 199–200.
- ²⁵ *Ibid.*, p. 205.
- ²⁶ Mykolas Römeris. *Dienoraštis*. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji, p. 222.
- ²⁷ *Ibid.*, 224.
- ²⁸ Mykolas Römeris. *Dienoraštis*. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji, p. 224.

Modernybės ir krikščionybės dermė Juozo Tumo-Vaižganto apysakoje „Dėdės ir dėdienės“

Dr. GITANA VANAGAITĖ

LLTI vyresnioji mokslo darbuotoja

Mano žvilgsnis į Juozo Tumo-Vaižganto apysaką „Dėdės ir dėdienės“ bus grįstas dviem atskaitos taškais. Pirmiausia trumpai pristatysiu šio pasakojimo interpretacijų istoriją ryškindama svarbiausius tų interpretacijų momentus. O jie rodo, kad ir šiandien nėra iki galo aišku, kaip skaityti Vaižganto apysaką „Dėdės ir dėdienės“; ką joje akcentuoti,

nes siekis išryškinti istorinį-socialinį apysakoje vaizduojamų įvykių kontekstą, kaip lemtingą veikėjų gyvenimams ir pasirinkimams, ir šiandien tebėra aiškiai stipresnis. Gal todėl ir šių dienų skaitytojų pastanga atmesti aplinkybių aukos sampratą ir pažvelgti į Vaižganto sukurtus veikėjus tiesiog kaip į žmones lieka sociologizuoti linkusios interpre-

tacijos paraštėse. Tai rodo, kad ir šiandien neturime vieningo šios apysakos skaitymo kodo. Tokia kodo steigtis nėra susijusi su unifikauta apysakos prasmų interpretacija, nes meno kūrinys, anot Hanso Georgo Gadamerio, priklausydamas belaikei dabarčiai, visuomet yra „atviras vis naujoms integracijoms“¹. Iš kitos pusės, nusistovėjęs ar išgrynintas

Aktoriai Olita Dautartaitė ir Petras Venslovas spektaklyje „Vaižgantas kaip Viešpaties diena“ Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje. Nuotr. Alicijos Matiukienės

skaitymo kodas bent jau iš dalies leistų suvokti pagrindinį apysakos veikėją Mykolą ne kaip rezignuojantį ir nieko neišgyvenantį kvailelį („Bejausmis žmogus, ir tiek. Ko čia glušo ir klausies“²), bet leistų jo sąmoningame nuolankume gyvenimo aplinkybėms pamatyti gebėjimą nepalūžti ir kurti savo vidaus pasaulį kaip atsvarą išorės priešiškumui.

Kita žiūros perspektyva remsis trimis sąvokomis, kaip galimomis galvojimo premisomis: autobiografiškumu, modernumu ir krikščionybė. Šitas galvojimas, be abejo, turėtų apimti „Dėdžių ir dėdienių“ veikėją Mykolą ir patį Vaižgantą, nors 1928 m. Vincas Mykolaitis-Putinas ir sakė, kad „Vaižgantas, apščiau panaudodamas autobiografinę medžiagą, tenkinasi vien tik viešąja, anekdotine jos dalimi ir beveik niekur neišgirstame intymaus autoriaus sielos balso ir nepamatome jos gyvenimo.“³

Juozo Tumo-Vaižganto apysaka „Dėdės ir dėdienės“ buvo pradėta spausdinti 1920 m. pirmoje žurnalo „Skaitymai“ knygoje. Tą žurnalą, kuris iš pradžių buvo vadintas mėnesiniu literatūros leidiniu, po to – mėnesiniu literatūros žurnalu, o nuo 1923-ųjų tapo literatūros ir kritikos žurnalu, įsteigė tuo metu į Lietuvą grįžęs Vincas Krėvė-Mickevičius. Apysaka buvo spausdinama dalimis, iš viso tų dalių buvo penkios. Atskiru leidiniu apysaka pasirodė tik po septynerių metų (1929) kaip „Vaižganto raštų“ X tomas. Sunku pasakyti, ar apysakai pasirodžius, buvo kokių nors reakcijų spaudoje, panašu, kad pirmosios kritinės ar apžvalginės publikacijos kultūrinuose leidiniuose pasirodė 1929 m. ir jų nebuvo itin daug. Be to, atrodo, kad jas paskatino ne tiek tai, kad apysaka išėjo atskira knyga, kaip „Vaižganto raštų“ X tomas, kiek faktas, kad tais metais Vaižgantas šventė dvigubą jubiliejų: 60-ąsias gimimo metines ir 40-ąsias literatūrinio darbo sukaktuves.

Aktorius Petras Venslovas (Vaižganto vaidmuo) spektaklyje „Vaižgantas kaip Viešpaties diena“. Nuotr. Alicijos Matiukienės

Grįždama prie apysakos „Dėdės ir dėdienės“ kritinės recepcijos ir įvairių jos skaitymo galimybių ir to, kad, kaip jau minėjau, nėra sutarta dėl interpretacijos linkmės, kas pagal klasikos ir kanono sampratą lyg ir turėtų būti jau padaryta, norėčiau stabtelėti prie tarpukaryje išryškėjusių šios apysakos interpretacijos krypčių. Jas formavo, galima sakyti, Antanas Vaičiulaitis, Liudas Gira ir Juozas Ambrazevičius-Brazaitis. Visi jie sutarė, kad „Vaižganto raštų“ X tome spausdinama apysaka, pasak Giros, „ne tik Vaižganto raštuose, bet ir iš viso mūsų literatūroje pirmajai meno vertės kūrinys.“⁴ O šio kūrinio turinį sudaro, pasak Adomo Jakšto, „trys širdį veriančios, kad ir tylios dramos“, atveriančios „tris, giliausias psichologiškas studijas, kuriose surinkta daug brangios medžiagos žmogaus dvasiai pažinti. Jos mums atskleidžia tiek tragizmo, kiek net garsiausiose pasaulinės literatūros dramose vargiai bau rasi.“⁵ Vaižganto kūrybos recepcijai, ypač „Pragiedrulių“ supratimui, yra svarbios Vinco Mykolaičio-Putino įžvalgos. 1928 m. Putinas žurnale „Židinys“ išspausdino straipsnį „Juozas Tu-

mas-Vaižgantas“, tiesa, jame beveik nėra Vaižganto kūrybos analizės, tik paminima, kad „Dėdžių ir dėdienių“ vaizdai „sukurti baudžiavos fone“ ir „turį įeiti į ruošiamas tolimesniausias „Pragiedrulių“ dalis.“⁶ Daugiausia dėmesio Putinas kreipia Vaižganto kūrybinės psichologijos ir stilistinio savitumo įvardijimui ir, žinoma, tai daro remdamasis sau pačiam aktualia patirtimi – Vaižganto gyvenimo ir kūrybos santykį jis vertina iš kunigystės perspektyvos: v i e š a s i s Vaižganto gyvenimo kelias įvairus, sako Putinas, „margas ir vingiuotas, bet niekur nenutolstąs nuo tos pagrindinės krypties, kurią užbrėžė jam griežtos kunigystės pareigos (išryškinta mano – G. V.).“⁷

Putino žodžiais, Vaižganto gyvenimo kelias „didelės skriaudos jo kūrybai nepadarė“, nes Vaižgantas nekuria vidinio pasaulio, jis eina kitu keliu, kur išorinio ir vidinio gyvenimo santykis neturi lemiamos reikšmės. Putino supratimu, „Vaižganto vaizduojamųjų žmonių ir charakterių gyvumas kyla ne iš įsigilino į jų dvasią, bet iš nuostabaus autoriaus pastabumo“ ir gyvo reagavimo. Ir nors, „kiekviename jo

vaizduojamam tipe jauti autorių, bet ne kaip jo pačio savęs multiplikaciją ir ne jo išsijautimą į svetimą sielą, bet tik jo savotišką nuotaiką.“

Sunku pasakyti, ar turėjo kokią nors įtaką Vaižganto kūrinų recepcijai šie Putino žodžiai, gal ir jokios, tačiau Putinas, rašydamas „Naujosios lietuvių literatūros“ istoriją, pakartojė „Židinyje“ spausdintą straipsnį ir jį papildė išsamesne kūrinų analize. Atsirado ten ir „Dėdžių ir dėdienių“ kritinė refleksija, iš esmės kažkokių naujų įžvalgų, kurių nebūtų pasakę kiti autoriai, neatverianti.

Atvirkščiai, Putino mintys daug kuo siejasi su Ambrazevičiaus–Brazaičio, gal išsamiausiai analizavusio apysaką, įžvalgomis. Ambrazevičius–Brazaitis žvelgė į apysakos veikėjus kaip į tam tikrus tipus, kurių psichofizinėje sandaroje viršų ima arba idealistinis, arba fizinis pradas. Mykoliukas – „aukščiau gamtos pakilęs, savyj gamtą apvaldęs ir privertęs ją paklusti aukštesniam idealiniam pradui“⁸, Rapolas, būdamas toks pat gamtos vaikas, kaip ir Mykoliukas, yra visiškai kitoks: „Rapolas yra pats gamta, kurioje vyrauja materialinis biologinis pradas.“⁹ O „Severijos charakteryje yra Mykoliuko ir Rapolo. Rapolo fizinio prado ir Mykoliuko dvasinio.“¹⁰ Tik, Ambrazevičiaus–Brazaičio žodžiais, iš pat pradžių Severija „gamtos savyje, kaip Mykoliukas, <...> nepajėgė apveikti“, todėl kurį laiką vegetavusi vien dėl Rapolo, jam mirus, nebeteko gyvenimo tikslo ir pasidavė „žmogaus žemajai prigimčiai“. Tačiau šis jos moralinis sumenkėjimas, pasak Ambrazevičiaus–Brazaičio, lėmė vidinį lūžį, po kurio „Severija apvaldo savyje gamtą, joje išauga dvasinis pradas; ji panašėja į Mykoliuką. Ji paguodos ima susirasti Dievuje, su Juo vienu beintymauti.“¹¹ Ambrazevičius–Brazaitis yra užčiuopęs ir esminę šių tipų ideologinę, kaip jis pats sako, šerdį, įprasminančią visą „Vaižganto

pasaulį“. Šios ideologijos pamatinė nuostata susijusi su valingu žmogaus judesiu „tas gaivalines iš gamtos trykstančias jėgas <...> pakreipti taip, kad pats tobulėtų“, kad „pats save fiziškai stelbtų“. Ir šis valingas gestas yra bet kokio pasiaukojimo „vardan aukštesnių idealų, vardan giminės, vardan tautos“¹² pagrindas.

Ankstyvuojų sovietmečiu į Vaižganto apysaką „Dėdės ir dėdienės“ imta žvelgti iš liaudies poreikių ir jos kovos už šviesesnę ateitį perspektyvos, todėl Mykoliukas imtas laikyti tipišku engiamos valstietijos atstovu, o jo charakterio metafizika buvo transformuota į pasyvumą ir dvasinio gyvenimo susiaurėjimą. Tiesa, jau vėlyvuojų sovietmečiu literatūros mokslininkai, siekdami išlaviruoti tarp privalomų vertinimų ir tikrosios apysakos tiesos, išskirdavo meninę Mykoliuko prigimtį, jo humaniškumą, kurie dėl socialinės neteisybės ir neteisingo išnaudojimo negalėjo išsiskleisti. Natūralu, kad Mykoliuko pamaldumas buvo laikomas klaida, neigiamai veikiančia jo asmenybę ir stumiančia jį į dar didesnę pasyvumą.

Tik iš pirmo žvilgsnio netikėtai didelę įtaką Vaižganto apysakos „Dėdės ir dėdienės“ skaitymui turėjo ir tebeturi 1970 m. sukurtas Algirdo Dausos filmas „Tas prakeiktas nuolankumas“. Ta įtaka, be abejonės, susijusi su kino masiškumu, kuris išryškėjo XX a. pradžioje ir su didesniu vaizdo poveikiu. Ne be reikalo Saulius Macaitis recenzijoje „Tas keistokas variantas“, svarstydamas apie užsitęsusių filmo „Tas prakeiktas nuolankumas“ kelią į kino sales, kaip vieną iš priežasčių nurodo norą „pataupyti“ filmą rudeniu, kai į miestus grįžta studentija. Vaižganto apysakos ekranizacija, vykusi jau, galima sakyti, vėlyvuojų sovietmečiu, lyg ir nebeturėjo paisyti itin griežtų ideologinių reikalavimų. Tačiau filmas negalėjo prasilenkti

su politine sistema ar privalomais estetiniais standartais. Apie tai, kad vyko diskusijos, koku būdu turi būti perdirbtas pirminis šaltinis ir kokie ideologiniai akcentai išryškinti iš jau šių dienų perspektyvos, yra užsiminę filmo operatorius Jonas Tomaševičius ir režisierius A. Dausa. Pasakodamas apie „filmą, kurį dabar mažai kas prisimena“ ir kurį, „jeigu būtų galimybė, dabar <...> nufilmuotų visiškai kitaip“, J. Tomaševičius apgailestaudamas mini, kad „[tai labai graži ir graudi istorija, prie kurios scenarijaus autoriai pridėjo savo ranką, nes buvo reikalaujama išryškinti socialinius aspektus ar dar kažką.“¹³ Dausa, 2011-aisiais duotame interviu Daivai Šabasevičienei, prisimena, kaip jis ėmėsi Vaižganto apysakos ir kokie sunkumai iškilo ją verčiant į kino kalbą: „Po filmo „Jausmai“ mane pasikvietė tuometinis Kino sąjungos direktorius Julijus Lozoraitis ir pasiūlė ekranizuoti Vaižganto „Dėdes ir dėdienes“. Idėja buvo netikėta. Nors ir programinis kūrinys, bet klasika yra klasika – didelė atsakomybė. Kita vertus, jei dabar atsisakysi, tai tavęs nekviess kitą kartą. Žinoma, sutikau, bet vos paėmiau skaityti kino scenarijų, kurį parašė Vytautė Žilinskaitė, ištiko tikras šokas. Žilinskaitė buvo puiki satyrikė, o scenarijų parašė ne kinui, ne teatrui ir net ne sau. Keistai romantišką. Mykoliukas skraido ant debesėlio... Suprasti galima. Tuo labiau, kad Vytautė taip pat sąžiningai ieškojo sprendimo. Ant popieriaus visai kitaip atrodė tekstas. Žodžiai „gera, gera“ skamba suprantamai, bet kinui reikalinga kino kalba.“¹⁴

O iš karto po filmo premjeros režisierius taip (1971-aisiais interviu „Ekranu naujienoms“) aiškino savąją filmo ideologinę versiją: „Vaižganto kūryba itin nekinematografiška. Mes bandėme ieškoti kaip galima racionalesnių priemonių, kurios

„Eidavo dažniausiai pėsčias, ne eidavo, o skriedavo, toks nežemiškas, panašus į Arkangelą“ – apie Vaižgantą spektaklyje liudijo aktoriai Olita Dautartaitė ir Petras Venslovas. Nuotr. Alicijos Matiukienės

dažnai ir nuvedavo į polemiką su rašytoju. Juk dabar susiklosčius naujam socialiniam pagrindui, pasikeitė pažiūra į žmogų. Ir ne tik į žmogų. Mes daug ką vertiname iš priešingo taško. Tai ir bandėme akcentuoti. Ir filme mes sakome savo nuomonę apie Severiutę, Geišę, Mykoliuką. Juk toji vaižgantiška ramybė, tas susitaikymas su viskuo, kas slegia, mūsų akimis, ir yra „tas prakeiktas nuolankumas“.¹⁵

Žinant, kad „klasikos kūriniių ekranizacijos atlieka senojo ar naujų kanonų įtvirtinimo vaidmenį“¹⁶, Vaižganto apysakos atveju sovietinė ekranizacija ilgam į šoną nustumė tarpukariu pradėjusį formuotis Mykoliuko, kaip apsisprendžiančio, sąmoningai pasirenkančio nesiekti Severijos meilės ir kuriančio gyvenimą kaip tylų ir skaudų susigyvenimą su šiuo apsisprendimu, skaitymo kodą. Iš įvairių pakeistų ar tik filme atsiradusių scenų ir dėmesio sutelkimo

į socialinę plotmę buvo suformuoti nauji prasminiai akcentai, priešingi Vaižganto apysakos vertybinėms ir ideologinėms nuostatoms, tačiau jie tapo embleminėmis „Dėdžių ir dėdienių“ suvokimo gairėmis. O filmo pavadinimas, kurį Saulius Macaitis vadino tendencingu ir peršančiu žiūrovui tiesmuką interpretaciją, žiūrovų sąmonėje susisiejo su Mykoliuku ir tapo savotiška tokios laikysenos apibrėžtimi. Minėtame interviu, atsakinėdamas į jau paskutinį D. Šabasevičienės klausimą, A. Dausa ir vėl prisimena Vaižganto apysakos ekranizaciją, atkreipdamas dėmesį į finalinėje filmo scenoje Mykoliuko sakomus žodžius, neprieštaraujančius apysakos dvasiai: „Kalbėjom apie „Tą prakeiktą nuolankumą“, galim ir pabaigti. To tikrai nebuvo nei Tumo-Vaižganto, nei Žilinskaitės tekstuose. Finale Budraitis, eidamas paskui arklą, tyliai tyliai sako: „Ačiū tau, Viešpatie Dieve, už kiekvieną

pragyventą dieną“. Ir numiršta. Tai visiškai mūsų finalas. Arklys tempia jau mirusį žmogų...“¹⁷

Nors ir tyliai taria Mykoliukas tuos žodžius („Ačiū tau, Viešpatie, už šią praleistą dieną ir duoną kasdieninę. Ačiū už Tavo nenumaldomą gerumą, kad leidai patirti mylimos mergelės glamonę ir meilę vienatinę. Amen.“¹⁸), bet jie gana aiškiai girdėti, tačiau perdėm iškalbinga ir žodžių prasmei kardinaliai disonuojanti vaizdo semantika jų reikšmę anuliuoja: besilaikantis arklo Mykoliukas pargriūva ir tokį jį tempia jaučiai. Vaizdas vienareikšmiškai perša gyvenimą pralaimėjusio ar buvusio bereikšmiu žaisliuku gyvenimo rankose žmogaus reikšmę.

Tokiu būdu atsitinka, kad nors A. Dausos filmas ir buvo suvoktas kaip nepavykęs, jis tiesiog materializavo sovietinio literatūros mokslo prielaidas ir ilgiems – sovietiniams ir jau atkurtos nepriklausomos

„Artistai turi būti menų kunigais. Turėti fantaziją, siekiančią dangaus aukštybių“, – teigė aktorius Petras Venslovas spektaklyje „Vaižgantas kaip Viešpaties diena“.

Nuotr. Alicijos Matiukienės

Lietuvos – dešimtmečiams lietuvių sąmonėje įtvirtino Mykoliuką kaip pasyvų, susitaikantį su gyvenimo neteisybėmis ir nieko nedarantį dėl savo ateities. Tai patvirtina ir šių dienų mokykloms, instituciškai įtvirtinančioms klasiką, skirti vadovėliai, vis dar tebekartojantys pasyvaus ir rezignuojančio Mykoliuko vaizdinį, nacionalinio naratyvo amžiuje tapusį lietuvių nacionalinio charakterio esminiu bruožu.

Einant prie antrosios straipsnio dalies, kurioje reikėtų suimti į vieną prasmę autobiografiškumą, modernumą ir krikščionybę, neįmanoma apeiti Vaižganto pasirinkimo ar sutikimo tapti kunigu. Pats Vaižgantas daug kartų ir iš įvairių perspektyvų yra bandęs apmąstyti šį savo žingsnį. Lyg ir priimta galvoti, kad dėl carinės Rusijos vykdytos rusinimo politikos vyrai rinkosi kunigystę kaip galimybę likti gimtajame krašte. Iš dalies tai, žinoma, yra tiesa, tačiau daug realesnės priežastys buvo ekonominės, t. y. menkos valstiečių pajamos, negalėjusios garantuoti ilgesnių vaikų studijų. O į seminariją buvo galima stoti baigus 4 gimnazijos klases (visas

gimnazijos kursas truko net 8 metus, todėl paskutinėse klasėse dažnai nebelikdavo mokinių), mokslas seminarijoje tuo metu truko 5 metus, be to, panašu, kad išlaikymas kunigų seminarijoje kainavo mažiau.

Kaip pats Vaižgantas rašo laiške Bronei Klimienei, kunigu jis tapo pildydamas tėvų valią: „Kunigu mane padarė viena motinos malda. Prieš labai gražų Madonos paveikslą, jį gal tebeturi Jonai Tumai, paklupdė mane, aštuonioliktus metus einantį jaunikaitį, labai gražiais gausiais ir ilgais plaukais, kuriais aš didžiavaus, kuriais ir sesuo Ona Indrelienė labai didžiavosi, ir verkdamą, pati stačia, pavedė mane dideliu tikėjimu Dievo Motinos globai, kad manęs moterys nesubalamutytų.“¹⁹ Tiesa, jau kunigų seminarijoje susiformuoja gilieji sprendimo priimti tėvų valią motyvai, kuriuos iki galo pats Vaižgantas įsisažmonins tik tapęs klieriku ir kuriuos jis pakartos 1918–ųjų laiške Mykolaičiui-Putinui į Friburgą. Tame laiške dėl pašaukimo ir galimybių būti kunigu dvejojančiam Putinui Vaižgantas pasiūlys savąjį kelią – kunigystė, kartą jai

sąmoningai apsisprendus, yra galimybė atlikti įvairius kultūrininko vaidmenis. Vaižgantas Putinui siūlo modernios, daugialypės, sąmoningai formuojamos tapatybės modelį. Jame kunigas yra galimybė būti laikraštiniu, visuomeniniu, literatu ar filosofijos daktaru, svarbiausia, kad būtų naudingas Lietuvai: „Taigi ir išvedimas iš tos tirados toks: noriu tarnauti dailei, atitrauktam idealui, o ne pažemių realybei!“ Todėl Putinas, Vaižganto supratimu, turi rengtis meno tarnybai – nes būdamas filosofijos daktaru gali taip pat būti naudingas Lietuvai, o „įkniup[ęs] gi į teologiją, nuobodžią ir bevaisę gyvenime, nei sau, nei kitiems nieko dora nepaliksi, <...>“. Vaižganto atveju šių daug vaidmenų apimančią tapatybę laiko vidinė šerdis, šiame laiške įvardijama kaip kunigo moralė: „Gero kunigo“ sąvoką apibūdina katalikiškai suprantama moralybė, ypač celibato dalykuose. Moterų nepamilęs, neišvengsi: vilkas vis į mišką žiūri. <...> Tik kas kita mylėti ir prieteliautis, kas kita terštis.“²⁰

Tokiu būdu Vaižgantas, tėvų paaukotas Dievui ir tikėjimui, bet neradęs savyje gyvo tikėjimo ženklų (apie ką daug kalba tuose pačiuose laiškuose Klimams), sąmoningai nusprendęs būti geru ir moraliu kunigu, savo kultūrinės biografijos pradžioje susitapatina su engiama ir niekinama tauta ir stoja kurti jos kultūros: kilnojamas iš menkos parapijėlės į dar menkesnę, rengė ir redagavo laikraščius, anot Vytauto Kavolio, aukštos kultūros tuomet dar primityvioje lietuviškoje visuomenėje simbolį.

Tačiau, kai galvoji apie šios profesijos vidinę istoriją, apie tai, kas nematoma plika akimi, ir apie Vaižgantą, tai ir vėl ateina į galvą paralelė su dėde Mykolu. Atsisakymas. Savo poreikių, galimybių apribojimas dėl kitų. Apysakoje „Dėdės ir dėdienės“ Mykolas atsisako Severijos, o kartu ir galimybės turėti savo šeimą ir namus,

nes, jei taip padarys, ubagais išeis brolio šeima ir visi jo vaikai, o ir jis pats – kaip ir iš ko prasigyvens? Jis žino, kad Severija „Ne jam, ne jam – dėdei...“²¹ Mūsų gyvenimus esmingai lemia laikas, kuriame gyvename. Žmogus dažnai negali pasirinkti aplinkybių, bet gali pasirinkti elgesį tomis aplinkybėmis. Todėl Mykolas nusprendžia, kad jis negali paleisti ubagais brolio šeimos. Pasirinkęs tokį kelią, jis jaučia vidinį palengvėjimą: „Gi atminęs Onutę ir berniukus, net vėl ėmė šypsotis, kaip ir pirma. Visas gyvenimo kartėlis kažin kur dingo. Ne, tikrai ne! Jis negali suardyti broliui gyvenimo, vaikus paleisti iš neturto į tikrąjį badą.“ Taip Mykolas, besąlygiškai paklusdamas esamai situacijai, yra vidujai laisvas, nejaučias jokio kartėlio, nes jo pasirinkimą yra nulėmusi meilės tiesa.

O paskui gyvenimas atsisakius, užgniaužus savyje tam tikras patirtis, nutilus, nes apie tam tikrus dalykus nei kunigas, nei plikas ir nieko neturintis dėdė negali kalbėti. Pirmasis Vaižganto kaip kunigo paskyrimas 1894 m. buvo į Latviją, į Mintaują (Jelgava), į lietuviškai veiklai visiškai svetimą aplinką. Dienoraštyje Vaižgantas rašo: „Aukšta tarnystė svetimame krašte reikalauja, kad

labai save pamirštumei, labai savęs išsižadėtumei.“ Koks yra tokio savęs atsižadėjimo pagrindas? 1893 m. pradžioje Vaižgantas rašo laišką seminarijos draugui Antanui Kaupui, kuris 1890 metais buvo pašalintas iš Žemaičių kunigų seminarijos už draudžiamos lietuviškos spaudos platinimą, o paskui dėl persekiojimų buvo priverstas emigruoti į Ameriką. Laiške jis kvestionuoja A. Kaupo skundą dėl žiauraus likimo, jį blaškančio po pasaulį: Vaižgantas siūlo žodį „likimas“ apskritai išbraukti iš žodyno ir pakeisti žodžiu „Apvaizda“, „kuri ir Tave – Broli, gal nuvedė ten, kur esi reikalingas ir kur gali relatyvišką laimę rasti, nes tas nuo mūsų pačių priguli; reikia tikrai gerai iš širdies kalbėti: „būk valia Tavo“ ir visomis sylomis steigties išpildyti priedermes, kurias Ta Apveizda (alias-fatum) ant mūsų užkrovė“. Šis evangelinis priesakas „Tebūna ne mano, bet Tavo valia“ prasmę turi tik tuomet, kai yra pildomas laisvanoriškai, juk Evangelijoje pagal Joną yra ir kiti žodžiai, kuriais palydimas Jėzaus laisvanoriškas ėjimas į kančią ir, paklūstant Tėvui, gyvybės atidavimas ant kryžiaus: „Niekas neatima jos iš manęs, bet aš pats ją laisvai atiduodu“ (Jn 10,18).

Tai šioje krikščioniškosios laikysenos šviesoje visai kitaip atrodo dėdės Mykolo pasirinkimas nevesti Severijos ir paties Vaižganto apsisprendimas tapti kunigu, kad galėtų būti engiamos, kultūrinę prievartą išgyvenančios tautos kultūrininku. Dažnai skundžiamu, dažnai turėjusiu teisintis dėl vieno ar kito veiksmo, nes kunigo gyvenimas „ištisa grandinė dramų, kurios labai dažnai virsta tragedijomis“. Kaip ir Mykolas, kuris jautėsi nemylimas su šaltais ir jam neprietelingais žmonėmis šalia. Atsakymą kaip atsvarą tai atšiauriai gyvenimo tikrovei yra suformulavęs pats Vaižgantas: „Be vidaus pasaulio man būtų labai trošku net pačioje Lietuvoje gyventi.“ Tačiau šioje pastangoje sąmoningai kurti vidaus pasaulį stipriai šviečia kažkokia neregima pajėga, galybė, neleisdama jausti kartėlio ir nuoskaudų dėl įskundimų, apgavysčių, neturto, vienišos senatvės, paaukoto gyvenimo. Šioje Dievo pajėgos ir galybės šviesoje ryškus ir modernaus Vaižganto priesakas žmogui: norint, kad tos galybės „laisvai per tave eitų, tu jau pats gera savo valia, maža to – didelėmis savo pastangomis privalai persidirbti <...>“.

Nuorodos

¹ Hans-Georg Gadamer. *Istorija.*

Menas. Kalba; sudarė ir vertė Arūnas Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 57.

² Vaižgantas. *Dėdės ir dėdienės.*

Nebylys. Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 61.

³ V. Mykolaitis. „Juozas Tumas-Vaižgantas“, in: *Židinys*, Nr. 2, 1928, p. 127.

⁴ [Liudas Gira], op. cit., p. 457.

Pasirašyta E. Radzikauskas.

⁵ Adomas Jakštas. „Vaižgantas. Dėdės ir dėdienės“, in: *Vairas*, Nr. 2, 1929, p. 180.

⁶ V. Mykolaitis. „Juozas Tumas-Vaižgantas“, in: *Židinys*, Nr. 2, 1928, p. 124.

⁷ Ten pat, p. 123.

⁸ Juozas Brazaitis. *Raštai*, t. 1.

Chicago, 1980, p. 143.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat, p. 148.

¹¹ Ten pat, p. 151.

¹² Ten pat, p. 152.

¹³ Giedrė Mikelkevičiūtė,

„Operatorius, kūręs žemiškos būties poeziją“, prieiga internetu: <http://biblioteka.gindia.lt/operatorius-kures.htm>

¹⁴ Daiva Šabasevičienė, „Praėjęs kino laikas. Pokalbis su režisieriumi Algirdu Dausa“, in: *Krantai*, Nr. 3, 2011, p. 47.

¹⁵ „Interviu su A. Dausa apie filmą „Tas prakeiktas nuolankumas““, in: *Ekranu naujienos*, Nr. 24, 1971.

¹⁶ Natalija Arlauskaitė. *Savi ir svetim: ekranizacijos tarp pasakojimo teorijos ir kultūros kritikos.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 52.

¹⁷ Daiva Šabasevičienė. „Praėjęs kino laikas. Pokalbis su režisieriumi Algirdu Dausa“, p. 51.

¹⁸ Filmas *Tas prakeiktas nuolankumas*, prieiga internetu: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/9158/tas-prakeiktas-nuolankumas>

¹⁹ Vaižgantas. *Laiškai Klimams.* Vilnius: Literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 91.

²⁰ Vincas Mykolaitis-Putinas. *Raštai: 10 t.*, t. 10. Vilnius: Vaga, 1969, p. 754–755.

²¹ Vaižgantas. *Dėdės ir dėdienės. Nebylys*, p. 48.

Mėlynoji paukštė su auksinių plunksnų vėduokle

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos
bibliotekos vedėja Reda Kiselytė kalbina
Virginiją Kochanskytę

Iš atminties kertelės neišsitrynė šviesus ir šiltas epizodas, kurį patyriau vaikystėje. Varčiau storą pasakų knygą. Jos lapai buvo pageltę nuo laiko... Toje pasakų knygoje gyveno Mėlynoji paukštė. Bėgant metams, Mėlynoji paukštė man asocijavosi su aktores, režisierės, Klaipėdos

universiteto docente Virginija Kochanskyte. Jos pasirodymas scenoje nušviečia dangų, žiūrovai sukaupia dėmesį, įkvepia oro ir išgirsta magija apipintus žodžius... Rankose ji laiko auksinėmis plunksnomis spindinčią vėduoklę. Tai jos gyvenimas. Toks žinomos Lietuvos aktorės paveikslas

susiformavo mano vizijų pasaulyje. Gyvenimas susidėliojo taip, kad teko „sugauti“ tą Mėlynąją paukštę ir pasišnekučiuoti, jai tapus literatūrinės Juozo Keliuočio premijos laureate. Kai kalbėjomės su gerbiama Virginija, ji leido prisiliesti prie auksinių vėduoklės plunksnų. Tai

*Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatė aktorė Virginija Kochanskytė Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje, 2019 m.
Nuotr. Albino Kuliešio*

*Iš dvaro spektaklio „M. K. Oginskis. Tėvynei skiriu turtus, darbus ir gyvenimą“.
Aktorė Virginija Kochanskytė ir dainininkas Liudas Mikalauskas. Nuotr. iš asm. V. Kochanskytės albumo*

buvo šventa, subtilu ir tikra, o man brangu ir įsimintina.

R. K.: *Išsirutuliojo šiltas, nuoširdus ir atviras pokalbis... Labai norėjau, kad aktorė prisiminimais sugrįžtų į vaikystę.*

V. K.: Vienoje plunksnoje tilpo visas vaikystės pasaulis: mergaitė, kuriai patiko groti, mergaitė, kuriai patiko skaityti, patiko dainuoti, šokti, mergaitė, kuriai patiko... Didelę įtaką mano asmenybės formavimuisi turėjo skaitymas namuose. Mano mama skaitė knygas, laikraščius, žurnalus, vėliau mudu su broliu skaitėme žurnalus, ant kažkurių viršelių pūkavosi aktorių nuotraukos, o mūsų gyvenimas ėjo zigzagais... Po tėčio mirties mamai nebuvo lengva auginti mane ir brolių. Pradėjau studijuoti

architektūrą. Labai svarbu buvo gauti stipendiją. Tuomet man atrodė, kad ten, kur architektūra, yra Pažadėtoji žemė. Kaip ir vaikystėje, taip ir studijuodama architektūrą, deklamavau, grojau būgnais, dainavau, šokau, o kurso vadovas Ignas Burneika sakė: „Be tavęs bus kam namus statyti, o tu eik šok ir dainuok!“ Taip gebėjimai

ir mokytojas mane išvedė į meno pasaulio erdvę.

R. K.: *Prisiliečiau prie dar vienos plunksnos... Tai teatru alsuojanti aktorės gyvenimo atkarpa.*

V. K.: Esu laiminga, kad gyvenime sutikau Lietuvos teatro pedagogę Ireną Vaišytę. Ji sakė – svarbu meistrystė. Jeigu jos neturėsi, negalėsi

Su Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktore Alicija Matiukiene. Nuotr. Albino Kuliešio

Improvizacinis poezijos ir dainų spektaklis „Pasikalbėk su manim eilėmis“ Vilniaus mažajame teatre. Aktoriai Jokūbas Bareikis, Virginija Kochanskytė, Valda Bičkutė ir poetas Mindaugas Valiukas. Nuotr. Iš asm. V. Kochanskytės albumo

atskleisti dramaturgijos. Esu dėkinga, kad ketverius metus profesorė I. Vaišytė mokė mus aktorinio meno paslapčių. Išėjus į kitas erdves, tas suvokimas buvo labai reikalingas. Džiaugiuosi, kad mūsų kursas susidraugavo, o Šiauliuose mus labai gerai priėmė viena ryškiausių Lietuvos teatro režisierių Aurelija Ragauskaitė, kuriai labai svarbu buvo teatras teatre. Kai išeini į sceną, žiūrovas nori jaustis pakiliai, gauti postūmį apmąstymams apie gyvenimo prasmę. Esu dėkinga Dievuliui, kad jis man leido gyvenime sutikti puikius režisierius, įdomius žmones, nuostabias kūrybingas asmenybes – Eimuntą Nekrošį, Gytį Padegimą, Reginą Steponavičiūtę, Joną Vaitkų, Arvydą Lebeliūną, Marą Kimelę, Rimą Tuminą. Šie režisieriai mokė meno kalba žmogui kalbėti apie žmogų ir pasaulį.

R. K.: Dar viena auksinė plunksna aktorės nuostabiojoje vėduoklėje – lietuviškoji dramaturgija.

V. K.: Rašytojas, poetas Česlovas Milošas, būdamas garbingo amžiaus, mokėsi lietuvių kalbos.

Svajoklė Virginija. Nuotr. Žanetos Plečkaitienės

Tai senas visų tautų tikėjimas, kad su Dievu susikalbėsime tik gimtąja kalba. Savo sielos virpesius gali išreikšti tik savo motinos kalba giliai ir jautriai. Lietuvių dramaturgija brandina asmenybę, turtina, ją išreiškia, leidžia suprasti, kas esi. Lietuvos dramaturgijoje galime išvardinti daugybę puikių asmenybių. Mes turime suprasti vienas kitą, susikalbėti, jei norime išlikti kaip valstybė.

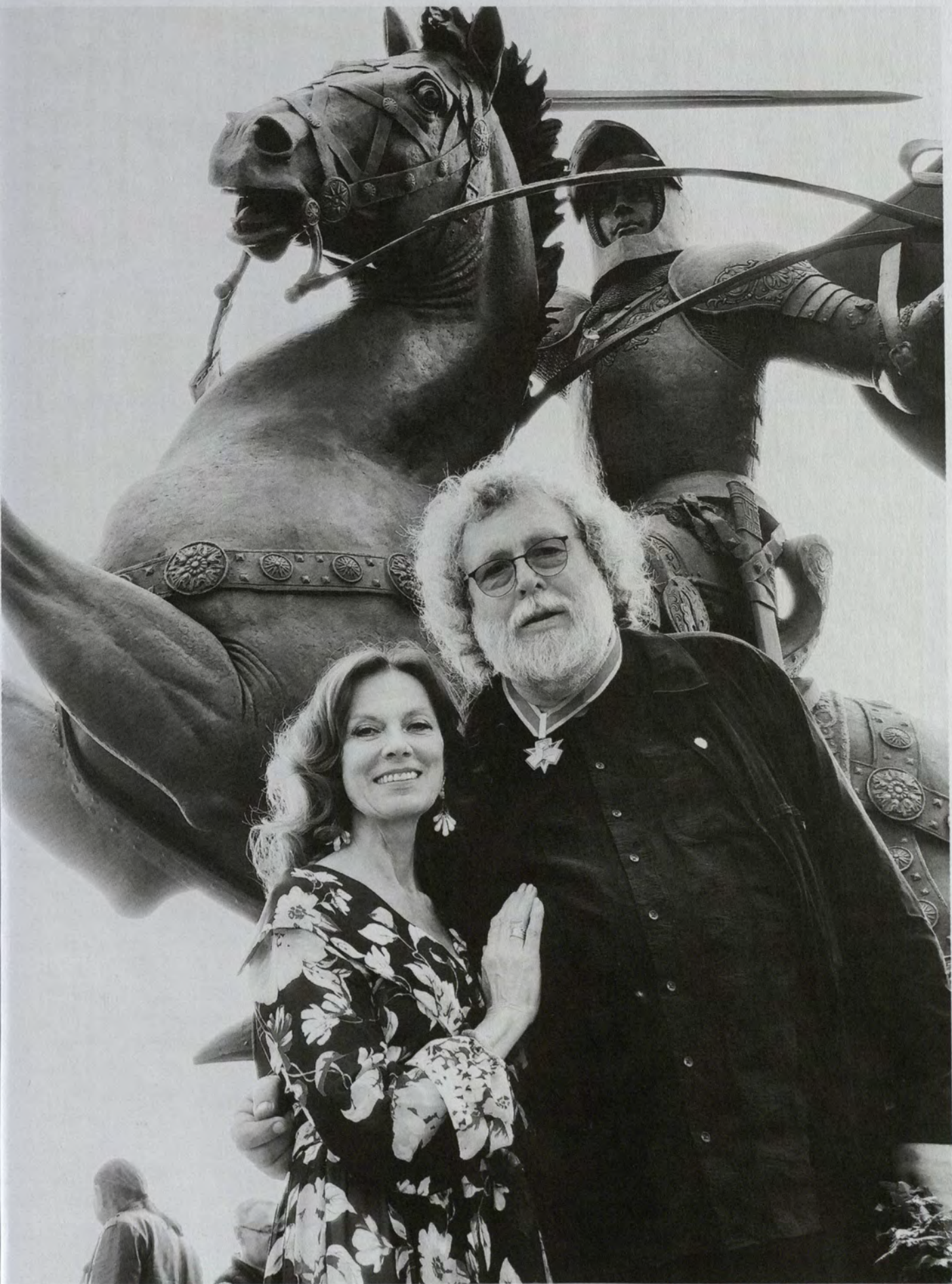
R. K.: Dvi vėduoklės plunksnos buvo susiglaudusios arti viena kitos... Jos buvo tarsi sesės dvynės. Viena auksinė plunksna bylojo apie gerbiamos aktorės pomėgius.

V. K.: Pomėgiai sutampa su darbu, gal todėl ir vėduoklėje tos plunksnelės prigludusios viena šalia kitos... Aš labai myliu savo darbą ir šventai tikiu tuo, ką darau.

R. K.: Su aktore V. Kochanskyte buvo lengva pasišnekučiuoti apie jaunus žmones. Tai dar viena auksinė plunksna iš aktorės paslaptingosios vėduoklės. Mano pašnekovė yra ir Klaipėdos universiteto docentė.

V. K.: Džiaugiuosi lietuvių filologijos ir režisūros studentais. Į šią specialybę stoja svajokliai. Pirmame kurse susipažįstama ir įgaunama kryptis, ką turi pasiimti studijuo-

damas. Mokytojas ateina tada, kada tau jo reikia. Gali persipjauti venas, bet jeigu tavęs nereikia... Prasminga, turtinanti mane bendrystė su jais siejo. Kad jie galėtų save atverti kitiems, ieškojome autorių, per kuriuos norėtų išsakyti – kūrėme teatrinės dėlionės iš Vytauto Mačernio, Salomėjos Nėries, Juditos Vaičiūnaitės, M. K. Čiurlionio literatūrinio palikimo. Taip bręsta atsakingi žmonės, taip atrandama būties prasmė. Džiaugiuosi, kad jauni žmonės atsakingai ruošiasi ateičiai. Tie, kurie bamba, kad jaunimas dabar ne toks kaip jų jaunystės laikais, tiesiog gerai nepažįsta

Su vyru skulptoriumi Arūnu Sakalausku prie Vyčio skulptūros „Laisvės karys.“ Nuotr. Jovitos Majauskaitės-Staniulienės

Kamerinis muzikinis spektaklis „Lietuviškų romansų vainikas“. Pianistė Edita Zizaitė, dainininkė Giedrė Zeicaitė ir aktorė Virginija Kochanskytė. Nuotr. Iš asm. V. Kochanskytės albumo

šiuolaikinio jaunimo. Jie nuoširdžiai dėkoja už pasidalintas patirtis. Gera matyti jų akis. Dirbdamas su jais, nuoširdžiai atsiveri ir jie tai vertina. Jaunimas puikus. Tik rodykime gerą pavyzdį jiems. Ką pasėsime, tą ir pajausime...

R. K.: Gera klausyti, kad gerbiama aktorė taip palankiai atsiliepia apie jaunus žmones. Dar viena auksinė plunksnelė aktorės gyvenime – visuomenė. Ką manote apie ją šią dieną?

V. K.: Ką pasėjom, tą ir pjaunam. Lenkiu galvą prieš Lietuvos mokytojus. Jie sukūrė drąsius žmones, kurie sugebėjo atkurti Lietuvos Nepriklausomybę. Tartis su mokytojais reikia ne tada, kai užgriūna problemos, o tai reikia daryti nuosekliai. Jaunų žmonių gyvenime

labai svarbūs yra tėvai, bet daugiausia jauname žmoguje pasodinama mokytojų dėka. Todėl mokytojas yra viena iš svarbiausių atraminių kolonų kuriant valstybės ateitį.

R. K.: Gerbiamos aktorės vėduklėje spindėjo dar viena auksinė plunksna – laikas. Teiravausi pašnekovės, ką jai reiškia laikas? Ką jis duoda, ką atima?

V. K.: Gyvenime laikas dovanoja žmones, atskraidina idėjas. Nors kuo toliau, tuo labiau jauti, kad neįmanoma aprėpti neaprėpiamo, įgyvendinti visų idėjų... Stengiuosi valingai mobilizuotis laike. Esu laiminga galėdama užpildyti laiką tuo, apie ką svajojau! Tada laiko nebeskaičiuoji. Gyveni! Tik, duok Dieve, sveikatos man ir mano artimiesiems.

R. K.: Spindi, tviska, žaižaruoja dar viena auksinė plunksna. Iš ko semiatės energijos? Pažvelgus į Jus, atrodo, kad esate pati laimingiausia moteris pasaulyje. Neklystu?

V. K.: Tikrai ta auksinė plunksna – gentis, mama, mamos tėtis – nepaprastai energingi ir darbštūs žmonės. Mama – energijos, gyvybingumo simbolis, nors jai jau aštuoniasdešimt septyneri. Kolegos, draugai, su kuriais kartu keliaujame gyvenimo ir kūrybos keliu, taip pat pakrauna energija. O jeigu palieti žiūrovo širdį, energija grįžta iš šalės. Ji sklinda per balsą, žodį, garsus... Malonu jausti žiūrovų energetinį atsaką. O dar jei ir šeima palaiko – kas gali būti geriau. Vyras (skulptorius Arūnas Sakalauskas), su kuriuo jau trisdešimt septyneri metai keliauja-

me kartu, mane supranta, pritaria, savo intensyviu kūrybingumu provokuoja kūrybai.

R. K.: *Margaspalvis gyvenimas. Ar teko keisti nuomonę?*

V. K.: Profesorė I. Vaišytė mokė „girdėti“ režisierių, o tada, sakė, į bendrą ansamblio kūrinį galėsi „įdėti“ ir savo širdelę. Teatras moko aktorius bendrauti. Aš tapau atviresnė, išmokau girdėti kitą. Reikia daugiau kalbėtis. Tik tada gali turėti vilties, kad busi išgirstas, suprstas. Ir pamiltas.

R. K.: *Besišnekučiuodamos su aktore, prisiminėme žurnalistą „Naujosios Romuvos“ redaktorių Juozą Keliuotį. Taigi dar viena auksinė plunksna aktorės V. Kochanskytės vėduoklėje.*

V. K.: Juozas Keliuotis – europinio mąstymo asmenybė, savo gyvenimu ir veikla paliudijusi, kad tik asmeninis užsidegimas padeda kūrybingai gyventi ir įveikti visus gyvenimo iššūkius. Tik asmeninis užsidegimas daugeliui mažų miestų, miestelių ir kaimų (ir ne tik!) kultūros žmonių padeda sukurti prasmingą gyvenimą sau ir kitiems. Šią premiją viešojoji biblioteka galėjo teikti tik savo kraštiečiams, o trylikos laureatų sąrašė žmonės iš visos Lietuvos... Vietos žmonėms pristatomos įvairios veiklos, o gavę premiją laureatai skleidžia žinią apie Rokiškio kraštą, čia sutiktus žmones. Taip ir plečiasi erdvės. Norime patirti, tai ir patirkime artimų sielų giminystę ir bendrų darbų gilią prasmę. Branginu ir vertinu, kad mano literatūriniai projektai, spektaklių scenarijai, kūrybinė piligrimystė per Lietuvą pastebėta, kad esu įvertinta už kūrybą ir veiklas. Mano balso virpesį, aistrą, darbus yra ne kartą matę ir girdėję Rokiškio kultūros centro, krašto muziejaus ir bibliotekos klausytojai. Branginu kūrybinę bičiulystę, kuri gimdo naujas idėjas, provokuoja kūrybai. Sutinku

Denveryje. Nuotr. Romualdo Zablecko

įdomius žmonės, gera patirti grožį pasaulyje ir žmoguje. Džiaugiuosi, kad Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoji biblioteka ieško įvairių formų, kaip skleisti ir atskleisti žmogų.

R. K.: *Ant dar vienos auksinės plunksnos susispietė gerbiama aktorės linkėjimai ištikimiesiems Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ skaitytojams, teatro gerbėjams...*

V. K.: Padarykime viską, kad gyvenimas būtų prasmingas, kūrybingas, gilus... Patikėkime, kad tai mūsų galioje. Svajokime! XIX amžiaus pabaigoje poetas, gydytojas Vincas Kudirka svajotojo apie Nepriklausomą Lietuvą. Ir šiandien

mes gyvename jo svajonės realybėje. Reikia labai tikėti svajone ir ji išsipildys... To ir linkiu mums visiems.

R. K.: *Baigėme nuoširdų ir prasmingą pokalbį. Lapkričio tamsa savo glėbyje jau sūpavo pasibaigusią dieną. Gerbiama aktorės auksinių plunksnų vėduoklėje buvo labai daug stebuklų... Žėrėjo, twiskėjo auksinės plunksnos. Tad norėjosi palinkėti, kad jose gyventų artimo meilė, išmintis, pakantumas ir kilnių darbų pynė. Mėlynoji paukštė su auksinių plunksnų vėduokle... Toks mano vizijų paveikslas. Gilu ir prasminga. Aktorės V. Kochanskytės veikla – auksinė plunksna Lietuvos teatro istorijoje.*

Sofijos Tyzenhauzaitės-de Šuazel-Gufjė šeimos palikimas Žemaičių muziejuje „Alka“

REGINA BARTKIENĖ

Žemaičių muziejaus „Alka“ vyr. muziejininkė

Lietuvos dvarų naikinimą lėmė 1940 m. vykusi sovietinė okupacija ir dvarų nacionalizacija. Kultūros vertybės buvo registruojamos ir į tuo metu veikiančius muziejus, kultūros apsaugos įstaigų sandėlius buvo vežamos skubotai, trūkstant lėšų ir darbuotojų. Taip į Žemaičių muziejų „Alka“ Telšiuose muziejaus įkūrėjo ir pirmojo direktoriaus P. Genio, Telšių apskrities viršininko K. Sideravičiaus, daktaro J. Mikulskio ir kitų praeities vertybių išsaugojimui pasišventusių žmonių rūpesčiu iš nacionalizuotų Žemaitijos dvarų pateko šimtai vertingų eksponatų: baldų, paveikslų, indų, bibliotekų, knygų, tūkstančiai dvarų archyvinių dokumentų (pradedant XVI a.).

Didžiausias buvo Platelių dvaro rinkinys. 1940 m. iš šio dvaro atvežta net keli sunkvežimiai įvairių meninių vertybių, beveik visas dvaro archyvas, dalis bibliotekos. Ten dar likęs turtas 1943 m. sudegė kartu su dvaro pastatu.

1940 m. lapkričio 14 d. sudarytame kultūros vertybių liekanų sąrašė minimas dvaro archyvas, perkeltas į vieną kambarį pačiame dvaro pastate. Sąrašė minima, kad į šį kambarį „saugoti sunėšta keli šimtai knygų, pora tūkstančių įvairių (daugiausia prancūzų kalba) žurnalų bei 10 dėžių ir krepšių su grafų Šu-

azelių (pranc. *de Choiseul-Gouffier*) šeimos asmeniniu archyvu, kuriame buvę laiškai, sąskaitos, dienynai, fotografijos. Saugoti pavesta Platelių viešosios valstybinės bibliotekos vedėjui Kaziui Strokšui ir Platelių dvaro komiteto pirmininkui Pranui Pilybui.“

1940 m. Kultūros paminklų apsaugos įstaigos sudarytuose meno vertybių, pervežtų saugoti į Žemaičių muziejų „Alka“ iš Žemaitijos dvarų, sąrašuose randame Platelių dvarą mininčius dokumentus: 1940 m. rugsėjo 12 d. akte rašoma, kad „dalyvaujant Pr. Geniui, dr. J. Mikulskiui ir K. Sideravičiui bei Platelių dvaro komisarui L. Šukiui ir komiteto pirmininkui Pr. Pilybui, paimti buvusio Platelių dvaro grafo Šuazelio-Gufjė daiktai, kurie vėliau buvo pervežti į Telšių muziejų.“

Dėl taip susiklosčiusių istorinių aplinkybių buvo išsaugota ne vieno dvaro istorija.

Šio straipsnio tikslas – pristatyti išlikusią dvaro archyvinę medžiagą, atskleisti keletą Platelių dvaro istorijos fragmentų, susijusių su prancūzų kilmės grafu Oktavijumi Šuazeliu-Gufjė, jo žmona Sofija de Šuazel-Gufjė (Tyzenhauzaitė) ir jų sūnaus Aleksandro de Šuazelio-Gufjė šeimos genealogine linija (toliau – Šuazeliai).

Rankraštinis fondas mažai tyrinėtas ir pareikalaus ilgų studijų metų. Tai gausus rinkinys ūkinių ir teisinių rankraštinų dokumentų, daugiausia nuorašų (XVI a.–XX a. pradžia), kurie buvę kruopščiai suskirstyti pagal atskiras temas ir chronologine tvarka (apie 3000 vnt.). Dokumentai surašyti lenkų ir prancūzų kalbomis. Fonde saugoma 52 vnt. XIX–XX a. pradžios ūkio inventoriaus bei dvaro išlaidų ir pajamų knygų. Gausus epistolinis palikimas (680 vnt.), keliasdešimt vienetų finansinių ataskaitų, siųstų iš Šuazeliams priklausiusio cukraus fabriko Varšuvoje. Atskirą dalį sudaro spaudiniai: brošiūros, įvairių užsienio šalyse pirktų prekių katalogai, atvirukai, liudijantys, kad Šuazeliai gana nemažai keliavo po Vakarų Europą.

Įdomiausią dalį sudaro fotografijos, dvaro žemių sklypų ir miškų planai. Senųjų spaudinių rinkinyje saugoma 15 knygų prancūzų kalba su Šuazelių ranka darytais įrašais. Be abejo, iš dvaro bibliotekos knygų, žurnalų ir laikraščių komplektų pateko ir daugiau, tačiau 1940 m. dvarų turtą pervežant į muziejų buvo registruojami tik vertingiausi meno kūriniai, o spaudinių ir rankraščių sąrašai apskritai nebuvo sudarinėjami (skaičiavo „dėžėmis

Sofija Tyzenhauzaitė-Šuazel (pirma iš dešinės) su anūkais Marija, Aleksandru, Gabrieliumi (pirmoje eilėje) ir marčia Sofija Čapska-Šuazel (viduryje), apie 1877 m.

ir krepšiais“), todėl identifikuoti, kuriam dvarui priklauso, įmanoma tik pagal rastus autografus ir kitokius žymėjimus.

Platelių dvaro archyvo ikonografijos rinkinyje saugoma 150 vnt. pavienių fotografijų, datuojamų 1870–1880 metais. Didžioji dalis fotografijų paklijuota ant storesnio popieriaus, daugumos būklė bloga – kraštai apiplėšyti, jos parudavusios, dėmėtos, kai kurios blogos kokybės, vaizdas vos įžiūrimas. Kitoje fotografijų pusėje įrašai daryti muziejininko Vito Valatkos. Iš kur paimti duomenys, nežinoma, tik galima spėti, kad tuo metu daug bendrauta su Platelių istoriją tyrinėjusiu muziejininku, kraštotyrininku Juozu Mickevičiumi. Įrašuose nurodoma asmenų vardai, pavardės, metai, taip pat teigiama, kad fotografijų autorius – Aleksandras Šuazelis (1821–1896). Šioje medžiagoje užfiksuoti

XIX a. Platelių miestelio ir dvaro sodybos vaizdai, dvaro tarnautojai, Platelių gyventojai, Šuazelių šeima: Sofija de Šuazel-Gufjė (Tyzenhauzaitė), jos sūnaus Aleksandro vaikai Gabrielius, Aleksandras, Marija, Liudvikas ir jų motina Sofija de Šuazel-Gufjė (Čapska). Dalis asmenų fotografijose nežinomi. Tarp neatpažintų rinkinio fotografijų gali būti ir Aleksandro Šuazelio, kuris pats fotografavo, portretas, bet, deja, apie jį nėra jokių įrašų.

Fotografijų reversų įrašuose nurodytos datos gali būti netikslios, nes pagal Lietuvos valstybės istorijos archyve esančius gimimo metrikų įrašus Aleksandro Šuazelio (Aleksandro Šuazelio ir Sofijos Čapskos sūnaus) gimimo data nurodoma 1876 02 21 (visas vardas Aleksandras Kazimieras Liudvikas), dukters Marijos (Mari Sofija) – 1871 m., Gabrieliaus (Gabrielius Bogdanas

Djedone Etjenas Šarlis Ignacas Marie) – 1873 metai. Remiantis fotografijose užfiksuotų vaikų amžiumi galima tvirtinti, kad fotografuota, matyt, vėliau, apie 1880–1890 metus. Liudviko (Lui) Šuazelio gimimo data: 1880 09 01.

Dvaro pastatų fotografijų mažai. Yra viena fotografija su 1935 m. Platelių dvaro rūmų vaizdu ir aštuonios XIX a. pabaigos fotografijos, kuriose užfiksuoti dvaro ūkiniai pastatai.

Be pavienių fotografijų, išliko du Šuazelių šeimos albumai, kuriuose dvaro gyvenimą mena 101 fotografija. Jose, be pačių Šuazelių šeimos narių, yra ir barono von Röne fotografija, Vokietijos kaizerio Wilhelmo I, Napoleono III ir kt. istorinių asmenybių portretinės fotografijos. Deja, įrašų mažai ir daugelis asmenų fotografijose neatpažinti. Vizualiai galima atpažinti tik

Karieta prie Platelių dvaro rūmų, 1875–1880 m. Fotografas A. Šuazelis

Marijos, Gabrieliaus, Aleksandro, Liudviko Šuazelių bei jų motinos Sofijos Čapskos-Šuazel portretines fotografijas (10 vnt.). Patys albumai puošnūs, oda aptrauktais viršeliais, sutvirtintais metalo aptaisais. Juose fotografijos darytos įvairių Europos šalių fotografų (Drezdeno, Paryžiaus, Rygos, Krokuvos, Berlyno, Venecijos) fotoateljė.

XX a. pirmosios pusės fotografijų dvaro archyve rasta vos keletas. 1996 m. keturias vertingas fotografijas padovanojo 1936–1937 m. dvare dirbusi virėja Adelė Gorainytė, vėliau gyvenusi Žemaičių Kalvarijoje. Jose užfiksuotos Marijos Šuazel laidotuvės, ketvirtajame šio amžiaus dešimtmetyje dvare dirbę tarnautojai, rūmų pastatas.

Kartografijos rinkinyje saugomi 58 Šuazeliams priklausiusių miškų ir žemių planai. Čia rasime Telšių apskrities Platelių, Gintališkės, Kepurė-

nių ir Išalyno dvarų, Rokiškio apskrities – Zofijavo, Mirabelio ir Slabados palivarkų žemės plotų bei Ukmergės apskrities Žirinojų dvaro planus. 16 planų sudaryti 1863–1897 m., 42 planai – 1925–1933 metais. Unikalus Platelių dvaro žemių planas (sudarytas XIX a. pabaigoje), kuriame pateiktas schematiškas dvaro sodybos išdėstymas, Platelių miestelis, ežeras. Jame minima Aleksandro Šuazelio nuosavybė. Tai pats didžiausias žemių planas (jo matmenys – 1,88 × 1,54 m).

Trumpai apie grafų Šuazelių šeimos atsiradimą Plateliuose.

1795 m. LDK praradus nepriklausomybę, Platelių valsčius tapo valstybine Rusijos nuosavybe. XIX a. pradžioje Platelių dvaras atiteko prancūzų grafiui Marie Gabriel Florent Auguste de Choiseul (1752–1817), (toliau – Augustas Šuazelis-Gufjė), karaliaus Liudviko XIV

ministro hercogo Šuazelio-Gufjė jaunesniosios linijos palikuoniui. Ši sena ir kilminga prancūzų giminė, kilusi iš Šampanės provincijos, Aukštutinės Marnos departamento Choiseul kaimo. Augustas Šuazelis-Gufjė emigravo į Rusiją 1792 m., kilus Prancūzijoje revoliucijai, nes buvo Burbonų dinastijos šalininkų pusėje. Iš carienės Kotrynos II jis gavo ypatingą privilegiją įsigyti žemę ir kitą turtą neprarandant Prancūzijos pilietybės. Tada jam ir buvo paskirta Platelių valda. Augustas Šuazelis buvo diplomatas ir archeologas. Pagarsėjo 1782 m. išleista knyga apie Graikiją. 1783 m. buvo išrinktas į Prancūzų akademiją, 1784 m. pasiuntinys Turkijoje, 1789 m., kilus Prancūzijoje revoliucijai, išvyko į Rusiją, čia carinės administracijos paskiriamas Dailės akademijos prezidentu, vėliau Sankt Peterburgo viešosios bibliotekos direktoriumi.

TEICH HANFSTAENGL
KÖNIGL. SÄCHS. HOFPHOTOGRAPH
Ostra Allee Stall-Str. 1.
DRESDEN.

Sofija Tyzenhauzaitė-Šuazel. Teich Hanfstaengl fotoateljė. Drezdenas, apie 1864 m.

dreba vyrai“. Tuos laikus mena italų dailininko J. B. Lampi XIX amžiaus 2 dešimtmetyje tapytas Sofijos portretas, saugomas Žemaičių muziejaus „Alka“ dvarų ekspozicijoje.

Už prancūzų kilmės grafo Oktavijaus Šuazelio-Gufjė ištekėjo būdama 29 metų ir tapo Prancūzijos valdine. Visus nustebino tokiu savo pasirinkimu, nes Oktavijus Šuazelis buvo daug vyresnis, išsiskyręs. Užaugino vieną sūnų Aleksandrą Vladislavą Ignotą Oktavijų de Choiseul-Gouffier (1821–1896), (toliau – Aleksandras

Šuazelis), kurio krikšto tėvas buvo pats Rusijos caras Aleksandras I.

Ištekėjusi ponija Sofija gyveno aristokratės kosmopolitės gyvenimą, daug laiko praleisdama Prancūzijoje, didžiosiose Europos sostinėse.

1840 m. mirus vyrui Oktavijui, Sofija su sūnumi Aleksandru vasaromis gyveno Plateliuose, šaltuoju metų laiku išvykdavo į Prancūziją. Platelių archyve yra 1858 m. carinės administracijos išduotas dokumentas, kuriame Sofija Šuazel prašo caro administracijos suteikti

sūnui Aleksandru, Rusijos piliečiui, Prancūzijos pilietybę, neprarandant teisių į nuosavybę Rusijoje. Dokumente – įžymioji caro Aleksandro II rezoliucija: „Sutinku, nes grafiene Šuazel per Napoleono invaziją savo ištikimybe Rusijai nusipelnė ypatingos imperatoriaus Aleksandro I malonės“. Šis dokumentas leido išsaugoti Platelių ir kitų žemių valdas pačiam Aleksandru ir jo palikuonims, neprarandant Prancūzijos pilietybės ir grafų titulo.

Su sūnumi Aleksandru dažnai keliaudavo po Europą. Tai liudija viešbučių, įvairių pirkinių sąskaitos, atvirukai, koncertų afišos iš įvairių Europos šalių. Gausiame dokumentų rinkinyje išsiskiria Rusijos administracijos leidimas (užsienio paso prototipas) vykti į Varšuvą Sofijai Tyzenhauzaitėi-Šuazel ir jos sūnui Aleksandru Šuazeliui 1846 metais. Aprašomi keliaujančiųjų požymiai – Sofija: amžius – 50 m., ūgis – 2 aršiniai ir trys verškai (1 m 52 cm), plaukai tamsiai rusvi, akys mėlynos, nosis pailga, veido forma pailga; Aleksandras: amžius 25 m., ūgis – 2 aršiniai ir šeši verškai (1 m 62 cm), plaukai rusvi, akys šviesios, nosis pailga, veido forma pailga. Įdomu tai, kad Sofijos amžius 1846 m. pagal oficialioje literatūroje nurodomą gimimo datą (1790 m.) turėtų būti 56 metai. Tad arba šiame dokumente įsivėlusį klaidą, arba Sofija iš tikrųjų buvo keleriais metais jaunesnė.

Nicoje (Prancūzija), Anglų alėjuje, Sofija Tyzenhauzaitė-Šuazel gyveno keletą metų. Čia parašė paskutinius savo kūrinius. Archyve išlikusi 1876 m. nuomotų apartamentų sąskaita su Sofijos parašu. Minimi indai, baldai, prieškambaris, vestibulis, virtuvė, salonas ir 5 gyvenamieji kambariai.

Fotografijos fonde saugomos dvi Sofijos Šuazel-Gufjė portretinės fotografijos, kuriose matome senyvo

Convention de location

Art 1er Entre les soussignés M. Antoine Robiony Propriétaire du présent à Nice, d'une part ;
et M. le Comte de Choiseul, paruellement demeurant à Nice, d'autre part ;

Il a été convenu, consenti et arrêté ce qui suit :

M. Robiony remet à loyer à M. du Choiseul un appartement meublé au
122. de chaussee que M. Robiony possède Promenade des Anglais et 27.

Art. 2^m La présente location est faite et acceptée pour la saison d'Hiver a. commencé
du 25 Novembre pour finir au 30 Avril 1877. ou a fin Mai
moyennant le prix de Trois mille francs, payable Mille cinq cents francs
anticipés dont la signature de la présente fait foi de rent, et la seconde moitié
a fin Janvier 1877. ou ~~à fin Mai~~

Ainsi convenu et arrêté après avoir rédigé l'inventaire et fait a double-
original dont chacune des parties en ont un

Nice le 4 Décembre 1876-

M. de Choiseul
Antoine Robiony

Porcelaines		Cristaux	
6	Assiettes creuses	4	Carafes avec bouchons
24	d. plates	10	Grands verres à pied
2	Plats ovales	10	Verres à bordeaux
3	d. ronds		d. à champagne
	d. couverts	2	Dallière
1	Doupière	1	Moutardier
1	Daladier	1	Huilier

Apartamentų Nicoje nuomos sutartis, 1876 m.

amžiaus moterį, apsirengusią tam-
siu, puoštu nėriniais rūbu (fotogra-
fuota apie 1862 ir 1869). Pastarosios
fotografijos autorius – sūnus A. Šu-
azelis. Sofija mirė 1878 m. gegužės
21 d. Nicoje, tai liudija fotografijos
fonde saugoma taip pat A. Šuazelio
fotografuota antkapio fotografija,
kurioje ant akmeninio kryžiaus
pritvirtintoje marmurinėje plokštėje
iškaltas užrašas „Sophie, Comtesse
de CHOISEUL-GOUFFIER, née
Csse TYZENHAUS deced... a Nice
le 21 may 1878“.

Atskiras šaltinis apie dvaro is-
toriją – kraštotyrininko J. Micke-
vičiaus 1936 m. užrašyti senųjų
plateliškių prisiminimai apie dvaro
gyvenimą. Juose grafiene Sofija
Tyzenhauzaitė-Šuazel vadinama
ne grafiene, o motina, pasakojama,
kad ji paprastiems žmonėms, ypač
dvaro tarnautojams, buvusi labai
gera. Moteris su vaikais, dirbančias
dvare, apdovanodavo drabužiais,
maistu. Kadangi Plateliuose Šuaze-
lių šeima pastoviai negyveno, dvarą
išnuomodavo. Nuomininkai dažnai

labai plėsdavo gyventojus. Kartą
sužinojęs apie grubius nuomininkų
veiksnius, Šuazeliams į Prancūziją
laišką parašė Šateikių dvarininkas
Pliateris. Susirūpinę dėl tokių prastų
žinių, Šuazeliai netrukus parvyko į
dvarą, per teismą pašalino iš dvaro
nuomininką ir patys valdė Platelius.
Grafai paprastų žmonių buvo ger-
biami, nebuvo girdėti apie kokius
nors neramumus, maištus ar lažinin-
kų pabėgimus į kitą dvarą. Platelių
valsčiaus lažininkai gyveno turtin-
giau nei aplinkiniuose dvaruose.

Sofijos Tyzenhauzaitės-Šuazel antkapis Nicoje

Atskirų ūkių inventoriuose buvo surašytos ir dvaro tarnautojų bei visų lažininkų pareigos. Konfliktų dėl pareigų dydžio nekildavo, nes nebuvo reikalaujama dirbti daugiau negu nustatytos normos. Dvare nebuvo kalėjimo ar areštinės, nes bausmes atlikdavo rykštėmis vaitas. Platelių dvaras turėjo bravorą, dvi oranžerijas. Buvo samdomi komisoriai, girininkas, eigulys, liokajus, auklės, vaikų mokytojos, kambarinės, virėjos, kasininkai, advokatai, medžioklės vadovas, kalviai, staliai, gydytojas. Tarnautojams už darbą

buvo duodami gyventi ūkiai. Vyresnieji dvaro tarnautojai buvo bajorų kilmės, bežemiai bajorai, bajorės, kurie mokėjo prancūziškai, lenkiškai. Paprastieji tarnautojai buvo valstiečių kilmės. Dvaro šeimininkas ir vyriausiasis prievaizdas tarpusavyje kalbėdavo prancūziškai, o su valstiečiais žemaitiškai. Dvariškiai oficialiai ir tarp savęs kalbėjo lenkiškai, prancūziškai.

Platelių grafas Oktavijus Šuazelis kasmet iškilmingai švėsdavo Jonines. Šventėje dalyvaudavo dvariškiai ir Platelių valsčiaus lažininkai.

Programą atlikdavo jaunimas. Ji buvo gana įdomi: orkestras, šokiai, vaidinimas, sportas su prizais. Vidurnaktį miške ieškodavo paparčio žiedo (vietoj prizos būdavo paslėpta uždegta žvakelė ir kišeninis laikrodėlis). Kiekvieną rudenį dvare švėsdavo derliaus šventę. Jos metu, vadovaujant dvaro tarnautojams, vėl būdavo rengiama įdomi programa, po kurios dvare suruošdavo dideles vaišes dalyviams.

Oktavijaus sūnus Aleksandras, Platelių dvaro paveldėtojas, vedė Sofiją Čapską (iš Telšių). Ši, pasakojama, buvusi labai šykšti ir žmonės jos nemėgo. Pats grafas buvęs labai geraširdis savo žmonėms, šelpdavo vargšus. Buvo geras šeimininkas, remontavo, statė naujus pastatus, dvare buvo tvarka ir švara.

Paskutiniai Platelių ir dar kelių dvarų bei kaimų šeimininkai buvo šios šeimos jauniausieji: brolis ir sesuo Liudvikas ir Marija Šuazeliai-Gulfjė. Jie šeimų nesukūrė, gyveno viengungiai. Šuazeliai išsaugojo Prancūzijos pilietybę, todėl žemės reformos metu jų turtai nenukentėjo. Tuo laiku Lietuvoje jie buvo bene patys turtingiausi, valdė beveik 4 tūkst. hektarų žemės.

Dvaro archyve saugoma Marijos Šuazel laiškai motinai, broliams, draugėms, keletas knygų su jos autografais ir vaikystės nuotraukų. Pirmosios XX a. pusės fotomedžiagos nėra.

1936–1937 m. dvare dirbusios virėjos Adelės Gorainytės prisiminimuose (užrašytuose 1996) minima, kad Marija gyvenimo pabaigoje sirgusi vėžiu. Jai slaugyti iškviesta slaugė net iš Prancūzijos, nes poniasirgusi labai ilgai. Mirė 1930 m., palaidota Platelių bažnyčios šventoriuje. Liudvikas labai mylėjęs savo seserį. Adelės padovanotoje fotografijoje, kurioje užfiksuotos Marijos Šuazel laidotuvės, matome Liudviką, pasilenkusį virš karsto su ašaromis

akyse. Vėliau Platelių bažnyčia buvo skirta 10 tūkst. litų, iš kurių 5 tūkst. turėjo būti skirti Marijos ir čia 1935 m. palaidoto brolio Gabrieliaus kapams sutvarkyti, tačiau iki 1940 m. nieko nespėta padaryti.

Adelės Gorainytės prisiminimuose atsiskleidžia XX a. ketvirtojo dešimtmečio Platelių dvaro gyvenimo vaizdas: „1936 m. įsidarbinau Platelių dvare virėja, nes buvau baigusi Rietavo žemės ūkio mokyklos virėjų kursus. Algos gavau 40 litų per mėnesį. Virėjos alga buvo 30 litų, tačiau už tai, kad mokėjau padaryti sluoksniuotą tešlą pagal senovinį prancūzišką receptą, man pridėdavo 10 litų. Valgį išduoti reikėjo visiems atskiromis porcijomis – pirma grafui, paskui šeimynai. Kambarinė valgė kartu su šeimyna, liokajus taip pat su savo šeima, o aš likdavau virtuvėje, man taip pat buvo atskira porcija. To, ką pagamindavau, kartais netekdavo nė paragauti. Grafas buvo vienišas ir uždaras žmogus, svečių retai tebūdavo. Kartais į virtuvę ateidavo paplepėti su virėjom, žiūrėdavo, kaip jos dirba. Vakaraus ilgai skambindavo pianinu, o rytais mėgdavo ilgai pamiegoti. Keldavosi apie 10 val., nusimaudydavo,

papusryčiaudavo ir vykdavo kur nors į gamtą (Plateliuose gyvendavo daugiausia šiltu metų laiku, žiemas praleisdavo Prancūzijoje). Kartais su vežėju ir savo mylimais šunimis, kurių turėjo visą būrį, vykdavo į mišką, kartais išplaukdavo laiveliu į ežerą, apiplaukdavo salas, kiek ilgiau užsibūdavo Pilies saloje. Grįždavo 14 val., o 15 val. būdavo pietūs. Nemėgo nei medžioklės, nei žvejybos. Iš švenčių labiausiai grafas laukdavo savo vardinių liepos mėnesį. Mes keldavomės anksčiau, minkydavom prancūzišką tešlą, kepdavom įvairius kepsnius. Grafas pasipuošdavo, užraitydavo ūsus ir laukdavo svečių. Kas atvykdavo, nematydavau, nes retai eidavau į kambarius. Tik žinodavau, kad dažnai atvykdavo grafienė iš Šateikių. Grafas nemėgo prabangos, nerengė pokylių. Į bažnyčią eidavo kiekvieną sekmadienį. Per mišias dažnai klūpėdavo šventoriuje prie savo sesers kapo. Su vietiniais gyventojais kalbėdavo žemaitiškai, su svečiais bendravo prancūziškai, lenkiškai, vokiškai. Kalėdų švenčių metu sukviėdavo šeimyną, duodavo dovanėlių. Ir aš pati du kartus gavau dovanų nuo grafo. Dvaro tarnautojų vaikams būdavo papuošta eglutė,

priekpta visokių skanėstų. Patiems tarnautojams už gerą darbą ar išeinant į pensiją, dovanodavo ūkius, žemės ar miško plotelį. Šiaip geras buvo žmogus.“

Dvariškių liudijimu, Liudvikas Šuazelis buvo puikus ūkininkas, rūpinosi savo dvaru. Tai įrodo ūkinių sąskaitų, komercinių pasiūlymų, kuriuose minimi automobilis, motorinė valtis, šiltnamio įranga, kiti žemės ūkio padargai, gausa. Tačiau daugelio savo dvaro ūkinės veiklos tobulinimo projektų nespėjęs įvykdyti, paskutinysis, pats turtingiausias Lietuvoje dvaro savininkas, Liudvikas Šuazelis 1940 m. buvo priverstas emigruoti. Mirė 1949 m. Šveicarijoje. 1940 m. Platelių dvaras buvo nacionalizuotas kartu su pastatais, gyvuoju ir negyvuoju inventorium, banke buvusiais pinigais. Čia buvo įsteigtas Platelių tarybinis ūkis.

Tai tik keletas fragmentų iš dvaro istorijos. Dvaro archyvas slepia dar daug paslapčių, užkoduotų rankraščiuose prancūzų ir lenkų kalbomis. Tikėtina, kad tolesni tyrimai padės atskleisti daug įdomių faktų apie Platelių dvaro savininkų Šuazelių asmeninę erdvę ir dvaro istoriją.

Literatūra

Žemaičių muziejaus „Alka“ fotografijos, kartografijos, spaudinių ir rankraščių rinkinių medžiaga.

Kultūros paminklų apsaugos įstaigos Žemaitijos dvarų kilnojamojo turto sąrašai, raštai 1940–1942 m. ŽMA MA 638, p. 157–181.

E. Ravickienė. *Perlų perlas*. Plungė, 1996 04 23, p. 4.

S. Olgelbranda. *Encyklopedja Powszechna*. Warszawa, 1898, t. 3, p. 498.

J. Mickevičius. *Platelių dvaras baudžiamosios metu*, ŽAM MA 816, p.1, 47 ir 48.

R. Bartkienė. *Platelių dvaro archyvo fotografijos fondo apžvalga*, ŽAM MA, 457, p. 3.

Vaižganto Žemaitija

Prof. dr. ROMA BONČKUTĖ

Juozo Tumo-Vaižganto gyvenimas ir veikla yra tinkamas asmenybės, suradusios savąjį pašaukimą, pavyzdys. Kaip daugelio mylimas, taip kitų nekenčiamas, buvo laimingas, nes sąmoningai pasirinkęs kunigo kultūrininko kelią, abu darbus stengėsi atlikti su meile ir sąžiningai, nekreipdamas dėmesio į aplinkinių norus ar kritiką. Šiame straipsnyje norisi aptarti Vaižganto sėkmingai pasirinkto kelio ištakas tikintis, kad geri pavyzdžiai patraukia, ir šiandieninės mamos, norėdamos bent po vieną tokį sūnų užauginti, nemažai gali iš Barboros Baltuškaitės-Tumienės (1824–1889) pasimokyti.

Paprastai sakoma, kad žmogus savo asmenybės pagrindus sukuria iki penkerių metų. Vėliau ant jų tvirtų arba netvartų pamatų per visą likusį gyvenimą stato asmenybės karkasą. Žinoma, kad šiuo laikotarpiu didžiausia atsakomybė tenka motinai ir jos sugebėjimui palaikyti harmoningus santykius su artimaisiais, steigti jaukią, estetišką namų erdvę. Vaikai iš motinų gauna kalbos ir gyvenimo jutimą, jų žodžiais pradeda kalbėti, jų daineles niūniuoja. Jeigu pasektume geriausių lietuvių rašytojų biografijas, pamatytume, kad vaikystės namuose motina jiems buvo svarbiausia, tokia išliko ir visą gyvenimą (antai Romualdas Granauskas iš Žemaitijos senutę mamą į Vilnių atsivežė). Vaižganto mama tam tikra prasme „kalta“, kad

jis ilgai užtruko Žemaitijoje, ją pamėgo ir buvo žemaičių pamiltas. Jau būdamas žinomas publicistas ir rašytojas apgailestavo, kad saviškiams jo darbai nežinomi: „Visi Žemaičiai Vaižgantą skaito (taip bent maniau, jog skaito ir vardą žino), o manieji, mane pasauliui davę, su kuriais aš tebebuvo suaugęs, kaip kūdikis su motina, dar nežino, jog iš jų, ne iš kitur, yra išėjęs tautos pranašas.“¹ Rašytojui buvo svarbu, kad tėviškėnai, apie jį sužinoję, ne tiek juo, kiek savosios žemės našumu džiaugtųsi, didžiuotųsi, ir savo gerais darbais, sėkmingai nugyventu gyvenimu būtų tarsi trąša ateinančioms kartoms. Rašytojas apie savojo krašto žmones „Pragiedruliuose“ papasakojo, norėjo, kad tokių daugiau rastųsi. Prisiminkime, kaip novelėje „Denionių Taučiai ir Niauros“ Aleksiuko motutė meldėsi: „Juoda Žeme, šventa Žeme! Aš tave nužemintai bučiuoju: tu mane nešioji, tu mane peni, tu mane linksmi... – buvo pradžia kiekvienos jos vakarinės maldos.“² Toliau skaitome: „Apie žemę neleido nė pikto žodžio išsirtarti, lyg kentė, kad žemėje reikia kartais nešvarybių padaryti.“³ Vaižganto perteiktas lietuvių santykis su žeme mums primena, kad senieji ir spjauti į žemę draudė. Lietuvių ryšys su gamta, atskleistas Taučių šeimos pavyzdžiu, turi daug autobiografiškumo, tad perskaite suprantame, iš kur rašytojas išsinešė stiprų gamtos

grožio jutimą, sugebėjimą įsibūti į kiekvieną gyvenimo situaciją. Kodėl Vaižgantas daug padarė? Todėl, kad jautė su gyvenimu ryšį, buvo jam atviras, ir ne tik iš maisto, miego, bet ir iš gamtos, gyvenime sutiktų žmonių gaudavo energijos. Mamos mylėtas ir auklėtas mokėjo kitiems meilę ir dėmesį rodyti, net tokiems užsidarėliams kaip žemaičiai.

Pirmą kartą susidūręs su žemaičiu dar vaikystėje, tarėsi gavęs Žemaitijai ir žemaičiams skiepą: mylėti, bičiuliautis, bet neištirpti, neprarasti savojo aukštaitiško gyvybingumo. Vyskupą Motiejų Valančių rašytojas pamatė savo motutės dėka. Veikloji Tumienė suagitavo Malaišių kaimo žmones vaikus Sutvirtinimo sakramento vežti į Kauną pas vyskupą M. Valančių, kuriam valdžia buvo uždraudusi lankyti parapijas. Kelionė iš nuošalaus Svėdasų valsčiaus sodžiaus į Kauną buvo ilga ir varginanti. XIX a. pabaigoje žmonės dar gyveno sėsliai, savosios parapijos ribose. Kaip rašytojas nurodo, pusantro šimto kilometrų įveikti to meto žmogui „rodės tokia pat kelionė, kaip buvo kelionė pleritais į patį Krymą.“⁴ Gerai Vaižgantui įsiminė kelionė, gyvai ji perteikta apybraižoje „Iš atsiminimų“. Rašytojas papasakoja, kad malaišiškiai vyskupą rado namie, tiktai sergantį. Tačiau išgirdęs, kad atvyko žmonės iš labai tolimo krašto, sutiko rytojaus dieną aukoti šv. Mišias ir vaikams suteikti

ŽEMĻĀPIS
ŽEMAIČŪ
VYSKUPIJOS,
 SU ETNOGRAFINIU LIETUVIŪ PLOTU.

Mākslādas
 1:100000
 1919.

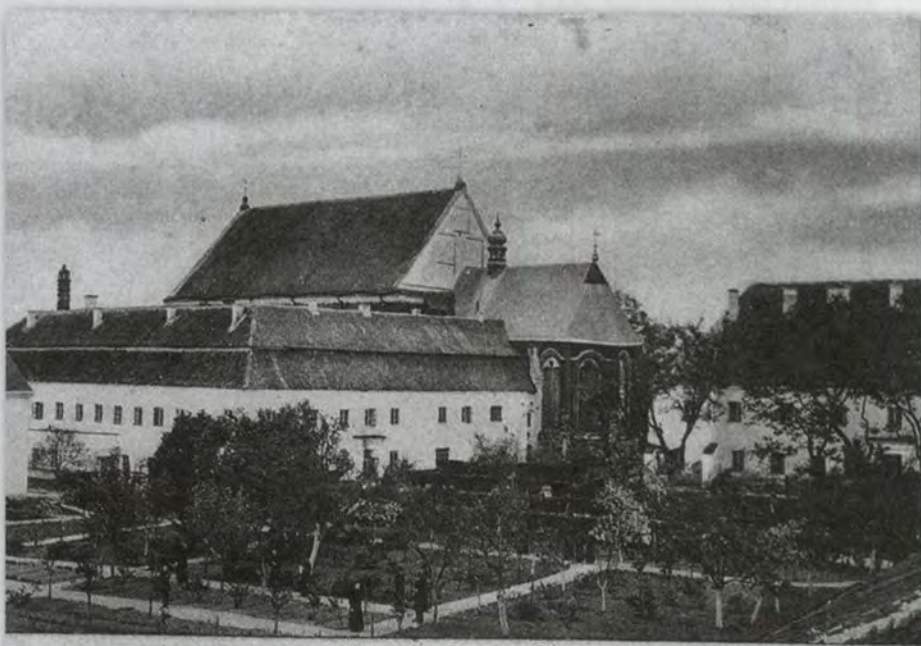

Ženkļų paaiškinimas

- plūvju gēlāzēts jau oastējams
- gēlāzēts dar tēstāms
- sīvārsai gēlāzēts jau vāzējējams
- plēnēts
- mīestēlis
- bāzņīkālnīcs
- kaimas
- etnogrāfijā lietuviŪ plōtas
- rubēnīcs Prūsijā abo Mākslādas Lietovā
- rēnāzjū arē gubērnijū sīēga

Žemaičių vyskupijos žemėlapis
 (www.100lietuoszemelapiu.lt)

„dirmavonės“ sakramentą. Kaip atsiminimuose rašo Vaižgantas, jis pats tuomet buvo penktų ar penkerių metų (gimęs 1869 m., o vyskupas mirė 1875 m.), taigi jau mokėjo viskuo domėtis ir daug ką atsiminė iš to susitikimo: „<...> O vyskupas buvo kunigas kaip kunigas: senas, kuplus, plačiaburnis. Tik žiponas violetinis... Geras senolis pirmiausia paglostė visus vaikelius, kurie jam ranką bučiavo, paskui pasisveikino su vyresniaisiais, gražiai pagyrė juos už rūpestingumą religijos dalykais ir nepatingėjimą tokią kelionę keliauti. Mažam Juozukui labiausiai įstrigo ganytojo ranka: „Minkštą, riebią v. Valančiaus ranką tebejaučiu

Kaunas. Dvas. Žemaičių Vyskupijos Seminarija.

Kauno dvasinė Žemaičių vyskupijos seminarija

Vaižganto gimtieji Malaišiai

prie žando ir kaktos; tebejaučiu lyg tebetvinkčiotų užgautas skruostas, idant kantriai kentėčiau įžeidimus dėl Kristaus, dėl Jo tikybos.“⁵ Galbūt galime teigti, kad rašytojas, iš laiko perspektyvos žvelgdamas, pats

pamatė tame susitikime lyg lemties ranką, nors tada vyskupas tik pagyrė motiną ir, paglostęs vaiko galvą, liepė trumpiau kirptis.

Vaižgantas Žemaitiją pirmiausia ir atrado Valančiaus apsakymuose,

ypač „Palangos Juzėje“, vėliau ir „Žemaičių vyskupystę“ skaitydamas. Gimnazijoje arba seminarijoje, gal Mintaujoje iš bajoro Mečislovo Davainio-Silvestraičio galėjo nemažai apie Simoną Daukantą sužinoti. Tačiau labiausiai tikėtina, kad dar Kauno kunigų seminarijoje (1888–1893), kur buvo saugomas Daukanto rankraštis „Pasakojimas apie Wejkalus Letuvių tautos senovie“ (apie 1850/1854) ir veikalas „BUDA Senovės-Lėtuvių Kalnienų ir Zámajtių“ (1845), Tumas pirmą kartą susidūrė su žymiojo žemaičio istorijos darbais, kurių įtaką matome „Pragiedruliuose“ ir kituose jo tekstuose. Kadangi seminarijoje kartu mokėsi ne vienas žemaitis, buvo galimybė pramokti žemaitiškų žodžių, pajusti jų būdo kitoniškumą, o skaitant Daukantą pasiklausti

Blinstrubiškių dvaras, 1915 m. (www.miestai.net)

nesuprantamas teksto vietas. Nors praktikoje seminaristai buvo priversti daug kalbėti ir bendrauti lenkiškai (nes ir Kazimieras Jaunius, pats lietuvių kalbos sužavėtas, bet jos paprastai išmokyti negebėjo⁶), tad tik paragintas Jaunius mokėsi savarankiškai lietuviškai kalbėti ir rašyti. Pilypas Būdvytis (Buivydas), Kazimieras Bukantas, Kazimieras Pakalniškis (Dėdė Atanazas), Pranciškus Žadeikis – vieni iš aktyviausių žemaičių, pasukusių, kaip ir Vaižgantas, litvomanų keliu, atlikusių iniciaciją įvedant Tumą į gyvenimą tarp žemaičių.

Vaižgantas, iš namų išsinešęs gebėjimą jausti gamtą, mylėti kitą, atsidūręs Žemaitijoje, pajuto krašto ir žmonių *genius loci*. Žemaitija – stiprių energetinių zonų kraštas, čia gausu istorinio kraštovaizdžio ženklų, kuriuos Daukantas savo veikaluose pažymėjo. Daukantas senovės

lietuvius vaizduoja kaip atspėjusius *genius loci*. Vladimiras Toporovas, nagrinėdamas Viduržemio regiono antropolokalinį vieningumą, akcentuoja, kad ypatinga vieta visada būdavo humanizuojama siekiant įamžinti atminimo vertą herojų. Tik pastebi, kad nėra lengva nustatyti, kas buvo svarbiau, ar žmogus vietai suteikdavo svarbos, ar svarbi vieta buvo pavadinama svarbaus herojaus vardu.⁷ Kaip bebūtų, bet vietą pavadinus, ji būdavo perkeičiama ir tapdavo nauja vieta, įgydavo *genius loci* – kai dvasia išsižemina ir tarsi įgyja šaknis, išišaknyja. Daukantas Žemaitiją pavadino Lietuvos širdimi. Daukantui nebuvo praėjęs senovės bočių prabočių laikas, Vaižgantui – ir Daukanto, ir bočių. Daukanto įžodintas laikas pasivijo rašytoją: lietuviai savų pačių žemė-

je tebebuvo pavergti stipresnių ir gausesnių atėjų. Rumunų kilmės religijotyrininkas Mircea Eliade nurodė, kad metafizinėse tradicijose reikalaujama, jog pasaulis, kuriame gyvenama, „privalo būti įkurtas“, todėl fiksuoto taško, t. y. centro atradimas laikomas pasaulio kūrimo/tvėrimo/tvoros ekvivalentu. Žemaitijoje mažiausiai dvi svarbios vietos pažymėtos to pirmojo steigimo ženklu: Tverai ir Gardai (dab. Žemaičių Kalvarija). Vaižgantas kunigavo keliose Žemaitijos vietose, netoli nuo senųjų centrų: Mosėdyje, Kuliuose, Micaičiuose, Laižuvoje. Per 10 metų Žemaitijoje Tumas susipažino ne tik su gyvaisiais žemaičiais kultūrininkais, bet ir surinko daug

Tytuvėnų dvaras. Nuotr. iš Žemaičių muziejaus „Alka“ archyvų

Laižuva (www.mke.lt)

Vaižganto biustas Mosėdžio bažnyčioje

jau mirusiųjų autorių darbų, kuriuos po to skelbė. Jis Žemaitijoje išgrynino savojo veikimo kryptis, nuo kurių vėliau ir nepasitraukė. Galima tarti, kad karštą aukštaitišką judrumą apramino mažakalbiai, nedaug bendraujantys, bet turį daug savųjų įžymybių, kultūrininkų, žemaičiai. Žemaičiai „pasodino“ Tumą prie rašomojo stalo ir tarsi privertė apie jų kraštą ir žmones rašyti. Nestebina, kad jo „Pragiedruliuose“,

apsakymuose, publicistikoje gausu Daukanto darbų intertekstų, žemaitiškų žodžių, posakių, svarstymų apie Prūsų lietuvių ir žemaičių privalumus, skirtumus nuo kitų lietuvių, aukštaičių. Kuliuose gyvendamas, Prūsijoje leidamas leidinius, bendraudamas su Prūsijos lietuviais, gebėjo objektyviai įvertinti jų ir žemaičių kultūrinius pranašumus, darbštumą, racionalumą. Juk ne be reikalo Žemaitija ir

Klaipėdos kraštas – du išskirtiniai Lietuvos regionai, kur paminklai ženklinti regioniniais simboliais ar dedikuoti regionui. Vaižgantas pastebėjo Prūsų Lietuvos įtaką Žemaitijai: „Žemaičiai, kaip prieš keletą amžių, taip ir dabar, tais pat reikalais, tais pat jausmais važiuoja į Klaipėdą, Šilo Karčiamą, Bajorus, Tilžę, Ragainę, Lauksargius, Smalininkus, Širvintą: važiuoja ne į vokiečius, nors į Vokią, tik į savo gentis. Tie, vokiečiai, teprasideda žemaičiams anapus Labiavos–Darkiemų–Geldupės. Tų laikų, kada ir Karaliaučius ne tik Prūsų, ir Žemaičių kraštui tiek svėrė, kiek Aukštaičiams Vilnius, Didžioji Lietuva arba visai nebatmina, arba teatmina, mėlynai, „karaliaučiška“ dažydami vilnonius. Nykstant mėlynajai madai, Karaliaučius beprisimena lietuviams savo universitetu ir garsija savo klinika. Žemaičiai belanko artimuosius savo gentis ir juos bepažįsta. <...> Prūsų kultūra didesnė ir gilesnė neg lietuvių: žemaičiai per amžius prūsėjo, ne prūsai žemaitėjo <...> Taip ir susidarė tarp žemaičių ir prūsų didsnis bendrumas, nežiūrint visų skirtumų, neg tarp žemaičių ir aukštaičių.“⁸

Kuliuose Vaižgantas tarsi pratęsė kunigo Kazimiero Skrodztkio – pirmojo draudžiamaisiais laikais kuliškių, giriose paskendusio Žemaičių krašto gyventojų, švietėjo, kurį žemaičiai vadino Skrodskeliu – darbą. Per du dešimtmečius šis kunigas išmokė skaityti beveik 95 procentus jaunų žmonių, o Vaižgantas apie jį papasakojo jaunosios kartos Lietuvai leidinyje „Broliai Juzumai–Juzumavičiai ir Kazimieras Skrodztkis“, kur rašė: „Bekunigaudamas esu perėjęs septynias vietas senovės Žemaičių Kunigaikštijoje; visur akylai dairiaus, – bet nekame neesu radęs tarpe senesniųjų tiek

*Džiuginėnų dvaras. Nuotr. iš Žemaičių
muziejaus „Alka“ archyvo*

*Vaižganto akiniai Kuliuose. Skulptoriaus
Danieliaus Sodeikos instaliacija*

daug mokačių skaityti, tiek daug gražiai mokačių iškalbėti platų katekizmą, kiek Kuliškiuose, Telšių apskrityje. Kunigas Kazimieras Skrodzkiš – pirmasis švietėjas draudžiamaisiais laikais tamsaus, giriose paskendusio Žemaičių krašto. Per kelis dešimtmečius šis nuostabus žmogus išmokė skaityti beveik 95 procentus jaunų žmonių. „Vargu ar gali rasti antroji tokia parapija. <...> Matėsi ilgas, išmincingas ir nuoseklus kun. Kazimiero Skrodzkišo darbas.“⁹

Kulių klebonija, kurioje 1898-1901 m. gyveno Vaižgantas (www.bernardinai.lt)

Stebina Vaižganto pastabumas, objektyvumas ir taiklumas lyginant lietuvius ir prūsus: „Prūsų lietuviai brendo protestantų kultūroje, racionalistinėje. D. L. lietuviai – Rymo katalikų kultūroje, jausminėje. Prūsų būdas darėsi kietoje, tvar-

čioje sistemos rankoje, lietuvių gi palaidoje, ištižusioje lenkų ir rusų rankoje.“¹⁰ Nedaug atsirastų kitų lietuvių kunigų kultūrininkų, kurie pateiktų tokią charakteristiką. Antai Maironis, rašydamas istoriją „Apsakymai apie Lietuvos praeigą“

(1891 m. paskelbtą), apie Martyną Liuterį parašė „atskalūnas Liuteris“, bet antrajame istorijos leidime (1906) – „ištvirkėlis Liuteris“. Šiuo požiūriu Tumas buvo unikalus, nes, nors būdamas kunigas, kai veikė kaip kultūrininkas, nesilaikė bažnyčios sukurtų *tabu*. Nors ir tarnaudamas Dievui, buvo laisvas, nes apsisprendimą būti kunigu buvo sąmoningai priėmęs: iš pradžių nelabai norėjo savo motutės norą pildyti. Bet kai po pirmojo seminarijos kurso susirgo džiova ir sėkmingai pagijo, jau buvo pats save įteikęs Dievo rankosna ir pasiryžęs tarnauti ir jam, ir Lietuvos žmonėms. Todėl paskui mes Tumą matome linksmą, besidžiaugiantį gyvenimu. Ir matome Maironį, taip ir nesusitaikiusį nei su kunigybe, nei su savo gyvenimu. Tad ir jo lyrinis herojus – ašarojantis, kenčiantis, skaudama krūtine, nepatenkintas gyvenimu ir žmonėmis.

Vaižgantas troško, kad Didžiosios Lietuvos žmonės imtų pavyzdį iš Prūsijos lietuvių. Jis „Kelionių vaizduose“ aprašo, ką mato per Prūsiją vykdamas: „Matai ūkininkų turtą, gražius miestietiškus jų trobesius, tvarką, mokslą, rūpestingumą,

netingėjimą pasidarbuoti, ir vėl imi liūdėti. Dieve Brangus, misliji sau: kas tai būtų, kuo bevavirstų mūsų Lietuvos egiptiškoji žemelė, kad kas mus išmokytų netingėti.“¹¹

Apie Vaižganto jauseną gyvenant Žemaitijoje turbūt tiktų ir Napalio nusiteikimo aprašymas „Pragiedruliuose“: „Parsidanginimas jam rodės tik praplėtimas buveinės. Ir čia jo, ir ten jo; visa Lietuva rodės – jo namai, visi lietuviai – jo kaimynai. Tai ar ne vis viena, kur eiti ar važiuoti ilgesniam ar trumpesniam laikui?“¹²

Su daugeliu žemaičių susipažinęs, išsiskyrė tik mirčiai atėjus. Štai tekstas, parašytas 1926 kovo 17 d. proga, rašytoją Lazdynų Pelėdą-Sofiją Pšibiliauskienę laidojant: „Visa tai keistais paveikslais pynėsi man atmintyje, kai Kauną pasiekė pirmoji žinia, jog Sofija pabaigė savo žemės kelionę. Pažįstu ją nuo pat Didžiojo Vilniaus Seimo 1905 m. Susieidavome dažnai. Daug girdėjau jos žodžių, nemaža turiu ir laiškų, lygiai tiesių, kaip ir gyvieji žodžiai. Ir šiurpas ėmė, pagalvojus, kaip tai Arvaizda, kai kiekvieną padarėlį aprūpina galia palaikyti savo gyvybę, žmogui kartais neduoda tos galios ir

visai bejėgį paleidžia vien kankintis; kankintis, kaip kankinos Tantalas: stovėti ant turto ir jo nepasiimti, išmanyti, ko reikia, ir nieko nepadarinti. Atrofija valios, bajoriškoji desperacija ar kaip tai pavadinti. <...> Padarėme Tryškėčiams sensaciją, sudarėme jiems kitokią nuotaiką ir užminėm jiems mįslę. Per kelias dešimtis metų jie matė Paragių Tribuliauskienę niekuo nesiskiriant nuo paprastų kaimo moterų. Į miestelį ji ateidavo su klumpiais, apsitačiusi neturtingai; miestietišku išmislu, skrybėlių ir kita ko ant jos niekas nematė: ji pati ravėdavo; gaudavo pinigų ir duonos skolintis (daugiausia iš klebonijos): rūkė, kaip ir kiti sodiečiai, smarkiausių ir paprasčiausių savo šitą tabaką; ūkio nežiūrėjo.“¹³

Vaižgantą genetiškai su žemaičiais siejo meilė ir pasididžiavimas savuoju kraštu, dėmesys gamtai. Vaižgantas esminius dalykus pamatė ir pasakė stovėdamas Lietuvos žemėje, atsispirdamas nuo gimtinės kraštovaizdžio. O kas yra gimtinė – ką matai ant stogo pasilipęs. Tai mažas pasaulis, jį gali gerai pažinti ir perkurti, kad gyventi jame būtų dar geriau.

Nuorodos

¹ [Juozas Tumas-Vaižgantas], „Aušros Vartai“, in: *Vaižganto raštai. Mišrieji vaizdai. Beletristika 6 (2 dalis)*. Kaunas–Vilnius: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1923, p. 156.

² Vaižgantas. *Pragiedruliai*. Vilnius: Vaga, 1989, p. 387.

³ Vaižgantas. *Pragiedruliai*, p. 387.

⁴ [Juozas Tumas-Vaižgantas], „Iš atsiminimų“, in: *Vaižganto raštai. Mišrieji vaizdai. Beletristika 6 (2 dalis)*. Kaunas–Vilnius: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1923, p. 117.

⁵ [Juozas Tumas-Vaižgantas], „Iš atsiminimų“, in: *Vaižganto raštai*, p. 121.

⁶ Aleksandras Merkelis. *Juozas Tumas Vaižgantas*, trečiasis fotografuotas leidimas. Vilnius: Vaga, 1989, p. 30.

⁷ Владимир Николаевич Топоров. *Эней – человек судьбы: к «средиземноморской» персоналогии*. Москва: Радикс, p. 73.

⁸ [Juozas Tumas-Vaižgantas]. *Vaižganto raštai. Vilniaus laikotarpis 1918–1919 m. Publicistika 1*, Kaunas–Vilnius: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1922, p. 174.

⁹ Juozas Tumas. *Broliai Juzumai-Juzumavičiai ir Kazimieras Skrodzakis*. Kaunas: „Vaivos“ b-ės leidinys, 1924, p. 57.

¹⁰ [Juozas Tumas-Vaižgantas]. *Vaižganto raštai. Vilniaus laikotarpis 1918–1919 m. Publicistika 1*, p. 173.

¹¹ [Juozas Tumas-Vaižgantas]. *Vaižganto raštai. Kelionių vaizdai. Galicijoje, Amerikoje, Prancūzijoje, Italijoje 17*. Kaunas: „Spindulio“ bendrovės leidinys, 1931, p. 49.

¹² Vaižgantas. *Pragiedruliai*, p. 180.

¹³ [Juozas Tumas-Vaižgantas]. *Vaižganto raštai. Beletristika 13*. Kaunas: Zavišos ir Steponavičiaus spaustuvė, 1929, p. 209.

Juozo Tumo-Vaižganto laiškai kaip tinklaveika

AISTĖ KUČINSKIENĖ

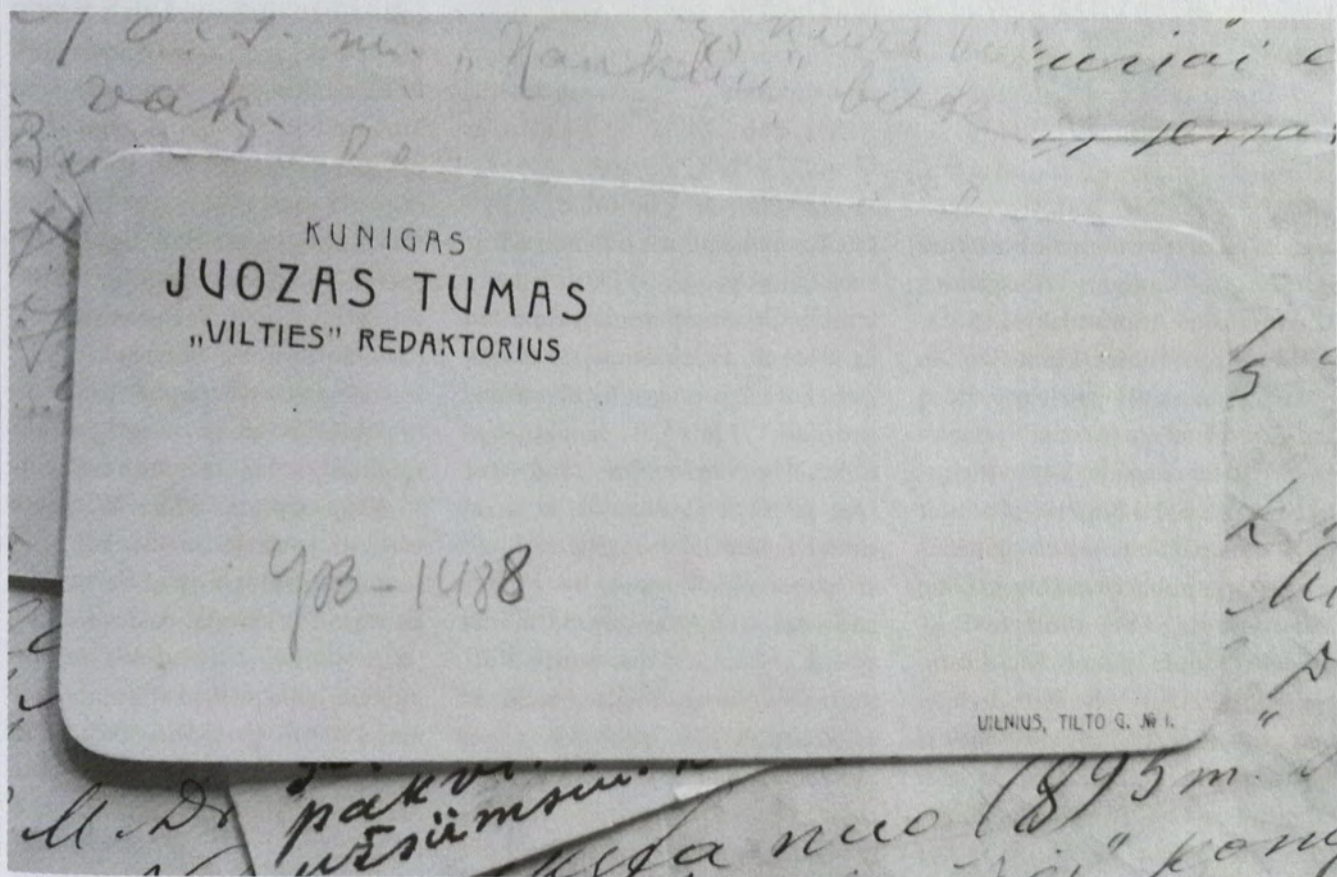
VU dėstytoja

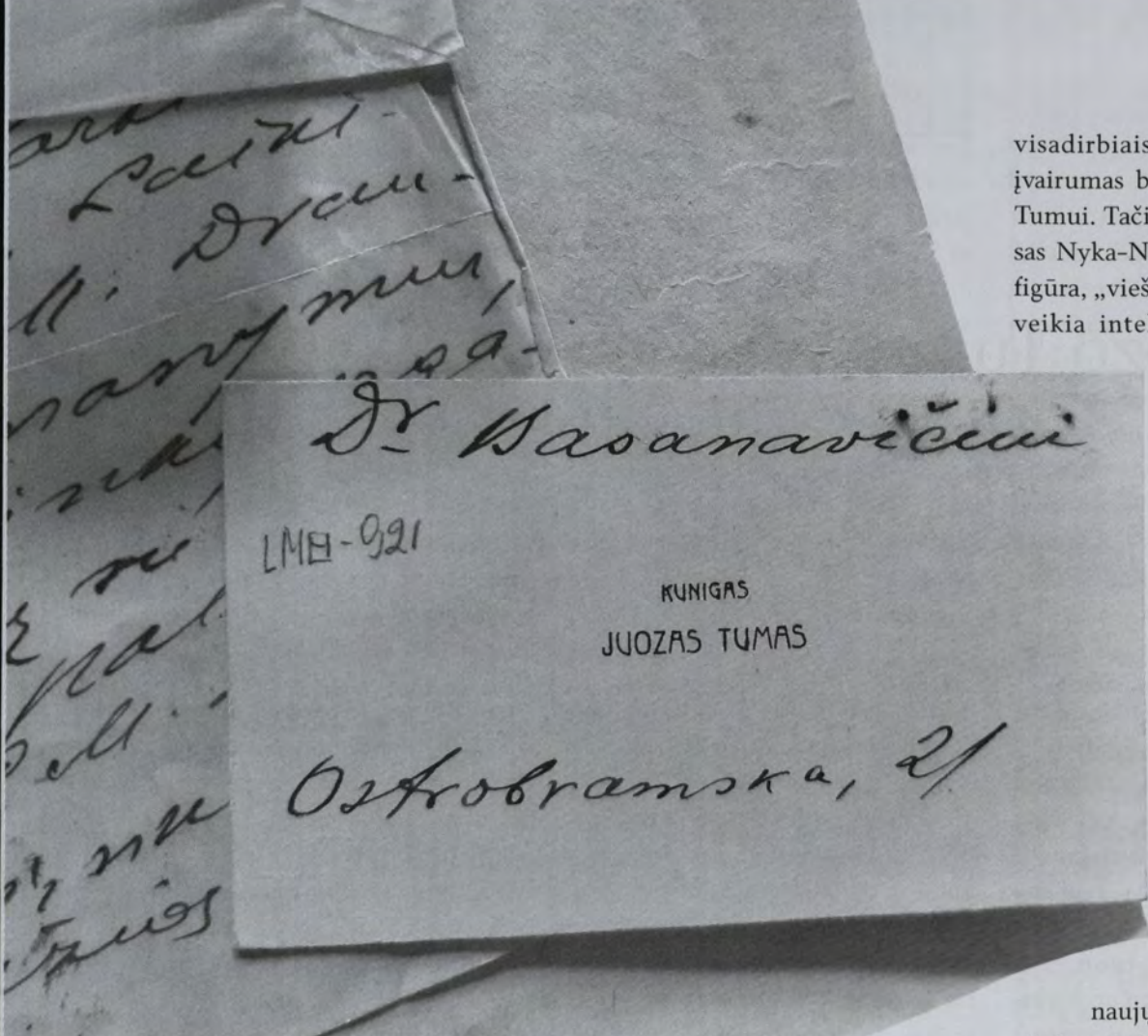
Juozas Tumas-Vaižgantas dažnai įvardijamas kaip vienas gausiausiai laiškus rašiusių lietuvių rašytojų. Net ir turėdami galvoje, kad daug jo laiškų neišliko, turimą fragmentišką korespondenciją skaičiuojame šimtais, o jei įtraukiame rašytojui adresuotus tekstus – tuomet ir tūkstančiais laiškų. Vaižganto korespondencija chronologiškai aprėpia intensyvaus moderniosios lietuvių kultūros formavimosi laikotarpį nuo

XIX a. pab. tautinio atgimimo iki Nepriklausomos Lietuvos 4-ojo dešimtmečio pradžios (nuo 1892 m. iki 1933 m.). Nors XIX a. ir XX a. pr. būta salonų, svetainių ir draugijų, kultūros darbuotojus, kurie neturėjo galimybės fiziškai burtis vienoje erdvėje, į bendriją neretai telkė „tekstiniai centrai“ – spaudos leidiniai, laiškai. Tai gana logiška ir pagrįsta: kultūrinė bendruomenė decentralizuota, iki 1904 m. – dar spaudos

lotyniškaisiais rašmenimis draudimo laikai, Vilniaus universitetas nuo 1832 m. taip pat uždarytas ir t. t., tad tikrų fizinių centrų trūko. Tai svarbu turėti galvoje norint suprasti, kokią didelę reikšmę tuo metu turėjo korespondencijos keliais klostęsi kultūriniai santykiai.

Taigi Vaižganto laiškus, siųstus kitiems kultūros lauko dalyviams, galime laikyti „reikšmingomis detalėmis“ – tokiais trumpais

visadirbiais“³, t. y. toks pareigų įvairumas būdingas ne tik vienam Tumui. Tačiau jis, kaip rašo Alfonsas Nyka-Nilūnas, buvo simbolinė figūra, „vieša institucija“⁴, tas, kuris veikia intelektualinės ir sociali-

nės istorijos įvykius, sukuria kultūrinio darbo gaires kitiems. O norint paprasčiau paaikškinti Tumo veiklos svarbą pasitelkus dabarties analogijas, galėtume jo kultūrinę darbuotę palyginti su socialine (kultūrine) tinklaveika.

Tinklaveika apibrėžtina kaip socialinių tinklų kūrimas tikslingais veiksmais; „tinklai tampa esmine struktūrine forma, kuri padeda siekti

naujų žinių, keistis informacija ir patirtimi, o tinklaveika užtikrina šių procesų eigą bei rezultatus.“⁵ Socialinių tinklų struktūroje dalyviai gali užimti įvairias padėtis ir kartinė yra jų veiksmas, t. y. gebėjimas kurti ir keisti tinklus.⁶ Aptarę įvairias Tumo veiklas ir komunikacijos kryptis, galime matyti, kad jis ir buvo tas, kuris sąmoningai kūrė ir palaikė socialinius-kultūrinius tinklus bei pats juose buvo centrinė figūra. Be to, ryškėja, kad Vaižganto darbai (redaktoriavimas, leidyba, kritika ir kt.) daugiausia yra tarpininkavimo pobūdžio, kitaip tariant, jis buvo reikšmingas kultūros tarpininkas.

Visgi tarpininkavimas Vaižganto veikloje reiškiasi ne tik kaip tiesioginės veiklos forma, bet ir kaip kultūrinė laikysena, vaidmuo, kurį jis prisiėmė. Tarpininko veiklos modelis bene pirmą kartą apibrėžiamas 1903 m. gruodžio 30 d. laiške kunigui, poetui, literatūros kritikui Aleksandrui Dambrauskui-Adomui Jakštui:

pasakojimais, kurie „būtinai įsiterpia į nuolatinę didesnių istorijų tėkmę“¹ ir per juos atsiveria platesnė kultūrinė problematika. Aktualu tai, kad Tumas intensyviai susirašinėjo su įvairių politinių, estetinių pažiūrų, įvairių amžiaus grupių atstovais. Pavyzdžiui, su savo kartos katalikiškosios linkmės visuomenės veikėjais ir rašytojais kunigais (Aleksandru Dambrausku-Adomu Jakštu, Antanu Kaupu, Julijonu Linde-Dobilu ir kt.), jaunesniais panašių pažiūrų kultūros veikėjais (Marija Pečkauskaite-Šatrijos Ragana, Vincu Mykolaičiu-Putinu, Kazimieru Jokantu ir kt.), kitas pažiūras atstovaujančiais rašytojais ar publicistais (Liudu Gira, Kaziu Puida, Ona Pleiryte-Puidiene-Vaidilute, Juozu Kubiliumi, Gabriele Petkevičaitė-Bite ir kt.), taip pat moderniaisiais rašytojais ir kritikais (Matu Grigoniū, Antanu Giedraičiu-Giedriumi, Petronėle Orintaite ir pan.)... Tad jo laišku

komunikacijos kryptys įvairiapusės ir įvairialypės, pagrindžiančios Vytauto Kavolio suformuluotą Tumo kaip „nepriklausomojo žmogaus“² sampratą, o per laiškus veriasi platus XIX a. pab.–XX a. pr. kultūros ir literatūros lauko akiratis.

Apibendrinę galėtume įvardyti šias Tumo literatūros ir kultūros lauke užimtas padėtis: 1) kitų autorių atradėjas, skatintojas, motyvuotojas; 2) kritikas, recenzentas; 3) tekstų „užsakovas“, rėmėjas; 4) literatūros istorikas; 5) leidėjas, redaktorius; 6) kūrėjas. Neužmirština, kad visos šios padėtys formuojasi ir atiskleidžia ne tik draugijų veikloje ar spaudos leidiniuose, bet būtent laiškuose – taip pasitvirtina mintis apie korespondencijos svarbą kultūros procesuose. Vincas Maciūnas rašo, kad XIX a. pab.–XX a. pr. kultūrinėje bendrijoje „intelligentinių pajėgų <...> per daug neturėta, ir teko noromis nenoromis būti

„<...> ar jie supranta, *inter nos loquendo* [lot. tarp mūsų kalbant], kokias Tantalo kančjas jaučiu, kad imu ką nors rimtesnį rašyti!! Jaučiu savyje dovanas – iškalbą, fantaziją, nujėgimą platesnį gorizontų, na, net pusėtiną psichišką intuiciją – ir *de facto* [lot. iš tikrųjų] kjaurai perre-gju stoką sistematiško jų išdirbimo, stoką filozofiško supamatavimo, stoką tiesiog plikų mokslisų apro-bavimų, be kurjų nė pasirodyti lite-raturoje negalima. Viskas *in confuso* [lot. supainiotai], nieko užbaigto; *est, est, sed non vult exire...* [lot. yra, yra, bet nenori išeiti, pasirodyti]. <...> Savo protiškas pajėgas ir visą verčią nebešendieną supratęs, nebešendie-ną ir rolją sau pasižymėjau – tarnauti smulkjai, tarnauti atskirai kiekvie-nam neišdidusjam, buti magnetišku perleidėju galybės iš šaltinių, kur gana, ant objektų. Ir lyg šjol aš ne-turėjau didesnio užsiganėdinimo, kaip kad pavyksta man kas nuo kitų išmilžti ir kitiems atiduoti.“⁷

Taip pat specifiškai tarpinin-kavimo santykis formuluojamas ankstyvojoje korespondencijoje su Ona Pleiryte-Puidiene, rašytoja, pedagoge, visuomenininke, moterų teisių aktyviste. Pavyzdžiui, 1904 m. rugsėjo 10 d. laiške Tumas įžodina savo darbo modelį ir projektuoja jį į ateitį, priskirdamas tokią veiklą kaip būtinybę ne tik sau, bet ir kitiems kultūros bendradarbiams: „Beto, mūsų darbas – ne padebe-sjų, bet pažemjū darbas, toks pat, kaip sliokų: per tukstančius metų, milijonai tų prastų gyvulėlių kan-trjai, išpalengvo leidžia persavo vidurjus sudrėkintą žemę ir, galų gale, pataiso derlį viršutinę žemės sluoksnį <...>. Ne sparnus sagstyti, ne į padebesjus kelti, bet tvirtą ka-siklį gyvenimo piktžolėms ravėti į rankas duoti, doriškas vėkas užgrūsti (*zahartować*), idant su įnirtimu kib-tų į gyvenimo dirvonų plėšymą – tai mūsų siekis.“⁸

Laikinyje Vitebius Detavio Komisija
 atstovai kun. J. Tumas pranešė Ratu-
 vų Miesto Draugijai, jogu sal-
 pre dr. M. Ralovaus šaknyčio ir
 vieno klebono gėlės parėjusi
 ir tam kitos komisijos gėlės (a)
 komisija nauro: Klebonas įaim,
 du parėjusių atstovų, šonda-
 p. O. L. komiteto atstovų, šonda-
 vien komisija parėjusių nelėgų
 si salis, tikiu, kas šventadienį
 taisykli parėjusių, vauarus n.
 sekrai ir cianomis arba
 vadedimais. Dėlei parėjusių
 komisijos narys Tumas parėjusių
 Miesto Draugijai nurodė: Drau-
 gien. Miesto Draugija rengs
 parėjusių šūri, vėbia Tumas,
 parėjusių salis komisija vėbra,
 ly parėjusių ledniką ir admini-
 struos tikis dabjan.
 L. M. Dr. nurodė: Ypu šarli ka
 netrijų salis komisijos, Raiti-
 nops V. L. komiteto ir L. M. Drau-
 gijos nario Tumas nurodymus
 špirdinti parėjusių šūrių orga-
 nizavimą ir santykių su ledau
 valdžia (tai reikalais palatynų
 3, kun. Tumas šgalis, L. M. Dr. van-
 du kviesk. parėjusių šūri, nurodė ir iš-
 pildyti juriaunų valdžios reikala.

Galėtume rasti ir daug dau-giau paliudijimų, kaip Tumas sąmoningai apsisprendžia būti kultūros tarpininku ir šią pareigą vykdo. Derėtų paminėti, kad daug kūrėjų iš tiesų pajuto Tumo org-anizuotą tarpininkavimą. Antai Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos laiškuose nuolat pabrė-žiamas šis mokytojo-autoriteto ir pagalbininko vaidmuo, pavyzdžiui, 1928 m. kovo 2 d.: „Iš tikro Tams-ta esi mano ištikimas bičiulis: per visą gyvenimą garsini mane, trauki aikštėn, proteguoji moraliai ir ma-terialiai kiek beįmanydamas. Labai branginu tą Tamstos maloningumą

ir būsiu dėkinga už jį lig mirties ir po mirties.“⁹

Kyla klausimas, o koks gi tokio kultūros tarpininko tikslas? Iš Vaiž-ganto literatūros tekstų ir pasisaky-mų matyti, kad jis laikosi požiūrio, jog visuomenės organizmas funk-cionuoja tik kiekvienai iš jos sude-damųjų dalių dalyvaujant kultūri-nėje gyvybinės energijos apytakoje. Taip rašo laiške Pleirytei-Puidienei 1906 m. vasario 21 d.: „Kiekviena žmoniška vienatis, lygiai kaip ir kiekvienas gyvas ir net negyvas pa-darytasis daiktas turi tame pasaulyje savo tikslą, savo *raison d'etre* [pranc. būtis, buvimo prasmė]; beto turi

užtektinai pragumų išpildyti tą *co kaže duch boży* [lenk. ką liepia Dievo dvasia].¹⁰ Pabrėžiama, kad visuomenė turėtų veikti simbiozės principu ir išgryninama programinė nuostata – prigimtinių duotybių realizavimas „organiškame“ darbe (*co kaže duch boży* – laikytis to, kas duota). Tad visuomenės ir kultūros dinamika turi būti organiška, natūrali. Nors šis motyvas plėtojamas ne viename kūrinyje, išsiskiria „Pragiedruliai“, įprasminantys pirmąją natūros virsmą į kultūrą. Pavyzdžiui, Napalio svarstymuose: „Argi ne pasaka, kad iš kiekvieno negražaus ir kieto daikto galime išvadinti jame užkerėtą titę – skaisčią ir karštą ugnelę, tą gražų ir naudingą dalyką, kuris pirmiau pačių vienu dievų tebuvo savastis ir juos vienus tedabino? Argi dyvai, kad dievai jo pavydėjo

ir amžiniais kankinimais keršija Prometėjui, kam ją, tą titę, iš dangaus pavogė ir žemės padarams, žmonėms, atidavė džiaugtis ir naudoti?

Tokių tičių kaip štai ugnis gana paslėpta daugelyje ir kitų dalykų. Ir jos galima išvadinti, reikia tik atitikti užkerėjimo paslaptis ir atkerėjimo žodis.

Koks paprastas ir visai negražus daiktas – anglis. Bet kai jį įkaitini, jis šviečia, šildo ir net diementų duoda.¹¹

Vadinasi, Tumo kaip kultūros tarpininko misija – būti skatintoju, padedančiu kitiems kultūros lauko dalyviams rasti tai, „kas duota“, ir prisidėti prie kultūros darbo. Savo ruožtu pačiam Tumui „duota“ būti tinklaveikos procesų centre, kultūros tarpininku, kuris su „tvirtu kasikliu“ paruošia dirvą ateities kultūrai.

Todėl nestebina, kad kitas Vaižganto laiškuose aktualus kultūrinės darbuotės modelis, susijęs ir su tarpininkavimu, yra sąmoningas siekis išsaugoti to meto kultūrą ateities kartoms. Vaižganto korespondentai ir jis pats nuolat kartoja, kad reikia išsaugoti XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios tekstus ateičiai ir jais paskleisti žinią apie aktyvios veiklos metus, kitaip sakant, būti tarpininkais tarp praeities ir ateities. Vieni svarbiausių tokių saugotinių dokumentų šiems veikėjams – būtent laišakai, tiesiogiai liudijantys besiformuojančios kultūros procesus. Pats Vaižgantas gautus laiškus atsakingai rinko, juos nurašinėjo, dovanojo, publikavo, t. y. turėjo galvoje išliekamumo galimybę. Įprasminus praeitį ir ją įsisąmoninus, stiprinamas tapatybės ap(s)ibrėžimo jausmas, priskiriant save lietuvių kultūros ir literatūros tradicijoms. Stiprų Tumo poreikį kolekcionuoti ir publikuoti savo ir kitų kultūros istorijai svarbių veikėjų tekstus – tarp jų ir laiškus – matome iš Tumo publicistikos bei jo redaguotų leidinių. Pavyzdžiui, 1921–1922 m. Vaižganto redaguotame žurnale „Mūsų senovė“ net buvo skiltis „Veikėjų korespondencija“, kur, be kitų epistolinių tekstų, publikuoti ir Tumui svarbūs jo dar XIX a. pabaigoje gauti laišakai. 1913 m. „Vaivorykštės“ literatūriniame žurnale Liudas Gira (susirašinęs ne tik su Vaižgantu, bet ir kitais tuometinio kultūros lauko veikėjais – Lazdynų Pelėda, Kaziu Puida, Pleiryte-Puidiene, Igna Šeiniumi ir kt.) publikavo straipsnį „Saugokime savo korespondenciją“, kuriame teigia, kad visi kultūros veikėjai turi saugoti privačius laiškus: „Geriausias to prirodymas kad ir paskelbta štai neseniai kun. J. Tumo korespondencija su mirusiuoju amerikiečių lietuvių veikėju-rašytoju kun. A. Kaupu (Patrimpu) –

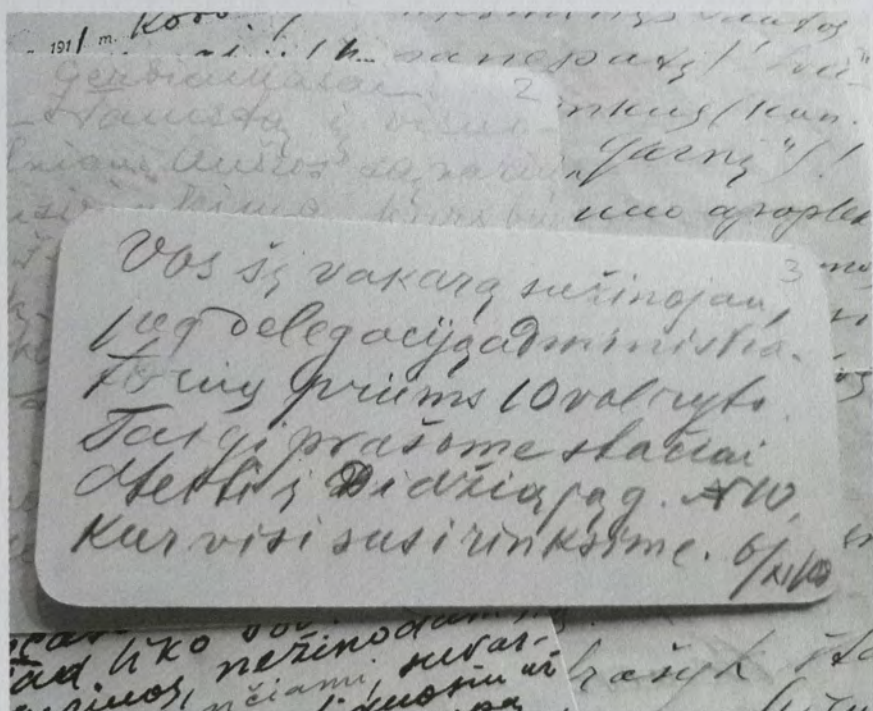
Lietuvos Aidas
Redakcija ir Administracija.

Vilnius, 1918 m. lapas. 22 d.

Nei L. Aido dėkui,
dėkui, nei aš, nei
mūsų Benediktinų
g. Nr. 15 / mesamėdga-
sve D. Balso "A41". Už-
laik vakar varniukas pas
manie paliko antrą ep. pat-
namą Bernardinų g. Nr. 3-6
7 žurnalas

ištisai tų indomųjų laiškų kad ir negalima dar buvo šiuo metu spausdinti iš atžvilgio į tai, jog daugelis paliestųjų privatiniuose laiškuose žmonių dar tebegyvi, tačiau ir dabar, daugtaškiais išmarginti, jie buvo visdelto mūsų visuomenės godžiai skaitomi ir nušvietė ne tik paties tų laiškų autoriaus, bet ir Amerikiečių lietuvių gyvenimo kai kuriuos faktus-ruožus. Ilgainiui gi, kuomet jie galės būti ištisai išspausdinti, bus tai tikrai indomi ir svarbi istorinė medžiaga. Taip ir su visų kitų mūsų veikėjų korespondencija.¹²

Siečiau šį siekį būtinai įprasminti XIX a. pab.–XX a. pr. kultūrinį darbą su XX a. pradžios tekstuose dažna mintimi, kad jų gyvenamas laikas yra lietuvių kultūros vaikystės laikotarpis, o juk rašant autobiografiją („tautos autobiografiją“), būtina pradėti nuo gimimo ir ištakų. Tad norima dokumentuoti tautinio ir visuomeninio, kultūrinio bei literatūrinio veikimo „metrikas“, užuomazgas, tarsi patvirtinti kilmę, kad kiti tautos nariai ir kultūros dalyviai žinotų savo šaknis ir *protėvius*. Prisiminus visuomenės kaip organizmo sampratą, aišku, kad ir Vaižganto

mąstyme visuomenė, kultūra ir literatūra turi „užaugti“, bet augant nepamiršti savo genėzės. Šiuo atveju, sąvoką vartodami labiau metaforiškai nei tiesiogiai, galėtume sakyti, kad tai taip pat tinklaveikos – tinklų sukūrimo ir palaikymo – forma, tik jau ne sinchroninė, o diachroninė: tarp praeities ir ateities.

Atrodo svarbu, kad Vaižganto laišakai susiję su modernios lietuvių

literatūros bei kultūros ištakomis, o susirašinėjant formuluotos vertės ir bendravimo modeliai, kuriuos galima vadinti socialinės (kultūrinės) tinklaveikos modeliais, buvo perkelti ir į viešą kultūrinę komunikaciją. Tumas buvo viena centrinių tokios tinklaveikos figūrų organizaciniu ir kitu kultūriniu darbu stengęsis, kad lietuvių kultūroje iš *anglies* rastųsi kuo daugiau *deimantų*.

Nuorodos

¹ Stephen Greenblatt, Catherine Gallagher. *Practicing New Historicism*, Chicago: University of Chicago Press, 2001, p. 49.

² Vytautas Kavolis. „Sąmoningumo trajektorijos“, in: *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994, p. 138; 306–324.

³ Vincas Maciūnas, „Jakštas bara Vaižgantą“, in: *Aidai*, 1980, Nr. 2, p. 81–95.

⁴ Alfonsas Nyka-Niliūnas. „Vaižgantas po dvidešimties metų“, in: *Temos ir variacijos*. Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 10.

⁵ Antanas Bučinskas, Vidmantė Giedraitytė, Alvydas Raipa. „Tinklaveika viešojo valdymo pokyčių struktūroje“, in: *Regional Formation and Development Studies*, no. 2 (10), 2013, p. 47.

⁶ Mantas Vilkas, Jurga Bučaitė-Vilkė, „Besiformuojanti tinklaveikos teorija“, in: *Economics & Management*, no. 14, 2009, p. 1103–1104.

⁷ J. Tumas-Vaižgantas. „Laiškai kn. A. Dambrauskui. 1895–1929“, VUB RS, f. 1, b. E118, l. 43.

⁸ J. Tumas-Vaižgantas. „Laiškai O. Pleirytei ir O. K. Puidams. 1904–1928 m.“, VUB RS, f. 1, b. E260, l. 2v.

⁹ Šatrijos Ragana. *Laiškai*. Vilnius: Vaga, 1986, p. 453.

¹⁰ VUB RS, f. 1, b. E260, l. 7v.

¹¹ Vaižgantas. *Raštai*, t. 4: *Pragiedruliai: Vaizdai kovos dėl kultūros; parengė Ilona Čiužauskaitė*. Vilnius: Pradai, 1996, p. 187.

¹² Liudas Gira. „Saugokime savo korespondenciją“, in: *Vaivarykštė*. 1913, kn. 3, p. 585.

Literatūrinis bibliotekos ruduo

DAIVA VILKICKIENĖ

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorės pavaduotoja

2019-ųjų metų bibliotekos ruduo buvo derlingas kultūriniais susitikimais su aktore Birute Marcinkevičiūte (Mar) ir birbynininku Egidijumi Ališausku (poezijos ir muzikos improvizacijų vakaras „Tylos sodai“ ir Birutės Mar monospektaklis „Žodžiai smėlyje“), aktore Valda Bičkute ir poetu Mindaugu Valiuku (poezijos ir muzikos

vakaras „Tik tau, tau vienam“). Jaukiomis „Poezijos ir gitaros improvizacijomis“ šildė ukmergiškiai – dainuojamosios poezijos atlikėjos Rima Žudienė ir Radvilė Kraujalytė bei poetas Albinas Kuliešis. Rokiškio miesto gimtadienio dieną bibliotekoje šurmuliavo Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro (toliau – Centro) forumas,

skirtas Centro veiklos 15-osioms ir Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ (toliau – žurnalo) 30-osioms įsteigimo metinėms. Kalbėta apie „Naujosios Romuvos“ bičiulių klubą (VU Komunikacijos fak. docentė dr. Jolanta Mažylė), pristatyta Centro 15-kos metų veikla ir leidinio idėja (Centro pirminkė ir leidinio redaktorė Alicija

„Poezijos ir gitaros improvizacijų“ vakaro Juozo Keliuočio viešajoje bibliotekoje dalyviai. Iš kairės: poetas Albinas Kuliešis, dainų autorė ir atlikėja Rima Žudienė ir solistė Radvilė Kraujalytė. Nuotr. Alicijos Matiukienės

Aktorė Birutė Mar monospektaklyje „Žodžiai smėlyje“. Nuotr. Daivos Vilkickienės

Matiukienė). Jonavos, Radviliškio, Panevėžio, Pasvalio, Raseinių regionų kultūros leidinių redaktoriai, leidėjai pasidalijo patirtimi ir įžvalgomis. Forumo dalyvių pasisakymus apibendrina Spaudos, radijo ir TV rėmimo fondo tarybos pirmininkė Vaiva Žukienė. Iškilmingu forumo akcentu tapo 13-osios Juozo Keliuočio literatūrinės premijos (diplomas ir piniginė premija) ir tautodailininko Vidmanto Zakarkos medžio drožinio įteikimas aktolei, literatūrinių programų kūrėjai Virginijai Kochanskytei. Renginyje dalyvavo ankstesnių metų J. Keliuočio literatūrinės premijos laureatai: vertėja Diana Bučiūtė, redaktorius Andrius Konickis, fotomenininkas Albinas Kuliešis, įspūdingu koncertu žavėjo vokalinė grupė „Bella Fa“ (vad. Rasa Šakalienė).

Prof. Libertas Klimka skaito pranešimą Rokiškio Juozo Keliuočio bibliotekos organizuotoje konferencijoje, skirtoje Vaižganto metams. Nuotr. Alicijos Matiukienės

Poezijos ir muzikos vakaro „Tik tau, tau vienam“ autoriai ir atlikėjai aktorė Valda Bičkutė ir poetas Mindaugas Valiukas. Nuotr. Alicijos Matiukienės

Literatūros vingis

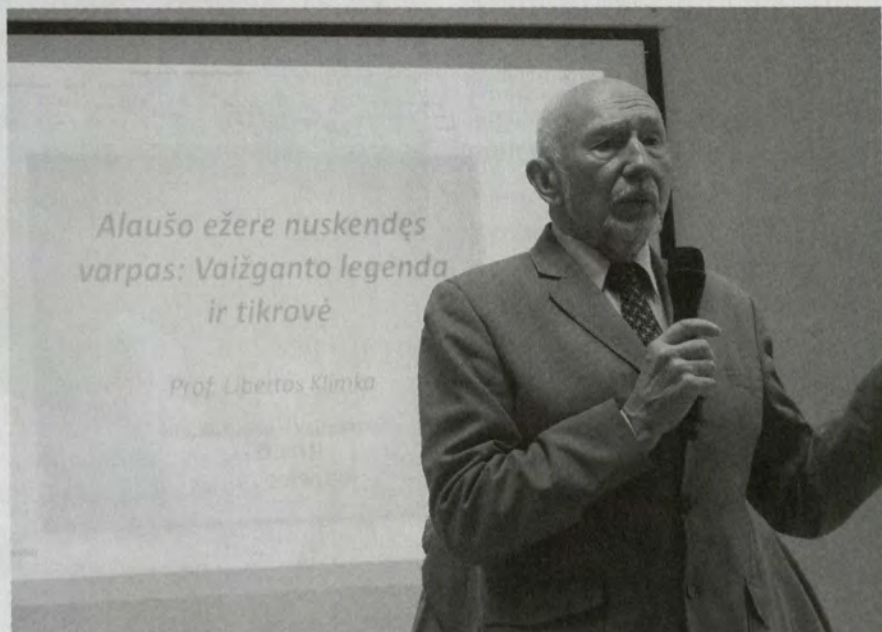
Medžiams numetus lapus jau spalio mėnesį, lapkritis Rokiškio krašte neliko „nuogas“: Lietuvos kultūros sostinės literatūros vingis „Nuo žąsies plunksnos iki Nacionalinių premijų“ sklaidė liūdesį ir dabino dienų pilkumą įvairių literatūrinių renginių spalvomis,

darganas ir šaltį dengė šviesių ir šiltų emocijų srautu. Rokiškio Juozo Keliuočio viešoji biblioteka, kuravusi Kultūros sostinės literatūros mėnesio renginius, sukosi margų veiklų karuselėje. Kultūros sostinės renginiai peržengė miesto ribas ir su pliuso ženklų vingiavo literatūriniais Nemunėlio vingiais visame rajone, džiugindami ne tik miesto, bet ir kaimų bei miestelių gyventojus.

Lapkričio pradžia pakvipo Metų knygos rinkimuose dalyvaujančiomis naujomis knygomis, kurias pristatė skaitytojos Aurika Aurylė ir Rita Kirstukaitė. Skambant Rudolfo Lymano muzikos mokyklos mokytojos Laimos Bieliūnienės dainai apie rudenį, susirinkusieji balsavo už labiausiai patikusią lietuvių autorių knygą.

Vaižganto diena

Prasminga konferencija paminėtos kunigo, rašytojo Juozo Tumo-Vaižganto 150-osios gimimo metinės. Vaižganto asmenybės ir kūrybos slėpinius kaip knygos puslapius vartė Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos moksleivių literatūrinė-muzikinė kompozicija (vad. Jolanta Augulienė). Konferencijos pranešėjai (prof. Libertas Klimka, prof. Gitana Vanagaitė,

Sofijos Tyzenhauzaitės rašytojų sąskrydžio dalyviai ir organizatoriai. Iš kairės: rašytojos Jolita Herlyn, Gina Viliūnė, režisierė, aktorė, Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatė Virginija Kochanskytė, straipsnio autorė Daiva Vilckickienė, Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė Alicija Matiukienė, Valstybinės filharmonijos pianistė Beata Vingraitė, Kauno valstybinio muzikinio teatro solistai Kristina Siurbytė ir Andrius Apšega

prof. dr. Roma Bončkutė, VU dėstytoja Aistė Kučinskienė, VDU lektorė Vitalija Truskauskaitė, Kretingos M. Daujoto progimnazijos mokytoja Aldona Kruševičiūtė) toliau sklaidė Vaižganto legendos ir tikrovės knygos puslapius, akcentuodami jo „tiesiakalbiškumą“ ir „žemaitiškumą“, asmenybės žavesį ir kūrybos aktualumą, tyrinėdami Vaižganto kūrinių inscenizacijas šiuolaikiniame Lietuvos dramos teatre. „Vaižgantas kaip Viešpaties diena“ suspindo ir suskambo vaižgantiškais „deimančiukais“ ir „Alaušo varpais“ aktorių – Petro Venslovo ir Olitos Dautartaitės – spektaklyje.

Sofijos diena

Sofijos Tyzenhauzaitės vardo rašytojų sąskrydyje visuomenei išsamiai pristatyta vienos pirmųjų moterų rašytojų istorinėje Lietuvoje, rašiusios prancūzų kalba –

Rašytojos Gina Viliūnė ir Jolita Herlyn Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centre. Nuotr. Alicijos Matiukienės

Sofijos Tyzenhauzaitės de Šuazel-Gufjė (pranc. *Sophie de Choiseul-Gouffier*) (1790–1878) asmenybė ir kūrybinis palikimas. Žemaičių muziejaus „Alka“ vyr. muziejininkė Regina Bartkienė vaizdžiai atvėrė Sofijos Tyzenhauzaitės de Šuazel-Gufjė šeimos palikimą, esantį Že-

maičių muziejuje „Alka“ (iš Platelių dvaro į muziejų patekę dokumentai, fotografijos, laiška, dvaro žemių planai, dvaro daiktai, susiję su Šuazelių šeima ir Sofija). Profesionali gidė ir knygos „Vilnius: meilės stotelės“ autorė Liuda Matonienė vedžiojo Sofijos Tyzenhauzaitės laikų Vilniumi. Moterų vaidmenį istorijoje ir Sofijos Tyzenhauzaitės istorinius romanus nagrinėjo VU dėstytoja Brigita Speičytė. Grafų Tyzenhauzų istorijos pėdsakais, remdamasis Vilniaus universiteto bibliotekos dokumentais, sekė VU bibliotekos darbuotojas Paulius Bagočiūnas. Daugeliui skaitytojų sukėlusį intriguojantį klausimą apie Sofijos ir imperatoriaus Aleksandro I santykius knygos „Imperatoriaus meilužė“ autorė Gina Viliūnė atsakymą paliko atvirą, suteikusi kiekvienam pasirinkimo laisvę turėti savo nuomonę. Viso sambūrio pranešimų tematiką sujungė rašytoja, psichologė Jolita Herlyn (Vokietija), emocionaliai kalbėjusi apie Sofiją kaip kūrėją, kaip motiną ir kaip žmogų, kurios gyvenimui ir kūrybai įtakos turėjo laikmetis, padėtis, supusi aplinka ir asmeninės savybės.

Kaip imperatoriaus karūna ir himnas meilei literatūriniame–muzikiniame salone žėrėjo ir skambėjo Sofijos Tyzenhauzaitės jausmų atspindžiai, kuriuos profesionaliai perteikė aktorė Virginija Kochanskytė ir Kauno valstybinio muzikinio teatro solistai Kristina Siurbytė, Andrius Apšega ir pianistė Beata Vingraitė. Jausmai sklandė salės erdvėje, „kuteno“ klausytojų širdis ir drėkino skruostus.

Naujų ir rekonstruotų bibliotekos patalpų atidarymas

Rekonstruotų ir naujų bibliotekos patalpų atidarymo šventė, sukvietausi gausų būrį kolegų iš kitų Lietuvos rajonų bibliotekų, rajono valdžios, kultūros, švietimo ir kitų įstaigų atstovų, skaitytojų ir pačių bibliotekininkų, išpildė ilgai brandintą ir augintą bibliotekininkų svajonę: mieste turėti modernią ir jaukią biblioteką. Šventės svečius pasitiko Juozo Kuraičio saksofonu atliekamos populiarios melodijos, renginį vedė charizmatiškoji Justė Jankauskaitė, o naujuoju bibliotekos pianinu iškilus klasikos kūrinius skambino Julius Paukštė.

Svečių dienos

Naujoje parodų galerijoje „Autografas“ eksponuota žurnalisto Vlado Kasperavičiaus (Senieji Trakai) fotografijų paroda „Angele sarge...“, kurioje tik vienas „lyrinis herojus“, užkliuvęs už autoriaus širdies: Algimanto Sakalausko išdrožtas „Našlaitėlių globos angelas“, stovintis Angelų kalvoje, netoli Trakų esančiame medinių angelų skulptūrų kalnelyje. Sodriais ir ryškiais potėpiaais bibliotekos lankytojus stebino Lietuvos dailininkų sąjungos, Prancūzijos menininkų sąjungos namų nario, Obelių miesto garbės piliečio Rimvydo Pupelio tapybos darbų paroda.

Kupiškio kultūros centro Jaunimo teatro studija (vad. Vilija Morkūnaitė) Valdo Kukulo kūrybos vakare, vykusiame Rokiškio Juozo Keliuočio bibliotekoje. Nuotr. Daivos Vilckickienės

Kaimynai kupiškėnai Rokiškiui dovanojo vakarą „Diagnozė: poetas“, skirtą poeto, literatūros kritiko, eseisto Valdemaro Kukulo 60-osioms gimimo metinėms. Į poeto kūrybą iš nūdienos pažvelgė ir jaunatviškai ją perskaitė bei scenoje įkūnijo Kupiškio kultūros centro Jaunimo teatro studija ir „Eilėraščių teatras“ (rež. Vilija Morkūnaitė), gyvais, aštriais ir laiko patikrintais prisiminimais dalijosi V. Kukulo mokytojos Genovaitė Vilčinskienė ir Pulcherija Jasaitienė bei projekto vadovė Lina Matiukaitė.

Panevėžio Gabrielės Petkevičaitės–Bitės viešoji biblioteka kvietė rokiškėnus į susitikimą, skirtą Lietuvos nacionalinės meno ir kultūros premijos laureato, prozininko Romualdo Granausko 80-osioms gimimo metinėms. Klausydami literatūros kritiko, eseisto Valentino Sventicko taiklių minčių pagal R. Granauską, „gerdami į save“ aktorius Vytauto Rumšo skaitomus rašytojo tekstus ir darniai į vakarą įsiliejusius rokiškėno dailininko Arūno Augučio prisiminimus, susirinkusieji žavėjosi rašytojo asmenybe ir talentu.

Gimtajame Rokiškio krašte viešėjo kraštietis poetas, Rokiškio – kultūros sostinės ambasadorius

Aktorius Vytautas Rumšas skaito Romualdo Granausko kūrybą. Nuotr. Alicijos Matiukienės

Rimgaudas Graibus, Rokiškio Juozo Keliuočio viešajoje ir Jūžintų kaimo bibliotekose pristatęs rinktinę „Didieji medžiai“. Knygos sutiktuvėse poeziją išraiškiai skaitė pats aktorius, R. Graibus poetinį pasaulį meistriškai savo balsu valdė aktorius Paulius Šironas, solidžią poeto kūrybą išsamiai apžvelgė literatūrologas Vilius Gužauskis.

Rokiškio miesto Kalėdų eglės įžiebimo dieną vaikus ir jų tėvelius,

Poetas, kraštievis, programos „Rokiškis – Lietuvos kultūros sostinė“ ambasadorius Rimgaudas Graibus. Nuotr. Daivos Vilckickienės

laukiančius šventinio traukinuko, bibliotekos „Kiškių arbatinėje“ Vaikų ir jaunimo skyriaus „kiškutės“ vaišino kvapnia žolelių arbata. Literatūros vingį užbaigė susitikimo su rašytoja Aldona Ruseckaitė ir 12-ojo Rokiškio klasikinės muzikos festivalio, organizuojamo rokiškėnių seserų Zajančauskaičių,

Paulius Šironas skaito poeto Ringaudo Graibaus eiles. Nuotr. Daivos Vilckickienės

Rokiškio kultūros sostinės ambasadorių – Prancūzijoje gyvenančios smuikininkės Justinos ir Lietuvoje kuriančios pianistės Simonos – jungtis. Baltą bibliotekos pianiną virtuosiškai valdė M. K. Čiurlionio menų mokykloje besimokantys jaunieji atlikėjai: iš Pandėlio miesto kilusi tarptautinių konkursų laureatė

Rašytoja Aldona Ruseckaitė knygos „Padai pilni vinių“ pristatyme. Nuotr. Alicijos Matiukienės

Viktorija Vorobjovaitė ir garsiojo kompozitoriaus Eduardo Balsio vaikaitis Jonas Benjaminas Balsys. Po susitikimo savo kūrybos gerbėjams ilgai autografus dalijo rašytoja, poetė, prozininkė, muziejininkė, Lietuvos Respublikos Vyriausybės kultūros ir meno premijos laureatė Aldona Ruseckaitė, ypatingą dėmesį renginio metu skyrusi naujausiai knygai „Padai pilni vinių“ apie poetę Salomėją Nėrį.

Kultūros sostinės plius programa rajone – „Kelionė literatūriniais Nemunėlio vingiais“

Literatūros vingis per visą rajoną vingiavo su Kultūros sostinės pliuso ženklu. Prasidėjęs nuo Nemunėlio ištakų, esančių netoli Sėlynės kaimo, pakvietė į Sėlynės kaimo biblioteką, kur vyko vakaras su užburiančia Vilijos Radvilės ir Oksanos Sadauskienės koncertine programa. Rokiškėnų literatų kūrybinės drožės (Vida Papaurėlienė, Danutė Mažeikienė, Zita Mironienė, Tatjana Pliuškienė ir Stanislava Kabutavičienė) buvo tapomos Konstantinavos kaimo bibliotekoje, skambant Pandėlio kultūros centro dainininkų, vadovaujamų Jūratės Bagužienės, atliekamoms dainoms. Čiobreliais pakvipo poezijos šventė Panemunyje, o Laibgaliuose vyko tradicinis, 14-asis, poezijos ir dainų rudenėlis, skirtas šviesaus atminimo poetei Elenai Mezginaitei ir ilgametei Laibgalių kaimo bibliotekininkei, rudenėlio sumanytojai Aldonai Balčiūnienei. Renginyje pristatyta bendruomenės (pagal Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos projektą „Literatūriniais Rokiškio krašto keliais“) parengta muzikinė kompozicija „Aukštaitijos žvaigždė – Elena Mezginaite“ (rež. Vanda Cicika, muz. Jono Kepenio). Apie A. Balčiūniene, jos bičiulystę su poete E. Mezginaite pasakojo

Laibgalių kaimo bendruomenės programa „Aukštaitijos žvaigždė – Elena Mezginaitė“, 2019 m. Nuotr. Daivos Vilkickienės

Aldonos dukra Vilma, poeziją skaitė rajono literatės Vida Papaurėlienė, Irena Varnienė, Danutė Mažeikienė ir Gražina Pitrėnienė, savo kūrybos dainas ir dainą pagal E. Mezginaitės eiles atliko jūžintiškė Raminta Rimiškytė. Aleksandravėliečiai dėliojo „Rudens mozaiką“ iš poezijos ir dainų, kurias atliko Rokiškio Rudolfo Lymano mokyklos mokytoja Laima Bieliūnienė ir ansamblis „Gelmės“ bei Aleksandravėlės kultūros namų vokalinis-instrumentinis ansamblis „Šypsena“ (vad. Jūrgita Raugienė). Mozaiką sušildė Kriaunų kaimo bibliotekos vyresn. bibliotekininkės Rasos Striungytės, kilusios iš Aleksandravėlės kaimo, veltinių paroda. Literatūrinis-muzikinis vakaras „Kai rudenį pradeda lyti...“, vykęs Panemunėlio geležinkelio stoties bibliotekoje, gaubė jaukumu ir šiluma. Pasak vietos bibliotekininkės Jūratės Morkūnienės, gausus būrys susirinko „ne vien dėl byrančių lašų iš dangaus“, čia vingiavo skambi dūkiška (dainų autorė ir atlikėja Akvilė Vervečkaitė-Rubikienė ir poetas Juozas Žitkauskas) ir vietos tarmė (Danutė Mažeikienė, Jonas Balaišis ir Valentinas Morkūnas). „Laiškus

Jūžintiškė Raminta Rimiškytė XIV „Dainų ir poezijos rudenėlyje“ Laibgaliuose, 2019 m. Nuotr. Mariaus Ragausko

rudenii“ Juodupės bibliotekoje rašė Juodupės krašto kūrėjai (Sigita Šimanauskienė, Genė Janušienė, Valerija Pupelytė-Kovalevskaja, Gražina Vilčinskienė ir Dainora Miņeikienė). Violeta Butėnienė skaitė kraštiečių Pranciškaus Vėtos, Jono

Kanopos, Ritos Kastėnaitės-Skeirienės eiles, Danutė Marcijonienė – Mingailos Rastenio ir Dainoros Kanopaitės-Raudonienės eiles. Bibliotekininkės pasidžiaugė Albino Sakapilvio ir Rimanto Ražinsko kūryba. Vakaras skambėjo Lukštų KC terceto balsais (vad. Gražina Dapkuvienė). Kamajų bendruomenės namuose krintančiais lapais beldėsi prisiminimai, poezija ir dainos. Su kraštiečių Alės Rūtos gyvenimu ir kūryba supažindino bendruomenės parengta programa (pagal Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos projektą „Literatūriniais Rokiškio krašto keliais“) „Išėjimo rašytoja Alė Rūta“ (rež. Sigita Gasiūnienė), apie mamos kūrybą kalbėjo ir jos knygas kaimo bibliotekai dovanojo dukra Vijolė Arbas, eilėraščių, skirtą A. Strazdui, perskaitė šetekšniūtė Danutė Mažeikienė. Anykščių menininkų asociacijos autorinių dainų ir poezijos grupė „Vyriskas požiūris“ (Stanislovas Aglinskas, Gintautas Eimanavičius ir Žilvinas Pranas Smalskas) svaigino dainomis ir poezija. „Rudeninė poezijos ir muzikos tėkmė nuo Nemunėlio iki Lėvens ir Kupiškio marių“ liejosi Martynonių kaimo bendruomenės namuose. Laiškus, atklydusius iš praeities, išdainavo dainuojamosios poezijos atlikėja Aldutė Lučinskaitė iš Ukmergės, Daiva ir Regina Lukošūnienės skaitė laiškus apie kraštiečius poetus Valeriją Inčiūraitę ir Kazį Praną Inčiūrą, dailininką Petrą Kiaulėną, liaudies skulptorių Lionginą Šepką, mokytoją Stanislovą Riautą, gyvenusius palei Lėvens upę. Poeziją skaitė svečiai – Danutė Mažeikienė, Vida Papaurėlienė, Gražina Pitrėnienė ir Jūratė Degterėnienė – ir saviškiai – Verutė Masilionienė (Lailūnų k.) bei Rimantas Valentas (Obelių k., Pandėlio sen.), šventinę programą pagal poetų Pauliaus Širvio, Danutės Mažeikienės ir kt.

*Kamajų kaimo bendruomenės programa „Išėivijos rašytoja Alė Rūta“, 2019 m.
Nuotr. Daivos Vilkickienės*

poetų eiles atliko Rokiškio vaikų lopšelio-darželio „Varpelis“ vokalinė instrumentinė grupė (vad. Jurgita Raugienė). Kupiškio rajono Virbališkių bibliotekininkė Lidija Mačiulienė pristatė iliustracijų parodą pagal Eugenijos Urbonienės knygą „Užupečkie paveikslaliai“ ir skaitė eiles kupiškietiška šneka. Bajorų bendruomenės namuose pristatyta programa „Linksminkimos“ (rež. Nijolė Čirūnienė, atlikėjai Bajorų kultūros centro mėgėjų teatras „Šnekutis“), skirta liaudies dainiui Antanui Vienažindžiui (pagal Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos projektą „Literatūriniais Rokiškio krašto keliais“), liejosi eilės Rokiškiui ir kiškiui (Danutė Mažeikienė, Alė Kazlauskienė, Gražina Pitrėnienė, Zita Mironienė ir Sigita Šimnaušienė). Rokiškio krašto poetų kūrybą skaitė Nijolė Čelkienė, Zita Gilienė ir Obelių seniūnijos bibliotekininkės (Ritė Gernienė, Dovilė Šimėnaitė, Gražina Deksnienė ir Onytė Krivilevičienė), vingiavo dainos (Egidijus Kundrotas ir Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos jaunimo ansamblis). Susirinkusieji grožėjosi Danutės Šmagorienės rankomis sukurta rože, o drobėje visų šventės dalyvių tapybiniais potėpiais „pražydo“ Vienužio Rožė. Kriaunų muziejuje

*Antano Strazdo poezijos performanso Strazdelis, Kriaunos, 2019 m.
Nuotr. Daivos Vilkickienės*

lizdą suko, „reiškė, giedojo ir linksmino“ bendruomenės programa „Skrajojantis Sartų sūnus“ (mintis Audronės Telšinskienės, muzika Alvydo Fijalkausko) ir visų dalyvių rankose teptuką valdė kūrybos performansas, nutūpęs drobėje strazdeliu. Šiltas ir jaudinantis priešadventinis vakaras sutiktas su Panemunėlio krašto žmonėmis, su jų parengta programa, skirta šio krašto šviesuolei, lietuvybės puoseletojai, pirmajai beletristei rašytojai Lietuvoje – Liudvikai Didžiulienei-Žmonai (rež. Audronė Šakalienė).

Pažintis su literatūrinio Rokiškio krašto keliu ir krašto kūrėjais

Biblioteka kvietė keliauti knygos keliu „Nuo žąsies plunksnos iki Nacionalinių premijų laureatų“ bei Literatūrinio Rokiškio krašto keliu – savarankiškai aplankant rajone esančias įženklintas vietas, sietinas su krašto literatūrinio žodžio kūrėjais, taip pat keliauti virtualiai (http://virtualusgidas.lt/rokiskio_krastas/ <https://www.rokiskis.rvb.lt/viktorina/Rokiskis.html>). Bibliotekos lankytojams atvertos Kraštiečių rankraščių bei Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro ekspozicijos ir fojė veikiančių stendinių parodų ciklas, skirtas lietuvių kalbai ir mūsų krašto kalbininkams, Juozui Tumui-Vaižgantui, Alfonsui ir Juozui Keliuočiams, Elenai Mezginaitei, Rokiškio krašto kultūros žurnalui „Prie Nemunėlio“ ir Liudo Dovydėno premijos laureatams.

Literatūriniai renginiai rajone

Literatūros mėnuo mažesniu ar didesniu renginiu paminėtas visose rajono bibliotekose nuo „Kiškio pyragų dienos“ ir mažųjų skaitytojų pažinčių su knygelėmis, per filmų peržiūras, kraštiečių kūrėjų literatūrinius skaitymus ir naujų knygų sutiktuves, per kaimų buvusių ir dabartinių gyventojų kultūrinus susitikimus. Obelių miesto bibliotekoje literatūrinė kelionė „Obeliai – įgimtas pasaulio vaizdas“ paminėtos Nacionalinės kultūros ir meno bei Juozo Keliuočio literatūrinių premijų laureatės, prozininkės, kraštiečių Vandos Juknaitės 70-osios gimimo metinės.

„Rokiškis – Lietuvos kultūros sostinė“ renginiai baigėsi, titulas išskilmingai perduotas Trakams, tačiau kultūra iš Rokiškio niekur neišėjo – ji gyvena mūsų darbuose ir mumyse visuose.

Naujos erdvės – žodžiui, minčiai, išminčiai

LINA DŪDAITĖ-KRALIKIENĖ

Žurnalistė

Lapkričio 12-ąją iškilmingai atidarytos Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos atnaujintos erdvės. Dveji metai laukimo-bibliotekos žmonėms ir rajono visuomenei galbūt šiek tiek prailgo, bet atnaujinimas davė puikių rezultatų. Nuo skoningai į senamiesčio erdvę įkomponuoto

bibliotekos priestato fasado, daugiafunkcės salės: ji ir paveikslų galerija, ir koncertų salė. Atnaujintos erdvės – ir naujos galimybės rajono visuomenei. Tačiau ir naujasis priestatas, atrodytų, toks erdvus, šventinę dieną atrodė gerokai per ankštas visiems, atėjusiems pasveikinti bibliotekininkų su įkurtuvėmis.

Statybininkams buvo dvejonų

Žvelgdamas į savo dvejų metų darbą, projekto rangovo „Rokiškio apdailos“ vadovas Virginijus Rimša neslėpė: didžiuojasi savo įmonės ir kitų partnerių darbu. O juk dvejonų būta... Nuo pirmųjų brėžinių. „Dvejojome, kaip toks pastatas bus

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos kolektyvas prie naujojo bibliotekos priestato, 2019 m. Nuotr. Albino Kuliešio

Bibliotekos kolektyvą sveikina rajono meras Ramūnas Godeliauskas

įkomponuotas į senamiesčio erdvę, kaip jis joje atrodys. Tačiau kai pamatėme savo darbo rezultatus, likome sužavėti,“ – sakė pašnekovas.

Visgi architekto Arvydo Narkevičiaus darbas unikalus tuo, kad jis organiškai įsiliejo į sudėtingą Nepriklausomybės aikštės, istorinio Rokiškio centro, vaizdą taip, tarsi iki tol čia buvęs.

Į bibliotekos atidarymo šventę susirinko gausus būrys Rokiškio bendruomenės. Nuotr. Albino Kuliešio

V. Rimša buvo atviras: dirbta kaip sau. Ir darbas savajam miestui, jo žmonėms, buvo nelengva atsakomybės našta rangovams, kurie į projektą žiūrėjo tarsi pro padidinamąjį stiklą. Ir reikliai reikalavo taisyti tai, kas netiko ar kėlė abejonių. Užtat ir darbas – vykęs.

Pakankamai erdvės menui atsiskleisti

Atidarymo proga garbė bibliotekos erdves papuošti savaisiais paveikslais teko dailininkui Rimvydui Pupeliui. Jo ekspresyvūs, spalvingi kūriniai dar labiau pabrėžė tai, kas šioje bibliotekos koncertų, konferencijų salėje yra vykę – puikią erdvę, lakoniškus, santūrius, bet ne nuobodžius spalvinius sprendimus. Dailininkas R. Pupelis teigė, kad dabar miestas turi tikrąją paveikslų galeriją, kurioje savo grožiu ir didybe gali atsiskleisti garsių dailininkų, fotografų, kitų kūrėjų darbai. Analogiškos erdvės mieste iki šiol nebūta... Visa, kas buvo iki tol – tarsi daugiavandis kompromisas: kai patalpoms bandoma suteikti kelias funkcijas, kurios ne visuomet tarpusavyje dera. O štai ši erdvė yra puiki vieta atskleisti visą kūrinio grožį, suteikiant jam ir žiūrovui pakankamai vietos, neužgožiant jos eklektika.

Ir nuostabus baltasis pianinas, kuriuo rokiškėnai ne kartą grožėjosi įvairiuose renginiuose, paga-

liau prabilo. Jį XIX a. romantizmo kompozitorių gražiausiais kūriniais prakalbino pianistas Julius Paukštė.

Ir kitos bibliotekos erdvės žavi skoningu lakoniškumu. Joms spalvas, faktūras parinko pats bibliotekos kolektyvas. Ir parinko sėkmingai: skoningi spalviniai akcentai puikiai dera su interjere vyraujančiomis achromatinėmis spalvomis, neblaško dėmesio, tačiau sklaido monotoniją, suteikia ekspresijos, modernumo atspalvių.

Anšlagas

Pasveikinti su švente Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos žmonių susirinko gausybė rokiškėnų: rajono vadovai, dvasininkai, kolegos bibliotekininkai, muziejininkai, kultūros darbuotojai, kariai, kaimyninių įstaigų atstovai. Ir, žinoma, tie, kurie čia dažniausiai vieši – skaitytojai. Fotografų objektyvuose bibliotekininkės kiek nedrąsiai šypsojosi. Jos buvo tikrosios šio vakaro žvaigždės. Nors ir nepratusios būti visuomenės dėmesio akirtyje.

Sveikinančiųjų buvo tiek daug, kad jie netilpo ne tik fojė, bet ir erdviojoje konferencijų salėje. Čia neužteko net papildomų kėdžių. Ir susidarė sveikintojų eilė.

Po iškilmingo juostelės perkirpimo pastatą ir jo lankytojus palaimino Rokiškio dekanato dekanas Eimantas Novikas.

Apie gimtadienio žinią ir ministerijų kabinetuose paklydusias lėšas

Biblioteka yra vieta, kurioje džiaugsmas nieko nekainuoja. Ir ji generuoja didžiulę vertę savajam miestui. Savo sveikinimo kalboje Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė Alicija Matiukienė džiaugėsi naujuoju pastatu. Dvejus metus jo nekantriai laukė miesto bendruomenė. Bibliotekos vadovė

Tradicinę naujų patalpų atidarymo juostą perkirpo Rokiškio rajono meras Ramūnas Godeliauskas (viduryje), UAB „Rokiškio apdaila“ vadovas Virginijus Rimša (dešinėje) ir bibliotekos direktorė Alicija Matiukienė (kairėje). Nuotr. Albino Kuliešio

dėkojo ir tiems, kurių dėka svajonė apie erdvesnį pastatą tapo realybe. Ji priminė, kad 2016 m. kovo 29-ąją dieną priimtas rajono tarybos sprendimas buvo ambicingas projektas. A. Matiukienė dėkojo savo kolektyvui už ištvermę, už palaikymą, už tai, kad kiekvienas bibliotekos žmogus atliko šimtą kartų daugiau darbų, nei buvo įrašyta jo pareiginėse instrukcijose.

Apie tai, kokius kryžiaus kelius perėjo šis projektas, priminė rajono mero patarėjas Vytautas Saulis. Apie bibliotekos direktorės gimimo dieną rajono tarybos priimtą sprendimą atnaujinti biblioteką. Ir apie tai, kaip kažkur ministerijų kabinetuose paklydo atnaujinimui skirtos lėšos. Ir kaip jų ieškota.

Rajono meras Ramūnas Godeliauskas padėkojo visiems, kurie vykdė šį projektą: projekto rengėjams, rangovams, kitiems prisidėjusiems žmonėms.

Šilti kolegų ir draugų sveikinimai

Ne mažiau džiugūs ir šilti buvo gausios Lietuvos bibliotekų bendruomenės sveikinimai ir palinkėjimai. Pasidžiaugta ir tuo, kad Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

buvo viena pirmųjų šalyje, ėmusių ugdyti visuomenės skaitmeninį raštingumą. Jo dėka su informacinės visuomenės pagrindais susipažino gausybė rajono žmonių.

Poetas ir fotografas Albinas Kuliešis džiaugėsi, kaip darniai šis pastatas įsiliejo į Nepriklausomybės aikštės veidą. Ir ragino bibliotekininkus pagaliau pasidžiaugti savo švente. Lai ji trunka ne vieną dieną.

Kultūros centro direktorė Vaiva Baltrūnaitė-Kirstukienė pabrėžė, kad nė viena informacinė technologija, nepaisant pranašysčių, neišstūmė knygos į civilizacijos užribį.

Labai gražią ir prasmingą dovaną įteikė „kultūros emeritu“ pavadintas Petras Blaževičius: vertingas senovines knygas, originalų rankraštį.

„Rokiškio sirenų“ žmonės linkėjo bibliotekininkams sekti savuoju pašaukimu – būti išminties saugotojais.

Širdį sušildė ir bibliotekininkės Salvinijos Kalpokaitės palinkėjimai ir prisiminimai, koks erdvus 1976-aisiais atrodė tada dar naujas pastatas. Ir kaip greitai biblioteka jį išaugo...

Bibliotekininkus pasveikino ir jų bičiuliai kariai: jie įkurtuves įvertino smagiu pokštu – kur padėti pastatui ir jo kolektyvui „like“ (patiktukas).

Inscenizacija šiuolaikiniame Lietuvos dramos teatre: Juozo Tumo-Vaižganto atvejo tyrimas

VITALIJA TRUSKAUSKAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Nesiimsiu spręsti apie visus teatro susitikimus su Juozo Tumo Vaižganto proza ir dramaturgija. Primindama nepriklausomybės metų pastatymus, mnemonines atminties konstravimo technikas, analizuosiu naujausius spektaklius, gimusius XXI amžiaus antrajame dešimtmetyje.

Prieš kelis teatrinius sezonus Nacionaliniame Kauno dramos teatre režisierius Tomas Erbrėderis pa-

statė Juozo Tumo-Vaižganto komediją „Žemės ar moters“ (dailininkė Audronė Paškonytė, muzikinis apipavidalinimas Jolantos Balnytės); Šiaulių dramos teatre Juozo Tumo-Vaižganto apysaka „Dėdės ir dėdienės“ buvo inscenuota net du kartus. Pirmosios inscenizacijos (1991) autorė ir spektaklio režisierė – Regina Steponavičiūtė, antrosios (2014) – režisierius Jonas Vaitkus. Režisierė Regina Steponavičiūtė

Šiaulių dramos teatre 1995 m. pastatė ir „Pragiedrulus“; 2014 Vilniaus mažajame teatre režisierė Gabrielė Tuminaitė atvėrė publikai savąją „Dėdžių ir dėdienių“ interpretaciją. Vaižganto dramaturgija ir proza ypač mėgstama lietuviškame mėgėjų teatre. Teatro mylėtojai renkasi ankstyvąją rašytojo kūrybą ir rečiau imasi prozos inscenizacijų. 2014 m. „Žemės ar moters“ komediją pastatė režisierė Nijolė

Vilniaus mažasis teatras. „Dėdės ir dėdienės“ (rež. Gabrielė Tuminaitė). Nuotr. D. Matvejevo

Ratkienė Kupiškio krašto žmonių su negalia teatre „Pasitikėjimas“; Rokiškio liaudies teatre 2011 m. režisierius Eligijus Daugnora pastatė „Nepradėjus nėr ko kast“ ir 2012 m. – „Nebylį“; Seinų mėgėjų teatre 2013 m. režisierė Eugenija Pakutkienė į sceną gražino Vaižganto pjesę „Namai pragarai“.

Režisierius literatūros kūrinių spektakliui renkas pagal tam tikrą veiklos planą, kuriame atsispindi būsimąjo spektaklio vizija, jos įgyvendinimo metodai ir bendravimo su žiūrovu pobūdis. Apžvelgdama šiuolaikinius spektaklius, remsiuosi šiuo kūrybinės strategijos aspektu, mėginsiu įvertinti Juozo Tumo-Vaižganto tekstų gražinimą į teatro erdvę, pri(si)minimo ir atminties konstravimo tendencijas. Jos šiame straipsnyje nagrinėjamos vietos įsceninimo vaizdinių kontekste. Šis vaizdinių laukas leidžia susitelkti ties vietos (*genius loci*) atgaivinimo ir įkūnijimo spektaklyje strategija.

Pasirinkti pastarąjį analizės aspektą paskatino literatūrologo Alfonso Pakėno pastebėjimas apie sugrįžtantį Vaižgantą: „<...> sovietmečiu iš tikrųjų buvo lyg ir pamirštas arba nutylimas, tarsi slepiamas tautos kultūros podėliuose. Dabar jaučiu ir matau, kai rašytojas sugrįžta iš tų tolimų prieškarinio Lietuvos laikų, neištirpęs sovietmečio tamsumoje“¹. Sugrįžimo, sugražinimo kaip atsiminimo motyvas dera kalbant apie Vaižganto kūrybos sugražinimą į šiuolaikinį Lietuvos teatrą. Primita, prisiminta, interpretuota teatro scenoje rašytojo kūryba patenka į šiuolaikinius atminties kontekstus.

Teatro galia prikelti ankstesnius, kažkieno žinotus, tačiau pamirštus vaizdinius neatsiejama nuo mnemoninių² atminties technikų.

Teatro kaip atminties meno, meno prisiminti ir atgaivinti praitę idėja išpopuliarėjo renesanso

Vilniaus mažasis teatras. „Dėdės ir dėdienės“ (rež. Gabrielė Tuminaitė). Nuotr. D. Matvejevo

epochoje. Idėjos gimimo ištakose minimas Ciceronas savo veikale „De Oratore“ paaikškino vietas kaip atminties kaupyklos idėją. Tiesa, prisiminimo kaip atminties atgaivinimo strategiją jis priskyre ne sau, bet Simonidui iš Ceos.³ Prisiminimo atkūrimo strategija aptariama Giulio Camillo (1480–1544) veikale „L'idea del Teatro“. Didelį dėmesį mnemoninėms atminties vystymo technikoms skyrė Ramonas Lull (1235–1316), Giordano Bruno (1548–1592?), Peteris Ramus (1515–1572) ir Robertas Fluddo (1574–1637).

Teatro ir atminties sąsajas XX a. sėkmingai priminė Frances Amelia Yates (1899–1981) savo knygoje „The Art of Memory“ (1966). Meną priminti ir atsiminti ji sieja su graikų oratoriais, viduramžių transformacijomis, renesanso okultine tradicija. Jos dėka XX a. pabaigoje atminties ir teatro sąveika buvo tyrinėta siejant vietas ir atminimo sąvokas. Peteris Matussekas Giulio Camillo atminties teatro idėją straipsnyje „Gedächtnistheater“ vadina renesansine. Atminties atkūrimo procesus jis nagrinėja pristatydamas internetinės atminties

būvį, atminties paradigmą įžvelgia virtualaus, elektroninio teatro praktikose.⁴ Giulio Camillo prisimintas Matthew Maguire knygoje „The memory Theatre of Giulio Camillo“ siejant atsiminimo technikas su istorijos naratyvu.⁵ Atminties genėzė pristatoma išsamiam Stepheno Katz'o tyrime apie įkūnytą atmintį.⁶ Atminties metaforiškoji savybė analizuojama Douwe Draaisma knygoje „Metaphors of Memory. A History of Ideas about the mind.“⁷ Kodėl prisiminimų naratyvas visada būna kitoks, nagrinėjo Michelis Foucault'as knygoje „Language, Counter-Memory, Practice“.

Analizei pasirinkti šie spektakliai: Juozo Tumo-Vaižganto komedija „Žemės ar moters“ Nacionaliniame Kauno dramos teatre; „Dėdžių ir dėdienių“ inscenizacija Vilniaus mažajame teatre; Rokiškio liaudies teatre ir Šiaulių dramos teatre inscenizuotas „Nebylys“. Kokiomis prisiminimo strategijomis susieti šie spektakliai? Kas prisimenama interpretuojant Vaižganto dramos ir prozos tekstus šiuolaikiniame Lietuvos teatre? Kaip veiksmo vieta iš teksto perkeliama į sceną?

Mimetinė veiksmo vietos perkėlimo strategija

Mimezė (gr. *mimēsis* – sekimas), estetikoje – sekimas tikrove, bet ne kopijavimas. Mimezės sąvoka aiškinama meno kilmė ir santykis su tikrove. Aristotelis „Poetikoje“ imitacinę mimezės galią priskiria epiniams ir draminiams kūriniams, o skirtumai tarp menų, jo nuomone, priklauso nuo „<...> priemonių, kurias poetai vartoja imitacijai.“⁸ Interpretuojant prozos ar dramos kūrinį teatro scenoje, spektaklio kūrėjai, perpasakodami rašytojo

Nacionalinio Kauno dramos teatro spektaklis „Žemės ar moters“ (rež. Tomas Erbrėderis)

kūrinio tikrovę teatro erdvėje, negali išvengti vietos vizualizacijos. Apsiribokime spektaklio veiksmo vietos imitacijos scenoje tikrove ir pažvelkime į naujausius spektaklius šiuo aspektu.

Režisierius Eligijus Daugnora spektaklyje „Nebylys“ Rokiškio liaudies teatre Puzonių kaimo aplinką kuria pasitelkdamas etnografinius motyvus. Kaimo buities rakandai, lauko darbų įrankiai ženklina kiek stilizuotą valstietišką aplinką, kaimo bendruomenės gyvenimą. Čia gali išvysti ir išgirsti tekančio vandens čiurlenimą, medinių padargų girgždesį, grožėtis tautiniu kostiumu (artimu tarpukario tautiniam kos-

tiumui), dalyvauti nuomoto dėjimo apeigoje. Žaizdotas, sutvarstytas baltais raiščiais medis ir koplytstulpis be Rūpintojėlio pratina spektaklio žiūrovą prie puzoniškių dramos epilogo, neleisdami abejoti, kad šioje meilės istorijoje nieko gero negali tikėtis. Etnografinės citatos lydi visą spektaklio veiksmą: čia ir kirvis, ir sutana – tikri, atpažįstami, neatsiejami nuo tarpukario buities muziejinių ekspozicijų. Pagrindinė režisieriaus veiksmo vietos, kurioje įvyksta puzoniškių istorija, prasmė nurodyti į buvusį, pridurkime, praėjusį laiką ir pasidalinti buvusiu, tačiau jau anuokart įvykusiu ir todėl sena drama. Praėjusio laiko pojūtį

ypač stiprina mėgėjų teatro vaidybos stilius. Aktorių psichologinė vaidyba paremta tekstą iliustruojančiomis emocijomis, slepiant kokį nors šiuolaikiškesnį, autentiškesnį santykį su nuodėmės ir atgailos istorija. Sekant praeities vaizdų slinktimi, žiūrovui paliekamas pasyvaus stebėtojo vaidmuo, kurį ypač išryškina keliolikos aktorių, aprengtų piemenėlių rūbais, elegiškas autoriaus teksto atpasakojimas. Netekęs ryšio su imituojama muziejine aplinka, režisierius prarado teatrinio vyksmo magišką galią: puzoniškių tikrovė spektaklyje buvo atpasakota, prisiminta, metaforizuota kaip vakar buvusi ir ne čia, ne dabar vykstanti.

Mimetinė režisieriaus Tomo Erbrėderio strategija spektaklyje „Žemės ar moters“ skleidžiasi visai kitoje aplinkoje. Šiame spektaklyje vyrauja ne XIX a. pabaigos–XX a. pradžios kaimo butis, o šimtmečių sankirtos teatro aplinka. Spektaklio anonsuose gausu pagrįstų nuorodų į Kauno dramos teatro 1974 m. spektaklį „Amerika pirtyje“ (rež. Valdas Lencevičius), bent tris dešimtmečius džiuginusį Lietuvos teatro publiką. Vaižganto „Žemės ar moters“ galėtų būti rodomas kaip intarpas klojimo teatro stiliaus spektaklyje. Režisieriaus V. Lencevičiaus „Amerika

pirtyje“ pasižymėjo visomis geriausiomis šios atkurtos ir šmaikščiai perkeltos į XX a. pabaigą klotimo teatro vaidybos savybėmis. Buitiška vaidyba, charakterių tipizuotos charakteristikos, folkloriniai šokiai ir muzika, etnografiška kaimo buities aplinka ir tiesioginis bendravimas su publika padėjo spektakliui išlikti teatro repertuare ilgai, nes buvo labai mėgtas publikos. Režisierius T. Erbrėderis klotimo teatro stilišką spektaklyje cituoja ir papildo ją ryškia šokio apie viralą puodą metafora. Grakščiai besisukantys apie puodą aktoriai akimirkai sustingsta suteikdami publikai galimybę ironiškai pasižiūrėti į naivią istoriją apie meilę pinigams. Distancija, kuria papildomas šis vaidinimas, kiek priartina veiksmo vietą prie nūdienos, tačiau jos nekeičia – imituojamas klotimas. Žiūrovui suteikiamas besąlygiškas rekonstruojamo vaidinimo stebėtojo statusas. Taip žiūrovas spektaklyje nepraranda savosios, XX a., aplinkos, tačiau ji atsispindi ne veiksmo vietos interpretacijoje, o senovinio žaidimo vietos įteisinimui, jos stebėjimui teatro paklyoje. Todėl šioje mimetinėje tikrovėje vyrauja ne etnografinis tikslumas, bet ironiškai padidinta distancija su imituojama tikrove. Spektaklyje galima pailsėti – klotimas yra smagi, tačiau ne šiuolaikinio žmogaus gyvenamoji erdvė. Ironiška distancija leidžia žiūrovams atsiriboti, nusišalinti nuo tikrovės, o tada tikrovės autentiškumu galima abejoti.

Dar keistesnį santykį su imituojama tikrove galima aptikti režisierės Gabrielės Tuminaitės spektaklyje „Dėdės ir dėdienės“. Spektaklio anonsuose režisierė žadėjo atskleisti šiuolaikinio jauno žmogaus požiūrį į „Dėdėse ir dėdienėse“ ją sudominusį meilės trikampį, išryškinant Severiutės siužetinę liniją. „Kai aplinkui tiek daug informacijos ir šokiruoti siekiančios naujosios kū-

Nacionalinio Kauno dramos teatro spektaklis „Žemės ar moters“ (rež. Tomas Erbrėderis)

rybos, klasikinis Vaižganto kūrinys tampa priebėga nuo triukšmo ir chaoso. Tai lyg prisėsti ir taip iki ryto užsisėdėti ant suolo prie lietuviškų marių, stebint paprastą, bet gražų vaizdą, giliai kvėpuojant, neskubant – visa tai klasika leidžia. Keldami į sceną „Dėdės ir dėdienės“, mes nesiekiamo atstatyti kaimo turizmo sodybos.⁹ Lietuviškos tapatybės ženklų režisierė renkasi dvi veiksmo vietas, kurios ir turi atkurti šiuolaikinio jauno žmogaus prarastą harmonijos jausmą.

Pirmoji vieta – gerai atpažįstamas lauko kavinės stalelis su pora kėdžių. Čia režisierė, kuri ir yra šio spektaklio scenografė, apgyvendina pasakotoją ir jaunutę jo neidentifikuotą pašnekovę. Kavinės užstalė turėtų būti kažkur Prancūzijoje, nes pasakotojas istoriją pasakoja šios šalies kalba. Scenos dalyje, priglobusioje senyvą pasakotoją ir mielą jo pašnekovę, jokių, labiau išreikštų tapatybės su vieta ar su apysakos siužetu ženklų negalima aptikti. Todėl be paaiškinimų negalime apsieiti: „Vaižgantas ne kartą lankėsi Prancūzijoje. <...> Prancūziška tema spektaklyje atsirado atsitiktinai. <...> Vis dėlto vienas jo (aktoriaus Regimanto Adomaičio)¹⁰ personažų, atrodo aiškus – pagyvenęs den-

dis, nenuleidžiantis akių nuo jaunos išlepusios šiuolaikinės merginos. Emigranto istorija, atitolimas nuo Lietuvos praplečia siužetą. Taip daro ir Vaižgantas – pasakodamas paprastą siužetą, nuklysta į apmąstymus, refleksijas.“¹¹

Antroji veiksmo vieta – scenos viduryje esanti medinė pakyla. Šalia jos besimėtantys daiktai visiškai atvirksčiai, nei teigė režisierė, primena kaimo turizmo sodybos paribius: poilsiautojų pamiršta šiaudinė skrybėlė dera prie šieno kūlių, kuriuos, matyt, sodybos šeimininkas pamiršo surinkti. Gražiai atrodo ir malonina akį eksponuojami keli archajiški padargai, derantys prie turistinės pramoginės rekreacinės erdvės. Severiutė, Mykolas ir Geiša dėvi madingo sukirpimo lininius drabužius. Veiksmo vietos perkėlimas į šiuolaikinę erdvę visiškai nestebintų, nes ji kilnojama postmoderniame teatre visiškai laisvai ir nepriklausomai nuo autoriaus remarkų. Tačiau perkėlimai rodo norą sukurti naujus tapatybės su vieta ženklus. Tuokart spektaklyje Vaižganto Prancūzijoje siužetinė linija ne tik neišvystyta, bet ir neatpažįstama. Galima suprasti sutrikusį žiūrovą – ką gi prisimena senyvas, elegantiškas ponas? Save jauną? Vaižgantą?

Rokiškio liaudies teatro spektaklis „Nebylys“ (rež. Eligijus Daugnora)

Praeities istoriją? Koks jo ryšys su scenos centre aistringai vaidinama meilės ir išsiskyrimo drama? Tuo tarpu veiksmas ant pakyls – labiau nuoseklus ir net asociatyvus: Severija nestinga temperamento renkantis mylimąjį ir vyrą. Tiesa sakant, net kūliai netrukdo – veiksmas vyksta nepriklausomai nuo aplinkos ir nėra į ją integruotas. Pasidžiaugus spektaklio scenų jausmingumu, tenka pripažinti, kad atminties gaivinimo strategija perkeliant Severiutės ir Mykoliuko istoriją į modernybės laikus, į dvi tarpusavyje inscenizacijos prasmėmis nesusietas vietas tik silpnina tapatybę su atkuriamą istorija. Apsakymo tikrovė šiame

spektaklyje perkeliama į sceną vadovaujantis atsitiktinumo tvarka, pasitelkiant du nelygiaverčiai vystomus siužetus.

Visus nagrinėtus spektaklius jungia mimetinė ryšio su meno kūrinio tikrove atkūrimo strategija. Jai būdingas aktyvus, nuoseklus įvykių pasakojimas, įvedant pasakotojo figūrą(as); pasakojimas yra chronologinis ir linijinis, spektaklio naratyvas yra psichologiškai motyvuotas, atsispindi aiškiuose perpasakojamos istorijos įvykiuose ir pasireiškia per konfliktą. Atkuriant veiksmo vietą, spektakliuose taikomos skirtingos strategijos: Rokiškio liaudies teatro spektaklyje veiksmo vieta nukeliama

į praeitį, tarpukario Lietuvos kaimą; Kauno dramos teatro spektaklyje vieta tapatinama su XIX–XX a. sankirtos mėgėjų teatro tradicija, atspindėta šio teatro sovietmečiu sukurtame spektaklyje „Amerika pirtyje“; Vilniaus mažajame teatre veiksmo vieta atkeliama į šiandieną pasiūlant dvi regos perspektyvas: lietuviškąją ir prancūziškąją. Šiuose strategijose galima išvelgti norą artinti Vaižganto tekstus prie šiuolaikinio žiūrovo mažinant atstumą tarp veiksmo vietos ir įvykių, paliekant žiūrovui pasyvų klausytojo statusą.

Antimimetinė veiksmo vietos perkėlimo strategija

Režisierius Jonas Vaitkus „Nebylio“ veiksmo vietą savo spektaklyje ryžtingai nukelia į „vidinę žmogaus erdvę“. Apsakymas atgaivinamas, prisimenamas tam, kad „<...> nepamirštume, kad mes esame tąsa, kaip netoli esame nuėję į savo vidų, kaip savo modernybėje esame netoli nuo susinaikinimo.“¹² Abstraktumo, vaizdo, žodžio, garso ir tylos lygiavertiškumo šiame spektaklyje siekiama visuose spektaklio segmentuose – nuo inscenizacijos iki sceninio judesio.

Apsakymo inscenizacijoje J. Vaitkus veiksmo laiką sutapatina su priešmirtinės išpažinties laiku. „NEBYLYS. ...Išn...iš ...n...iekinau Velykų Švintį... potį Prisikėlimų... Užmušėu draugų... motinų... Ak, Dieve, Dieve, kodėl gi vis nenujemi ta sunkuma... Lygei trys dešimtys metų...“¹³ Sekdami mimetine veiksmo vietos atkūrimo logika, galėtume tikėtis jei ne mirštančiojo lovos ar klausyklos prieangio, tai bent prie mirštančiojo palinkusio kunigo mizanscenos. Ir – kapo duobės spektaklio finale. Tačiau ne tik Jono išpažinčiai skirtas spektaklio naratyvas. Režisierius, versdamas tekstą į scenos kalbą, atsisako vienos

siužetinės linijos. Nebylio istorija pasakojama kaip lygiavertė visų jos dalyvių išpažinties istorija. Jam svarbios visos, tekste užkoduotos tėvų ir vaikų, jaunų žmonių meilės, motinos – sūnaus, sūnaus – draugo ryšių, materijos ir dvasios, apsidėdimo, parduotos velniui sielos, aistrų, atgailos problemos, santykiai, motyvai. Atsisakyta ir linijinės veiksmo eigos – išpažintyje galioja sava, atsitiktinumų, pasikartojimų, prisiminimų logika.

Režisierius pasirinko itin savarankiškus ir kūrybingus šio vizualaus spektaklio bendraautorius. Gintaro Makarevičiaus scenovaizdyje

Šiaulių dramos teatro spektaklis „Nebylys“ (rež. Jonas Vaitkus)

išpažinties pasakojimas papildomas nuspėjamais lietuviškos tapatybės ženklais. Kostiumų dailininkė Sandra Straukaitė, pasakodama apie šio spektaklio įvaizdžio kūrimo ištakas, mini pagrindinius susitarimus tarp jos ir scenografo G. Makarevičiaus: „Norėjau išryškinti lietuvių esmę. Mes su Gintaru Makarevičiumi sutarėme, kad lietuvis yra milininis, medininis, kad jis nuo žemės – tikras. Scenovaizdis irgi minimalus, o kartu daugiaprasmiškas. Žinant režisierių J. Vaitkų, buvo aišku, kad jis vis tiek padarys „kažką kitaip“:

Jis visada atranda esmę ir užkabina aktualius dalykus. „Nebylys“ išėjo labai vizualus spektaklis.“¹⁴ Verta prisiminti – milininio, medininio, nuo žemės lietuvių išpažinties istorija pasakojama abstrakčioje erdvėje: dvi natūralaus medžio plokštumos papildomos aktyviomis, dinamiškomis projekcijomis ekrane, scenos dangaus vietoje. Tiesa, medžio plokštumos įkeltos į scenos erdvę kampu; viena jų kyla aukštyne, o kita kerta sceną įstrižai. Plokštumų paviršius sutarpuotas, papildytas angomis į apačią, dugną, ar, kaip

būta viduramžiais ir nepamiršta Šekspyro laikais, į „pragaro narus“. Projekcijose nėra įsipareigota iliustruoti puzoniškių kaimietišką aplinką. Jose – lietuviškai apniukęs dangus. Su besibūriuojančiais skrydžiui paukščiais, su belapiais medžiais, šviesokaitos varganais blyksniais, jų atšvaitais pelkėtame tvenkinyje. Projekcijų „danguje“ atsispindi žmogaus kova su pačiu savimi: čia aistros metaforizuojamos, o prisiminimai apie jas nuspalvina dangaus pilkumą atspėjamomis teatre „aistrų“ simbolikos spalvomis. Kaimo buities vaizdiniais palikta vieta užstalėje, papuoštoje trim moliniais dubenėliais ir vienu ąsočiu. Radikaliausią nuorodą į lietuvišką tapatybę galime aptikti ne kostiumuose, kuriuose atsispindi, bet nėra cituojamas, valstietiškas darbo rūbo siluetas, o Užgavėnių kaukėse. Tiesiog velniai, apsidėdimo istorija turi būti atpažinta ir susieta su mūsų krikščioniškosios tapatybės paieškos istorijomis.

Buitiškoji istorijos dalis spektaklyje pasakojama visomis teatrinėmis raiškos išgalėmis ją dekonstruojant. Aktorių plastika pabrėžtinai abstrakti; judesys dažnai prieštarauja teksto logikai. Apsikabinimo, sueities, atsi-

prašymo, atgailos motyvai įkūnijami judesio fragmente, nepaliekant vietos psichologinio gesto išbaigtumui. Aktoriai juda tarsi sapne. Judesys atspindi ne tekstą, bet dvasinės įtampos lygį.

Sunkiausia užduotis šioje nuodėmės išpažinimo istorijoje atiteko aktoriams. Jie, išaukę psichologinio teatro erdvėje, šiame spektaklyje nukeliami į visai kitą sceninį veiksma. Ne charakterio plėtotei, bet dvasinių būsenų raiškai skiriamas aktorių buvimas scenoje. Prisiminę aristoteliškąjį mimizejį, turėtume nustebti – kiek daug sceninės raiškos priemonių nėra skirta tikrovės imitacijai. Puiki Algirdo Martinaičio muzika sklidina pauzių, tylos. Ji skirta žiūrovui ir lengvina aktorių bei kitų spektaklio kūrėjų bendravimą su žiūrovais.

Apibendrinant galima pastebėti, kad režisieriaus J. Vaitkaus spektaklyje „Nebylys“ pauzės, sustabdytas spektaklio judesys, savarankiškas, nepriklausomas projekcinio „dangaus“ gyvenimas, net pabrėžtinai į veiksma įtraukti abstraktūs spektaklio personažai pasakotojai išlaisvina žiūrovus nuo būtinybės atpažinti perpasakojamos istorijos buitinį kontekstą. Jie gali rinktis vieną, kelis, visus šios istorijos naratyvus pagal savo gebėjimus ir išgales. Jų valioje sudėlioti akcentus šiame šiuolaikinio žmogaus vidinės erdvės peizaže ir apibendrinti pasakojimą. Režisieriaus pasirinkta antimimetinė spektaklio vietos įkūnijimo strategija neįpareigoja žiūrovo vienam pasakojimui. Spektaklio vizualus, žodinis, judesinis, muzikinis audinys audžiamas ne vardan tikrovės paaikškinimo (metapasakojimo).

Antimimetinėje J. Vaitkaus tikrovės perkėlimo strategijos prognozoje galima įžvelgti postmodernėjančio santykio su žiūrovais atspindžius. Spektaklis skirtas ne paaikškinti žiūrovui, kokia nuodėmės istorija įvyko praeityje, ar aktualizuoti praeities istoriją, siejant su prisiminimu ir atmintim, bet suteikti šios literatūrinės istorijos gaivintojams ir stebėtojams kūrėjų statusą. Būti čia – Juozo Tumo-Vaižganto hierarchiniame, vertybių pasaulyje – įmanoma, jei spektaklio erdvėje gimsta savistabos ir savirefleksijos galia, kuria buvo apdovanojamas Juozas Tumas-Vaižgantas ir, tikėkimės, mes, jo tekstų, grįžtančių į šiuolaikinę teatro sceną, gerbėjai. Spektaklyje „Nebylys“ žiūrovams suteikiama privilegija tapti spektaklio naratyvo bendraautoriais.

Nuorodos

¹ Benjaminas Žulys. „Ilgai laukta knyga“, in: *XXI amžius*, 2010, vas. 26, Nr. 16 (1801). Prieiga internetu: <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2010/02/26/> Žiūrėta 2014 07 14.

² Mnemonika (gr. *μνημονικός*) – būdų ir priemonių, padedančių kuo geriau įsiminti, visuma. *Oxford Dictionaries*. Prieiga internetu: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/mnemonic>

³ Cicero *De Oratore*. Prieiga internetu: <https://www.utexas.edu/research/memoria/Cicero.html> Žiūrėta 2014 08 12.

⁴ Matussek Peter. *Gedächtnistheater*, in: Pethes, Nicolas / Ruchatz, Jens (Hg.): *Gedächtnis und Erinnerung*; Reinbek bei Hamburg, 2001, p. 208–209.

⁵ Maguire Matthew. *The Memory Theatre of Giulio Camillo*. New York: Clinton Fisher at Hanly Conroy Bierstein & Sheridan LLP, 1985.

⁶ Katz Stephen. *Embodied Memory: Ageing, Neuroculture, and the Genealogy of Mind*. Occasion: Interdiscipli-

nary Studies in the Humanities v. 4 (May 31, 2) <http://occasion.stanford.edu/node/97>. Prieiga internetu: http://arcade.stanford.edu/sites/default/files/article_pdfs/OCCASION_v04_Katz_053112_0.pdf Žiūrėta 2014 07 26.

⁷ Draaisma Douwe. *Metaphors of Memory. A History of Ideas about the mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. Prieiga internetu: http://neuro.bstu.by/ai/To-dom/My_research/Papers-0/For-research/A-immune/AM-by-AIS/05211659249WS.pdf Žiūrėta 2014 08 11.

⁸ Aristotelis. „Poetika“, in: *Poetika ir literatūros estetika. Nuo Aristotelio iki Hegelio*. Vilnius: Vaga, 1978, p. 37.

⁹ Gabrielė Tuminaitė. „Vaižganto kūrinys šiais laikais tampa priebeiga nuo chaoso“, in: *15 min*. Prieiga internetu [medium=rss&utm_campaign=rssfeed Žiūrėta 2014 09 09.](http://www.15min.lt/naujiena/kultura/teatras/vilniaus-mazojo-teatro-dedese-ir-dedienese-pasaulio-sielos-ieskojimas-lietuviskame-siuozete-283-382228?utm_source=rssfeed&utm_</p></div><div data-bbox=)

¹⁰ Režisierė analizuoja seno Mykolo vaidmenį. Jo atlikėjas – Regimantas Adomaitis.

¹¹ Tuminaitė apie Adomaitį: aš stengiuosi diriguoti, o Regimantas – groti. Interviu su režisierė Gabriele Tuminaitė. Prieiga internetu: <http://m.alfa.lt/straipsnis/15372691/> Žiūrėta 2014 09 09.

¹² Jonas Vaitkus. Vaizdo konferencijoje – apie spektaklio premjerą. Prieiga internetu: <http://etaplus.lt/vaizdo-konferencijoje-apie-spektaklio-premjera/> Žiūrėta 2014 08 26.

¹³ Jonas Vaitkus. *Juozas Tumas-Vaižgantas. Nebylys*. Inscenizacijos rankraštis. Šiaulių dramos teatro archyvas.

¹⁴ Daiva Šabasevičienė. „Kaip apsilvilti keliaujant į kosmosą? Pokalbis su spektaklio „Kosmosas+“ kostiumų dailininke Sandra Straukaite“, in: *7 meno dienos*, 2014, kovo 14 d. Prieiga internetu: <http://www.7md.lt/teatras/2014-03-14/Ka-apsilvilti-keliaujant-i-kosmosa> Žiūrėta 2014 08 12.

Rokiškio grafų Tyzenhauzų istorijos pėdsakai Jozefo Franko „Atsiminimuose“ ir kituose Vilniaus universiteto bibliotekos dokumentuose

PAULIUS BAGOČIŪNAS

VU bibliotekos Rankraščių skyriaus bibliotekininkas

Kitąmet, t. y. 2020 m., garbin-
gą 450 metų jubiliejų švęsiančios
Vilniaus universiteto bibliotekos
(toliau – VUB) fonduose sukaupta
daugiau kaip 5 milijonai knygų.
Didelės itin vertingų, unikalių
arba labai retų dokumentų kolek-
cijos saugomos Mokslinių tyrimų
ir paveldo rinkinių departamentui
priklausančiuose skyriuose. Ran-
kraščių skyriuje saugoma daugiau
kaip 300 000 įvairių dokumentų
lietuvių, lenkų, lotynų, rusėnų,
rusų, vokiečių, anglų, hebrajų ir ki-
tomis kalbomis, kurių chronologija
apima laikotarpį nuo XIII amžiaus
iki šių dienų. Retų spaudinių sky-
riuje sukaupta daugiau kaip 160 000
vienetų knygų, žemėlapių ir kito-
kių leidinių, kurių ankstyviausieji
siekia XV amžių. Tai didžiausia
senųjų leidinių saugykla Lietuvoje,
savo kolekcijomis ir reikšme galinti
lygiuotis su garsiausiomis Rytų Eu-
ropos bibliotekomis. Grafikos kabi-
nete saugoma daugiau kaip 90 000
graviūrų, piešinių ir kitų dailės
kūrinių. Vien tik senosios grafikos
(sukurtos iki XIX a. pr.) kolekcijoje
yra daugiau kaip 12 000 atspaudų.
Visi šie dokumentai ne tik atspindi

Vilniaus universiteto veiklą, įvairių
mokslo ir meno sričių raidą, atsklei-
džia universiteto ryšius su kitomis
Vidurio Rytų ir Vakarų Europos
aukštosiomis mokyklomis, bet ir
papildo Lietuvos valstybės bei kul-
tūros istoriją.

Duomenų apie 1579 m. įsteigtos
Vilniaus akademijos rankraščius
beveik neišliko, bet yra žinoma, kad
dokumentai buvo tikslingai kaupia-
mi, rūpintasi jų saugojimu. Biblio-
tekos rinkiniai buvo plečiami ir po
Jėzuitų ordino panaikinimo 1773
metais. Įvairūs skirtingos vertės ir
dydžio dovanojimai buvo vienas iš
bibliotekos fondų papildymo ir rin-
kinių komplektavimo šaltinių, tokiu
būdu augo ir itin vertingas rankraš-
tyno fondas, praturtėjęs universiteto
profesorių dovanotais rankraščiais,
žymių žmonių laiškais – autogra-
fais. Bibliotekai buvo perduotas
Edukacinės komisijos archyvas, čia
saugotas ir paties Vilniaus universi-
teto archyvas.

Visi dabartinio VUB Rankraščių
skyriaus dokumentai suskirstyti į
fondus, kuriuose jie yra saugomi.
Fondai pavadinti arba institucijų
ir asmenų vardais, arba pagal juos

sudarančių dokumentų pobūdį ir
tematiką. Fondo, skirto Rokiškio
grafams Tyzenhauzams arba Ty-
zenhauzų giminei, VUB Rankraščių
skyriuje nėra. Jo fonduose randame
tik atskirus su šia gimine susijusius
dokumentus ar jų grupes. Vis dėlto,
kad ir negausūs, tai labai reikšmingi
istoriniai šaltiniai.

Šiame straipsnyje, parašytame
Rokiškio rajono savivaldybės Juozo
Keliuočio viešosios bibliotekos or-
ganizuoto ir šių metų lapkričio 21
d. įvykusio Sofijos Tyzenhauzaitės
vardu pavadinto rašytojų sąskrydžio
metu skaityto pranešimo pagrindu,
didžiausias dėmesys skiriamas VUB
Rankraščių skyriaus Jozefo Franko
fonde (F21) saugomam rankraščiui,
labiausiai susijusiam su Sofijos
Tyzenhauzaitės–de Šuazel–Gufjė
(1790–1878) asmenybe.

Tai žymaus XIX a. pirmosios
pusės vokiečių kilmės gydytojo,
medicinos mokslo atstovo Jozefo
Franko (Joseph Frank, 1771–1842)
atsiminimai, išlikę penkiuose po
daugiau kaip 500 puslapių talpinan-
čiuose sąsiuvinuose, arba tomuose.
Atsiminimai užrašyti paties auto-
riaus ranka.

UNIWERSYTECZNA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
W WILNIE
DZIŁ REKOPISÓW

№ A-2854

№ „ „

36187
Jo

A

2854

KRONIKA

Kościół Parafialnego *R. K. Rokisznego*, po-
łożonego w Diecezyi Wileńskiej, Gubernii
Nowoaleksan. Powiecie *Nowoaleksan.* Dekanacie *A.*

Wielkim... 1849. roku

Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios ir parapijos kronika, 1849 m.
VUB RS F4-A2854-36187

Getingeno ir Pavijos universitetų auklėtinis J. Frankas 1804 m. kartu su tėvu Johanu Peteriu Franku (Johann Peter Frank, 1745–1821), taip pat Europoje garsiu gydytoju ir medicinos profesoriumi, palikęs Vieną, atvyko į Vilnių ir tapo Vilniaus imperatoriškojo universiteto profesoriumi. J. Franko indėlis į Lietuvos medicinos raidą yra išties didelis. Profesorius vadovavo Tera-

pijos klinikai, įkūrė ambulatoriją, Vakcinacijos bei Motinystės institutus, jo iniciatyva buvo įsteigta Vilniaus medicinos draugija. Frankas užsiėmė tiek medicinos mokslu, tiek praktika: ne tik skaitė paskaitas universitete, rašė straipsnius ir veikalus, bet ir gydė bei konsultavo gyventojus. Ypač didelį dėmesį profesorius skyrė vargšams, kuriuos gydė nereikalaudamas jokio užmokesčio.

Jis aktyviai vykdė labdarinę veiklą, lėšų surinkdavo organizuodamas koncertus ir operų pastatymus. Nuolatinė labdaros vakarų dalyvė buvo sopranas Kristina Gerhardi (Christine Gerhardi, apie 1780–po 1832), J. Franko žmona.

Italų kilmės K. Gerhardi, kilusi iš Moravijos, dar vaikystėje aplinkinius stebino muzikiniais gabumais, todėl dainavimo meno pradėjo mokytis anksti. Ji tapo žymia Vienos dainininke, kuria žavėjosi pats austrų kompozitorius klasikas Jozefas Haidnas (Franz Joseph Haydn, 1732–1809), savo garsiausios, 1798 m. sukurtos oratorijos „Pasaulio sukūrimas“ soprano partiją parašęs specialiai Kristinai. Būtent ji ir atliko arkangelo Gabrieliaus ir Ievos vaidmenis per pasaulinę kūrinio premjerą. Itin artima draugystė Kristiną siejo ir su kompozitoriumi Liudvigu van Bethovenu (Ludwig van Beethoven, 1770–1827). Atvykusi į Vilnių, Kristina kartu su vyru čia gyveno iki 1823 m., kuomet jie, krašte ir universitete siaurėjant laisvėms, išsikėlė į Italiją. Frankai per du gyvenimo Lietuvoje dešimtus spėjo aplink save suburti kultūrinį gyvenimą ir tapti aktyviais visuomenės veikėjais. Ypatingos svarbos įvykiu tapo jų suorganizuotas minėtos J. Haidno oratorijos pastatymas 1809 m. Vilniaus rotušėje, kuriame soprano partiją atliko K. Gerhardi.

Sklandydami J. Franko atsiminimų puslapius, randame daugybę įdomios informacijos ne tik apie to meto medicinos mokslą ir praktiką, bet ir apie visą šalį sukrėtusius istorinius įvykius, žymių asmenybių gyvenimus, Vilniaus politinį, visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą. Randame medžiagos ir apie pirmąsias Lietuvos moteris rašytojas. Antai J. Frankas aprašo porą anekdotinių situacijų, susijusių su XVIII amžiaus pabaigoje–

Opisanie Rokijszczyzny podług inwentarza Wł. Tyzenhauzkiego z r. 1634.

"Dwór Rokijski.
 "Budowanie w takimym pomieszczeniu"
 "Od miasta z przysiadłem są wrota dworskie. Nad niemi
 "salka tarciana pinowa (?) z nakryciem guntowym,
 "do niej wschod stary mienakuty. Z tych wrot do Dworu
 "wypchawany po prawej rzece na wierzchu gmach ceglany (?)
 "Dom wielki kamienny, z ciemnowinny pod stębel nakryty,
 "od podwórza odnowieni dachówkami, a w jula pomianeni
 "guntami, na nim celery wielkimi z gachami grania-
 "stewi na szczytach wystawianeni. Ten dom z dwóch
 "kominach ceglanych na podmurawaniu, i dwóch piwni-
 "cach ceglanych (?) z przysadzaniem do kota, granicami kryte-
 "mi, stojący. Z do tych piwni naterawosi inicy piwo
 "pije. Przy tym domu z przysadzem jest ganek prostok-
 "atny tarciami wpienany i wymoszczony, z nim są dwie
 "stajny przy drzwiach z odstawami, przed tym ganeciem wozni-
 "e gładzacy ceglanych, czterech. Nad tymże ganeciem
 "stajny na słupach, z cieszni tarciami namoszczony stryp-
 "y i prawym (?) i lewym (?) z trzech stron seklanych, z cieszni
 "i kominami na zawiasach i z zaszczytkami. W tej sali
 "dworzy Holarski na zawiasach i zamek miedziany z zase-
 "czką. Z ganca niskiego lego, domu wielkiego wcho-
 "dzą do domu, są drzwi sponowe Holarskiej roboty na zawia-
 "sach, z klamką i z antabą. Wewnątrz do domu z nadwona
 "z piwni dwie oknie bez ston z kramkami drewnianymi, po
 "prawej rzece jest miedzi w piwniach kapiach do sali nad
 "ganeciem inicy pomianionej. Z tej sali wyszedzą na
 "kierę gona przez potap piwny przystępują, między dwiema
 "kominami wymoszczony, jest kilka stryp miedzianych
 "z zamkami bez ston, pod tymże dachem bez drzwi.
 "Do tej sali wchodzi po lewej stronie jest kamora
 "tarcia bez drzwi i bez stryp. Z tej kamory w kacie, ko-
 "morka potrzebna także bez drzwi. W tymże wielkim
 domu

1634 m. Tyzenhauzams išsinuomojus Rokiškio dvarą sudaryto inventoriaus nuorašo fragmentas iš Tyzenhauzų giminės dokumentų nuorašų rinkinio, XIX a. VUB RS F5-B28-2334

pačiuose atsiminimuose J. Frankas aprašo tai, ką išgirdo apie per šalį neseniai prasiautusį karą: „Vilniuje ir jo apylinkėse tysojo 40 000 lavonų: dauguma uniformuoti, sustingę nuo šalčio tokiomis pozomis, kaip užtiko mirtis arba išdykaudami nutaisė gatvių padaužos. Tokia jų gausybė vertė baimintis visuotinės infekcijos bent kiek atsilus. Buvo

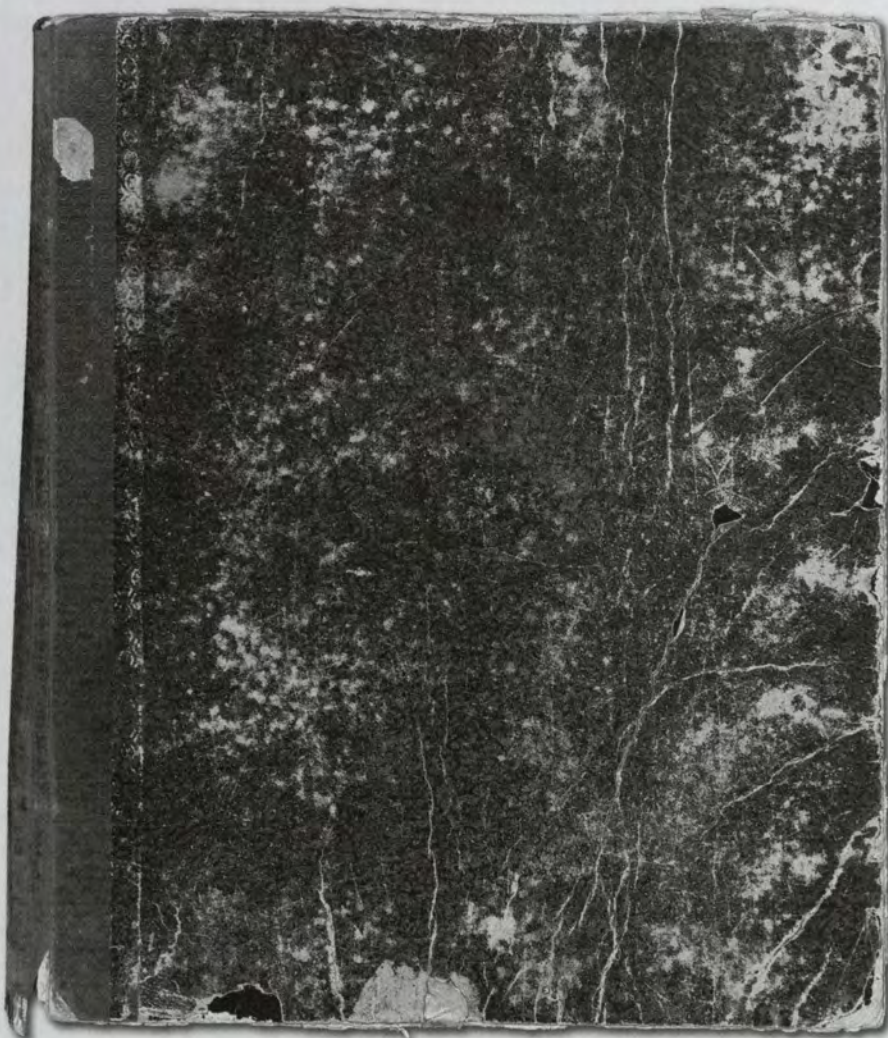
liepta masiškai laidoti <...>. Visi Vilniaus gyventojai, su kuriais teko kalbėtis, vis pasakodavo apie neįtikėtiną reginį – Napoleono armijos traukimąsi per Vilnių. Vienas jaunas dailininkas nutapė paveikslą, vaizduojantį tą tragišką maskaradą. Sakau „maskaradą“, nes per groteskiškus apdarus ir dangalus sunku atpažinti kareivius. Vienas – be šalmo,

užsimaukšlinęs moterišką aksominę skrybėlaitę, su juodo satino apsiaustu, iš po kurio kyšo raitelio pentinai, tempia už pavadžio išsekusį arklį, kas žingsnis slystantį ant išalusios žemės, kitas apsvyniojęs bažnytiniiais rūbais – kapomis, arnotais, altoriaus užtiesalais, susikrovęs viską ant savęs, kad nebūtų šalta, nors nuo šalčio niekas negalėjo apsaugoti. Kai kurie, daugiau prisigrobę, dangstėsi pečius moteriškais kailiu pamuštais chalatais, rankoves susirišę po kaklu. Pagaliau treti vilkosi su nutįsusiomis už nugaros vilnonėmis antklodėmis arba tarsi šmėklos, pasirodžiusios iš ten, iš kur niekad negrįžtama, slinko su mirusiųjų drobulėmis ant pečių. Visų veidai kupini nevilties <...>. Nugalėtojai keletą šimtų karo belaisvių uždarė bažnyčioje. Į vidų atsitiktinai pateko šuo, ir tą pačią akimirką nelaimingieji sudraskė jį į skutelius ir prarijo. Paskui uždarytiesiems buvo leista išeiti į miestą. Keletas prancūzų kareivių pasislėpė name, kuriame anksčiau buvo mano klinika, tuo metu paversta karo ligonine. Radę užrakintą vieną kambarį, pamanė rasią jame maisto ir išlaužė duris. Tai būta patologijos kabineto. Nelaimingieji išgėrė visą degtinę, kur mirko preparatai.“

Sužinojusi apie Frankų šeimos atvykimą į Vilnių, iš Rokiškio atskubėjo šeimos bičiulė Sofija Tyzenhauzaitė. Grafaitė tuo metu gyveno Rokiškyje. Kraštui atsigauvant nuo patirtų karo baisumų, savo tėvo dvare ji dienas leido be artimųjų, vien tik su prancūze guvernante. Sofijos tėvas Ignotas Tyzenhauzas (beje, 1801 m. Rokiškyje pasistatydinęs rūmus, kurie perstatyti išliko iki mūsų dienų) buvo pasitraukęs į Varšuvą kaip Prancūzijos imperatoriaus Napoleono (Napoléon Bonaparte, 1769–1821) šalininkas. Visgi Rusijos imperatorius Aleksandras I (Александр I Павлович, 1777–1825), puoselėdamas asme-

nines simpatijas Sofijai ir artimus ryšius su ja, pasigailėjo nugalėtųjų prancūzų pusę palaikiusių Tyzenhauzų ir toliau jiems leido valdyti savo dvarus. Sofija asmeniškai pažinojo tiek Prancūzijos imperatorių Napoleoną, tiek Rusijos imperatorių Aleksandrą I, buvo įgijusi jų asmeninį pasitikėjimą.

Kaip atrodė to meto Rokiškio dvaras, jo rūmai, trumpai, bet vaizdingai aprašyta Sofijos sesers Aleksandros Tyzenhauzaitės-Giunterienės (apie 1780–1843) dukters Gabrielės Giunterytės-Puzinienės (1815–1869) atsiminimuose, pavadintuose „Mano atmintis“ (lietuvių kalba išleisti pavadinimu „Vilniuje ir Lietuvos dvaruose“). Sofijos dukterėčia atsiminimus (dar vadinamus dienoraščiu, tačiau rašytus jau gyvenimo pabaigoje) pradeda nuo pačių ankstyviausių vaikystės įspūdžių. Vieni iš jų, tikriausiai datuoti 1820-aisiais, susiję būtent su Rokiškio dvaru. Štai ką rašo Gabrielė: „Mano senelis Ignotas Tyzenhauzas, vasarodamas Rokiškyje, sukviisdavo visą savo šeimą, t. y. dvi ištekęsias dukteris – mano motiną Aleksandrą ir dešimčia metų už ją jaunesnę Sofiją, grafienę de Šuazel, du dar nevedusius sūnus, Rudolfą ir Konstantiną, o per šventą Ignotą atvažiuodavo ir tolimesni giminės <...>. Ten patyriau savo pirmuosius įspūdžius, nes ten – ne, ne ten, išvydau pasaulį, bet ten pasaulis išsiskleidė prieš mane, ir tie prisiminimai nė kiek neišbluko iki šiol, nes prieš mano akis iškyla – nors daugiau Rokiškyje niekada nebuvau – kiekvienas pastatas: itališko stiliaus rūmai su laiptais iš lauko, su kupolu, apkaltu skarda ir todėl spindinčiu saulės spinduliuose, kurį mes vaikiškai vadinome bombela ir rinkdavome nuo žemės atlūžusius ir nuslydusius nuo stogo skardos gabalėlius; nuostabus olandiškas akmeninis malūnas ir bažnyčia,

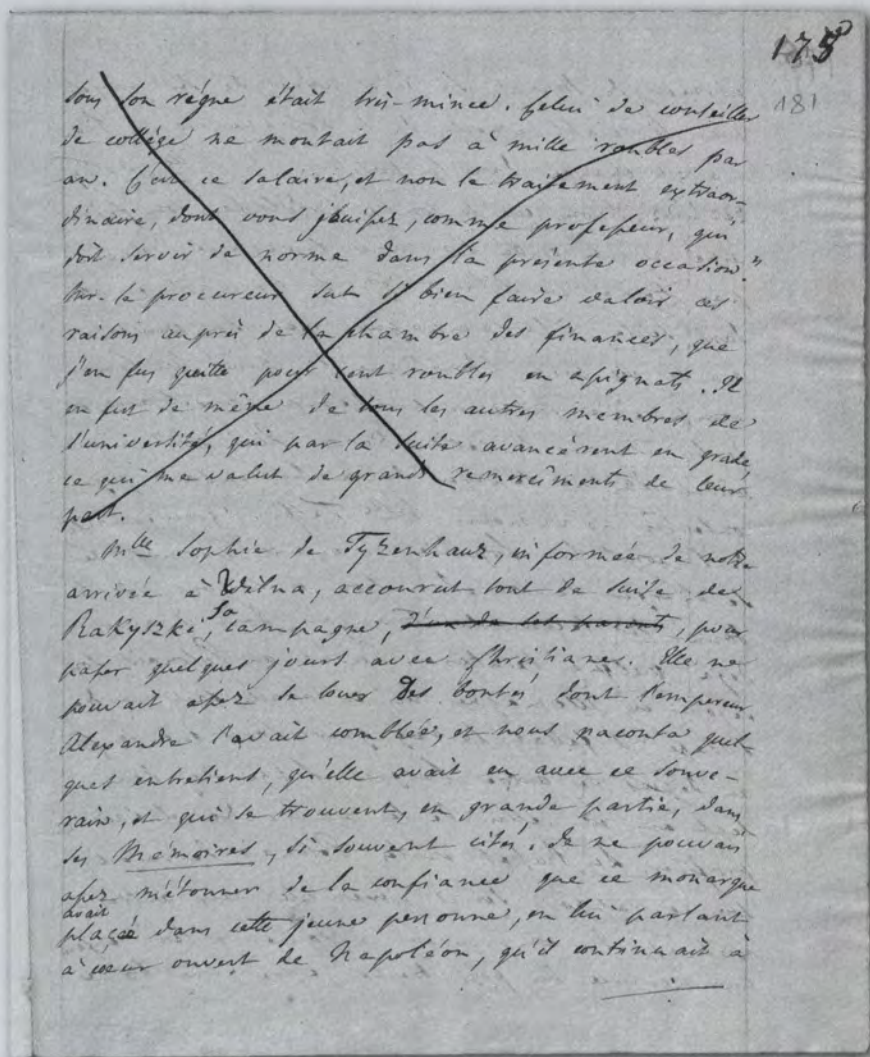
Jozefo Franko atsiminimų rankraščio 4-ojo tomo viršelis. VUB RS F21-4

žiūrinti tiesiai į rūmų langus. Iki šiol man kvepia razetų, leukonijų, gvazdikų ir rožių puokštės, kasdien atnaujinamos ant mano tualetinio staliuko. Akyse man stovi didžiulės menės ir jose kabantys dailininkų nutapyti paveikslai, salė su egiptietiškomis freskomis ir mažas kabinetas, kuriame senelis mokė skaityti Idutę, žymėdamas raides trešnėmis“. Gabrielė trumpai aprašo ir grafo Ignoto šeimą bei Rokiškyje virusį gyvenimą: „Senelis, išdininko Antano Tyzenhauzo sūnėnas, tuomet galėjo turėti šešiasdešimt metų: augalotas, kiek pražilusiais plaukais, gražių veido bruožų, tankių antakių, rūkė pypkę ilgu kandikliu, atrodė esąs griežtas; aš jo šiek tiek prisibijojau <...>. Mano dėdės savo amžiumi buvo per vidurį tarp mano mamos ir

tetos Sofijos. Vyresnysis, Rudolfas, buvo ne toks guvus kaip jaunesnysis brolis ir jaunesnioji sesuo, tačiau ko nedavė gamta, tą jis įgijo savo triūsū. Jis gerai griežė smuiku, rašė gražius laiškus, kartais net eilėmis, ir, nors buvo tylenis, kuo atgrasindavo paneles, damų draugijoje būdavo labai mielas, o širdies buvo nepaprastai geros. Jaunesnysis Konstantinas, atsiskyrėlis, vengiantis salonų, mėgo medžioklę ir mokslininkų draugiją; nuo pat mažumės jame galėjai įžiūrėti būsimojo ornitologo bruožų. Iš veido jis labiausiai buvo panašus į savo tėvą, o protu – į mano motiną. Iš pažiūros – meilesnis už savo brolių, bet šaltesnis už jų, užtat linksmesnis – mėgo žaisti, dūkti su mumis, vaikais, piešdavo mums arklius ir šunis, visada juos sukarikatūrino

damas, ir iš duonos minkštimo su nemenku skulptoriaus talentu nupildydavo visą ūkį. Teta Sofija, vos metai kaip ištekėjusi, graži, linksma, grįždama iš Paryžiaus, atvežė mums gražių žaislų. Labai ją mylėjome ir, sukdami ant suktukų jai plaukus, beširdiškai kankinome – dėl to jai kartais net tekdavo pabėgti nuo mūsų ir užsirakinti“. Pasak Gabrielės, „Rokiškis – didžiulis, derlingas, linams auginti tinkamas dvaras (iki šiol Rygoje garsėja rokiškietiškas linas), jo forma buvo netinkama ūkininkauti, tačiau pramogauti – pati ta. Pabaigtuvės Rokiškyje būdavo didelė šventė: ponui ant padėklo įteikdavo vainiką, sudėtą iš aštuoniolikos mažesnių vainikėlių, o kiekviename jų gulėjo kortelės su palivarko, kuriame buvo nupintas vainikėlis, pavadinimu“.

Šioje vietoje grįžkime į 1813-uosius. Skaitydami Sofijos atsiminimus apie jos vienišus, atskirai nuo šeimos narių, Rokiškyje praleistus mėnesius 1813–1814 m. šaltuoju sezonu, nerasime tos giedros ir šiltos nuotaikos, kuria persmelkti vasariški, vaikiškai šviesūs dukterėčios Gabrielės prisiminimai apie jos viešnagę Rokiškyje artimųjų apsuptyje. Sofija rašo: „[Imperatoriumi Aleksandriui] atsakiau, kad dabar gyventi Vilniuje pernelyg liūdna, net ir žiemą, todėl žadu grįžti į kaimą <...> Kuršo pusėje <...>. Tučiuojau lydima kazokų eskorto, kurį, pasakęs, kad jo kariuomenėje toli gražu ne vien angelai, imperatorius liepė paskirti man saugoti, išvykau į kaimą, bet ta apsauga man buvo visiškai nereikalinga, tad paskubėjau jos atsikratyti. Ponai kazokai liko labai nepatenkinti, nes puikiai jautėsi mano namuose, bet aš pasiunčiau juos skinti laurų savo pulke“. Pasak Sofijos, diena, kai atvyko į Rokiškio dvarą, buvo „liūdesio diena“, nes erdvuose rūmuose jai trūko tėvo ir brolių, o valstiečių

Jozefo Franko atsiminimų puslapiai, kuriuose minimas Rokiškis ir aprašoma viešnagė dvare, 1813 m. XIX a. 3–4 deš. VUB RS F21–4

ir tarnų surengtas sutikimas buvo liūdnas ir niūrus.

Sofijos nuotaika kiek pagerėjo, kai ji galutinai įsitikino, jog tėvo turtas nebus sekvestruotas. Ji rašo: „Ta proga surengiau šventę visiems namiškiams: nuėjome į bažnyčią pagarbinti Dievo ir išklausti mišių už gerąjį imperatorių. Pakviečiau parapijos vargšus, padalinau jiems pinigų, iškėliau pokylį visiems žemdirbiams, jų žmonoms ir vaikams. Valdytojas, labai doras žmogus, buvo nepatenkintas, bet aš maniau, kad nesvarbu pinigai, – jų savo kabinete turėjau sočiai [ir] rizikavau būti papjauta. Kad greičiau prabėgtų laikas ir išsklaidytiau nuobodulį, leidau tuoktis visiems, kurie to pageidavo, ir lengva ranka pasiraši-

nėjau ilgas metines sutartis, kurias jie, aišku, surašydavo savo naudai. Be to, dar reikėjo kelti puotas, dailinti kraičius. Šis laikotarpis buvo vadinamas mano regentavimu ir visi norėjo, kad jis tęstųsi visada. Sau neišleidau nieko“.

Taigi, kad greičiau prabėgtų laikas ir išsklaidytų nuobodulį, trokšdama draugijos Sofija į Rokiškį pasikvietė J. Franko žmoną K. Gerhardi. Apie Kristinos viešnagę Rokiškyje 1813–1814 m. sužinome būtent iš Franko atsiminimų (jų 4-ojo sąsiuvinio) – pati Sofija apie šį įvykį neužsimena. J. Frankas leido žmonai kartu su įsūniu Viktoru vykti į Rokiškio dvarą ir ten paviešėti keletą mėnesių, iki pavasario. Profesoriumi ypač rūpėjo, kad jo ketverių metų įsūnis Viktoras, nuo

195.

haut-état au comte Radomowski; ministre de l'instruction publique, ne m'en eussent empêché! Tout ce que je me permis de faire fut de procéder à l'intérêt de la voyageuse l'argent nécessaire à la continuation de la route, et de lui céder mon domestique, habitué aux voyages de Pologne, savoir que je regrettais peu, pour ne reprendre mon ancien domestique Baltram Szymanski, et le récompenser par là de la noble conduite envers moi; *) mais c'en était d'un d'avoir renoncé à passer quelques mois dans la société d'une femme aussi intéressante. Je la regrette d'autant plus que le voyage de Madame Radomowski, de Vienne à Pskoff, fut heureux. Par bonheur, elle trouva dans le gouverneur civil de cette ville plus d'hospitalité que chez moi; ce qui n'empêcha pas la perte d'un de ses enfants. Après m'être vu elle: "phoe Frank, je ne puis me consoler de votre non retour plus long-temps à Vienne, je posséderais encore l'ange que j'ai perdu, et tous les malheurs réunis ne sauraient me faire oublier la perte de ce que j'ai souffert de cette perte."

Mon petit Victor ayant eu à Rokiškė une fièvre catarrhale, je profesai en l'été de Noël

~~195.~~

kūdikystės auginamas gatvėje rastas pamestinukas, Rokiškyje tobulintų savo prancūzų kalbos žinias padedamas guvernantės.

Nors J. Frankui nebuvo lengva skirtis su sūnumi (kaip jis vadino Viktorą), vienatvė Vilniuje profesorių savotiškai džiugino, kadangi jis galėjo atsidėti vien mokslui ir darbui, sutaupyti daugiau pinigų ir nekvaršinti galvos rūpesčiais dėl šeimos. Štai kaip rašo pats J. Frankas: „Gyvenau kaip viengungis ir buvau labai patenkintas. Sutaupydavau pinigų ir daug ką nuveikdavau. Gavau dar vieną progą įsitikinti celibato privalumais; aštuonioliktojo amžiaus filosofai, mano supratimu, per griežtai jį pasmerkė. Namų rūpesčiai, žmonos barniai, vaikų ligos ir keliamas triukšmas, jų auklėjimas, rūpinimasis jų ateitimi – visa tai

nesuderinama su rimta moksline veikla“. Vargu ar gydytojo praktika itin užimtas ir giliai į mokslinę veiklą paniręs Frankas būtų kada atvykęs į Rokiškį, jei ne Viktoro liga. Sužinojęs, kad mylimas sūnus sukarščiavo, profesorius per Kalėdas skubiai išvyko į Rokiškį – nepaisydamas spaudusio stipraus šalčio, jis visą kelią važiavo atvira karieta. J. Frankas pasakoja, jog labai nudžiugo pamatęs jau sveikstantį Viktorą. Berniukas dar labiau tėvo nuotaiką praskaidrino pademonstravęs Rokiškyje įgytas geras manieras bei lenkų ir prancūzų kalbų žinias.

J. Franko atsiminimų puslapiai leidžia žvilgtelėti į kultūrinį Rokiškio dvaro gyvenimą. Iš jų galime sužinoti apie tuomet tvyrojusią žaismingą, kūrybingą atmosferą, mūsų aptariamų asmenybių polinkius į meną. Antai norėdamos suteikti

pour aller la voir. Je pus faire cette course de vingt-quatre lieues en traîneau ouverts, sans le froid avait diminué. L'aspect du comte me tranquillisa, et je fus bien content de son progrès dans le français et le polonais, ainsi que de sa manière. Ayant entendu si souvent faire des éloges de l'empereur Alexandre, et montrant un zèle ardent de le voir, la comtesse Sophie de Tyzenhausen et sa gouvernante se déguisèrent en officiers d'infanterie, l'un représentant le monarque, l'autre son grand-marchal comte Tolstoy. Des coups de canon annoncèrent l'arrivée de ces personnages. A leur entrée au salon, Victor se jeta spontanément aux pieds du monarque, qui daigna le relever et demanda si véritablement elle était comtesse de la comtesse. A la réponse que oui, le comte S.M. jette attaché une décoration à la poitrine. L'empereur ayant ensuite engagé Mme Frank à se faire entendre, elle obéit, en chantant une vieille chanson autrichienne: Oh mein lieber Augustin. Victor se réjouit, et lui dit à l'oreille: "Comment pour-ou-elle chanter la parole d'été à l'empereur? Oh aller lui parler un peu italien" - voyant ensuite se paraître ces dames dans leur habitement ordinaire, ces enfants courut à leur rencontre en s'écriant:

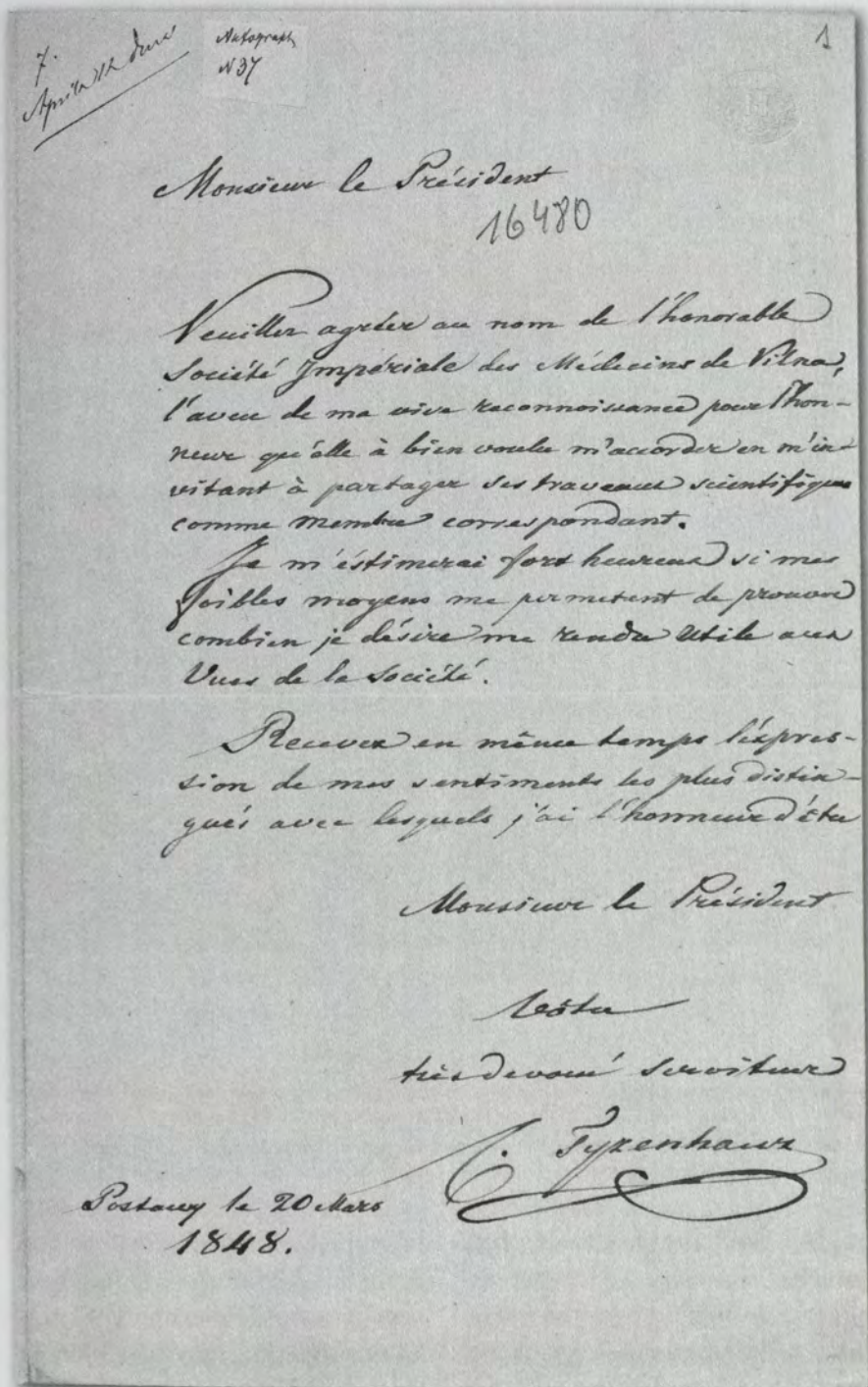
196.

199

patikėjęs vaidinimu, pasakojo joms savo įspūdžius gailėdamasis, kad jų nebuvo šalia. Vėliau Kristina, Sofija ir guvernantė, sustačiusios širmas, suvaidino XVII amžiaus prancūzų dramaturgo Moljero (Molière, 1622–1673) komediją „Juokingosios pamaivos“. Visa tai rodo, kad Rokiškyje buvo gyvos saloninės kultūrinės veiklos tradicijos.

Po dviejų dienų viešnagės J. Frankas išvyko atgal į Vilnių, o jo žmona ir sūnus liko Rokiškyje. Apie tai jis rašo: „Visą žiemą ponias Frank kantriai tūnojo kaime, bet pavasarį nebeišlaikė“. 1814 m. kovo viduryje Kristina parašė vyrui, kad ketina parvykti namo ir skundėsi, jog po ilgos ir tamsios žiemos nebegali kęsti ryškių saulės atšvaitų nuo vis dar žemę dengiančio sniego vis ilgėjančiomis pavasario dienomis. Parvykus žmonai, profesorius nudžiugo pastebėjęs kiek pasitaisiusį jos balsą, kuris buvo ėmęs silpti po persišaldymo 1812 m., bet tuoj pat nuliūdo sužinojęs, kad Kristinos klausa suprastėjo, kaip įtarė, dėl drėgno miegamojo Rokiškyje. Atsiminimuose J. Frankas rašo, kad sūnui Viktorui Rokiškyje praleisti mėnesiai išėjo į naudą. Tiesa, jis čia pat apgailėstauja, kad ne visos įgytos manieros buvo geros, esą atsirado nenatūralių intonacijų ir išraiškų, būdingų senosios kartos aristokratijai ir tuo metu jau vis labiau senamadiškų. Štai taip J. Franko atsiminimuose, kuriems rašyti jis paskyrė ne vienerius savo gyvenimo metus, atsispindi jo viešnagė per 1813 m. Kalėdas bei K. Gerhardi praleistas pusmetis Rokiškio dvare.

Įdomu tai, kad be to, jog šiuose atsiminimuose randame Rokiškio grafų Tyzenhauzų istorijos pėdsakų, pats rankraštis mūsų dienas pasiekė vieno iš Tyzenhauzų giminės atstovų dėka. Nežinia, kaip būtų susiklostęs atsiminimų rankraščių likimas, jei ne kilnus paskutiniojo

Konstantino Tyzenhauzo laiškas, kuriame jis dėkoja Vilniaus medicinos draugijos pirmininkui Adomui Ferdinandui Adamovičiui už išrinkimą draugijos nariu korespondentu. Pastovys, 1848 m. VUB RS F26–2691

Tyzenhauzų giminės Rokiškio šakos atstovo, meno kolekcininko, mokslo mecenato, publicisto, Imperatoriškosios Vilniaus labdarybės draugijos nario, Vilniaus medicinos draugijos garbės nario, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrojo nario steigėjo, Rokiškio grafo Reinoldo Tyzenhauzo (1830–1880) poelgis. Būtent Sofijos sūnėnas R. Tyzen-

hauzas, Vilniaus medicinos draugijai paprašius, 1855 m. skyrė reikiamą pinigų sumą – 25 auksinus – visiems šešiams atsiminimų rankraščio tomams įsigyti iš gydytojo Jeano de Carro, J. Frankui padėjusio šiuos atsiminimus redaguoti ir rengti spaudai. Vilniaus medicinos draugija dar 1805 m. buvo įsteigta paties J. Franko iniciatyva ir veiklą

wato piśm porysowanych lub drist na listkach na-
bycie bratoby mu fundusze, pokrytabyu sobie
ka prawdziwą przyjemność dostarczyć mu na ten
cel środków. – Dzieta należy tym sposobem nie
przestaną być moją własnością, lecz wzięcie ich z rąk
wuję, kupując do rozporządzenia Towarzystwa.

Chciej Panie Sekretarzu Towarzystwa me-
dyknego przedstawić jego członkom niniejsze moje
przedsięwzięcie, a w przekonaniu że nie odmówią
dozwolenia kłosaż danych do Oprawy, pozostaję
Wzajemnie Pana

Wzajemnie Pana

Reinold Tyzenhauz

29 listopada 1853 r.

W Wilnie

Reinoldo Tyzenhauzo laiško Vilniaus medicinos draugijos pirmininkui Adomui Ferdinandui Adamovičiui apie lėšas, skiriamas draugijai reikalingiems leidiniams įsigyti, fragmentas. Vilnius, 1853 m. VUB RS F26–2692

pradėjo jo namuose Didžiojoje gatvėje, Vilniuje, todėl nenuostabu, kad draugijai buvo itin svarbu turėti reikšmingą steigėjo rankraštį savo bibliotekoje. 1842 m. uždarius Vilniaus medicinos-chirurgijos akademiją, Vilniaus medicinos draugija tapo vieninteliu medicinos mokslo centru Lietuvoje, o draugijos archyvas – pagrindine medicinos rankraščių baze. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomas šios draugijos pirmininko profesoriaus Adomo Ferdinando Adamovičiaus (1802–1881) raportas draugijos nariams, juos išsamiai supažindinantis su J. Franko atsiminimų įsigijimu grafo R. Tyzenhauzo

lėšomis. Rankraščio tomai saugoti draugijos bibliotekoje, specialioje užrakinamoje dėžėje, nuo 1912 m. – Vilniaus miesto archyve, o 1936 m. kartu su kitais draugijos bibliotekos rinkiniais pateko į Stepono Batoro universiteto Vilniuje biblioteką depozito teisėmis (t. y. liko draugijos nuosavybe). Vis dėlto netrukus prasidėjus geopolitinėms pervartoms, draugijos rinkiniai tapo Vilniaus universiteto bibliotekos nuosavybe. Penki J. Franko atsiminimų tomai (vienas neaiškiomis aplinkybėmis dingo dar XIX a.), kitaip nei kiti draugijos rankraščiai, sudarantys Vilniaus medicinos draugijos fondą (F26), VUB Rankraščių skyriuje

saugomi asmeniniame Jozefo Franko fonde (F21).

Vilniaus medicinos draugijos fonde taip pat esama draugijos dokumentų, liudijančių apie R. Tyzenhauzo lėšas, skirtas draugijos bibliotekos knygų įrišimui, apie suorganizuotą konkursą kaltūni tirti, gautą ministro leidimą skelbti šį konkursą grafo įsteigta 500 rublių dydžio premijai už geriausią darbą šia tema ir apie premijos paskyrimą gydytojui iš Varšuvos gubernijos Henrikui Dobžickiui (Henryk Dobrzycki, 1843–1914), išaiškinusiam kaltūno prigimtį ir įrodžiusiam, kad kaltūnas yra žmonių asmens higienos nesilaikymo pasekmė (iki tol manyta, kad kaltūnas yra užkrečiama arba paveldima liga, viso kūno susirgimas). Vieno A. F. Adamovičiaus laiško R. Tyzenhauzui nuorašas liudija apie grafo išrinkimą draugijos garbės nariu ir jam siunčiamą tai patvirtinantį diplomą. Beje, Reinoldo sesuo Marija Tyzenhauzaitė-Pšezdzieckienė (1823–1890) taip pat pasižymėjo kaip dosni labdarė ir filantropė. Antai 1881 m. įsteigusi akių ligoninę Vilniuje (iki šių dienų išlikęs jos pastatas Tyzenhauzų gatvėje, Naujininkuose). Minėtame fonde taip pat saugomas Sofijos brolio, Reinoldo ir Marijos tėvo, žymaus ornitologo, kolekcininko ir dailininko Konstantino Tyzenhauzo (1786–1853) laiškas, 1848 m. parašytas draugijos pirmininkui A. F. Adamovičiui, ir pastarojo laiškas, rašytas jau po grafo Konstantino mirties, kuriame pranešama apie draugijos bibliotekai padovanotą leidinį „Notice Nécrologique sur le Comte Constantin Tyzenhauz“, K. Tyzenhauzo nekrologą.

Apie aktyvią Tyzenhauzų veiklą šelpiant, remiant, mecenuojant, liudija ir 1834 m. datuotas Vilniuje sudarytas dokumentas, kuriuo K. Tyzenhauzas, vykdydamas mirusio brolio Rudolfo valią, užrašo

Vilniaus viešosios bibliotekos muziejaus salė (dabar – VUB Filologijos skaitykla), kurioje eksponuotos Reinoldo Tyzenhauzo dovanotos paukščių iškamšos iš jo tėvo Konstantino Tyzenhauzo ornitologijos kolekcijos. Nuotr. Stanislovo Filiberto Fleri. Vilnius, 1904 m. VUB RS F46–55.

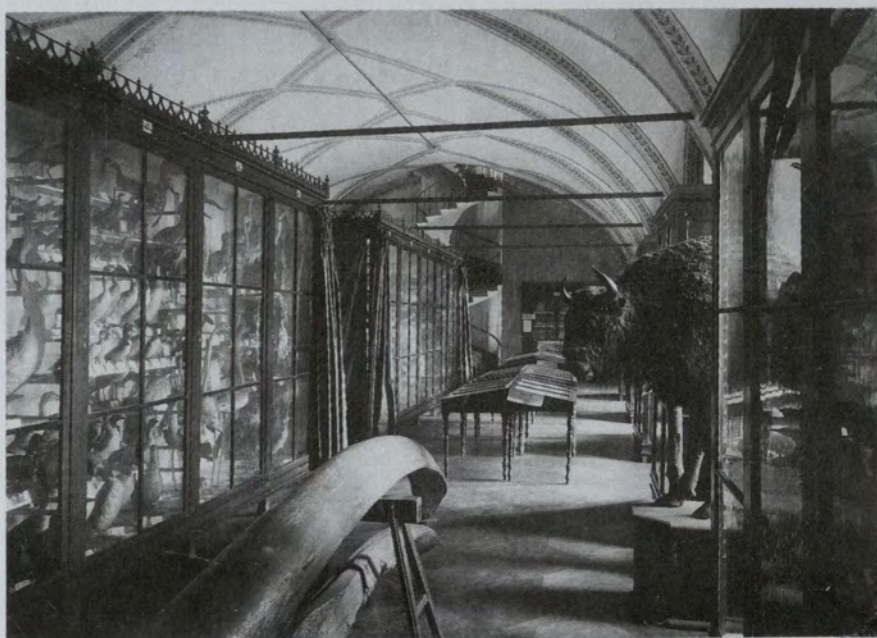
pinigų sumą Rokiškio parapinės mokyklos ir špitolės išlaikymui. Dokumentas patvirtintas paties K. Tyzenhauzo ir Vladislavo Puslovskio, Rudolfo nepilnamečių dukterų globėjų, parašais.

1855 m. Reinoldas Tyzenhauzas Vilniaus senienų muziejui padovanojo 1093 paukščių iškamšas ir 252 rūšių paukščių kiaušinių bei lizdų rinkinį iš savo tėvo Konstantino kolekcijos. VUB Rankraščių skyriaus Vilniaus viešosios bibliotekos ir Senienų muziejaus fonde F46 saugomos žymaus XIX amžiaus pabaigos–XX amžiaus pradžios Vilniaus fotografo Stanislovo Filiberto Fleri (Stanisław Filbert Fleury, 1858–1915) nuotraukos, kuriose užfiksuota, kaip atrodė Vilniaus viešosios bibliotekos muziejaus (anksčiau – Senienų muziejaus)

salė, skirta ornitologijos, zoologijos, mineralogijos ir kitų gamtos mokslų ekspozicijoms (dabar joje įsikūrusi VUB Filologijos skaitykla). K. Tyzenhauzo rinkinys išliko iki šių dienų – šiuo metu tai viena iš seniausių ornitologijos kolekcijų Europoje, ją galima apžiūrėti Vilniaus universiteto Zoologijos muziejuje, įsikūrusiame Gyvybės mokslų centre Saulėtekyje.

Inventorių fonde F4 saugomas 1849 m. (Rokiškį valdant minėtam Sofijos broliui Konstantinui) sudarytas dokumentas – vadinamoji bažnyčios ir parapijos kronika – anketa, kurioje lakoniškai pateikti duomenys apie tuometę Rokiškio bažnyčią (kiek vėliau, 1864 m., sudegusią), tą pačią, kurioje Sofija 1818 m. susituokė su Oktavijumi de Šuazel Gufjė. Šioje vienoje iš vadinamųjų Vilniaus

vyskupijos bažnyčių kronikų, kurias klebonai ar parapijų administratoriai sudarė 1849–1850 m., Rokiškio parapijos administratorius, kunigas Juozapas Velževskis rašo, kad Šv. apaštalo Mato vardu konsekruotą Rokiškio bažnyčią 1713 m. pastatė Elena Tyzenhauzienė. Iš pateikto aprašymo aiškėja, kad bažnyčios būta medinės, kryžiaus plano, jos priekį puošė trys maži bokšteliai, o ketvirtas buvo iškilęs virš presbiterijos. Apibūdinamas bažnyčios būklę, J. Velževskis teigia, kad pastatas visiškai apleistas, jam būtinas daug lėšų reikalaujantis remontas. Prie bažnyčios stovėjo špitolė, statyta iš molio grafo Tyzenhauzo lėšomis. Rokiškio apylinkių kraštovaizdis apibūdinamas kaip mielas ir malonus akiai, pajvairintas kalvelėmis, upeliais, ežerais ir miškeliais, iš šiaurės

Vilniaus viešosios bibliotekos muziejaus salė (dabar – VUB Filologijos skaitykla), kurioje eksponuotos Reinoldo Tyzenhauzo dovanotos paukščių iškamšos iš jo tėvo Konstantino Tyzenhauzo ornitologijos kolekcijos. Nuotr. Stanislovo Filiberto Fleri. Vilnius, 1904 m. VUB RS F46–56.

apjuostas gūdžių miškų, o parapijiečiai – kaip pamaldūs, darbštūs, ištvermingi, didvyriškai pakeliantys nesėkmes, mažai tesirūpinantys gyvenimo patogumais ir tokie kantrūs, jog net pasiruošę išsižadėti savęs pačių.

Rankraščių skyriaus fonduose galima rasti medžiagos ir apie Sofijos vyrą grafą Oktavijų de Šuazel-Gufjė (Antoine Louis Octave Graf de Choiseul-Gouffier, 1773–1840). Pavyzdžiui, Ambrozijaus Vilgockio (Ambroży Wilgocki) fonde F65

saugomi advokato Antonio Labenskio (Antoni Łabęcki) Varšuvoje 1828 m. rašyti laišakai, adresuoti A. Vilgockiui, taip pat advokatui, dėl grafo Oktavijaus de Šuazel Gufjė ir jo žmonos Sofijos Tyzenhauzaitės reikalų tvarkymo Vilniaus teismuose. Paminėtinas Inventorių fonde F4 saugomas O. de Šuazel Gufjė laiškas neišaiškintam asmeniui, rašytas 1813 m. Telšiuose, ir Vilniaus Stepono Batoro universiteto Lietuvos teisės istorijos seminaro dokumentų kolekcijos fonde F67 esantis grafo Oktavijaus parašu patvirtintas raštas, kuriuo iš tėvo paveldėtas valdas užrašo savo pirmajai žmonai Viktorijai Potockytei ir vaikams.

Svarbios informacijos apie Tyzenhauzų giminę ir jų valdas teikia XIX a. pirmojoje pusėje padarytų nuorašų ir aprašų iš Tyzenhauzų dvarų archyvų rinkinys, saugomas Mišriame fonde F5. Pavyzdžiui, šiame rinkinyje randame sutrumpintą, 1634 m. Tyzenhauzams išsinuomojus Rokiškį, sudaryto dvaro inventoriaus nuorašą, vieną iš ankstyviausių šaltinių Rokiškio istorijai pažinti.

Literatūra

Joseph Frank. *Mémoires Biographiques de Jean-Pierre Frank et de Joseph Frank son fils. Rédigés par ce dernier*. T. IV. Leipziger, 1848. VUB RS F21-4.

Jozefas Frankas. *Atsiminimai apie Vilnių*. Vilnius: Mintis, 2001.

Gabrielė Giunterytė-Puzinienė. *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose*. Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2005.

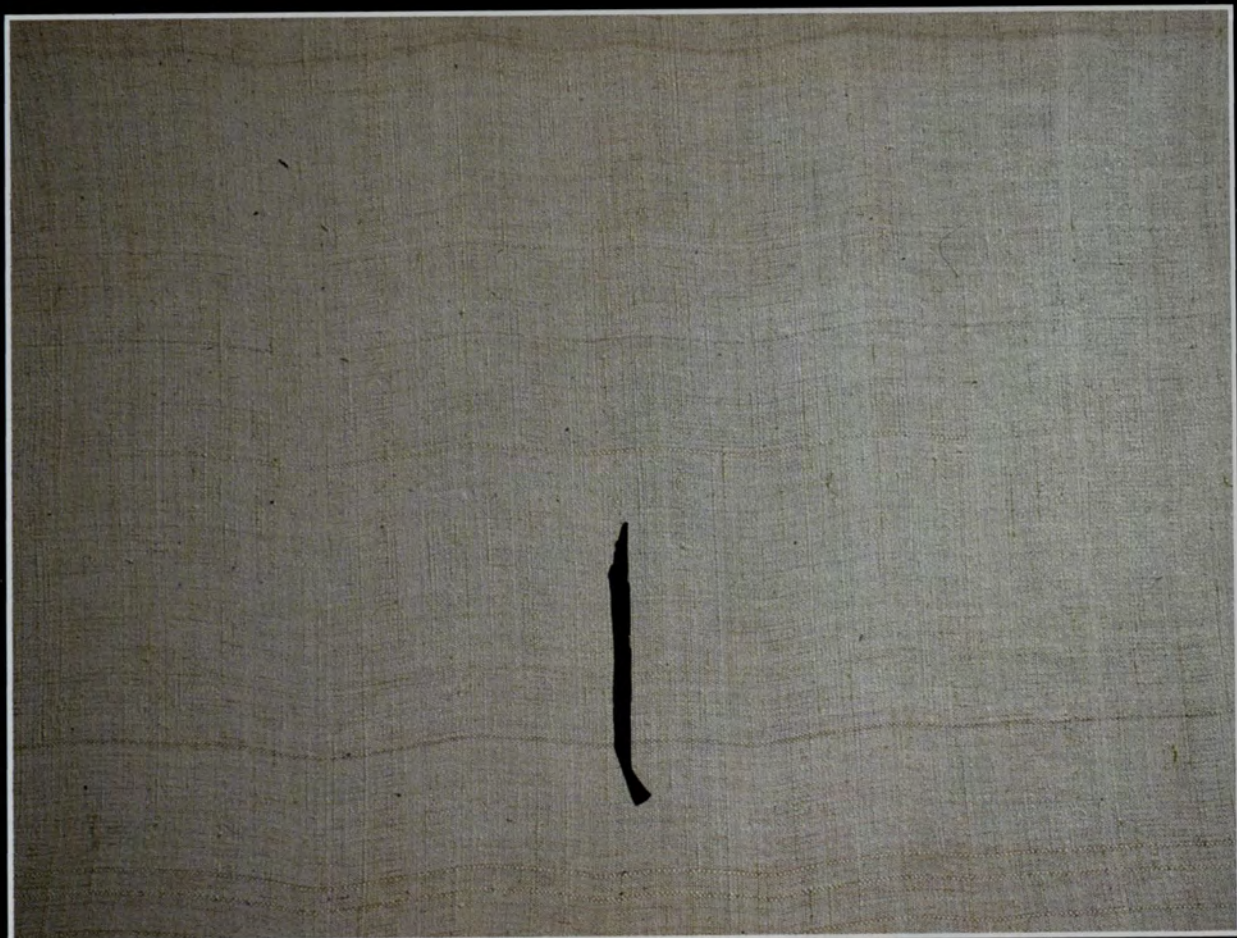
Irena Petrauskienė. „Rankraštynas“, in: *Kultūrų kryžkelėje*. Vilnius: Mintis, 1970, p. 107–133.

Aldona Prašmantaitė. Jozefas Frankas ir jo „Atsiminimai“, in: Jozefas Frankas. *Atsiminimai apie Vilnių*. Vilnius: Mintis, 2001, p. 5–17.

Sofija Tyzenhauzaitė. *Reminiscencijos apie imperatorių Aleksandrą I ir imperatorių Napoleoną I*. Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos informacinis kultūros centras, 2004.

Emilija Klemkaitė. *Tsukiko to ryū/Tsukiko ir drakonas*. 2019 m., 90x60 cm, drobė, aliejus

Rūta Vadlugaite. *Dumblis*. 2016 m., 35x46 cm, drobė, želatina, jūrzoļe

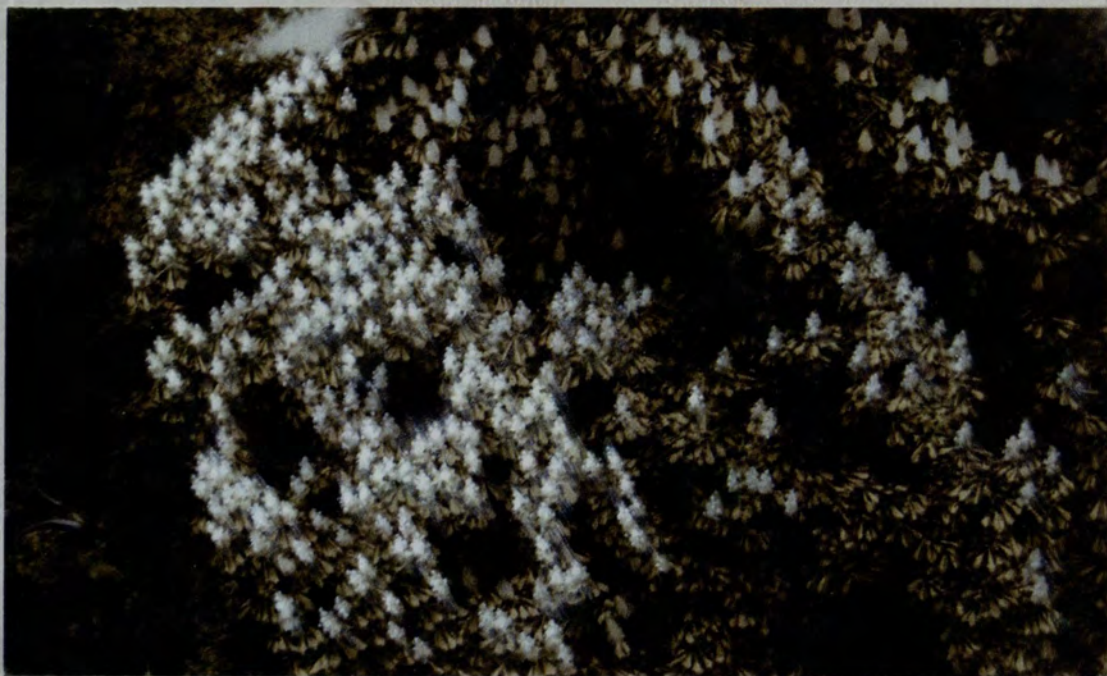
Karina Kazlauskaitė. *Gamta kaip žaislas*. 2016 m.

Akvilė Malukienė-Valantinavičiūtė. *Dangus*. 190x280 cm, drobė, aliejus

Eglė Kurlavičienė. *Saulės laivelis*.
2011 m., 30x30 cm, tiffany technika (stiklas, varis, oksidas)

Sigita Morkūnaitė. *Sibiras tavo gerklėje. Mīrgējimai.* 2016 m; 50x40 cm (x2), aliejus, drobē, glaistas, MDF

Jaunosios Rokiškio menininkės: konceptualus žvilgsnis ir neišsenkamos idėjos

MIGLĖ MORKŪNAITĖ-VERVEČKIENĖ

Menotyrininkė

2019 metai Rokiškiui buvo ypatingi. Miestas paskelbtas Lietuvos kultūros sostine ir turėjo išskirtinę progą visapusiškai pristatyti krašto kultūrą, taip pat ir meną. Rokiškio krašto muziejaus erdvėse eksponuojama paroda „1X1“ – tai galimybė susipažinti su 200 metų trunkančia menine tradicija, čia gyvenusiais, veikusiais, iš čia kilusiais menininkais (daugiau kaip 60 autorių) bei jų darbais. Tai tapybos, grafikos, skulptūros, keramikos, vitražo, tekstilės, kaligrafijos ir kt. kūriniai.

Visuotinė meno istorija susiklostė taip, kad ilgus šimtmečius buvo atstovaujama dailininkų vyrų. Pradedant renesanso epocha, kuomet sužibėjo garsiausi tapybos bei skulptūros meistrai. Ilgą laiką moters vaidmuo mene apsiribojo portretuojamosios ar mūzos vaidmeniu. XX a. pradžioje kilę feministiniai bei meniniai judėjimai Vakarų pasaulyje lėmė, jog šiandien beveik niekas neabejoja, kad moteris yra lygiavertė kūrėja. Žinoma, tai, kad vis dar aktualios lyčių lygybės, moteriškosios tapatybės temos mene, rodo, jog situacija turėtų keistis, tačiau moterys yra labai aktyvios kūryboje ne tik pasaulyje, bet ir Lietuvoje. Tad nenuostabu, kad Rokiškio jaunąją menininkų kartą pristato vien moterys.

Tai septynios autorės, kurių darbai rodomi minėtoje parodoje „1X1“. Tarp jų – juvelyrikos meną propaguojanti K. Kazlauskaitė, tapytojos S. Morkūnaitė, R. Vadlugaite, A. Malukienė-Valantinavičiūtė, skulptorė E. Garuolytė, stiklininkė ir tapytoja E. Kurlavičienė bei tapyba ir grafika užsiimanti E. Klemkaitė. Verta paanalizuoti šių menininkų kūrybą ir išsiaiškinti, kokios tendencijos vyrauja jų gretose. Ką byloja jų darbai ir ar jų specifika lemia tai, jog jaunoji Rokiškio menininkų karta yra būtent moteriškosios lyties.

Konceptualiais sprendimais juvelyrikos lauke pasižymi Karina Kazlauskaitė (g. 1980). Gimusi Šilutėje, nemažai keliavusi po pasaulį, šiandien gyvena ir kuria Bajorų kaime, Rokiškio rajone. Vilniaus dailės akademijoje, Telšių fakultete, baigė metalo meno ir juvelyrikos studijas. Jos darbai – objektai, iš pirmo žvilgsnio organiškai, lyg natūralios gamtos elementai. Bet įsiziūrėjus jie – visai neregėti, o atpažįstamumo iliuzija skleidžiasi per jų medžiagiškumą. Naudodama tradicines medžiagas – įvairius metalus, akmenis, gintarą, K. Kazlauskaitė imasi ir netikėtų sprendimų, pavyzdžiui, komponuoja kiaulės šlapimo pūslę ar sidabrą derina su stručio kiaušinio lukštu, medžių

sėklomis, nevengia ir sintetinių derinių.

Šiuolaikinės juvelyrinės, kaip ir kitų meno sričių suvokimo ribos pradėtos plėsti XX a. 7-ajame dešimtmetyje. Tuomet iškelta idėja svarba, o visa kita – medžiagiškumas, funkcija, materialumas – liko antrame plane. K. Kazlauskaitė vadovaujasi konceptualiosios juvelyrinės principu: čia galima viską. Neretai atsisako pritaikomumo funkcijos (ji gali būti numanoma). Kurdama konkrečiam žmogui stengiasi, kad darbas būtų patogus nešioti. Kartais pavyksta priešingai – gimsta funkcionalus, tačiau visiškai nepraktiškas sprendimas. Pavyzdžiui, masyvi metalo grandinė, kabinama ant kaklo, tačiau vos panešama. Tai provokuoja įvairius pojūčius. Autorė nesiekia išdailinti, „nusaldinti“ papuošalo, krypta į natūralumą, organiką. Kvestionuodama estetiškai vertingais laikomų vabzdžių įvaizdžius (drugelių, žiogų ir t. t.) papuošaluose, ji sukuria sągėblusą ir taip keičia požiūrį į nusistovėjusius grožio standartus.

Menininkė naudoja ir kitas šiuolaikinio meno technikas: instaliaciją, video, performansą, fotokoliažą. Jos darbai skirti žiūrėti, domėtis ir kontempliuoti įvairius pojūčius, keliamas sąsajas ar prisiminimus.

Paklausta, ką savo kūryba nori pasakyti žiūrovui, ji lakoniškai sako: „Sveiki“! Tai rodo žaismingą požiūrį į savo veiklą, tačiau jos rezultatai byloja, jog nusiteikimas yra itin rimtos šiuolaikinio meno kūrėjos.

Sigita Morkūnaitė (g. 1992 m.) – bene didžiausią tarptautinę patirtį turinti jaunoji kraštiečių tapytoja. Pradėjusi Rokiškio dailės mokykloje (vienu svarbiausių savo mokytojų laiko gerai žinomą menininką Raimondą Gailiūną), studijas tęsė Glazgo menų mokykloje Škotijoje. Būtent šiedu įvykiai dalija jos kūrybą į du etapus – iki studijų Škotijoje ir po jų. Šis laikotarpis lėmė, kad sudėtingesnė tapo ne tik kūriniai tematika, bet ir techninis įgyvendinimas.

Sigitos paveikslų vaizdai – realistiniai, fragmentiški, kartais nepritaikomi konkrečiam laikmečiui, primena monochromiškas menines fotografijas. Aliejumi ar mišria technika drobėje, pagrindiniame plane ji vaizduoja žmogų – vyrą, moterį, vaiką. Vienu svarbiausių kūrinų apsektų galima laikyti emociją, kuri atsispindi vaizduojamųjų veiduose, mimikose, gestuose, kūno išraiškose, rankų padėtyse. Taip pat reikšmingas yra ir vaizduojamojo santykis su aplinka, jos elementais. Nors čia menininkė „nedaugžodžiauja“ detalėmis. Ji tarytum naudojasi kino kūrėjų mėgstamu „Kulešovo efektu“ (kai vieno kadro prasmė priklauso nuo kito) tapyboje: žvelgdami į pavienius paveikslus, vaizduotėje susikuriame gretimą vaizdinį, lyg tęsinį. Kelių dalių darbuose menininkė jau pati komponuoja kadrus ir jais kuria tam tikrą pasakojimą.

S. Morkūnaitės darbai liudija ne tik brandų požiūrį į skleidžiamas temas, bet ir tapybos kaip amato meistrišką įvaldymą. Autorė domisi senosiomis, akademinio piešimo technikomis, o tai šiandien taip pat vis rečiau aptinkama meno pasaulyje.

Kadangi Sigita yra greito vartojimo priešininkė, vadina save perfekcioniste, kiekvienas jos kūrinys pirmiausia subręsta sąmonėje, tik vėliau gimsta drobėje. Tai ilgas procesas, tad darbai atrodo tobuli, brandžiai sukomponuoti. Tai – savitas protestas prieš šiuolaikinėje modernioje visuomenėje vyraujančias tendencijas viską daryti greitai, nebeturint nei laiko, nei kantrybės gilintis į vieną kūrinį, „misti“ nuolatos besikeičiančiais vaizdais. Sigita sako, kad jos darbai nenori nieko pasakyti, tiesiog siekia atkreipti žiūrovo dėmesį, padėti jam stabtelti kupoje veiksmo kasdienybėje. Įkvėpimo šaltiniu laikydama konkrečius reiškinius: prieblandą, griaustinį, eglynus, žolynus, naktinius drugius ir nepažįstamus žmones, ji kuria kinematografišką ir scenografišką mistiškąjį realizmą.

Tapytoja Rūta Vadlugaite (g. 1994 m.) – taip pat R. Gailiūno mokinė, priešingai nei S. Morkūnaitė, atsisako realistiškumo ir komponuoja minimalistinius, nieko konkretaus nevaizduojančius darbus. Baigusi tapybos bakalauro ir magistro studijas VDA, aktyviai dalyvauja parodose Lietuvoje ir užsienyje. Savo darbuose ji nesistengia gvildinti konkrečių temų ar kurti simbolinių prasmų. Greičiau ji reflektuoja pačią tapybą kaip tokią ir iškelia ne tik praktikos, bet ir teorijos svarbą: „Tapyboje aš esu tarpininkė tarp idėjų, jų sukeltųjų pojūčių ir tapybos kaip fizinės materijos. Tapyba nėra tikslas, ji – kelias,“ – teigia Rūta.

Eksperimentuoti linkusį autorės būdą rodo paveikslų spalvų niuansai. Neišduodama mėgstamų atspalvių, paveikslams ji naudoja labai įvairų koloritą: nuo visiškai tamsaus monochrominio iki pastelinio ar labai ryškaus. Kartais naudoja vieną spalvą, kartais kelias, kurias atskiria pereinančiais tonais ar linija, o kai

kur jas sulieja. Taip gimsta labai ryškūs ar spalviškai visai neišraiškingi, lygūs, monochromiški, primenantys medžio intarsijų mozaiką ir pan. paviršiai, ne itin lengvai pasiduodantys interpretacijoms.

Kiekvienas Rūtos darbas spalvų ir jų derinių, formato, paviršiaus tekstūrų atžvilgiu yra skirtingas. Jungiamasis stilistinis elementas čia – minimalizmu paremta konceptualumo siekis. Būtent paroda yra tas reiškinys, sujungiantis menininkės kūrybą. Jos metu autorės darbai, suradę ryšį vieni su kitais, „suskamba“. Reikšmingą vaidmenį atlieka aplinka ir jos elementai: erdvė, apšvietimas, paros laikas, suteikiantys šiai tapybai dar daugiau naujų savybių.

Iš pirmo žvilgsnio R. Vadlugaite tapyba gali pasirodyti paprasta, neįnoringa. Bet tai – klaidingas įspūdis. Pretenzingumą rodo jau tai, kad menininkė raiškos siekia minimaliausiomis priemonėmis. Čia taip pat matomas didelis įdirbis, platus teorinis išmanymas ir nagingas techninis įgyvendinimas. Galima sakyti, kad Rūtos Vadlugaite paveikslai svarbūs kaip reiškinys ar įvykis. Jie nenutapomi, o tiesiog įvyksta.

Dar viena kraštiečių tapytoja Akvilė Malukienė-Valantinavičiūtė (g. 1990 m.) žinias gilina tapybos magistro studijose VDA. Menininkės darbai didelių gabaritų, kur vyrauja žemiškų atspalvių, grublėtų paviršių abstrakcijos. Jose, kaip pati teigia, siekia „sulieti moters-motinos Žemės archetipus, kuriuose slypi gyvybės ir mirties pradai. Juk žemė – 4 milijardų metų fosilijų laukas, kapavietė, bet kartu ir visko lopšys. Ji yra paslaptinga, gąsdinanti, chaotiška, vitališka ir kartu kerinčiai nuostabi,“ – įžvalgomis dalijasi menininkė. Tais pačiais epitetais galima apibūdinti ir jos kūrinius.

Jos įkvėpimo šaltiniai – žmogaus ir gamtos santykis, žemės ir žmogaus istorija, jų atmintis. Menininkė

demonstruoja visa apimantį visatos suvokimą ar mėginimą ją suvokti. Abstrakcijomis ji tarsi nukelia mus į priešistorę, kur juntama neįvardijamo laikotarpio nuotaika, be jokių šiuolaikinės civilizacijos ženklų. Čia galima išvelgti fosilijų, kaulų, medžių liekanų fragmentų, bet visa tai – abstraktu ir sąlygiška.

Akvilės abstrakcijos netiesiogiai siejasi su lietuvių simbolizmo klasiko M. K. Čiurlionio darbais. Tik Čiurlionis kalba ir prasmes konstruoja pasitelkdamas konkrečius, aiškiai išreikštus simbolius ir ženklus. O Akvilė – plačiais energingais potėpiais, kurdama šiurkščius, daugiasluoksnius paviršius. Tačiau, nors autorė to ir nesiekia, visatos samprata ir vyraujančios nuotaikos (galbūt ir spalvų traktuotės) darbuose – panašios.

A. Malukienės-Valantinavičiūtės tapyba – tam tikros gamtos, jos istorijos interpretacijos, išreikštos emocionaliai, ekspresyviai, kartais dramatiškai. Faktūriški, keramikos darbų paviršius primenantys potėpių sluoksniai, nuteikiantys apmąstymams, kalba pirmąkart prado nuotaikas turinčia, tačiau šiemis laikams būdinga maniera.

Vienintelė skulptorė šioje menininkų kompanijoje – Elinga Garuolytė (g. 1995 m.), išsilavinimą įgijusi taip pat VDA. Klasikinę skulptūrą laiko reikšminga meno istorijos dalimi, tačiau teigia, kad šiandienos pasaulyje ir taip daug monumentų, kurie kartais nieko nereiškia. Todėl kurdama įtraukiančias instaliacijas stengiasi ne tik išplėsti skulptūros suvokimo ribas, bet ir kurti naują estetiką, kurioje pagrindas yra keliami potyriai, leidžiantys naujai pajauti įprastą erdvę.

Menininkės požiūriu, kūriniai ir jų medžiagiškumas turi atspindėti šiandieną. Šiuolaikinio kūrėjo neberiboja pasirinkta atlikimo technika, tad niekad negali žinoti, kokių ište-

klių gali prireikti idėjai įgyvendinti. Todėl ji drąsiai renkasi polietileną, lipnią plėvelę, aliejines kreideles, organzoz audinį, virves, emalinius dažus ir kitas dabartiniame gyvenime populiarias medžiagas. Jos padeda atsiskleisti autorės darbams – lengvumu, skaidrumu, erdviškumu, tam tikru laikinumu – savotiška priešprieša kai kurioms klasikinės skulptūros savybėms.

E. Garuolytės darbai užvaldo erdvę. Tai nėra skulptūra, skirta tik žiūrėti, mes galime ją patirti, joje pabūti. Šviesa ir įvairūs jos šaltiniai, kartais, atrodytų, vargiai pastebimi, yra labai svarbi jų dalis. Menininkė ypač jautri supančiai aplinkai, ir beveik joks blyksnis, saulės zuikutis patalpoje, lange, ekrane nepraslysta pro skvarbų jos žvilgsnį. Šiuos šaltinius ji stengiasi atkartoti, naujai sukurti, savitai interpretuoti savo skulptūrose: vidury patalpos pakabina gelsvo polietileno „Tiesę“. Ši laisvai plaukstanti erdvėje, gaudo šviesą ir ją sklaidžia. Tuo tarpu žiūrovai, judesiais keldami oro virpesius, prisideda prie jo formų kitimo. Tai – savita, ši laikmetį atspindinti skulptūra.

Elinga sako, kad ją įkvepia gyvenimas savaime, o pagrindinis kūrybos tikslas – ištransliuoti gyvenimo perteiktus išpūdžius, nesvarbu, kokios svarbos jie būtų. Tai padeda mums atkreipti dėmesį į, regis, nepastebimas kasdienybės detales. Šios padeda geriau pažinti aplinką, o per tai judama savęs pažinimo link.

Eglė Kurlavičienė (g. 1992 m.) savęs neįsprendžia į konkrečios technikos rėmus ir nuolat eksperimentuoja stiklo ir tapybos srityse. Eglė mokėsi Nacionalinėje M. K. Čiurlionio menų mokykloje Vilniuje, bakalauro ir magistro studijų metu VDA įgijo vitražo specialybę. Dalyvauja simpoziumuose, pleneruose, grupinėse parodose. Ji taip pat tapo portretus, abstrakcijas, figūrines kompozicijas.

Tapybos darbuose ir piešiniuose autorė atsiskleidžia kartais per nepatogias, nepagražintas temas, kilusias iš subjektyvių išgyvenimų, sapnų baimių, intuícijų, socialinės ir kultūrinės supančios aplinkos. Menininkė nevengia ir savirefleksijos, autoportretuose nebijo vaizduoti save pažeidžiamą, kiek ironišką žvilgsniu. Jos paveikslai – ekspresyviais potėpiais išreikšti šiuolaikinio gyvenimo atspindžiai, kartais įvilkti į fantasmagorinį vaizdinį, kur paliečiamos aktualios moters kūno, grožio, asmenykių kulto ir kt. temos. Jos tapyba emocionali, tikra ir atvira, siekia sujunginti giliausias žiūrovo jausenas. Nuo sudėtingesnių temų autorė kartais pereina ir prie lengvesnio pobūdžio, nostalgikiškų peizažų ar gimtojo miesto vaizdų.

Tuo tarpu šios menininkės stiklo darbai visai kitokie: vitražuose vyrauja harmonija, lietuvių liaudies menui būdingi motyvai, ornamentika, lydima simetrijos, aukštaičių tarpe parašytų tekstų. Tai matyti ryškiausiuose jos vitražuose „Saulės laivelis“, portretinėje kompozicijoje „Močiutė Elena“.

E. Kurlavičienės kūryba rodo, kokia skirtinga ji gali būti ir kaip technika nulemia jos pasirinktų temų, meninės išraiškos specifiką. Stiklo darbuose ji siekia estetikos, pusiausvyros, yra subtiliai santūri, kiek nostalgikiška, tuo tarpu tapyboje – ekspresyvi, atvira. Nepaisant skirtumų, vienas ryškiausių jos kūrybos bruožų – betarpiškas nuoširdumas.

Jauniausia iš šių kūrėjų – gimnazistė, Rokiškio dailės mokyklos auklėtinė Emilija Klemkaitė (g. 2000 m.). Jos kūriniai įkvėpti legendų, pasakų, paslaptinių, fantastinių istorijų. Iš jų kyla ir mistiški jos paveikslų veikėjai, kaip pati įvardija: mitinės būtybės, stebuklingi gyvūnai, didvyrių žygiai ir raganų burtai. Itin spalvinguose arba nespaltuotose

piešiniuose susijungia visų stichijų, gamtos elementų naratyvai ir simboliai: dangus, žemė, kosmosas, diena, naktis, žemiški ir nežemiški personažai, lietuviškosios ir kitų kultūrų (pvz., Japonijos) ženklai.

Emilijos darbuose svarbi gamta, tačiau ne kaip pati savaimė, o tiek, kiek ji reikšminga kultūros istorijoje – literatūros kūriniuose, mituose, pasakose ir t. t. Ji dažniausiai jungiama su antropologiniais elementais, regis, kilusiais iš netolimos vaikystės prisiminimų. Peizažuose – įkomponuojamas personažas, o floros ir faunos detalės tampa erdves užpildančiu savotišku ornamentu. Tai padeda plėtoti siužetą, to ir siekia autorė. Pagrindinis pasirinktas charakteris beveik visada yra moteris, mergina, mergaitė. Sukurdama savo herojėms skirtingus įvaizdžius – motinos-gamtos, karžygės, burtininkės, ar kt. – ji tarsi iškelia moteriškąją pasaulėžiūrą į pirmąjį planą ir taip suteikia jai išskirtinę

reikšmę. Galima teigti, kad Emilija jau baigtiems meno kūriniams (šiuo atveju – tam tikroms istorijoms) tarsi sukuria tęsinį, kurie išsiskaido į daugybę naujų istorijų, kurių liudytojais tampa ne tik pati menininkė, bet ir mes – žiūrovai.

Grynumas, paprastumas, nuoširdus ir nevaržomas pasinėrimas į fantazijų pasaulį, vyraujanti ramybė, išlaikomas susikaupimas – taip šiuo metu galima apibūdinti jaunosios autorės darbus. Nuo vaikystės užsiimanti menu, E. Klemkaitė rodo, jog yra perspektyvi jauna kūrėja, turinti didelį potencialą, tarsi sauganti nenutrūkstamą Rokiškio dailininkų kūrybos tradicijos giją. O savo darbais – lyg pasakų knygų iliustracijomis – raginanti mus svajoti.

Šios septynios jaunosios Rokiškio menininkės talentingos, kūrybingos, nestingančios idėjų. Nors patirtis ir panaši (dauguma jų baigė Rokiškio dailės mokyklą, studijavo VDA), tačiau jų darbai, pasirinkti

raiškos būdai, plėtojamose temose ir daugybė kitų niuansų labai skiriasi. Moteriškos pasaulėžiūros temos galbūt kiek ryškesnės A. Malukienės-Valantinavičiūtės, E. Kurlavičienės ir E. Klemkaitės darbuose.

Visų menininkų kūryba įdomi ne tik Lietuvai, bet ir pasauliui. Kai kurios bendradarbiauja su galerijomis, dalyvauja ir savo kūrybą skleidžia įvairiausių meno renginiuose. Kitos dar ieško. Kiekviena jų demonstruoja ne tik puikius techninius įgūdžius, idėjų originalumą ir aktualumą, bet ir platų pasaulio suvokimą. Nors kūrėjos įkvėpimo semiasi iš skirtingų patirčių, bet jas jungia gebėjimas pastebėti kasdienybės detales, jautrumas supančiam pasauliui ir tikėjimas meno ateitimi.

Paroda „1X1“, atskleidžianti visų laikų Rokiškio menininkų kūrybą, rodo, kad Rokiškis visuomet buvo kultūros židinys ir kad jaunosios menininkės šią tradiciją tęsia.

Poeto Rimgaudo Graibaus kūryba

VILIUS GUŽAUSKIS

Literatūros kritikas

*Lyg buhalteris laikas
skaičiuoja mano metus.
Man atrodo,
popieriuose viskas teisinga.
Jam atrodo,
kad per daug prirašyta
dienų ir naktų.
Mielas buhalteris,
kam tas triukšmas,
lyg aš būčiau didžiausias nusikaltėlis,
čia tik centai.*

Eil. „Jubiliejus“

Man irgi, kaip tam buhalteriu, atrodo, kad per daug prirašyta, bet ne dienų ir naktų, o metų. Jeigu kas pasakytų, kad šiam jaunuoliui 80 metų, nepatikėčiau, bet jeigu jau pats Jubiliasas sako, kad „popieriuose viskas teisinga“, tai belieka tik nulenkti galvą.

Gerokai daugiau kaip pusę šių metų Rimgaudas Graibus keliauja per gyvenimą su literatūra. 1975 m. debiutavęs pirmuoju eilėraščių rinkiniu „Vasaros žemė“, vėliau kas 3–4 metai, o nuo 2000-ųjų ir dažniau išleidamas

po naują rinkinį, poetas yra jau 23 knygų autorius. Nei daug, nei mažai – vidutiniškai po rinkinį kas dveji metai. 40 metų – Rašytojų sąjungos narys, Pauliaus Širvio premijos laureatas („Meilės temperatūra“, 2007).

Dabar, matydamas kūrybos visumą (nors negali žinot, ką šis jaunatviškos prigimties poetas dar priskrebus), turėčiau pasakyti keletą apibendrinančių tezių.

Kalbėjimas apie literatūrą šiais skubos laikais (reikia greitai ką nors pasakyt apie pavartytą, bet

atidžiai taip ir neperskaitytą kūrinį) yra apaugęs standartinėmis charakteristikomis. Vienur kitur, ypač internetiniuose puslapiuose, gali rasti iš praėjusio šimtmečio anotacijų nusirašytus žodžius, esą Graibus – „tradicinės lyrinės poezijos apie meilę ir gamtą poetas“. Negali to neigti, bet tai tik bendras pasakymas apie eilėraščių tematiką. O kas gi nerašo apie gamtą ir meilę! Akivaizdu, kad poeto kūryba kardinaliai keitėsi laikui bėgant, kad joje klostėsi ir skaudžios patirties ironiškai nuspalvintas sluoksnis, kad poetas pastaruoju metu vis dažniau nuo išorinių realybės, gamtos vaizdų pereina prie žmogaus vidinio pasaulio vaizdavimo – minties, jausmo metaforos: *Laikas iš lauko / Parlinguoja lyg senas kaimietis* arba *Sutrešę jausmų namai / Šmėžuoja piktžolės liūdesio*.

Atidžiau pasekę Rimgaudo Graibus kūrybinę raidą, matome

skaudų, bet stojišką suvokimą, kad gyvenimas neina atgal, žmogus nebęsta jaunyn. O ir istorinis mūsų gyvenimo koloritas sklindas ne tik pozityvių, bet ir negatyvių ženklų: esame liudininkai mažos tautos su dideliu žodynu balansavimo ties lemtinga riba. Poetą liūdina brolių, sūnų ir dukterų skrydžiai dažnai be bilieta atgal. (Eil. „Paukščiai“):

*Vystyklėliai akyse
Kaip balti likimai.
O už durų (ne juokai)
Jau dešimtas gimė.*

*Tik pavargusi viltis
Šnabžda: „Būsiu, būsiu“;
Sukas Žemės kamuolys
Vis į vieną pusę.*

*Paukščiai išskrenda. Žinia –
Paukščiai myli aukštį.
Liko tėviškėj tėvai
Ir daugybė šaukštų – – –*

Tiesa, visoje poeto Rimgaudo Graibus kūryboje gal tik vienas eilėraštis šia tema – ja dažnai pasi-mėgauja bejausmė žiniasklaida. Bet tas *paliktų šaukštų* įvaizdis yra daug kartų išraiškingesnis už galybę reportažų iš tolimų emigracijos kraštų. Poetas nevengia ir asmeninės retrospektyvos, itin intymių išpažinčių. Paradoksalus tai apibūdinimas, bet Rimgaudas Graibus – rudens ir vilties poetas: dažnai čia aptinkami: *Sustiręs, šlapias, murzinas ruduo, vėjas ir lietus, čia švyti rudenio gėlės, čia gyvena gervės, čia skyla kaštonai*, bet čia taip pat *plaukstosi išplautos vilties užuolaidos*, kaip reti saulės spinduliai rudeni skraido *maži vilties paukščiukai*. Pastarųjų metų R. Graibus eilėraščiuose nemažai sarkastiškų žodžių, bet net skaudžiausios patirtys nereflektuoja liūdesio, o dažniausiai palydimos nuostabos arba yra nuspalvintos humoristiniu atspalviu:

Rytas, vakaras. Ar bus kitaip?
O dabar gražiai manieji medžiai
meldžias.

Ar šiandieną vėlei pajutai,
Kad ne visos uogos būna saldžios.

Rožės žiedas vazoj sujudės,
O sakei, kad jam sapnai nerūpi.
Vėl diena ir vėl naktis budės
Ir pamirši, kad dar priešai supa.

Vis nemeilės sieną griaunam
atkakliai,
Dangstom sielvartą šešėliais medžių.
Bėgam iš to rato lyg kvailiai
Ir atbėgam į tą pačią pradžių.

Žlungančios iliuzijos, gyvenimo ruduo ir nuolatinis atgaivos pavasaris – šios kaitos poetinė refleksija – daug įvairesnė ir sudėtingesnė, nei įmanoma nusakyti keliais žodžiais. Rimgaudas Graibus yra ryškiai matomas būtent šiame diskurse. Bene svarbiausia Rimgaudo Graibus eilėraščio ypatybė, kurios, berods, nenori pastebėti kritika, tai jo laipsniškas brendimas nuo vienaliniškos išpažinties iki paradoksalaus siužeto, nuo aprašomojo turinio iki metaforinio. Ir metafora čia ne tik kaip teksto puošmena, bet ir kaip mąstymo būdas. Gera prisiminti prof. Juozo Girdzijausko pamokas ir pasivaikščioti po „tropikus“, t. y. paieškoti metaforų. Svarbu juk ne tai, kad Graibus rašo

apie gamtą, bet tai, kad gamtą jis nuolat personifikuoja, siekdamas žmogaus dvasinę būseną perteikti gamtos reiškinių vaizdiniais. Čia ir senas mėnulis šlepsis po kiemą, ir beržo šešėlis užsirioglina ant stogo, o paskui bijo nulipt, čia ir saulė bėga iš debesų kalėjimo. Dažnas eilėraštis yra kaip ištisinė personifikacija (pvz., eilėraščiai „Naktis išvijo vakarą“, „Vidurdienis“, „Pilnatis“, „Pavasaris“, „Melagis“, „Patarimas“, „Didieji medžiai“, „Neklaužada“ ir kt.). O kai kurios Rimgaudo metaforos vertos poetinių metaforų žodynėlio, pavyzdžiui:

Dangus tamsa užsiūtus,
Žaibų išlindę siūlai.

(Eil. „Naktis išvijo vakarą“)

Poetinis mąstymas negali nuolat tekėti ta pačia vaga, jis turi nuolat laužyti mąstymo užtvartas, plėsti horizontus, pratinti skaitytoją prie naujų vaizdinių, kitokių stereotipų, kad nauja stilistika vėl grįžtų prie svarbiausių žmogui ir žmonėms rūpimų dalykų. Taip buvo ir bus, o kol kas... kažkas kalbasi tarpusavyje. Todėl visados džiaugiesi radęs eilėraštyje minties ir jausmo vienovę, originalią „nenulaižytą metaforą“,

galų gale – paprastą, bet suprantamą mintį:

Į mūsų pusę tyliai sninga.
Tikiesi – liūdesį užsnigs.
Diena dar niekur nepradingo,
Tačiau žinai, pradings.

Ji atgailauti neišmoko,
Nors vakaras arti.
Žinojo, kad šį snaigių šokį
Paslėps naktis.

Bus nelaimingų ir laimingų.
Kokia esi?
Išaušo rytas, tebesninga.
Baltesnis liūdesys.

(Eil. „Sninga“)

Koks jubiliejus be „pipirų“. Ne visi Rimgaudo Graibus eilėraščiai yra vienodai įtaigūs. Profesionalumas kartais prigesina emociją, protingas rašymas suformuoja eilėraščių tarsi kokį minties konstrukto be ryškesnių vitališkumo žymių, tačiau akivaizdu, kad ilgametės poeto pastangos susikurti savitą kalbėjimo būdą, rasti savo vietą literatūroje subrandino gerai sunokusius vaisius, kuriuos, mielas skaitytojau, galite drąsiai skinti nuo „Didžiųjų medžių“.

Liudo Dovydėno premijos laureatų sambūris

ALVYDAS ŠLEPIKAS

Poetas, prozininkas

Liudo Dovydėno premijos laureatų sąrašas išties įspūdingas. Jau apdovanota 11 autorių, kurių romanai yra įvairiausios stiliškos, tematikos ir dydžio, tačiau juos jungia neabejotinas vienas bruožas – jie reikšmingi lietuvių (ir ne tik) literatūrai, o jų meninis lygis neabejotinai išskirtinis.

Pirmoji Liudo Dovydėno literatūrinė premija, kurią įsteigė kultūros mecenatas Jonas Dovydėnas, buvo įteikta 2008-aisiais lietuvių literatūros klasikui Romualdui Granauskui už romaną „Rūkas virš slėnių“ (2007). Neišsipildžiusios meilės romanai su charakteringais vyro

ir moters paveikslais, jaunystės ir brandos džiaugsmams ir praradimams, jaudinančiomis likimų linijomis, įspūdingomis įvykių ir žodžių sąsąukomis. Tai istorija apie beprotišką Mildos Marijos ir Jono, mokytojų sūnaus, meilę, kuri nepaiso jokių taisyklių. Kaip teigia Milda Marija, ji yra ypatinga, nes jos du vardai byloja apie turimas dvi, visiškai viena kitai priešingas sielas. Todėl Jonukui (kaip jį vadina Milda) sunku suprasti jos poelgius. Gimę tą pačią dieną, gyvenę ir augę kaimynystėje, kartu eję į mokyklą, patyrę daug pirmų kartų, jie visą gyvenimą būna šalia vienas kito, tačiau ne kartu. Kad ir kaip juos betalžytų likimo kirčiai, Jonas ir Milda vienas kitą palaiko sunkiu metu ir, kai jau atrodo, kad jų keliai išsiskyrė, likimas vėl juos suveda. Šis romanai stebina tuo, kad į vos 260 puslapių sutelpa visas žmogaus gyvenimas, kuris intriguoja, glumina, kelia gyvenimiškas asociacijas ir visai kitaip dirgina mūsų emocijų pasaulį. Visa R. Granausko kūryba persmelkta žemaitiškumu, o ši knyga nėra išimtis. Ypač dialogai. Skaitydamas mažiau: įdomu, kaip su tokiu išskirtiniu tekstu susidoroja vilniečiai, kurie nežino žemaitiškos tarmybės ypatybių.

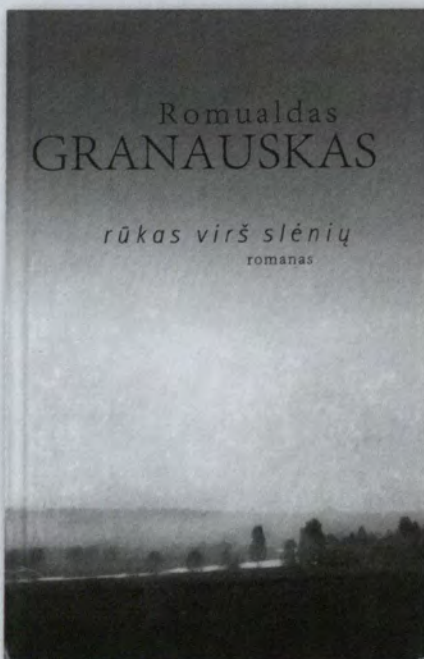
Anot Valentino Sventicko, „įvairių šalių knygų gyvenimo apžvalgi-

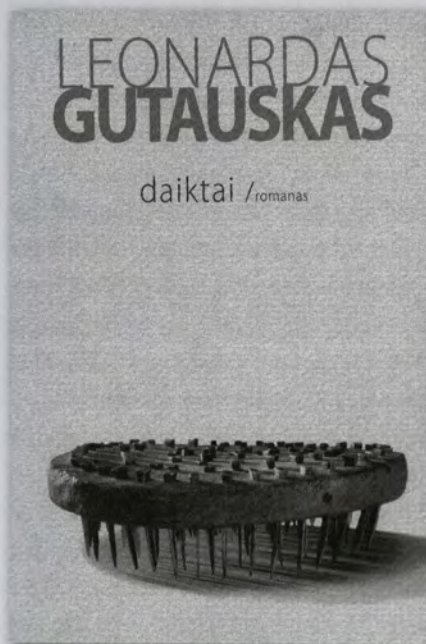
ninkai jau kelinti metai tvirtina, kad skaitytojus vėl traukia žmonių likimo istorijos: papasakok man ką nors svarbaus, ir tegul tas pasakojimas mane jaudina. Ar toks dabar yra ir lietuvių skaitytojas? O šis romanai – tikrai toks. Su žmogaus gyvenimu nuo – iki, su lemtinga meile, charakteringais vyro ir moters paveikslais. Laikas – nuo prieškarinio iki šių dienų – vaizduojamas tik tiek, kiek jis paliečia romano žmones. Paprasti tai žmonės. Tartum taip iš įpročio reiktų sakyti. Bet yra romanai, ir jie jau nėra paprasti. Talentingo pasakotojo apdovanoti polėkais ir kritimais, jausmais ir apmąstymais, sūkuringais priešybių verpetais. Priešybių apkabinimas – tai išmintis ir menas. Varnėnas, tupintis ant likimo kirvio, į jo pražiotą snapelį šviečiantis saulės spindulys“.

2009 m. Liudo Dovydėno premiją pelnė Leonardas Gutauskas už romaną „Daiktai“ (2008).

Leonardas Gutauskas (g. 1938), Nacionalinės premijos laureatas, parašęs per dešimtį romanų, stebina skaitytojus vis naujais pasakojimo būdais, vertybių šviesa.

Namų daiktai pasakoja apie save ir šeimininkų, jau pagyvenusios poros Margaritos ir Luko, gyvenimą. Rašytojas tyrinėja kasdienišką žmonių aplinką, jos emocinius ir atmin-

ties saitus apversdamas konstrukciją (ne žmonės pasakoja apie daiktus, o daikteliai – apie savo šeiminius), šiltai ir jaukiai vaizduodamas namų erdvę.

Daiktai išlikę bemaž nepakitę nuo pirmos jų įsigijimo dienos. Ažuolo mediena, atlaikiusi kinivarpų ir puvesio antpuolius. Veidrodžiai, stiklas, į pablyškusią savo gelmę priėmę išėjusiųjų veidus ir judesius, kad jie neišnyktų. Sieninis laikrodis, suskaičiavęs bene septyniasdešimties metų žmonių žingsnius, širdžių dūžius, surinkęs sekundžių spyglius.

Mažiau atsparūs ir vis dėlto išlikę vaikystės žaislai, prisimenantys mergaitės ir berniuko pirštų prisilietimus, naivios bičiulystės ir užuojautos žodžius. Daiktai – senelių ir tėvų palikimas, keliavęs kartu su šeima iš miesto į miestą, iš vieno namų į kitus. Ištikimieji daikteliai, ant trapių savo pečių nešantys didžiulį Atminties rūmą.

Kalbantys daiktai, kiekvieną akimirką pasiruošę prikelti iš užmaršties, pasirodo, niekur nedingusį, tik pasislėpusį ir prutilusį laiką, kantriai tebelaukiantį kvietimo išnirti į šviesos paviršių ir taip sujungti praeitį su dabartimi. Nes sykiais daiktai tikrai prisimena daugiau už mus. Tereikia

įsiklausyti į jų kalbą – priimti ją kaip išpažintį. Ir nepamirškim, kad vaikystėje mes patys juos mokėdavom prakalbinti: Skudurinę Onutę ar Anglišką Zuikį, iš kurio peršauto šono tarsi iš smėlio laikrodžio byrėjo smulkios kaip dulkės pjuvenos, taip akivaizdžiai patvirtinančios nesustabdomą laiko slinktį.

Romanas „Daiktai“ nepaprastai poetiškas, lyriškas kūrinys, kuriame geriausiai atsiskleidžia tiek Gutaso žodžio meistrystė, tiek jo kūrybos vizualumas.

2010 m. Liudo Dovydeno premija apdovanotas Vytautas Martinus už įspūdingą romaną „Žemaičio garlėkys“ (2009).

Štai kaip apie šį didelės apimties kūrinį rašė literatūros tyrinėtojas Ramūnas Čičelis žurnale „Metai“ (2010, Nr. 3).

„Nedaug yra knygų, kurios savo skaitytojus sodintų ant literatūrinio prisiekusiųjų suolo. Atsisėdau ir aš ant jo, nors, pasak knygos autoriaus, prieš 145 metus teismo salėje, suprantama, nebuvo vietos prisiekusiesiems. Susipažinau su knygoje pateikta vieno pirmųjų Lietuvos aviatoriaus, mąstytojo ir šviesuolio Aleksandro Griškevičiaus byla. Daug padėjo teismojo brolio, advokato Mauricijaus, ginamosios kalbos. Ir vis dėlto teismojo artimasis nenumatė, kad prisiekusysis gali ištarti ne vien žodžius „kaltas“ arba „nekalnas“. Galima iš visos širdies jausti ir proto pastangomis manyti, kad Aleksandro būta nekalto, tačiau tai patvirtinanti išsargiai vis tiek stringa gerklėje. Kodėl? Ogi vertinančiojo sąžinės sparnai savo lengvumu tikrai neprilygsta teismojo nekalntumui. Prisiekusiųjų teismas – tai ne tik A. Griškevičiaus, bet ir pačių prisiekusiųjų sąžinės „buhalterijos knyga“. Skaitydamas „Žemaičio garlėkį“, taip ir jauti ant savo gerklės šaltas carinės ar sovietinės

sistemos rankas ir imi vertinti pirmiausia pats save – kiekybinį asmeninės laisvės ir kompromisų santykį. Ir tik po to susimąstai apie pagrindinį knygos veikėją. Vertinga tai, kad jis istoriniame romane ne idealizuojamas, bet atskleidžiamas kaip ypatingas žmogus, kurio kalte sverti carinėje Rusijoje jautėsi galįs kiekvienas valdininkas. Ir neturėtume suklysti manydami, kad A. Griškevičius pavaizduotas kaip sąžinės, tiesos, tikėjimo bei meilės monolitas. Tokia prielaida mus varytų nuo prisiekusiųjų suolo, nes tada teistume tik kaltinamąjį, negalvodami apie save ir pripažindami, kad tokių vientisų bei laisvų žmonių nebūna. Romano autoriui pavyksta išvengti šių pelėkautų (romane itin dažna ši metafora), nes pagrindinio veikėjo gyvenimas yra labai tikras, autentiškas, verčiantis patikėti, jog kiekvienas skaitytojas gali būti Aleksandro prototipas. Bet ne kiekvienas yra. „Žemaičio garlėkys“ – tai polėkio ir skrydžio knyga, kurią skaityti, kaip ir kristi, yra sunku, nes ji – lyg veidrodis, nereikalaujantis gyvenimiškų paaiškinimų ir nepakenčiantis pasiteisinimų. Vis dėlto ar nebūtų galima girdėti

Mauricijaus kalbų, skaityti dokumentų nesėdint ant prisiekusiųjų suolo, lyg viską stebėtum tik iš šalies? Deja, literatūra tokios estetinės distancijos jau nesuteikia, negali būti nesuinteresuotas pašalietis, dirstelintis į svetimą gyvenimą – šį vaidmenį sėkmingai atlieka spauda. Menas – tai ne skrydžio stebėjimas, tai – pats skrydis iš gamtos į gamtą ant lengvos sąžinės sparnų. Tik tada jis teisingas, jei žmogus pats sau nepavirsta amžinu įtariamuoju. Ištartai, kad Aleksandras Griškevičius buvo nekaltas, yra tolygu leisti jam ir pačiam sau skristi.“

2011 m. Liudo Dovydeno premijos laureatu tapo Valdas Papievis už romaną „Eiti“ (2010).

V. Papievis yra Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas, prozininkas, gyvenantis Paryžiuje. Mėgindamas įveikti vidinę krizę, romano veikėjas iš karščio nualinto Paryžiaus vyksta į Provansą. Išsinuomojęs atsitiktinį kambarį, nuo ryto iki išnaktų jis klajoja po kalnus ir levandų laukus – be prasmės ir tikslo. Net be vardo. „Tas, kuris apsistojęs pas Anne“, stengiasi išvaikščioti savo nerimą ir tuštumos jausmą, patirti kelionę kaip gyvenimą. Eiti – tai jo namai. Jo ėjimą

persmelkia nuojauta, kad viskas jau įvykę, kad „šis visas gražumas prieš pabaigą“. Ir vis dėlto veikėjas įtraukiamas į sudėtingus namo savininkės, jos dukters ir atsiskyrėlės menininkės santykius. Nejučiomis jis ima gilintis į šių moterų pasaulius ir jas siejančias praeities paslaptis.

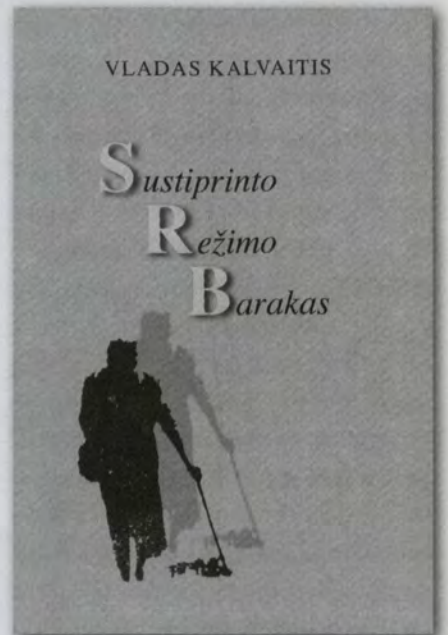
Anot Aušros Jurgutienės, tai iš šiuolaikinio konteksto visiškai iškrinkanti prozos knyga, priartėjanti prie geriausių, bet populiarumo neturinčių poezijos knygų ir būtent tuo, it koks egzotinis augalas, netikėta, įdomi ir reikalinga atidesnio žvilgsnio.

Romano pasakojimas išoriškai neįspūdingas ir pabrėžtinai minimalistinis, nors ir rutuliojamas už Lietuvos ribų: Paryžiuje gyvenanti pasakotoją Lietuvos laikraštis komandiruoja aprašyti Provanso miškų gaisrų – toks jo išvykos tikslas rodo lyg ir globalizacijos mastus, lyg ir viso to nereikalingumą ir juokingumą. Atvykęs jis susipažįsta su savo nuomojamo kambario šeimininke, jos kaimyne ir keliomis atsitiktinėmis personomis. Bet taip tik atrodo iš pirmo žvilgsnio. Išties visi ir viskas romano pasakojime yra tobulai suvienyta svarbiausios egzistencinės vienatvės temos. Egzistencinės todėl, kad jos negalima susieti vien tik su pasakotojo, Prancūzijos imigranto, būseną („Jei kas jį iš tolo regėtų, pamanytų, jog tas žmogus labai vienišas. Tačiau niekas jo neregė, o pats jis vienatvės neįunta. Jis jau pamiršęs, ką reiškia su žmonėmis būti“, p. 69), nes ji ne mažiau būdinga ir iš Provanso kojos neiškėlusioms dviem kaimynėms, anksčiau buvusioms draugėms, bet jau seniai nebendraujančioms („Bet kaip jos gali būti artimos jam, jeigu jos tokios tolimos viena kitai? Nelyg susisiekiantys indai, kuriuose tas pats liūdesys. Bet stikliniai vamzdeliai lygiagretūs iki begalybės“, p. 23, „Jos abi labai vienišos“, p. 127). Knygos pavadinimas

„Eiti“ ne tik nurodo didžiausią pasakotojo pomėgį, ne tik tampa svarbiausiu pasakojimo motyvu, lydimu nuolatinio Wong Kar Wai filmo muzikos prisiminimo, bet ir veda prie svarbiausios jos idėjos: „Eiti – tai mano namai. Jie tikresni už namus, turinčius pamatus, stogą, sienas. Namai, turintys pamatus, stogą ir sienas, yra tariami. Tereikia sustot, įsikurt ir prarasi namus <...>. Jie – tik laikinas prieglobstis, tikrieji tavo namai – eiti. Eiti ir eiti. Eiti be galo. Į šiuos tavo namus niekas nepasikėsins, jų niekas sugriauti, nė sudeginti negali. Ir tu juose nepasiekiamas. Tu juose kaip ant akiračio linijos tupintis paukštis – nutolstantis tiek, kiek taikiklis prie jo priartėja“ (p. 57).

2012 m. Liudo Dovydeno premijos nuspelnė rašytojas Vladas Kalvaitis už 20 metų rašytą romaną „Sustiprinto režimo barakas“ (2011).

„Sustiprinto režimo barakas“ tarsi pritraukia aną aukštos literatūrinės prabos tremtinių atsiminimų bangą, versdamas ją nauju ir aktuoliu šiuolaikinės prozos reiškiniu. Laukta naujos atminties literatūros kūrinų, kuriuose ta atmintis būtų perleista per vaizduotės malūną.

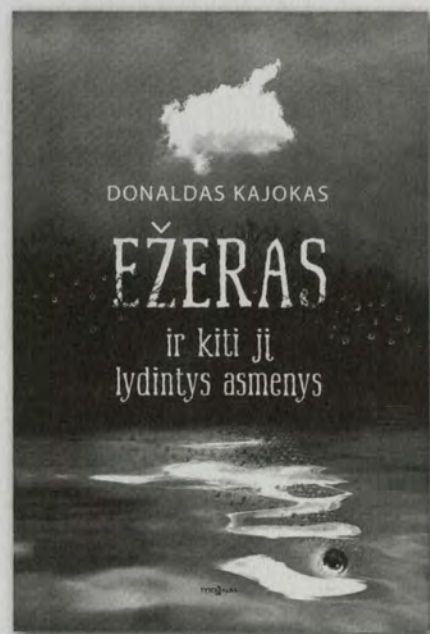

Arba vaizduote įsigyvenant į pasakojamojo meto įvykius, aplinką, terpę, išgyvenimus. Meninė tiesa turi paversti istorinius faktus, asmenines faktines patirtis mūsų išgyvenamu lemties vyksmu ir sykiu egzistencine atvertimi, teikiančia mums gyvenimiškos išminties, kurios iš faktų niekaip neištrauksi. Kuo išsiskiria V. Kalvaičio kūrinys knygų sraute, kuriame daug pastangų nustebinti, patraukti? Juk dabartinės knygos vis labiau suvokiamos kaip knygynų vitrinose tik trumpą apskaičiuotą laiką galinčios pasipuikuoti prekės, kurias nelabai apsimoka ilgėliau laikyti lentynose. Išsiskiria galinga literatūrine ir kalbine vaizduote. Ne išmonės, konstrukcijų ar žaidybine, o išgyvenimo patirčių, skausmo ir netekties, taip pat egzistencinio gyvenimo džiaugsmo kupina vaizduote. Ne belytė, o lytiška ir konkreti su visais muzikiniiais išsistimais ribuliais. Vaizduojama įsivaizduojant, tačiau įsivaizduojama regėjus ir patyrus. Regėjus nužudymus, prievartavimus, nuopuolio akivarus. Įsivaizduojama užsitraukiant įvairias atmintyje nugulusias žmonių ir kančių išnaras ir džiaugiantis Dievo malonės suteikta galimybe nė su viena nesutapti. Šitai teikia egzistencinio džiaugsmo – gyvenimo šviesos, kurioje pulsuoja ir ironijos gaidelė. Tačiau didžiausias džiaugsmingos šviesos srautas – iš didžiausios dovanos, iš paskutiniuose puslapiuose aprašyto susitikimo: „Staiga visas kūnas nuėjo pagaugais! Į mane valiūkiškai žvelgė mergina. Ta pati, kurią prieš pusantų metų regėjau sapne. O Dieve, taigi tai ji! Ta pati, kuri dabar melžia ožką. Ta pati – būsimoji!“ (p. 435). Tai dovana – pereitas pragaras. Už išsaugotą ir sustiprintą žmogiškąjį stuburą, už tikėjimą ir pasitikėjimą... Dovana – vienintelis visame pasaulyje tau skirtas žmogus. Visą gyvenimą perkeičiantis šviesos srautas.

Pabuvojęs ne tik pragare, bet ir pragaro pragare – Bure (*barak usilennogo režima*), knygos herojus visur aptinka žmogiško bendravimo apraiškų. Kai kada – tiesiog neįtikėtinų. Žmogiškumą, pasirodo, sunku ištrinti net tokiai šėtoniškai galiai. Knygoje suaudžiama daugybės gyvenimų gijos, o skaitytojui, nelyg aukštesniajai akiai, leista įžvelgti didelę to audinio atraižą, kuri neprieinama jokiam kitam žvilgsniui. Įsimintina Juodosios pirštinės, kalinių kankintojo iš pašaukimo, ir Atamano istorija. Abu lagerin patekę buvę karininkai intendantai pagal lagerio vyresybės užmačius gauna galimybę suvesti sąskaitas. O jos didelės – Atamaną pasodino jo buvęs draugas su savo sugyventine, sandėlio vedėja. Ne tik užėmė buvusio bendradarbio vietą, bet ir prievartavo jo žmoną, ir toji pateko psichiatrinėn. Dabar Atamanas – barako galva, nuo jo priklauso čia gyvenančių kalinių likimai, o Juodoji pirštinė įgrūdamas pas jį. Atrodytų, viskas aišku. Tačiau Atamanas po kurio laiko pasiūlo viską išspręsti dvikovoje, metant peilius. Du lavonai. Taip ir lieka didžiulis žmonių santykių paslapties akmenėlis. Gyvas knygoje ir ją skaitančių sąmonėje, nes gyvenimo upėje visi tie likimai jau seniai sutrinti į dulkes. Ši istorija, kaip ir keletas kitų, prašyte prašosi perkeliama į ekraną.

2013 m. premija paskirta Donaldui Kajokui už romaną „Ežeras ir kiti jį lydintys asmenys“ (2012). Tai visai kitoks nei Vlado Kalvaičio kūrinys – romanas fantazija, romanas pasaka, fejerija, vaizduotės žaismės kupinas kūrinys.

„Ežeras ir kiti jį lydintys asmenys“ – antrasis žinomo poeto, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato D. Kajoko romanas. Jame atpažįstami naujausio poezijos rinkinio „Kurčiam asiliukui“ ir pir-

mojo romano „Kazašas“ motyvai ir intonacijos.

Trisdešimtmetis programuotojas Gabrielius Aušautas, po brolio žūties nutaręs dvasios ramybės ieškoti sename dvare, stūksančiame ežero pakrantėje, atsiduria tartum XVIII šimtmečio atmosferoje, čia beveik nėra modernaus pasaulio pėdsakų. Kuriama unikali magiška erdvė, pro realybės plyšius spindi anapusybė, o greta realių veikėjų būriuojasi nesybės. Savarankišku veikiančiu asmeniu, ko gero, laikytinas ir verčiantis „sąmonę lengvai haliucionuoti“ ežeras. Kasdienybę netrunka sudrumsti paslaptingi įvykiai; riba, skirianti esybes nuo nesybių, pasirodo, nėra neperžengiama. Patekęs keisto gyvenimo sukūrin, Gabrielius mėgina įžvelgti labai paprastą, civilizacijos ir banalumo luobą nusipurčiusią prasmę.

D. Kajoko knygą „Ežeras ir kiti jį lydintys asmenys“ galėtume pristatyti kaip filosofinį mistinį detektyvinį romaną. Jo pagrindinę mintį geriausiai nusako citata „Pasauly nieko nėra, ko negalėtų būti, tačiau jame niekuomet nebūna taip, kaip yra“ (p. 29).

Mintis paini, kaip ir visas romanas, kuriame tarsi susikerta skirtingi

laikmečiai bei tai, kas egzistuoja (esybė), ir tai, ko nėra (nesybė, kitaip dar vadinama annata). Pagrindinis (žmogaus pavidalo) veikėjas Gabrielius, programuotojas, pailsėti ir atgauti ramybę atvyksta į dvarą, kuriame jokie automobiliai, telefonai ar kompiuteriai neleistini. Nuo pat pirmos dienos jaunuolį stebina įvairios mistinės būtybės, kurių čia apstu. Tačiau dvaras dvelkia paslaptingumu ne tik dėl neįprastų būtybių, bet ir dėl įvykių toje teritorijoje. Gabrielius keistų būtybių nevengia, o, priešingai, bando jas geriau pažinti. Nors jos pasirodo tik epizodiškai ir išnyksta, tačiau kelia didelį susidomėjimą.

Nesybės, su kuriomis susiduria Gabrielius, suklasifikuojamos enciklopediškai ir, reikia pastebėti, apibūdinamos neįtikėtinais šmaikščiai. Štai, viena annata, pavadinimu kiras, „per metus, dažniausiai rudenį, surūko pusę cigaretės, tačiau, išnirdama į paviršių užplėsti dūmo, visuomet pasiima visą pakelį – o jeigu kas paprašytų? – nors puikiai žino, kad nė viena kita annata nerūko. Manoma, kad šis rūkymas yra neišsenkantis visų rūkų šaltinis“ (p. 221). Kūrinys maloniai stebina ne tik šmaikštumu, bet ir originalumu bei vaizdinga kalba.

Romane gausiai cituojama Judo Evangelija, ir tai kelia klausimą, kuriam kūrinio veikėjui skirtas išdaviko vaidmuo. Primityviai, tačiau logiškai atrodytų, kad tai pats Gabrielius, išdavęs brolių, tačiau viskas, kaip ir reikia tikėtis, kur kas sudėtingiau ir painiau. Romano pabaiga tarsi atsako į visus iškilusius klausimus, tačiau ir čia niekas nepateikiama „ant lėkštutės“ – paliekama pakankamai erdvės skaitytojo interpretacijai. Pavadinimas „Ežeras ir kiti jį lydintys asmenys“ tarsi pasako, kad pagrindinis veikėjas čia – ežeras, o visi kiti, šalutiniai veikėjai, susispiečia aplink jį. Iš tiesų romane labai

didelis dėmesys skiriamas šiam vandens telkiniui, jis – visa ko centras, visi įvykiai nutinka jame ar šalia jo. Ežere gyvena mistinės būtybės, tai tarsi paslaptis, kuri užginta žmogui. Autorius itin meistriškai ir vaizdžiai pasakoja istoriją, ir kartais nė pats nepajunti, kaip atsiduri mistinių įvykių sukury.

2014 m. apdovanojimas atiteko Grigorijui Kanovičiui už prisiminimų romaną „Miestelio romansas“ (2013). Grigorijus Kanovičius – vienas žymiausių ir produktyviausių šiuolaikinių žydų rašytojų, Lietuvos nacionalinės ir Izraelio rašytojų sąjungos premijų laureatas, Rusijos Bookerio premijos nominantas, jo kūryba išversta į 13 pasaulio kalbų, bendras jo knygų tiražas – daugiau kaip milijonas egzempliorių. Rašo rusiškai ir lietuviškai. Nuo 1993 m. gyvena Izraelyje. Tarpautinį pripažinimą rašytojui pelnė trilogija „Žvakės vėjyje“, kurioje vaizduojamas Lietuvos žydų likimas prieškarui ir per Antrąjį pasaulinį karą. Iš viso G. Kanovičius parašė 11 romanų, kurie sudaro savotišką Lietuvos žydų gyvenimo sagą nuo XVIII a. iki mūsų dienų.

„Miestelio romansas“ – autentiškų prisiminimų romanas, kuriame pasakojama, kaip 1920–1941 metų istoriniai įvykiai keitė Lietuvos miestelių gyventojų – žydų, lietuvių, lenkų ir rusų – likimus. „Ši knyga – tarsi tų ikikarinių dienų atspindys, lyg paviršiun iškeltas lietuviškas „Titanikas“, iš nebūties sąnašų drauge su savo spalvingais keleviais prikeliantis anų dienų problemas, kurios aktualios ir šiandien,“ – naujausią savo kūrinį pristato G. Kanovičius. Pasakojimo centre – autoriaus šeima, kieto būdo senelė Rocha, tėvai – amatininkų bei meistrų palikuonys, jų pamatinės vertybės – šeima, vaikai, darbas, profesinė garbė, ištikimybė tėvų ir protėvių kapams, jų atminimui,

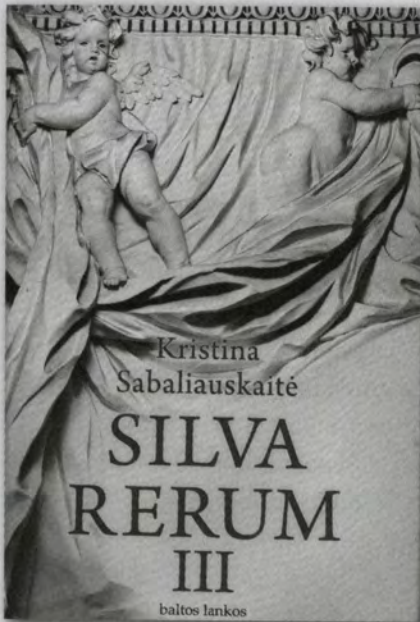
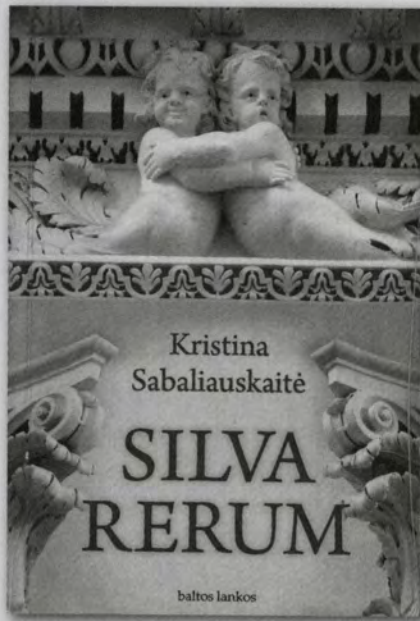

gyvenimas pagal Biblijos priesakus. O greta – ir Jonavos lietuviai, su kuriais per amžius žydai gyveno taikiai ir santarvėje, – spalvinga miestelio žmonių galerija.

Unikalus rašytojo stilius – metaforų gausa, biblinės paralelės, liaudies filosofija, humoro ir lyrizmo derinys. Savitumas, gimstantis iš kultūrų sampynos: rusų kalbos, žydiško stiliaus ir lietuviškų realiųjų.

2015 m. Liudo Dovydeno premijos laureate tapo Kristina Sabaliauskaitė už romanų ciklą „Silva rerum“ (2008–2014). Studijuodama baroko dailės istoriją, Kristina Sabaliauskaitė nemažai laiko praleido Lietuvos ir Europos archyvuose prie XVII amžiaus istorinių šaltinių – laiškų, memuarų, testamentų, raštų, aprašų, iš kurių, pasak jos, „tiesiog veržėsi ano meto aistros, konfliktai, likimai ir istorijos, kurių nesugalvotų nė lakiausia fantazija.“ Visa tai ji supina į magišką, įtraukiantį, trilerio tempo *Silva Rerum* pasakojimą, kuriame fatališka meilės istorija pinasi su detektyvo elementais, o į būties įtampas žvelgiama patyrusia akimi ir dažnai – su šiai autorei būdingu subtilaus humoro ir ironijos žiupsniu. *Silva Rerum* – lotyniškai „daiktų miškas“ –

taip vadinta XVI–XVIII a. populiari, iš kartos į kartą perduodama Lietuvos bajorų „šeimos knyga“, kur, be tokių reikšmingų gyvenimo įvykių kaip gimimo, vestuvių ir mirties datos, būdavo įrašomos ir įvairiausios sentencijos, eilėraščiai, patarlės, per iškilmes sakyti tostai, sveikinimo kalbos ir panegirikos. Tad ko baiminasi Jonas Motiejus Norvaiša kiekvieną kartą, kai atsi-
 verčia šeimos silvą ir ima plunksną į rankas? Kristina Sabaliauskaitė, atgaivindama istorinio romano žanrą Lietuvoje, skaitytoją talentingai perkelia tiesiai į LDK XVII a. vidurio bajorišką atmosferą – su autentiškomis audinių faktūromis, spalvomis, brangakmenių žerėjimu, patiekalų skoniais ir kvapais – ir dovanuoja tikrą kelionę laike. Net ir abejingi istorijai neturėtų likti abejingi šiai knygai. Ji – kiekvienam, kuris kada nors buvo įsivėlęs į gatvės muštynes, norėjo pasiūsti viską ir visus po velnių ar tiesiog bijojo būti prarytas kasdienybės liūno; kiekvienam, kuris kada nors bandė žvelgti baimei tiesiai į akis, buvo išgąsdintas netikėtai išsipildžiusios slapčiausios svajonės ar abejojo savimi. Užvertę šios knygos paskutinį puslapį, jūs visiškai kitomis akimis žvelgsite į Žemaitijos girias, Vilniaus gatves ir nekaltai čirškiančius žvirblius. O galbūt net pradėsite kišenėje prietaringai nešiotis mažytį veidrodelį – dėl visa pikta... 2008-aisiais romanas „Silva Rerum“ pelnė Jurgos Ivanauskaitės premiją ir buvo įtrauktas į Lietuvių literatūros instituto kūrybiškiausių knygų dvyliktuką, o 2009-aisiais skaitytojų išrinktas Lietuvos Metų knyga ir kritikų oficialiai pavadintas viena įsimintiniausių dešimtmečio knygų. „Silva Rerum II“ – antrasis šios autorės romanas, tęsiantis Norvaišų šeimos istoriją. Tai pasakojimas apie 1707–1710 metus. Karas, maras, badas, besaikė

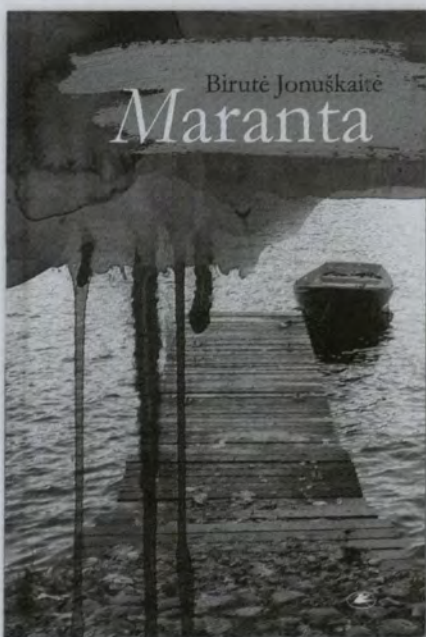
prabanga ir mirtinas alkis, švedų ir rusų kareiviai, žydai gydytojai, olandai kortuotojai, turkės sugulovės, prancūzės damos, užsispyrę žemaičiai ir ironiški vilniečiai, bevardis vienuolis, palaidojęs daugiau kaip dvidešimt tūkstančių maro aukų, ir, žinoma, dar viena bajoriškos Norvaišų giminės karta. Tai – tarsi tikras „atminties detektyvas“, iš kurio bus galima sužinoti, kaip susiklostė ankstesnės kartos narių likimai, nors kai kurie jų yra tokie, kad panorus juos įrašyti į *silva rerum* – iš kartos į kartą perduodamą bajorų „šeimos knyga“ –

ima drebėti ranka... Ar toks buvo visagalio Viešpaties planas? O gal visagalys tėra aklas atsitiktinumas? Antroji „Silva rerum“ kitokia negu pirmoji, tačiau autorė vėl kerį jau pažįstama takaus, įtraukiančio pasakojimo magija, ryškiais herojų paveikslais, sumaniai suaustomis siužeto gijomis ir ta nepakartojama nuodugnai dalyką išmanančio, protingo žmogaus intonacija, kuri suteikia Kristinos Sabaliauskaitės romanams reto žavesio.

„Silva rerum III“ tęsia Norvaišų šeimos sagą: skaitytojas nukeliamas į XVIII amžiaus vidurį, kai vieną

turtingiausių laikotarpių išgyvenančią Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę drebinio ne epidemijos ar karai, bet kai kas pavojingesnio: intrigos, korupcija ir vidinis irimas. Tai pasakojimas apie dekadentišką rokoko laikotarpį, dažnai vadinamą „sute-
momis prieš Apšvietą“, o romano istorinių personažų likimai pranoksta net lakiausią vaizduotę. Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša, Kazimiero anūkas ir Jono Izidoriaus sūnus, vadovaujasi vien faktais bei skaičiais, gyvena pritekliuje ir mėgaujasi įtaka, tačiau jam lemta tapti Radvilų šeimos dramos liudytoju ir patikėtiniu. Ar gali padėti sveikas protas, kai įvykiai pasisuka nevaldoma linkme, o herojai, pasitelkę kabalą bei alchemiją, siekia pabėgti nuo tikrovės ir peržengti ribas, už kurių – aistrų tamsa ir metafizinė nežinomybė? Rašydama trečią „Silva rerum“ dalį, K. Sabaliauskaitė rėmėsi tikrais įvykiais ir biografijomis – visa tai įpinama į magišką pasakojimą apie šeimos paveldą, Vilnių ir Nesvyžių, tikrovę ir pasąmonę, judaizmą ir libertinus, architektūrą, teatrą ir ugnies stichiją.

2016 m. apdovanojimo nusi-
pelnė Birutė Jonuškaitė už romaną „Maranta“ (2015).

Rašytoja Birutė Jonuškaitė – romanų „Didžioji sala“ (I–II t.), „Ievos neišvarė iš rojaus“, „Baltų užtrauktukų tango“, daugelio apysakų, apsakymų ir esė rinkinių autorė. Iš tikrų charakterių, istorijų konstruojamas „Marantos“ pasaulis išryškina trijų kartų moterų – aistros dukterų – likimus, kurių mįslės narplioja jaunėlė dailininkė Rasa. Kūrinyje tvyro paslaptinga atmosfera, vyrų ir moterų santykiai kaitinami jausmų ir aistrų. B. Jonuškaitė – neprilygstama moterų charakterių meistrė, sugebanti matyti, girdėti ir persikūnyti, jaučianti kūrinį kaip meninę visumą. Romano veiksmas rutuliojasi Lietuvos–Lenkijos pasienyje, lydymas koloritingo Dominykos dzūkavimo, bei Varšuvoje, Paryžiuje, Jeruzalėje, Amerikoje.

2017 m. Liudo Dovydeno premija įteikta Sigitui Parulskui už romaną „Nutylėtų lelijų miestas“ (2016).

Skaitant šį romaną, pirmiausia pribloškia pasakojimo struktūra. Vienu metu reikia skaityti du atskirus pasakojimus. Vienas pasakoja apie pagrindinio veikėjo vaikystę, kitas – vidurio amžiaus krizės periodą. Nors paprastai tokie žaidimai forma tik žaidimais ir išlieka, tačiau šiuo atveju tai puikus ir gerai įgyvendintas sprendimas. Dviem pasakojimais rašytojas puikiai atskleidžia idėją, kaip vaikystės išgyvenimai gali lemti tolesnį gyvenimą, priimamus sprendimus.

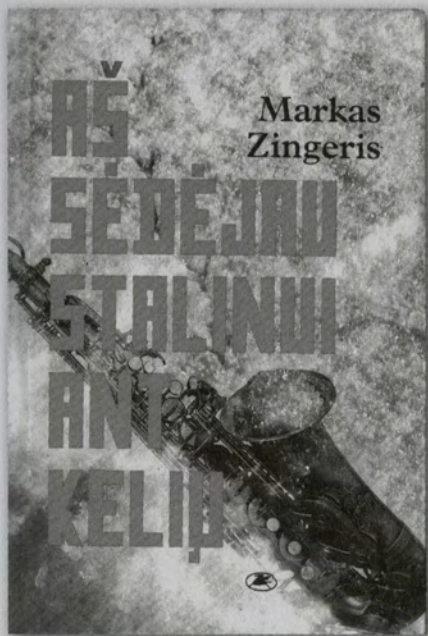
Tiesa, klausimas – kaip iš karto skaityti du tekstus? Kadangi iš pradžių pasakojimai atrodo atskiri ir nesusiję, vėliau detalės išduoda pagrindinę mintį, o pabaigoje susilieja į vieną, reikėtų skaityti ne išiskus tekstus, o dalimis taip, kad eitų daugmaž paraleliai. Taip, ko gero, būtų įdomiausia.

Jeigu gamtoje ir yra kas nors nuostabaus, tai kalnai. Ir tik dėl to,

kad jie atrodo kaip griuvėsiai. Didžiulio, mistinio miesto griuvėsiai. Arba kaip seno, visko mačiusio ir viskuo nusivylusio žmogaus mintys. Minčių griuvėsiai.

„Nutylėtų lelijų miestas“ – netikėtas S. Parulskio romanas, kurį autorius vadina juokingiausia ir liūdniausia savo knyga, tragikomedija. Joje netrūksta fantazijos ir tikrų biografijos faktų, išgalvotų ir tikrai egzistavusių žmonių, čia ir lengvabūdiškas, bravūriškas meilės trikampis, ir skausmingų sūnaus ir tėvo santykių istorija, brandos, emocinės biografijos, geidžiamo ir nepasiekiamo tikėjimo nuolaužos bei motyvai iš ankstesnių autoriaus gyvenimų ir knygų. Šis romanas nepretenduoja būti ramiu skaitiniu prieš miegą; priešingai, jis gali (o gal net turi) nervinti, erzinti, kelti abejonių, ir visai ne dėl teksto gana tiršto kūniškojo dekoru, o veikiau dėl neįprastai suregzto dvinario pasakojimo. Pagrindinio veikėjo Simono gyvenimas perskeltas į dabarties ir praeities epizodus – jų sankirtose atsiveria tikrų ir netikrų meilių, vidinių laisvių ir prieštarų kupina istorija, kurią unikalia, tarsi atsainia maniera pasakoja Sigitas Parulskis.

2018 m. apdovanotas Markas Zingeris už romaną „Aš sėdėjau Stalinui ant kelių“ (2017).

Šis „epinis nostalgiškas pasakojimas apie senovinę „Kauno Lietuvos“ šeimą ir nenumaldomas aplinkybes, lemiančias žmogaus gyvenimo kelią“. Romano kalba tiksli ir vaizdinga, žaisminga ir laki, pasižyminti įsimintiniais įvaizdžiais, pasażais, kuriais galėtų didžiuotis ir iškilaus poeto strofa, drastiškomis, nepriekaištingai tiksliais metaforomis, taip pat aforistiškais ir taikliais pastebėjimais. Knygos kompozicija – originali. Nuosekliai plėtojama fabula, įvairialypės ir išradingos siužetinės linijos, kurios, artėjant finalui, išpinamos nelauktai, bet nenusižengiant psichologinei charakterio tiesai. Knyga, apimanti septynias dešimtis metų, pasakoja istoriją, nepalietą grožinėje lietuvių literatūroje – buržuazinės prieškario

Lietuvos dinastijos žlugimas, jos palikuonių likimas tarybmečio ir šių dienų Lietuvoje. Apimti tokią epochą su jos neįtikėtinomis peripetijomis ir apie tai papasakoti šviežiai ir originaliai – labai platus užmojis. Tačiau Marko Zingerio romaną pateisina ir reiklausio skaitytojo lūkesčius.

Kaip aukštai iškelta kokybės kartelė, supratome 2019 m., kai garbioji komisija nutarė neskirti Liudo Dovydeno premijos, kadangi jai pateikti lietuviški romanai, komisijos nuomone, nebuvo pakankamai meniški. Todėl itin geras ir labai svarbus Rokiškio merijos sprendimas šios premijos įsteigėjui ir mecenatui Jonui Dovydenui suteikti Rokiškio krašto garbės piliečio vardą.

Ar jis ir mūsų rajono šviesulys?

Pokalbis su Ričardo Gavelio giminaite
mokytoja Vanda Leščiova

IRENA VARNIENĖ
Rokiškio literatų klubo narė

Ričardas Gavelis, pagal išsilavinimą fizikas, pagal iš Dievo siųstą kibirkštį prozininkas, dramaturgas, publicistas, intelektualas, visa savastimi vilnietis, į lietuvių literatūrą įsiveržęs bręstant Sąjūdžio idėjoms. Jis vienas pirmųjų įveikė „cenzūrinio režimo“ apribojimus, agrarines lietuvių literatūros tradicijas pakeitė į analitinę, intelektualiai patrauklią, psichologiškai intensyvią postmo-

dernistinę prozą, kurioje atskleidė sovietinės santvarkos realybę ir užkulisius, ne vienam padėjo suvokti valstybės suvereniteto svarbą, savo, kaip lietuvių, tapatybę ir kitas pamatines vertybes. Jo kūryba, kurią sudaro penki apsakymų rinkiniai („Neprasidėjusi šventė“, „Įsibrovėliai“, „Nubaustieji“, „Taikos balandis“, „Tylos angelas“), septyni romanai („Vilniaus pokeris“, „Jauno

žmogaus memuarai“, „Vilniaus džiazas“, „Paskutiniai Žemės žmonių karta“, „Prarastų godų kvartetas“, „Septyni savižudybės būdai“, „Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste“) ir esė („Nemirtingumas“ apie nužudytą žurnalistą Vitą Lingį), drąsi, provokuojanti, analitinė proza, išversta į daugybę kalbų. Gavelio kūryba išvedė lietuvių literatūrą į platų pasaulio kultūros lauką.

Dabar apleistas, bet iki šiol išlikęs Riaubų namas. Visos nuotraukos iš Vandos Leščiovos asm. archyvo

Pirmas iš kairės – Vandos brolis Matas, trečia – Vanda Riaubaitė, šalia jos – sesuo Genovaitė Riaubaitė. Arklį laiko tėvas Matas Riauba, 1936 m.

Ričardas Gavelis gimė 1950, todėl 2020 m. bus minimas jo septyniadesimtmetis. Kadangi jo giminystės šaknys siekia mūsų rajoną, jo motina kilusi iš netoli Rokiškio esančio Nevierių kaimo, kur jis pats ne kartą lankėsi – todėl kalbinu jo artimą giminaitę mokytoją Vandą Narbutaitę-Leščiovą pasidalyti prisiminimais apie šią iškilią lietuvių kultūros asmenybę.

I. V.: *Esate artima Ričardo Gavelio giminaitė. Kokie giminystės ryšiai Jus sieja su šia asmenybe?*

V. L.: Ričardo mama Vanda ir mano mama Genovaitė yra seserys Riaubaitės. Abi gimusios ir augusios Nevierių kaime. Taigi Ričardas man – tikras pusbrolis.

I. V.: *Ar dažnai Ričardas Gavelis viešėdavo Nevieriuose? Ar liko jo sąsajas su tuo kaimu įrodančių ženklų?*

V. L.: Tebėra tie patys namai. Kairėje namo pusėje (seklyčioje) visada vasarojo Gavelių šeima. Mus, vaikus, ypač traukė seklyčioje esantys pinti nuostabūs baldai: stalas, kėdės. Visur dvelkė švara ir jaukumu. Nuolat čia būdavome, kai lengvąja mašina iš Vilniaus su tėveliais atva-

Ričardas su mama

žiuodavo mažasis Ričardas, juk abiejų seserų vaikai buvome panašaus amžiaus, todėl kartu žaisdavome. Ričardas buvo gana griežtai auklėjamas, bet labai mylimas, išpuoštas mamos rankų darbo drabuželiais. O užaugęs jau retai beatvažiuodavo, buvo labai užsiėmęs.

I. V.: *Kokie buvo jo santykiai su tėvais, giminaičiais, su Jumis?*

V. L.: Ričardas artimiau bendravo su motina, jai papasakodavo viską, kas nutikdavo jo gyvenime,

net apie meilės reikalus buvo atviras, nieko neslėpė. Buvo nusiteikęs rimtai mokytis ir daug pasiekti. Pradžioje, įstojęs į universitetą, labai ilgėjosi namų, todėl iš Vilniaus į Druskininkus važiuodavo kiekvieną savaitgalį. Dažnai skambino pasiguosti. Jei turėjo stiprių išgyvenimų, skambindavo dažniau, reikėjo išsikalbėti. Vėliau prašydavo stebėti laidas per televiziją, kur jis buvo kviečiamas. Pranešdavo, kada ir kurioje laidoje dalyvaus, norėjo, kad artimieji žiūrėtų ir klausytųsi jo pokalbių. Dalyvavo V. Matulevičiaus laidoje „Krantas“, Siaurusevičiaus – „Spaudos klubas“, R. Grinevičiūtės – „Korida“, dar „Kūrybos metas“, „Paskutinė kryž-

Ričardas su tėvais Vilniuje prie Gedimino pilies

kelė“ ir kitose. Visada paklausdavo, ar kam ko nors nestinga. Grįždamas iš užsienio, parveždavo įdomių dovanėlių, pasveikindavo per gimtadienius. Norėjo, kad tėvai skaitytų jo knygas, pamatytų pjeses, jo kino filmus. Su manim, pussesere, jis artimai bendravo, kai 5-tą klasę lankiau Vilniuje ir gyvenau pas Gavelius. Pastebėjau jo neeilinius gabumus. Kai jau buvo suaugęs, o aš nuvažiuodavau pas tetą, tai jis

Vanda – penktokė, o Ričardui tik ketveri

buvo toks nedrąsus, visada reikėjo man pirmai pradėti pokalbį. Ričardą visi laikė išdidžiu, mėgstančiu vienatvę, uždaru, bet toks įspūdis susidarė tik dėl to, kad jam buvo sunku kalbinti kitus, jis norėjo, kad kiti į jį kreiptųsi. Tada Ričardas ir atverdavo savo sielą. Dažnai gyvenime jausdavosi nesuprastas, todėl linko į depresiją... Palaikė ryšį per kompiuterį ne tik su Lietuva, bet ir su visu pasauliu.

Paskutinė Ričardo dovana mamai – graži pekinų veislės kalytė Mersi

I. V.: Į pasaulį mes atiname per motiną ir tėvą. Papasakokite apie jo tėvelius. Kokie jie buvo? Kurio autoritetas buvo svarbesnis Ričardui Gaveliui?

V. L.: Ričardo tėvas buvo matematikas, bet prisiekęs sūnaus knygų skaitytojas. Jis pirmasis perskaitydavo visas knygas. Romanas „Vilniaus pokeris“ jį paguldė ant menčių. Turėjo skaityti tris kartus, kad galėtų įvertinti „labai gerai“. Tėvas dirbo dėstytoju tuomečiame Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute (VVPI), vėliau – fakulteto dekanu. Institutą paliko, kai jį paskyrė Druskininkų mokyklos-internato direktoriumi. Mėgo filosofiją, buvo

savarankiškumą, ko gero, nulėmė skaudi motinos netektis. Motina mirė, kai jai tebuvo 15 metų. Tai turėjo įtakos jos charakteriui ir tolimesniam gyvenimui. Gabiai mokinei mokytojai pranašavo lietuvių kalbos studijas, tačiau ji, susižavėjusi savo auklėtoja, fizikos mokytoja, ir norėdama būti panaši į ją, visus labai nustebino įstojusi į VVPI Fizikos fakultetą. Iš karto po studijų pasirinko pedagogės kelią ir niekada jo neiškeitė. 1950 m. baigusi institutą, 10 metų dirbo VVPI dėstytoja, Druskininkuose nuo 1960 m. buvo mokytoja metodininkė, švietimo pirmūnė. Labai domėjosi menu. Tačiau bene

Ričardo Gavelio tėvai

geras administratorius. Parašė daug mokslinių straipsnių. Mirė dėl neaiškios priežasties, nes daktarai nenustatė ligos. Mirties išvakarėse ilgai šnekėjosi su žmona, tikėjosi greitai pasveikti.

Motina 1935 m. baigė Nevierių pradinę mokyklą, Salose – 5 ir 6 skyrius. 1946 m. įstojo į Rokiškio mergaičių gimnaziją. Ten besimokydama rašė eilėraščius, be niekieno pagalbos leido klasės ir mokyklos laikraščius. Ankstyvą jos

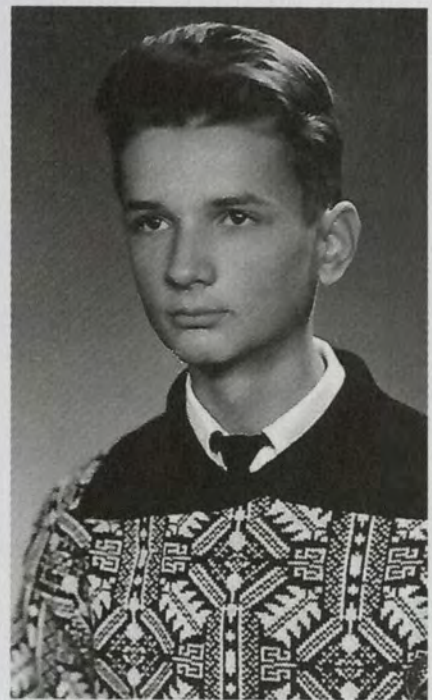
pagrindiniu jos užsiėmimu išėjus į užtarnautą poilsį tapo tautodailė. Bute akys raibo nuo įvairiausių rankdarbių kompozicijų: nertų servetėlių, origamių, gėlių ir kt. Akį traukė gražiausi sunkiai įvardijami dalykėliai. Į tautodailės parodas pristatyti jos darbai būdavo labai gerai įvertinami. Rankdarbiai galbūt ir buvo jos tikrasis pašaukimas, nes tai ji darė su didžiausia meile. Vanda Gavelienė juokavo, kad gyvens tol, kol ant sienų neliks nė vieno net mažiausio laisvo lopinėlio, kur galėtų savo darbą pakabinti.

Ričardas dar visai mažiukas

Jau paaugęs

Jaunuolis

Kartais Gavelienė mėgo pasakoti: „Nustebdavo žmonės pamatę mane dar visai mažytę renkančią audinio raštus. Tai išmokau dar nelankydamą mokyklos. Pamačiusi pradinių klasių mokytojos išsiuvinėtą staltiesę, nutariau ir aš taip padaryti. Išėjo nė kiek ne blogesnė. Tada ta pati mokytoja paprašė numegzti jai palaidinę. Šiam darbui jau reikėjo panaudoti ir mezgimą, ir siuvimą, ir siuvinėjimą. Šio rankdarbio nepamiršau visą gyvenimą. Gimnazijoje vienuolės paprašė išsiuvinėti staltiesę. Reikėjo panaudoti sudėtingus peltakiavimo elementus. Tą staltiesę vienuolės padovanojo vyškupui.“

Dažnai prisiminusi mokyklinius metus sakydavo: „Apie Rokiškio gimnaziją prisiminimai išblėso, kadangi jau praėjo daugiau kaip 50 metų nuo jos baigimo. Bet atmenu dar savo matematikos mokytoją Janulionį, kurį visi vaikai labai mylėjo ir gerbė. Labai puiki buvo fizikos mokytoja ir mano auklėtoja Onutė Narbutaitė. Norėdama būti panaši į ją gerumu, ir stojau į fiziką. Lietuvių kalbą dėstė mokytojas Alfonsas Keliuotis, kuris yra pasakęs, kad aš

geriausia literatė mokykloje. Jo dėka baigusi gimnaziją, buvau paskirta dirbti lietuvių kalbos mokytoja toje pačioje mokykloje. Bet išvažiavau į Vilnių ir įstojau į Fizikos fakultetą. Mokykloje nebuvau didelė visuomenininkė, tik menu, kad visą laiką buvau atsakinga už klasės sienlaikraštį. Aš jį ir meniškai apipavidalindavau ir pati viską parašydavau, net eiles sukurdavau. Iš esmės mokyklą prisimenu gerai. Liūdni prisiminimai apie tą laikotarpį, kai prasidėjo mokytojų ir mokinių areštai. Gyvenome arti pirties, tai pro langą stebėdavome, kai areštuotus mūsų draugus atvarydavo į pirtį. (Jie buvo kaltinami už dalyvavimą kažkokiuose antikomunistiniuose būreliuose).“

I. V.: *Žmogaus raidą sudaro keli ciklai. Kiek būsimojo rašytojo augimo, brendimo tarpsnių Jūs stebėjote? Kokioje aplinkoje ir kaip jis augo, kaip formavosi jo asmenybė? Kas lėmė pasirinkimus?*

V. L.: Mokykloje Ričardui įtakos turėjo tėvų specialybės – fizika ir matematika, todėl šiais mokslais labiausiai ir domėjosi. Skaitė apie tikslųjų mokslų pasiekimus, daly-

vavo fizikos būrelyje, taip pat mokyklinėse ir respublikinėse jaunųjų fizikų olimpiadose, kur pelnė ne vieną švietimo ministerijos garbės raštą. Jam buvo suteiktas respublikinės jaunųjų fizikų olimpiados laureato vardas, iškovota respublikinė taurė – geriausiam jaunajam fizikui Lietuvoje. Šalia tikslųjų mokslų Ričardas mėgo ir kalbas. Nuo vaikystės mokėjo lietuvių, rusų, vėliau išmoko lenkų ir anglų. Jo rašinius mokytojas atnešdavo į mokytojų kambarį pasiskaityti kitiems mokytojams. Jau mokykloje Ričardas buvo plačiai apsiskaitęs, mėgo lietuvių ir pasaulinę grožinę literatūrą, mokslines knygas ir žurnalus. Vyresnėse klasėse lietuvių kalbos mokytojas įpareigodavo jį perskaityti gana rimtas knygas. Vidurinę mokyklą Ričardas Gavelis baigė aukso medaliu.

Ričardas baigė ir muzikos mokyklą (akordeono klasę), dalyvavo ir sportiniame gyvenime, turėjo II krepšinio, III lengvosios atletikos ir III rankinio atskyrius, šoko pramoginius šokius. Vaikystė ir jaunystė prabėgo kaip pati gražiausia gyvenimo atkarpa.

1973 m. Ričardas baigė universitetą raudonu diplomu su pagyrimu.

Baigęs universitetą, Ričardas įsidarbino Mokslų akademijos Fizikos institute moksliniu bendradarbiu. Čia dirbdamas pradėjo rašyti pirmuosius mokslinius straipsnius, o kartu ir apsakymus. Juos spausdino „Mokslas ir gyvenimas“, „Pergalė“, „Nemunas“ ir kiti žurnalai bei dienraščiai.

1982 m. jis buvo priimtas į Rašytojų sąjungą. Tuo labai džiaugėsi. Didžiavosi dokumentu ir visur jį nešiojosi. Dabar jis jautėsi pakylėtas.

Pasirinkimas tapti rašytoju visiems buvo didelė staigmena. Vanda Gavelienė nepamiršo sūnaus skambučio, kad jis tampa rašytoju ir daugiau fizikos srityje nebedirbs. Mama sakė: „Neaišku, kodėl jam pasimaišė protas ir apsisprendė tapti rašytoju.“

I. V.: *Griūvant sovietų santvarkai, Ričardas Gavelis pirmasis atvirai ir kritiškai įvertino buvusią sistemą ir pasuko į Sąjūdį. Kas formavo jo tokį pasirinkimą, jo pasaulėžiūrą?*

V. L.: Jis norėjo atverti žmonėms akis. Labai stebėdavosi, kad kitiems neaišku tai, kas jam akivaizdu.

I. V.: *Gavelio, kaip ryškaus sovietinės sistemos analitiko ir kritiko, moderniosios prozos autoriaus, Lietuva neteko per anksti, kai jam tebuvo 52 metai. To paties laikmečio rašytoja Jurga Ivanauskaitė sakė: „Žinia apie Ričardo Gavelio mirtį man buvo tarsi pranešimas, kad Vilniuje staiga atsivėrė juodoji skylė ir prarijo visą ištisą kvartalą su visais namais, bažnyčiomis, skvereliais, upės vingiu bei kapinėmis.“ Kaip ta netektis paveikė Gavelio artimuosius?*

V. L.: Žinia apie mirtį buvo smūgis. Tėvo jau nebebuvo. Skaudžiausia buvo motinai praradus vienintelį sūnų. Gerai prisimenu, kai ji paskambino man ir tyliu balsu pasakė: „Ričardo nebėra.“ Nepatikėjau – bandžiau aiškintis...

Motina vėliau sakė: „Ričardo ankstyvas išėjimas – per didelė neteisybė. Ir vėl aš naktį tyliai verksiu, sutikusi tave sapne. Kodėl gyvenimas apvytlė, kodėl taip nuskriaudė mane.“

Savo vienintelį sūnų ji pergyveno 11 metų...

Dėl netikėtos Ričardo Gavelio mirties nuoširdžią užuojautą išreiškė Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus: „Netekome asmenybės, kurios vardas jau ne vieną dešimtmetį reiškė savitą provokuojančią kūrybą bei nepriklausomą intelektualo laikyseną. Ričardo Gavelio apsakymai ir romanai įėjo į naujausių laikų literatūrą kaip ryškūs šiandieninės Lietuvos gyvenimo paliudijimai. Rašytojo publicistiniai straipsniai, analitinės išvalgos kūrė ir gyvino kritinį požiūrį į mūsų esamąjį laiką, brandino mus kaip politinę visuomenę, mokė stiprybės gyventi be iliuzijų. Nuoširdžiai viliuosi, kad Lietuvoje niekada nepritrūks dėmesio talentingai Velionio kūrybai. Telydi pagarba, tegloboja šviesus atminimas Ričardo Gavelio vardą“.

Užuojautą taip pat reiškė Seimo pirmininkas, Rašytojų sąjungos žmonės, „Respublikos“ darbuotojai, Vilniaus miesto meras, bičiuliai,

Ričardo Gavelio kapas Vilniaus Antakalnio kapinėse

Motina prie sūnaus kapo. Rojaus obelaitė pasipuošusi raudonais obuoliukais

Vanda Leščiova (dešinėje) ir Vanda Gavelienė

klasės draugai, giminės, kaimynai, knygų skaitytojai ir kiti.

Ričardo svajonės tyliai skambant džiazui atgulė Vilniaus Antakalnio kapinėse, Rašytojų kalnelyje. Kapą puošia kuklus akmens paminklas ir nuostabi rojaus obelaitė, kuri

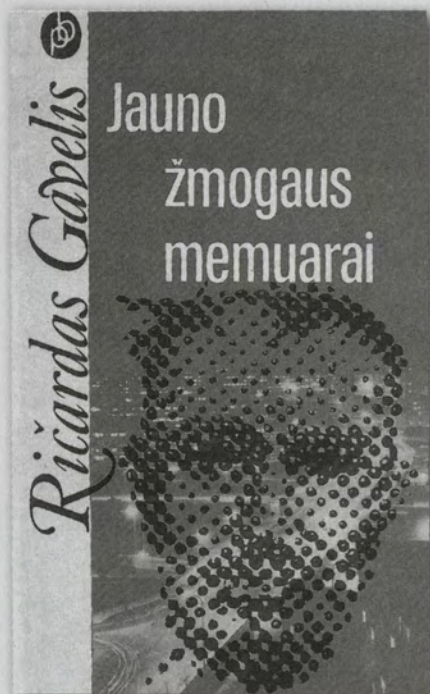
pavasariį gausiai pražysta pasakiško grožio baltais žiedais, o rudenį pasipuošia mažyčiais raudonais rojaus obuoliukais.

V. L.: Po Ričardo mirties jo motiną lankiau, bendravau, padėjau iki pat gyvenimo pabaigos. Važinėjau ne tik į Druskininkus, bet ir į Antavilius, kur leido paskutines dienas.

I. V.: Kurį Ričardo Gavelio kūrinį labiausiai vertinate Jūs ir kodėl?

Labiausiai vertinu 1991 m. išleistą knygą „Jauno žmogaus memuarai“. Tai keturiolikos laiškų romanas apie gyvenimą, kai jis baigiasi ir nieko jį nebegalima pakeisti. Ričardas norėjo parašyti knygą apie teigiamą žmogų, dorą ir norintį, kad visiems būtų gera. Pagrindinis šios knygos herojus toks ir yra. Ši knyga kiekvienam prieinama dėl nedidelio formato ir paprastesnio žodyno. Knyga nejudusiems skaitytojams nėra taip lengvai įkandama. Manau, šis romanas turėtų patikti daugeliui...

I. V.: Dėkoju už pokalbį.

Ričardas Gavelis, pasaulinio garso rašytojas, lietuvių intelektualiosios prozos ažuolas, save laikęs miestiečiu, bet, anot jo pusseserės Vandos Leščiovos, neneigęs giminystės ryšių su Rokiškio. Todėl drįstu teigti, kad Ričardas Gavelis yra ir mūsų rajono šviesulys.

Sofija Tyzenhauzaitė ir imperatorius Aleksandras I

GINA VILIŪNĖ

Rašytoja

Rusijos imperatorius Aleksandras I, ko gero, labiausiai romanizuojamas Rusijos valdovas. Nuo mažų dienų jį augino ir auklėjimu rūpinosi didinga močiutė – imperatorė Jekaterina II. Aleksandras buvo rengiamas Rusijos valdovo sostui, ugdomas geriausių mokytojų, pagrindinis auklėtojas buvo šveicaras, Apšvietos epochos filosofas Lagarpas. Gražus, gerų manierų, maloniai bendraujantis princas kėlė visuotinį susižavėjimą. Jekaterina II turėjo planą perleisti savo sostą Aleksandriui, aplenkiant šio tėvą Pavlą, su kuriuo nesutarė. Tam reikėjo Aleksandrą apvesdinti. Šešiolikmetis Aleksandras vedė keturiolikmetę Badeno princesę Luizą, tapusią Elizaveta Aleksejevna. Ši vaikų santuoka buvo didžiulis įvykis Peterburge, pora buvo pasakiškai graži, tačiau ankstyvos vedybos pasirodė nesėkmingos. Aleksandras ėmė ieškoti nuotykių už šeimos ribų. Reikia nepamiršti, kad pirmąsias pamokas jis turėjo gauti dar jaunystėje, gyvendamas močiutės dvare. Jekaterina II garsėjo savo meilės intrigomis ir tai nebuvo itin slepiama.

Aleksandro santykiai su žmona niekada nebuvo itin šilti. Šeštaisiais ir tryliktais metais santuokos metais imperatorienė pagimdė dukreles, abi mirė kūdikystėje. Abiejų vaikų tėvystė kėlė amžininkų abejones.

Dar prieš tapdamas imperatoriumi, Aleksandras užmezgė romaną su dvaro freilina, vieno turtingiausių to meto didikų žmona Marija Naryškina, vadinta gražiausia Peterburgo moterimi. Ištikus 15 metų truko jų „šešėlinė santuoka“, nors abu partneriai nepuoselėjo ištikimybės. Šis pavyzdys nėra tik „imperatoriumi leidžiama nuodėmė“, tarp to laikotarpio turtingųjų meilužio ar meilužės turėjimas buvo laikomas beveik norma, svarbiausia, kad būtų išlaikyti luomo ir etiketo reikalavimai.

Jekaterina II mirė nespėjusi įgyvendinti sosto perdavimo plano, bet jos nemylimas sūnus imperatorius Pavlas I valdė vos penkerius metus ir buvo sąmokslininkų nužudytas. 24 metų Aleksandras I tapo Rusijos imperatoriumi (1801 m.). Jaunas, aukštas, lieknas, blondinas mėlynomis akimis, kerinčia šypsena ir puikiomis manieromis – Aleksandras I greitai užkariavo pavaldinių širdis. Visų luomų ir bet kokio amžiaus damos akimirksniu įsimylėdavo šį vyrą.

Devyniolikmetė, kaip pati rašo, Sofija Tyzenhauzaitė imperatorių sutiko, kai jam buvo 35-eri. Inspektuodamas pasienio kariuomenės dalinius, Aleksandras I lankėsi Ukmergėje ir į šalia esančius Taujėnus užsuko pasikeisti arklių

ir išgerti arbatos. „Reminiscencijose“ Sofija pasakoja apie malonų Aleksandro bendravimą ir subtilią šypseną, tačiau pamini ir trūkumus: „Bet šviesūs plaukai buvo išretėję, pats sustorėjęs, ypač prastai atrodė su tuo nelaiminguoju redingotu“. Dar pridėjime stiprią trumparegystę, Aleksandras atsisakė nešioti akinius ir naudojosi tik lornetu, ir tai, kad imperatorius buvo kurčias kaire ausimi, vaikystėje jį apkurtino pabūklo garsas. Gausime ne tokį ir „angelišką“ vyro paveikslą. Tiesa, kai Aleksandras I antrą kartą atvyksta į Taujėnus, jis persirengia ir damoms pasirodo su išėigine uniforma. Auksu tviskantys epoletai, ordinų juostos ir medaliai, žinoma, nukreipia žvilgsnį nuo pūpsančio pilvo. Beje, amžininkai pažymi, kad Aleksandro garderobas buvo visada labai kruopščiai parenkamas, todėl tas nelemtas redingotas buvo labiau atsitiktinumas nei taisyklė. Išsipustęs imperatorius Sofijai pasirodė „tobulai gražus ir imponantiškas“. Atsiminimuose Sofija nevengia epitetų ir vadina Aleksandrą Gundančiuoju, Graikiška meile ir angelu.

Taujėnų dvare 1812 m. balandį prasidėjusi pažintis netruko įsisiūbuoti. Grįžusią į Vilnių Sofiją ir dar dvi dailias paneles imperatorius apdovanojo garbės ženklais – impe-

Kauno valstybinio muzikinio teatro solistai Andrius Apšega ir Kristina Siurbytė muzikiniame-literatūriniame spektaklyje „Sofijos Tyzenhauzaitės jausmų atspindžiai“ Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje. Nuotr. Alicijos Matiukienės

ratorių freilinų monogramomis. Netrukus aukščiausiasis valdovas aplanko Sofijos namus su tikslu išgerti arbatos. To užtenka, kad aukštuomenės požiūris į Sofiją pasikeistų. Ji rašo: „Žinojau, iš kur ta pagarba man: mane aplankė Jo Didenybė“.

Tą patį pavasarį Vilniuje, Vingio dvare, vyko garsusis pokylis, kurio metu atėjo žinia apie Napoleono įsiveržimą. Imperatorius su svita ir Rusijos didikais jau kitą dieną išvyko į Peterburgą, palikę Vilnių prancūzams. Sofijos tėvas ir broliai su džiaugsmu laukė Napoleono ir stojo jo pusėn. Sofija šioje vietoje dvejoja, jos jausmai priešaringi. Palaiko prancūzų ketinimus atkurti Lietuvą, bet Aleksandro I nevaizduoja kaip prieš. Netgi įsisega monogramą

eidama prisistatyti Napoleonui. Pusemetį trukęs „prancūzmetis“ baigiasi 1812 m. pabaigoje visiška Prancūzijos armijos katastrofa. Prancūzai ir jiems prijauciantys lietuviai traukiasi, taip pat ir grafas Tyzenhauzas su sūnumis. Sofija paliekama viena Vilniuje laukti imperatoriaus ir išmaldauti jo atleidimo bei turtų išsaugojimo.

Čia turbūt kiekvienam kyla klausimas – kokie gi buvo Sofijos ir Aleksandro santykiai? Turiu prisipažinti, kad neradau jokių patvirtinimų, kad Sofija buvo imperatoriaus meilužė. Tačiau neradau ir priešingo patvirtinimo. Faktas, kad Sofijos dėka Napoleonui tarnavusiems jos broliams ir tėvui nebuvo pritaikytos jokios sankcijos, jie išsaugojo turtus, dvarus ir padėtį. Faktas, kad likusi viena Sofija bendravo su imperato-

riumi Vilniuje, atgautame iš prancūzų, vakarais jos bute gerdavo arbatą. Ir dar pridėkime iš „Reminiscencijų“ dvelkiantį švelnumą, panašų į jaunatviškos meilės prisiminimą. Visa tai sudėjau į savo romaną „Imperatoriaus meilužė“, kurdama jo siužetą. Tikėti tuo ar ne – kiekvieno skaitytojo sprendimas.

Taip pat ir skaitant „Reminiscencijas“ – kiekvienas skaitytojas ten gali išvelgti skirtingus Sofijos ir Aleksandro bedravimo niansus. Nemanau, kad Sofija melavo rašydama atsiminimus. Juk dar buvo gyvų amžininkų, kurie lengvai galėjo apkaltinti ją nesąžiningumu. Žinoma, ir visos tiesos, ypač asmeninių išgyvenimų, Sofija nesudėjo į šią knygą, nes tai ne intymus dienoraštis, o viešam publikavimui skirtas

Kauno valstybinio muzikinio teatro solistai Andrius Apšega ir Kristina Siurbytė muzikiniame –literatūriniame spektaklyje „Sofijos Tyzenhauzaitės jausmų atspindžiai“ Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje. Nuotr. Alicijos Matiukienės

kūriny. Taigi įžvalgas kiekvienas iš mūsų turime patys perskaityti tarp atsiminimų eilučių.

Man atrodo, kad anuomet, 1812-aisiais, jaunutė Sofija buvo nuoširdžiai pamilusi Aleksandrą. Nebūtų nieko keisto, ko gero, dauguma imperijos merginų jautėsi taip pat. Tačiau jai nusišypsojo laimė bendrauti, būti šalia imperatoriaus. Sofija aprašo pokalbius su juo apie aukštuomenės paskalas ir rimtus

pokalbius apie filosofiją, literatūrą, gyvenimą. Juodu sieja ir tam tikra dvasinė bendrystė – abu niekina pompastiškumą, abu abejingi prabangai, dirbtiniam dvaro etiketui. Abu yra giliai tikintys. Turi apie ką pasikalbėti. Nors tikėtina, kad Sofija tiesiog mokėjo puikiai klausyti.

1814–1815 metai – Aleksandro triumfo metai. Nugalėtas Napoleonas. Paimtas Paryžius. Aleksandro I vardą žino visa Europa. Impera-

toriaus garbei keliamos ištaigingos puotos, Aleksandras I jose mielai dalyvauja, flirtuoja, šoka. Vilniuje rengiamose puotose žiba Sofija. Draugystė su imperatoriumi neišvengiamai kelia apkalbas ir pavydą. Sofija rašė: „Žinojau, kad Jo Didenybės aplinka rezgė pinkles, kad sukliudytų jam lankyti mane vakarais, nors per pokylį jis manęs to nedrąsiai prašė, maldavo jį padrąsinti“. Tačiau jų susitikimai reti. Sofija mato Aleksandrą tik retkarčiais, išvykstantį ar grįžtantį namo iš užsienio ir trumpam sustojantį Vilniuje.

Laikas nenumaldomai bėgo ir aplinka ragino Sofiją tekėti. Draugystė su imperatoriumi, kokia artima ji bebūtų, neatbaidė norinčių siekti Sofijos rankos. Pagaliau, 1818 metais, Sofija nusprendė ištekti už pabėgėlio iš Prancūzijos grafo Oktavijaus Šuazelio. Ruošdamasi tekėti, ji rašo laišką imperatoriui ir gauna atsakymą su žodžiais: „Teiktės paskirti man vietelę savo atsiminimuose“. Po trejų metų, gimus sūnui, Sofija vėl kreipiasi į imperatorių Aleksandrą ir prašo tapti jos sūnaus krikštateviu. Imperatorius sutinka. Galiausiai Sofijos atkaklumo dėka Aleksandras I asmeniškai krikštija Aleksandrą Šuazelį.

Viešnagė Peterburge – paskutinis Sofijos ir Aleksandro susitikimas. Jo aprašyme jau nebejaučiame įsimylėjimo, flirto, aistros. Imperatorius Aleksandras tuo metu jau buvo palinkęs į misticizmą, gilų religingumą, anot Sofijos, „troško prieblandos ir ramybės“. Sofija tapo rašytoja, motina, rūpinosi vyro reikalais. Taigi susitikimas panašus į senų draugų pasimatymą, kai abu vienas kitam primena seniai praėjusias ir niekada nebegrįšančias dienas.

Tais pačiais 1825 m. Aleksandras I susirgo ir mirė. Talentingai parašyti Sofijos atsiminimai tapo gražiu jo atminties įamžinimu.

Kunigo Mykolo Tarvydžio gyvenimo ir veiklos kelias

MARIJONA MELIAUSKIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus direktoriaus pavaduotoja

2019 m. pradžioje Rokiškio krašto muziejus gavo vertingą dovaną: grafų Hermancijos ir Jono Pšezdziečių vaikų – Aleksandro, Elžbietos ir Marijos – laiškus, rašytus savo auklei Julijai Kietytei (1882–1974). (Apie tai rašyta žurnale „Prie Nemunėlio“, 2019 m., Nr. 1.) Skaitydama 1967 m. gruodžio 12 d. Marijos Pšezdzieckytės (1907–1977) rašytą laišką, susidomėjau tokiu sakiniu: „<...> Bet žinau, kad kunigas Ter-

vydis yra Maskvoje ir (neįskaitomas žodis) ir laike buvo Rymoje (Romoje) ir du kartu buvo priimtas per Tėvą Šventą.“¹ Kilo klausimas: kas tas kunigas, kurį žino grafitė, kaip jis susijęs su Rokiškio? Atsakymus į šį ir daugelį kitų klausimų padėjo rasti kunigo sūnėnas Jonas Tarvydis (giminių pavardės kartais buvo rašomos skirtingai) ir įvairios publikacijos.

Kunigo Mykolo Tarvydžio gyvenimas ir veikla susiję ne tik su

Rokiškio, bet ir kitomis šalimis. Jo tėvai – Mykolas Tarvydis ir Karolina Aleksiejūtė – kilę iš Rokiškio krašto, tačiau susipažino carinės Rusijos mieste Sankt Peterburge, į kurį išvyko ieškoti geresnio gyvenimo. K. Aleksiejūtė prižiūrėjo didikų vaikus, o M. Tarvydis dirbo kariuomenės aprūpinimo sandėliuose vyr. valdininku. Sukūrus šeimą, žmona atsisakė darbo. Rūpinosi namų buitimi ir vaikų auklėjimu.

Mykolas Tarvydis mokėjo groti keliais instrumentais. Visos nuotraukos iš asm. Jono Tarvydžio albumo

*Mykolas (stovi pirmas iš kairės)
su tėvais ir broliais, 1929 m.*

Jie gyveno pasiturimai: turėjo gražų butą, vasaroti grįždavo į gimtinę, į Bareišių kaimą. Tarvydžiai susilaukė penkių vaikų, tačiau du mirė visai maži. Augo Mykolas, gimęs 1904 m., dviem metais jaunesnis Jonas ir 1911 m. gimęs Petras. Sūnėnas J. Tarvydis pasakojo, kad giminėje buvo tradicija sūnui duoti Mykolo vardą. Kodėl? XIX a. Kipras Tarvydis tarnavo pas Mykolą Vaisenhofą ir už sąžiningą darbą buvo apdovanotas 2 valakais žemės. Nuo to laiko Tarvydžiai sūnų būtinai pavadindavo Mykolo vardu.²

Kokioje aplinkoje Sankt Peterburge gyveno Tarvydžiai ir jų vaikai? Šiame carinės Rusijos mieste veikė aktyvi lietuvių bendruomenė: Dvasinėje katalikų akademijoje žinomi kunigai, veikė studentų draugija „Lithuania“. Taip pat buvo nemažai lietuvių išėivių organizacijų: švietimo, labdaros, savitarpio šalpos ir kt., buvo organizuojami lietuviški vakarai. 1904 m., panaikinus lietuviškos spaudos draudimą, pradėtas leisti „Lietuvių laikraštis“. Katalikiškoje mokykloje prie Šv. Kotrynos bažnyčios įvestos fakultatyvinės lietuvių kalbos pamokos. Šioje įstaigoje mokėsi rašytoja Šatrijos Ragana, iš Rokiškio krašto

Ulonų pulko kapelionas su mylimu žirgu Viski. Tauragė, 1940 m.

kilę gydytojas fiziologas Vladas Lašas ir aktorė Ona Kurmytė, kalbininkas Kazimieras Būga. Pirmojo pasaulinio karo metais į Sankt Peterburgą atvyko apie 20 tūkst. pabėgėlių iš Lietuvos, o iš viso šio miesto apylinkėse gyveno apie 130 tūkst. migrantų iš Lietuvos. Taigi Tarvydžių šeima gyveno ir

vaikus auklėjo lietuviškoje aplinkoje. Vaikus krikštijo Šv. Kotrynos bažnyčioje, kuri stovėjo Nevos prospekte. Pirmuosius mokslus berniukai ėjo jau minėtoje mokykloje, veikusioje prie bažnyčios. Būdamas dešimties metų, Mykolas kartu su broliu priėmė Pirmąją šv. Komuniją, juos parengė kunigas Teofilius Matulionis (2018 m. paskelbtas palaimintuoju).

1917 m. baigėsi ramybė ir taikus gyvenimas. Šeimai atėjo sunkūs laikai, mieste siautė badas. Išgyventi padėjo tik tai, kad tėvas tebedirbo kariuomenės grūdų sandėlyje. Jis slapčia parnešdavo nuobirų, iš kurių motina kepė vadinamąsias „lepioškas“ ir šeima išgyveno. 1918 m., pasirašius Bresto taikos sutartį, lietuviams atsirado galimybė grįžti į tėvynę, tačiau išleisdavo tik tuos, kurie Lietuvoje turėjo giminių. 1920 m. Tarvydžiai grįžo į Lietuvą, apsigyveno pas gimines Bareišių kaime. Mykolas ėmė mokytis Rokiškio gimnazijoje, dalyvavo ką tik įsikūrusių skautų veikloje. J. Tarvydis prisimena Mykolo pasakotą nutikimą: „Skautų susirinkimo metu vadovas pasiūlė daryti gerus darbus. Mykolas išbėgo į gatvę, dairosi, kam galėtų pagelbėti. Mato, eina moteris pasisemti vandens. Jis čiupo iš jos kibirą, puolė prie šulinio, kuris buvo senovinis, su kartimi. Vaikinukas taip energingai puolė semti, kad kartimi pradūrė kibirą.“³

Nuo 1924 m. rudens Mykolas ima studijuoti Kauno kunigų seminarijoje ir VDU Teologijos ir filosofijos fakultete. Po studijų gaus na neopresbiterio laipsnį. 1931 m. gruodžio 27 d. Panevėžio katedroje vyskupas Kazimieras Paltarokas įšventina jaunuolį į kunigus, o po keleto dienų (1932 m. sausio 1 d.)

Kunigas Mykolas Tarvydis Rokiškyje, kur laikė pirmąsias šv. Mišias, 1932 m.

Mykolas Tarvydis – Maskvos šv. Liudviko bažnyčios klebonas, 1965 m.

jis jau laiko šv. Mišias Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje. Reikia manyti, kad nuo tada prasidėjo jo pažintis su grafais Pšezdzieckiais, kurių dukra Marija net po trijų dešimtmečių prisiminė kunigą, galbūt sekė, domėjosi jo gyvenimu, kaip ir kitų buvusių pažįstamų iš Rokiškio. Šiame mieste jis nebuvo svetimas. Kunigo brolis Jonas Tarvydis buvo vedęs Rokiškio bažnyčios zakristijono dukrą Zofiją Kairytę. Zakristijoną Antaną Kairį gerbė ir vertino grafai Pšezdzieckiai, nes jaunystėje jis dirbo prie bažnyčios vidaus įrengimo: montavo Belgijos meistrų pagamintas klausyklas ir sakyklą. Jaunasis kunigas Mykolas buvo išsilavinęs, gerai mokėjo prancūzų, vokiečių, lenkų, rusų, silpniau anglų kalbas. Jis, kaip ir brolis Jonas,

buvo labai muzikalus: grojo fortepijonu, smuiku, fleita. J. Tarvydis prisimena įgimtą kunigo mokėjimą bendrauti su įvairių sluoksnių žmonėmis, užmegzti daugybę pažinčių. Kai dar būdamas vaikas, su tėvais aplankydavo kunigą Karsakiškio klebonijoje, jį stebindavo daugybė žmonių, besilankančių pas dėdę kunigą.⁴ Šie charakterio bruožai turbūt ir lėmė jo pažintį su grafais, kurie jį įsiminė ilgam laikui.

Po keleto mėnesių Mykolas paskiriamas Rozalimo bažnyčios vikaru, tačiau ima jausti blogėjant sveikatą. Jam nustatoma plaučių tuberkuliozė, tenka gydytis Likėnų sanatorijoje. Tai neduoda laukto rezultato... ir gydytojai pataria važiuoti gydytis į Suomiją. Dvejus metus M. Tarvydis praleidžia Saalo sanato-

rijoje, įsikūrusioje netoli Helsinkio. Gydomo pabaigoje jis pakeliauja po Suomiją ir Švediją. Grįžęs į Lietuvą, aplanko pajūrį. Nuo 1936 m. iki pat tragiškų 1940–ųjų vasaros kunigo veikla susijusi su karo tarnyba. Ji prasidėjo nuo Kupiškio, čia jis tapo 4-ojo pėstininkų pulko kapeliono pavaduotoju. 1938–1939 m. tarnavo kapelionu Vytauto Didžiojo 3-iajame pėstininkų pulke Kėdainiuose ir Didžiosios kunigaikštienės Birutės 2-ajame ulonų pulke, šių miestų mokyklose dėstė tikybą. 1939 m. spalio 27 d. su Lietuvos kariuomene žygiavo į atgautą Vilnių. 1940 m. birželį sovietams įžengus į Lietuvą, jis buvo atleistas iš kapeliono pareigų.

Karo ir pokario metais klebonavo Spirakiuose, Karsakiškyje, Viešintose. Čia M. Tarvydis surinko

medžiagą apie Viešintų parapiją ir trumpą jos istoriją, kuri buvo įdėta į knygą „Panevėžio vyskupija: istoriniai duomenys, pastoracinė veikla“ (išleista 1998 m.). Kunigas aprašo visas tris Viešintų bažnyčias. Jis pamini atliktus darbus, parapijiečių indėlį, vidaus įrengimą, puošybą, vykstančius atlaidus. Taip pat skiria dėmesio šventoriui, kapinėms, klebonijai, špitolėi, parapijiečiams.⁵ Nuo 1949 m. spalio pradeda dirbti Vilniuje, Šv. Petro ir Povilo bažnyčios administratoriumi. Tai buvo nelengvas darbas. Ant M. Tarvydžio pečių gulė rūpesčiai dėl bažnyčios remonto. 1954 m. perdengtas po karo nukentėjęs bažnyčios stogas, atlikti kiti tvarkymo darbai. Jam talkininkavo brolis Jonas, dirbęs zakristijonu.

1962 m. vasarą vargonininkas prof. Janas Žebrovskis ir parapijiečiai kunigą išlydėjo į Maskvą, kur veikė vienintelė katalikiška Šv. Liudviko bažnyčia. Jos klebonu ir tapo M. Tarvydis. Parapija turėjo apie 6 tūkst. katalikų, kurie priklausė įvairioms užsienio šalių diplomatinėms tarnyboms. Čia labai praverė įgimtas gebėjimas bendrauti, užmegzti pažintis, keletu užsienio kalbų mokėjimas. Užsienio šalių diplomatai kleboną kviesdavosi pas save: norėjo susipažinti, iš pirmų lūpų sužinoti apie Bažnyčios padėtį Lietuvoje. JAV lietuvių laikraštis „Draugas“ 1965 m. rašė, kad grupė Anglijos katalikų aplankė Rusiją. Jie

Šv. Liudviko bažnyčia padovanojo Walsinghamo šventovėje garbinamos Dievo Motinos paveikslo kopiją.⁶ Maskvoje M. Tarvydžio gyvenimo sąlygos buvo geros: gražus butas Leningrado prospekte, netoli „Dinamo“ stadiono. Šalia hipodromas, kuriame dažnai vykdavo žirgų lenktynės. Kunigas buvo didelis žirgų mėgėjas, todėl dažnai užsukdavo į hipodromą. Čia jis atgaivino jaunystės pomėgį – jodinėjimą.⁷

Sovietų valdžia kunigą kaip katalikų dvasininkijos atstovą kvietė į įvairias iškilmės, Spalio revoliucijos minėjimus. Septintajame dešimtmetyje partiniai funkcionieriai įsitikino, kad sunaikinti religijos taip greit nepavyks, todėl netikslinga priešintis religinių institucijų egzistavimui. Popiežius Paulius VI ir jo aplinka manė, kad komunistiniai režimai Rytų Europoje įsitvirtino ilgam laikui ir reikia ieškoti vienokio ar kitokio *modus vivendi*. Pragmatiški santykiai su komunistiniais režimais turėjo apsaugoti Bažnyčią nuo dar didesnių represijų. Iš abiejų pusių buvo jaučiamas politikos sušvelnėjimas. 1965 m. spalio 21 d. kunigas M. Tarvydis su delegacija išskrido į Romą. Ten vyko įvairūs susitikimai su žymiais dvasininkais. Delegaciją priėmė popiežius Paulius VI, o kunigas M. Tarvydis kitą dieną buvo priimtas popiežiaus ir asmeniškai. Tuo pasirūpino lietuvis vyskupas Paulius Marcinkus, dirbęs popiežiaus sekretoriате ir jo asmens sargybinu.

Apie tai ir rašė M. Pšezdzieckytė savo auklei J. Kietytei į Rokiškį. Aišku, kad ne tik grafitė, bet ir jos auklė pažinojo M. Tarvydį. Reikia manyti, kad ši žinia pasklido ir tarp kitų tikinčiųjų. Apie vizitą pas popiežių jis pranešė laiške savo motinai K. Tarvydienei, o grįžęs iš Vatikano parvežė fotografijų ir popiežiaus palaiminimus savo giminaičiams. Po šio vizito kunigas nemažai keliavo po Vakarų Europą. 1966 m. liepą kartu su didele delegacija, sudaryta iš mokslo, meno, dvasininkijos atstovų, išvyko į Vakarų Vokietiją. Tai buvo pirmoji delegacija iš SSRS. Ji buvo gerai priimta: vyko susitikimai, diskusijos, priėmimai. Tačiau santykiai tarp Maskvos ir Vatikano atšilo neilgam.

Kunigas M. Tarvydis neapleido Šv. Liudviko bažnyčios reikalų: ėmėsi vidaus remonto darbų, tvarkė aplinką. Tačiau sveikata blogėjo, todėl 1968 m. grįžo į Lietuvą. Jis tapo klebonu Butrimonyse, o paskutiniuosius šešerius metus klebonavo Senuosiuose Trakuose. M. Tarvydis mirė 1980 m. sausio 18 d., palaidotas Senųjų Trakų bažnyčios šventoriuje.

Dvi M. Pšezdzieckytės laiško eilutės prikėlė iš užmaršties įdomios biografijos žmogų, davė galimybę po mažą kruopelytę surinkti žinias apie jo gyvenimą ir veiklą. Už pateiktą medžiagą ir prisiminimus esu dėkinga M. Tarvydžio sūnėnui Jonui Tarvydžiui.

Nuorodos

¹ Dokumentas. Marijos Pšezdzieckytės laiškas Julijai Kietytei, RKM-60325.

² Dokumentas. Jono Tarvydžio prisiminimai apie Tarvydžių ir Kairių gimines, RKM archyvas, byla Nr. 115.1.

³ Ten pat.

⁴ Ten pat.

⁵ *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*. Vilnius: Katalikų akademija, p. 68–79.

⁶ „Draugas“, 1965, Nr. 238, p. 1.

⁷ Dokumentas. Jono Tarvydžio prisiminimai apie Tarvydžių ir Kairių gimines, RKM archyvas. Byla Nr. 115.1.

XX tarptautinis vargonų muzikos festivalis Rokiškyje, skirtas čekų muzikai, pedagogui, vargonininkui Rudolfui Lymanui:

Išsaugojęs tradicijas ir išskirtinai naujas

AUDRONĖ TELŠINSKIENĖ

Rokiškio kultūros centro kultūrinės veiklos koordinatore-organizatorė

Šis festivalis per du dešimtmečius jau tapo svariu Rokiškio miesto kultūriniu reiškiniu, reprezentuojančiu miesto istoriją ir dabartį, o festivalio koncertai turi išsiugdę savąjį klausytoją ir kasmet atsiranda vis naujų. Festivalis sulaukia gausaus vargonų bei klasikinės muzikos atlikėjų, norinčių pristatyti savo muzikines programas, dėmesio, jo svarbą liudija ir partneriai: Lietuvos–Čekijos draugija, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Rokiškio Rudolfo Lymano muzikos mokykla. Festivalio sėkmę taip pat lemia bendradarbiavimas su Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios bendruomene ir dekanu Eimantu Noviku. Šis festivalis skiriamas čekų muzikai, pedagogui, vargonininkui Rudolfui Lymanui.

Vargonininkas, pedagogas Rudolfas Lymanas ir Rokiškis

Pačius gražiausius ir kūrybingiausius savo gyvenimo metus čekų muzikas vargonininkas ir pedagogas R. Lymanas atidavė Rokiškiui. Dar XIX a. pabaigoje, priėmęs grafienės Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdzickienės kvietimą ir atvykęs dirbti į Rokiškį, jis stengėsi šį miestą pamilti ir paversti tikra muzikos sostine. R. Lymano planuose buvo ne įprasta

muzikos mokykla, o tokia, kuri prilygtų konservatorijai. Rengdamas mokyklos programą, pedagogas mąstė apie orkestrinį-instrumentinį, fortepijono bei vargonų ir giedojimo skyrius bei išstudijavo kitų Lietuvoje veikusių muzikos mokyklų programas ir jas kūrybingai pritaikė. Pati priimtinausia R. Lymanui pasirodė esanti kunigaikščių Oginskių Rietave įkurtos muzikos mokyklos programa. Panaši programa buvo pritaikyta ir Rokiškiui.

R. Lymanas gimė muziko šeimoje 1855 m. sausio 8 d. Čekijoje, nedideliame Zlonicės miestelyje netoli Prahos. Tėvas Antoninas labai nudžiugo sužinojęs, kad jauniausias sūnus pasirinko muziko kelią ir įstojo į Prahos konservatoriją. „Jau ankstyvoje jaunystėje likimas jį buvo suvedęs su vėliau garsiu kompozitoriumi Antoninu Dvoržaku, abu jie išaugo toje pačioje žemėje, abu bičiuliausi ir abu mokėsi pas tą patį mokytoją A. Lymaną, o vėliau, nors ir ne tuo pačiu metu, studijavo Prahos vargonininkų mokykloje. R. Lymano ir charakteris, ir mokymo metodas buvo labai panašūs į tėvo. Taigi į Lietuvą jis atsivežė XIX a. čekų kantorių mokymo metodus ir papročius,“ – rašė Vytautas Povilas Jurkštas 1984-aisiais leidinyje „Muzika“, kur apžvelgė

R. Lymano biografijos bruožus. Baigęs konservatoriją, jaunas muzikantas atsisveikino su tėvyne ir 1883 m. atvyko dirbti į Rokiškį. Nuo tada visas jo gyvenimas, ryžtas bei energija skiriami Rokiškiui. Čia jis 1888 m. liepos 19 d. vedė bajoraitę Aleksandrą Liachovičiūtę, čia gimė jų 8 vaikai, čia, senosiose miesto kapinėse, yra jo amžinojo poilsio vieta. Ir dokumentai, liudijantys šio šviesaus žmogaus veiklą, taip pat saugomi Rokiškyje: Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje ir Rokiškio krašto muziejuje.

R. Lymano veiklos pradžią Rokiškyje liudija tarp jo bei dvaro administracijos 1883 m. rugpjūčio 20 d. pasirašyta sutartis. Ji saugoma Rokiškio bažnyčios archyve, o kopiją galima rasti Rokiškio krašto muziejuje. Pagal šią sutartį Rokiškyje pradėjo veikti Grafiškoji vargonininkų ir giedojimo mokykla.

Už šias pareigas R. Lymanas turėjo gauti 600 rublių per metus, kas mėnesį išmokant po 50 rublių. Jeigu po pusės metų R. Lymanas pasirodytų netinkamas, kunigas turėjo teisę jį atleisti užmokėjus tik už išdirbtą laiką. Darbo sąlygos „metru“ (taip tada vadinti muzikos pedagogai) buvo nelengvos. Jis apsigyveno šalia bažnyčios, akmeniniame vieno aukšto

Rudolfas Lymanas (centre) su mokiniais

name. Muzikos mokyklai šiame name buvo skirti du kambariai. Viename buvo mokoma groti vargonais, kitame – įvairiais muzikos instrumentais, o fortepijoną R. Lymanas pasistatė savo bute. Mokiniai, nors ir gabūs muzikai, kartais nesuprasdavo, ko iš jų pakeltu tonu laužyta lenkų kalba, įterpdamas čekiškus žodžius, reikalauja „metras“.

Reiklaus muziko ugdomi mokiniai greitai tobulėjo. 1887-aisiais dvarui pateiktoje ataskaitoje R. Lymanas rašė, kad su mokiniais gali atlikti dvidešimt dvejas mišias, trisdešimties operų arijas ir kitokius kūrinis. Be to, mokiniai atlikdavo ir paties R. Lymano velykines giesmes. Rokiškyje R. Lymanas parengė per 200 vargonininkų. Jie visi puoselėjo nacionalinę chorinę kultūrą. Gabiausiai tapo Lietuvos muzikinio meno elitu – kompozitoriais, operos solistais. Tarp tų, kurie mokėsi Rokiškyje, minimos Juozo Gruodžio, Miko Petrausko, Juozo Tallat-Kelpšos pavardės.

Rokiškio bažnyčios knygoje 1904 m. vasario 14 d. atsirado įrašas, kad nuo inkstų ligos, priėmęs Švč. sakramentą, mirė Austrijos pilietis, 48 metų Rokiškio parapijietis Rudolfas Lymanas. Rokiškis

Festivalio istorija

Prieš dvidešimt metų Panevėžio kolegijos filialas, norėdamas atiduoti deramą pagarbą R. Lymanui, ėmė rengti tarptautinius vargonų muzikos festivalius, kuriuose jau dalyvavo ne tik Lietuvos, bet ir Latvijos, Vokietijos, Čekijos, Belgijos bei kitų šalių atlikėjai – studentai ir profesionalai. Šio festivalio atsiradimas Rokiškyje – nėra atsitiktinumas. Jo iniciatorė – buvusi Panevėžio kolegijos Rokiškio filialo direktorė Stanislava Jušienė. Krašto muziejuje tuomet koncertavo žinomas vargonininkas Gediminas Kviklys: besiklausant jo, kolegijos

Lietuvos kamerinis orkestras ir atlikėjas Giedrius Gelgotas (fleita).
Nuotr. Astos Roščenkoviėnės

ir Lietuva neteko darbštaus muziko, o mokiniai – pareigingo ir reiklaus mokytojo, kuriam darbas ir muzika buvo svarbiausi gyvenimo tikslai.

Tačiau Rokiškis nepamiršo R. Lymano: jaunieji rokiškėnai muzikos mokosi jo vardu pavadintoje mokykloje. 2013 m. rudenį, švenčiant miesto gimtadienį ir minint 130 metų, kai muzikos mokyklai vadovauti ėmėsi R. Lymanas, bažnyčios šventoriuje Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondo iniciatyva iškilo meniškas ažuolinis koplytstulpis (aut. tautodailininkas Rimantas Zinkevičius).

vadovei ir kilo mintis Rokiškyje rengti vargonų muzikos festivalius. G. Kviklys rokiškėnės idėją palaikė, festivalio koncertai iki tol vykdavo tuometinėje Rokiškio aukštesniosios pedagogikos mokyklos salėje. Tiesa, klausytis vargonų čia galėjo nedidelė visuomenės dalis, o skleisti šią muziką norėta plačiau, perkelti į dvarą, bažnyčias, todėl vėliau koncertai ir persikėlė į šias erdves.

Pirmąjį ir antrąjį festivalius tuometinė Rokiškio aukštesnioji pedagogikos mokykla rengė savo lėšomis. Vėliau projektams imta skirti daugiau pinigų, be to, festivalį ėmė

globoti ir remti Čekijos Respublikos ambasada. Festivalyje yra dalyvavę žinomi Čekijos vargonininkai Tomas Imbramajeris, Devidas Postraneckis, Leošas Koukalas, Tatjana Chrobokova, garsūs Lietuvos vargonininkai Gediminas Kviklys, Bernardas Vasiliauskas, Renata Marcinkutė-Le-sieur, solistai Virgilijus Noreika, Eduardas Kaniava, Regina Maciūtė, Vilniaus arkikatedros bazilikos jaunimo choras, Lietuvos nacionalinės filharmonijos kamerinės muzikos ansamblis „Musica humana“.

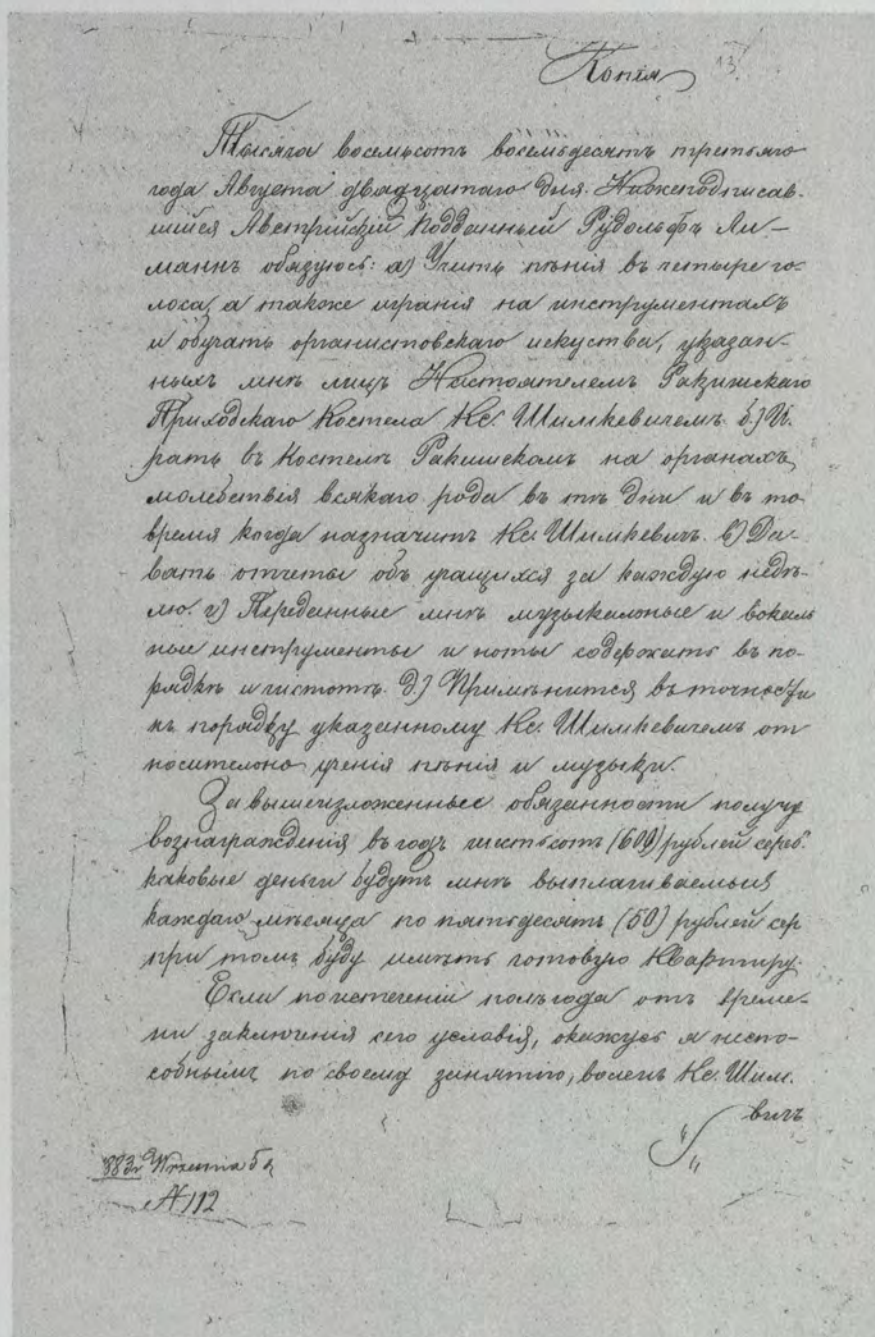
Jubiliejinio XX festivalio akordai

Trečius metus festivalį sėkmingai organizuoja Rokiškio kultūros centras. 2019 m. nuo rugpjūčio 15 iki spalio 6 d. vykusio festivalio metu muzikos gurmanų laukė net trylika išpūdingų koncertų. Visi jie skambėjo Rokiškio Šv. Apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje. Festivalyje kasmet skamba išskirtiniai balsai, chorai, įvairūs instrumentai kartu su bažnyčios vargonais, tačiau 2019 m. programa bei atlikėjai buvo ypač reikšmingi ir vertingi.

Pirmą kartą festivalyje dalyvavo Lietuvos kamerinis orkestras (meno vadovas Sergej Krylov) su jau pažįstamais eksperimentų ir netikėtumų ieškotojais muzikoje solistais Gunta Gelgote (sopranas) ir Giedriumi Gelgotu (fleita). Programą vedė muzikologas Viktoras Gerulaitis.

Festivalyje skambėjo premjėris, Lietuvoje pirmą kartą atliktas kūrinys „Natiurmortas su jūra“. Išgirsti savo kūrinio atvyko kompozitorė, pedagogė Dalia Kairaitytė.

Festivalyje grojo Gediminas Kviklys – garsiausias Lietuvos vargonininkas, pedagogas, šio festivalio krikštatėvis. Surengęs daugiau kaip 1000 solinių vargonų muzikos koncertų, gastroliavo Vokietijoje, JAV, Šveicarijoje, Italijoje, Danijoje, Švedijoje, Čekijoje. Jo repertuarą suda-

R. Lymano ir Rokiškio administracijos darbo sutartis

ro įvairių epochų ir stilių muzika. G. Kviklys suredagavo lietuvių kompozitorių (Juozo Gruodžio, Vinco Bacevičiaus, Česlovo Sasnausko) kūrinių vargonams, aranžavo įvairių šalių kompozitorių kūrinių kameriniams ansambliams.

Visuomet laukiamas netikėtumų pilnas choras „Jauna muzika“ (meno vadovas ir dirigentas Vaclovas Augustinas). Festivalyje išvydome berniukų ir jaunuolių chorą „Ažuoliukas“ (meno vadovas Vytautas Miškinis).

Festivalyje svečiavosi Marekas Vrabelis (vargonai, Slovakija), Monika Streitova (fleita, Čekija, Portugalija), Martinas Maximilianas Kaiseris (vargonai, Čekija), o Daidas Lofgrenas (vargonai, Švedija) savo koncerto metu atliko „Lietuva brangi“ improvizaciją.

XX festivalio metu, be koncertų, vyko ir kiti renginiai. Tai edukacinė programa vaikams „Instrumentų karalius kviečia“, kurią vedė Nacionalinės vargonininkų asociacijos vargonininkės Jurgita Kazakevičiūtė

ir Diana Encienė. Kasmet restauruojami ir prižiūrimi Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios vargonai.

Šiandieninės vargonavimo tradicijos Rokiškyje

Jaunas ir ambicingas vargonininkas rokiškėnas Justinas Šapola neseniai atšventė savo 29-ąjį gimtadienį. Kaip vargonininkas jis žinomas ne tik savo gimtajame mieste Rokiškyje, jo rajone, bet ir visoje Lietuvoje. Jis – savamokslis restauratorius, kurio didžiausi iki šiol restauruoti vargonai naujais garsais skamba Utenos Kristaus Žengimo į dangų bažnyčioje. Noras groti tvarkingu instrumentu, bendradarbiavimas su vargonų meistrais bei Nacionaline vargonų asociacija paskatino J. Šapolą imtis vargonų restauravimo darbų. Justinas pabrėžia, kad jam dažnai tenka susidurti ne su laiko, o meistrų pažeistais vargonais. Netrukus turi suskambėti Antalieptės Šv. Kryžiaus Attradimo bažnyčios vargonai, prie kurių Justinas, turėdamas laiko, skuba jau ketverius metus. Šie vargonai buvo stipriai perdaryti, karo metu pažeisti: rasti užklijuoti kulkų pėdsakai vamzdeliuose.

Pirmasis Justino mokytojas – didžiulę patirtį turintis vargonų ir pianinų derintojas Kęstutis Šleinyš. Vargonų istorijos tyrinėtojas, vargonų restauratorius technologas, vargonininkas dr. Girėnas Povilionis šiuo metu kartu su J. Šapola atlieka vargonų tyrinėjimo ir restauravimo darbus dirbtuvėse bei Druskininkų Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčioje ir Telšių Šv. Antano Paduviečio katedroje.

Jau treči metai Justinas rengia autorinius koncertus, kurių nekantraudami laukia vargonų muzikos

mylėtojai. Šiųmetiniame koncerte skambėjo T. Dubois, T. Salome, S. K. Elert, L. J. A. Lefebure-Wely, Felix'o Mendelssohno kūriniai. Vargonininkas J. Šapola labiausiai mėgsta prancūzų romantikų muziką. J. Šapolos koncertą praeitais metais apvainikavo vienas iš jo mylimiausių kūrinių – įspūdingoji prancūzų kompozitoriaus Léono Boëllmanno kompozicija „Suite gothique“, kuri dažnai tampa vargonų repertuaro pagrindu.

Vargonininkas Justinas Šapola su asistentu Aloydu Fijalkausku. Nuotr. Sigitas Daščioro

4-oji jos dalis „Toccata“ – šių metų koncerto nepamiršamas baigiamasis akordas. J. Šapola jau ruošiasi būsimų metų autoriniam koncertui.

Džiugu, kad Justinas jau turi savąjį mokinį – Rokiškio Rudolfo Lymano muzikos mokykloje pianino klasę lankantį Paulių Buidovą. Šių metų festivalyje nuskambėjo jaunojo vargonininko debiutas. Nemažas iššūkis jaunajam pianistui buvo groti pedaline klaviatūra.

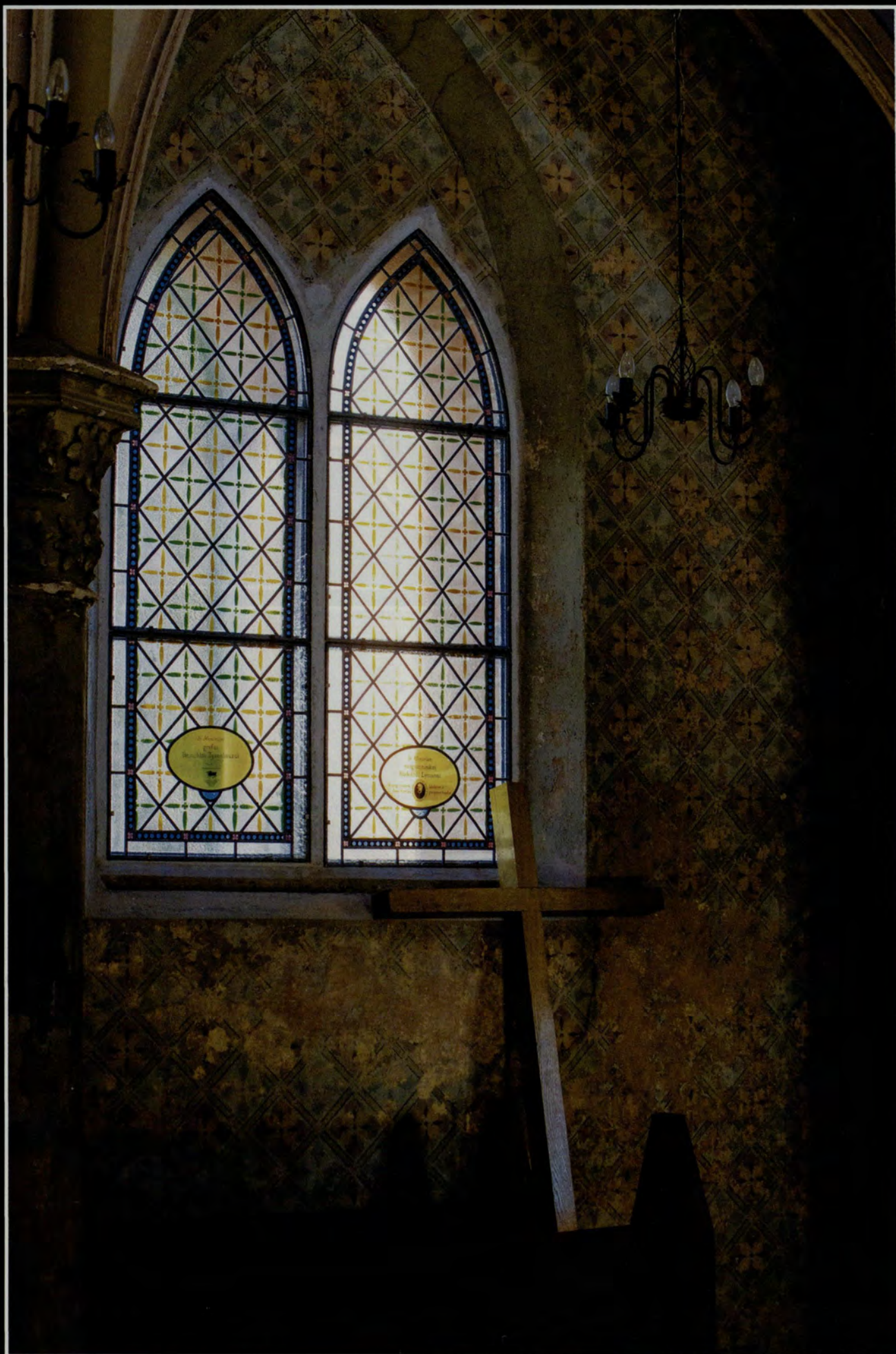
J. Šapola prieš kiekvieną koncertą apžiūri garsiuosius Rokiškio bažnyčios vargonus – grafų Tyzenhauzų palikimą – instrumentą, pagamintą

1885 m. visame pasaulyje žinomos vokiečių firmos „Walcker“. Šios firmos vargonų Lietuvoje, anot J. Šapolos, tėra kokie šešeri, bent jau tiek jis suskaičiavo vartydamas vargonų katalogus. O tie, kurie specialiu užsakymu sumontuoti bažnyčiose, tėra tik dveji: Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje ir Šv. Arkangelo Mykolo (Įgulos) bažnyčioje Kaune.

„Rokiškio vargonai – patys seniausi iš Lietuvoje esančių „Walcker“ firmos instrumentų,“ – sako vargonininkas ir priduria, kad prieš gerus dvidešimt metų restauruoti istoriniai vargonai vis dar puikūs. „Smagus instrumentas. Vargonai turi 24 registrus, 1 444 vamzdelius. Ir klaviatūra „minkšta“, nes paprastai mechaniniai vargonai, kokie ir yra Rokiškio bažnyčioje, pasižymi „kieta“ klaviatūra. Tik kai gerais galingais akordais užgroji, vargonams jau ima trūkti oro, turbūt silpnas ventiliatorius, reikėtų keisti jį stipresniu,“ – istorinius Rokiškio vargonus įvertino J. Šapola. Šiuo instrumentu džiaugiasi ir neatsistebi festivalio atlikėjai. Tačiau, pasak Justino Šapolos, visi vargonininkai paliudys, kad tai labai jautrus, reikalaujantis ypatingos priežiūros muzikos instrumentų karalius.

Tarptautinio vargonų muzikos festivalio Rokiškyje organizatoriai džiaugiasi, kad festivalis užaugino savąjį žiūrovą: jau ruošiamasi ateinančių metų festivaliui, jis yra laukiamas.

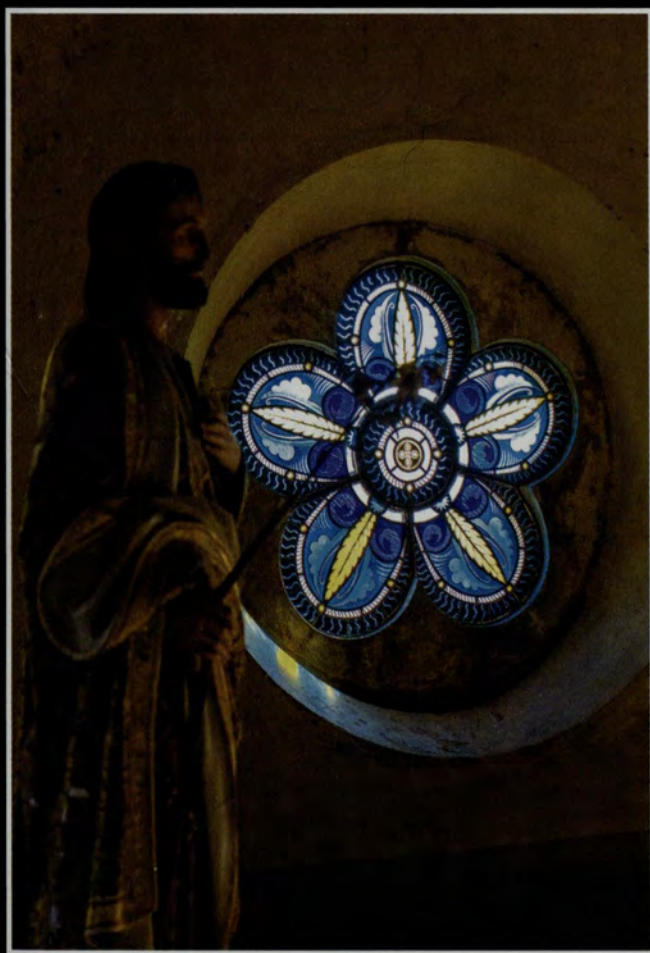
Pagrindinis festivalio tikslas – suteikti galimybę klausytojams išgirsti klasikinę vargonų muziką, atliekamą profesionalių atlikėjų, taip pat svarbi švietėjiškoji misija: vargonų ir klasikinės muzikos populiarinimas bei vargonų, kaip didelės kultūrinio paveldo vertybės, puoselėjimas ir saugojimas.

Rokiškio Šv. Juozapo koplyčios vitražai. Vitražų eskizų autorius – Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas vitražistas Algirdas Dovydėnas. Techninį projektą įgyvendino dailininkė Ieva Paltanavičiūtė

Rokiškio Šv. Juozapo koplyčios puošybos elementai

Rokiškio Šv. Juozapo koplyčios vitražų rozetės

Rokiškio Šv. Juozapo koplyčios altorius

Ištikimi savo pašaukimui

SALVINIJA KALPOKAITĖ

Rokiškio literatų klubo pirmininkė

*Ir supas sutema sunki nei varpas...
Ir veria širdį tėviškės tikrumas...*
Arvydas Genys

Poetas, prozininkas,
vertėjas Arvydas Genys

Rokiškis – Lietuvos kultūros sostinė 2019. Smagu šia proga susitikti, pabendrauti, pasidalinti mintimis apie mūsų krašto pasiekimus, gyvenimo džiaugsmus ir skaudulius, kūrybinį procesą, kultūros bei literatūros naujienas ir supažindinti skaitytojus su įdomiais žmonėmis: šį kartą – su maloniais, intelektualiais kūrėjais, istorinės atminties puoselėtojais, meniškų sielų kraštiečiais rašytojais Virginija ir Arvydu Geniais.

Arvydas Genys gimė 1954 m. rugsėjo 20 d. Panemunyje (Rokiškio r., Pandėlio sen.). „Esu miestelio vaikas, lyg ant mielių kilęs ant Nemunėlio kranto su įstabių vaizdu į Panemunio piliakalnį,“ – rašė Arvydas. Jis ne tik su meile ir ilgesiu apdainuoja savo tėviškę, jos grožį, žmones, bet čia su žmona, vaikų rašytoja Virginija Šukyte-Geniene jau daugelį metų leidžia vasaras.

Arvydas mokėsi Panemunio dvare įsikūrusioje aštuonmetėje mokykloje. Nuo paauglystės aktyviai sportavo, treniravosi, buvo įstojęs į Panevėžio sporto mokyklą – lengvąją atletiką, bet mamos paragintas, nes ji tokiam sūnaus pasirinkimui nepritarė – ją metė.

Sportas, treniruotės, pasak Arvydo, išmokė energijos koncentravimo, ištvermės, atsparumo ateityje. Mokydamasis vienuoliktose klasėse, 1972 ir 1973 m. tapo respublikinių moksleivių kūrybos konkursų laureatu už eilėraščius. 1973 m. dalyvavo Kamajuose vykusiame dailiojo skaitymo konkurse, taip pat tapo laureatu. Toks pasisekimas turėjo įtakos Arvydo pasirinktam gyvenimo keliui. Tais pačiais metais baigęs Pandėlio vidurinę, įstojo į Vilniaus universitetą. Iškart įsiliejo į literatūrą, bet susiklosčius nepalankioms aplinkybėms, 1973–1975 m. tarnavo sovietinėje kariuomenėje. Po dvejų metų grįžo rudenį – į universitetą stoti buvo per vėlu. Rokiškyje ieškojo mokytojo darbo, tačiau įsidarbino Panemunio pašto operatoriumi. 1976 m. rudenį įstojo į Vilniaus universitetą, Filologijos fakultetą, kur studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Po pirmojo kurso vedė, žmona Virginija tuo metu universitete studijavo klasikinę filologiją. Po metų gimė sūnus, jaunam tėvui teko pereiti į neakivaizdinį skyrių, dirbti. 1978–1988 m. dirbo Vilniaus universiteto Ūkio skyriuje dėl buto. Nepriklausomos Lietuvos priešaušryje dirbo „Atgimimo“ redakcijoje, Kultūros skyriaus vedėju, vėliau neetatiniu korespondentu. O jau nepriklausomoje Lietuvoje 1990–1992 m. dėstė etiką Vilniaus Užupio vidurinėje mokykloje, pats

parengė etikos ir religijų istorijos programą. Tuo metu dar trumpai talkino ir savaitraščiui mokytojams „Dialogas.“ 1992–1994 m. rengė ir redagavo neperiodinį kultūros, religijotyros ir filosofijos leidinį jaunuomenei EisRA“ (iššifravus tai reiškė: Eis Raudonoji Armija namo). Darbavosi „Vilniaus laikraščio“, „Šeimininkės“ redakcijose (rašė įvykių apžvalgas), rengė mokslo populiarinimo publikacijas žurnalui „Mokslas ir gyvenimas“, rengė knygų apžvalgas ir recenzijas laikraščiui „Mokslo Lietuva“. Jame A. Genys bendradarbiavo net penkerius metus, paskelbė apie 20 žymiausių Lietuvos kultūros veikėjų kūrybinių portretų, tarp jų Tomo Venclovos, Jono Meko, Justino Marcinkevičiaus ir kt. Nuo 1996 m. penkerius metus bendradarbiavo su „Katalikų pasaulio“, vėliau – „Sandoros“ redakcijomis. 2002 m. įstojo į Lietuvos rašytojų sąjungą, jam buvo suteiktas meno kūrėjo statusas, Vilniaus apskrities intelektualinio elito atstovo sertifikatas, buvo skirta dvejų metų Lietuvos kultūros ministerijos individuali stipendija kūrybai.

Kūrybinio kelio pradžia

Pirmąjį eilėraščių A. Genys sukūrė būdamas penktokas, o dvieilį – vos penkerių. Pirmasis eilėraščių „Draugas“ publikuotas 1970 m. Rokiškio rajoniniame laikraštyje, kai Arvydui

Poetas, prozininkas, vertėjas Arvydas Genys. Nuotr. iš A. Genio asm. archyvo

buvo 16 metų, o 1971 m. jau debiutavo respublikinėje spaudoje – žurnale „Moksleivis“. Mokėsi dešimtoje klasėje, kai 1972 m. gegužę Romas Kalanta pavirto liepsnojančiu laisvės fakelu Kaune. Tie įvykiai turėjo įtakos jaunojo literato gyvenime, jo kūryboje. Pirmasis, pasak Arvydo, jį pripažino tuometinis „Moksleivio“ redaktorius Algimantas Zurba. Laiške jaunajam literatui jis rašė: „Turitą (kūrybinę) gyslelę, apie kurią galima pasakyti vienam iš 500 ar 1000, bet tai yra labai sunkus kelias, svarbiausia – mokytis gimtosios kalbos.“ Šiuo keliu poetas eina iki šiol. Nuo 1976 m. Arvydas dalyvavo Rokiškio literatų būrelyje. Jį nuo kūrybinio kelio pradžios Pandėlyje globojo lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja šviesuolė Danutė Gaškaitė, vėliau – poetai Onė Baliukonytė, Marcelijus Martinaitis, Antanas Masionis, Alfonsas Bukontas. Su Alfonsu iki šiol tęsiasi kūrybinė

draugystė. Visą gyvenimą lydi brangūs, o kartais ir labai skaudūs prisiminimai. „Paliko lapai gelžkelio šakas. / Vėl tunely – tarsi pilve banginio – / Aš prabundu ne išeities ieškąs, / O geliančių prisiminimų.“ (eil. „Rudens tuneliais“).

Kūrėjo genus, anot paties Arvydo, jis paveldėjo gal iš Panemunyje gyvenusio prosenelio (iš mamos pusės) siuvėjo Mato Četkausko, kuris kurdavo dveilius Panemunio šnekta, griežė smuiku vestuvėse, o vaikams, kurių turėjo net dešimt, buvo nupirkęs grafienės fortepijoną. Penkis sūnus išleido vargonininkais. „Esu ketvirta karta dailininkų, muzikų, vargonininkų, eiliuotojų giminės. Ir šviesios atminties mano mama Valentina Četkuskaitė-Genienė, buvo gerai žinoma rajono literatė, pirmoji ir ilgametė Panemunio kultūros namų vadovė, eilėraščius rašė ir jaunėlis brolis Artūras,“ – prisiminimais dalijosi A. Genys.

1981 m. pasirodė pirmoji A. Genio poezijos knyga „Žemiškas mūsų likimas“. Tai pokalbis apie savo kraštą, jos „žemišką likimą“. Apžvelgiama prieštaringa amžiaus, miesto panorama, poetizuojama tėviškė, mylimi žmonės. „O apsilankymai / kad likčiau tarp savų / bent šakele žalia nutūpti giesmei.“ (eil. „Apsilankymas Aukštaitijoje“, p. 35). Poetas liko ištikimas savo kūrybiniam pašaukimui. 1981 m. išleidęs pirmąją poezijos knygelę jis debiutavo „Poezijos pavasaryje“, o galėjo ir dešimtmečiu anksčiau, dar 1972 m., kai už eilėraščius buvo tapęs respublikinio moksleivių kūrybos konkurso laureatu. Tas poezijos šventes, pasak jo, regėjo tik sapnuose, nors beveik kasmet almanache šmėstelėdavo po kelis jo eilėraščius. Galbūt to meto įvykiai turėjo įtakos, gal viena kita eilėraščio eilutė... Svarbiausia – tikėti savimi, eiti į priekį, nesustoti pusiaukelėj: „Gyventi kiek jėgos leis. / Galvos niekada nenuleisti. (eil. „Eiti ir eiti pirmyn“, p. 74).

Poetas – gyvos versmės ieškotojas

O toje poezijos versmėje – jau net aštuoni Arvydo Genio poezijos rinkiniai: „Žemiškas mūsų likimas“ („Vaga“, 1981), „Gyvenimas – vana-gas“ („Vaga“, 1990), „Angelų grumtynės“ („Mažasis Vyturys“, 2004), „Veidu į Užupį“ („Vaga“, 2007), „Kitas skruostas“ („Gimtas žodis“, 2009), „Sėlina rugšėjis“ („Apskaita“, 2013). Po artimųjų – brolio, mamos – mirčių išgyvenimo ir susitaikymo jis išleido dar dvi knygas: eilėraščių rinkinį „Bėgantys bangomis“ (UAB „Ciklonas“, 2016), šimto sonetų rinktinę „Atsodos viltys“ (UAB „Ciklonas“, 2018). Dar dvi prozos ir keturios verstinės knygos.

Eilėraščiuose kalbama apie tėviškę, miestą, meilę. Dažnas lyrinis eilėraštis primena maldą, atgailą,

juo siekiama dvasios katarsio. Literatūros kritikas prof. Vitas Areška, apibūdinamas Arvydo Genio kūrybą, rašė: „Kūrybos šaltiniai: nuosavas gyvenimas ir patirtis. Kitaip sakant, autobiografija. <...> Dar vienas svarbus kūrybos šaltinis – amžininkų kūryba. Čia prabyla kaip kritikas.“ Antroji eilėraščių knyga „Gyvenimas – vanagas“ išleista jau Nepriklausomoje Lietuvoje, panaikinus ideologinę cenzūrą. Šiame rinkinyje poetas balansuoja tarp jaunatviško maksimalizmo ir apgalvoto konstruktyvaus mąstymo, o klasikinę eilėraščių natūraliai pakeičia moderniu psichologiniu monologu.

Apie poezijos knygą (jau penktąją) „Kitas skruostas“ poetas Vladas Braziūnas rašė: „Tai eilėraščiai, gyvas nuostatas jėgiantys paversti skliauto properša, žiedų aistra, nutvieksta autoironijos, susitaikymo, meditacijos žodžiu, to, iš ko poezija šiaip jau ir randasi. Ne kuo kitu, o pačia kūryba. Arvydas Genys šiuokart man pasirodė, vieno jo eilėraščio žodžiais, „peržengęs slenkstį“ – peržengęs savo išankstinio (tarsi) žinojimo, kaip rašoma poezija, slenkstį, peržengęs savo paties intencijų ribas.“ A. Genio kūryboje susilieja brandi mintis ir gyva emocija.

Lietuvių poetai per gerą šimtmetį išleido tik penkis sonetų rinkinėlius, o ar daug kas skaitė poeto kraštiečio A. Genio sonetų knygą „Atsodos viltys“ (100 sonetų rinktinė), kuri atliepia ir pratęsia tiek pasaulinės, tiek ir gimtosios lietuvių lyrikos tradicijas, inovacijas ir modifikacijas. Autoriaus meninei prigimčiai yra artimas tas „sonetiškumas“, kuris sugeba vidine struktūra siekti meditatyvumo, intymumo, santūraus dramatiškumo ir skambesio sąsają. Tai savitai poetą priartina prie filosofinės lyrikos, siekiant individualumo ir visuotinio sintezės, poetinio žaismo. Šių sumanymų vertę lemia jo meniška prigimtis. Arvydas sako

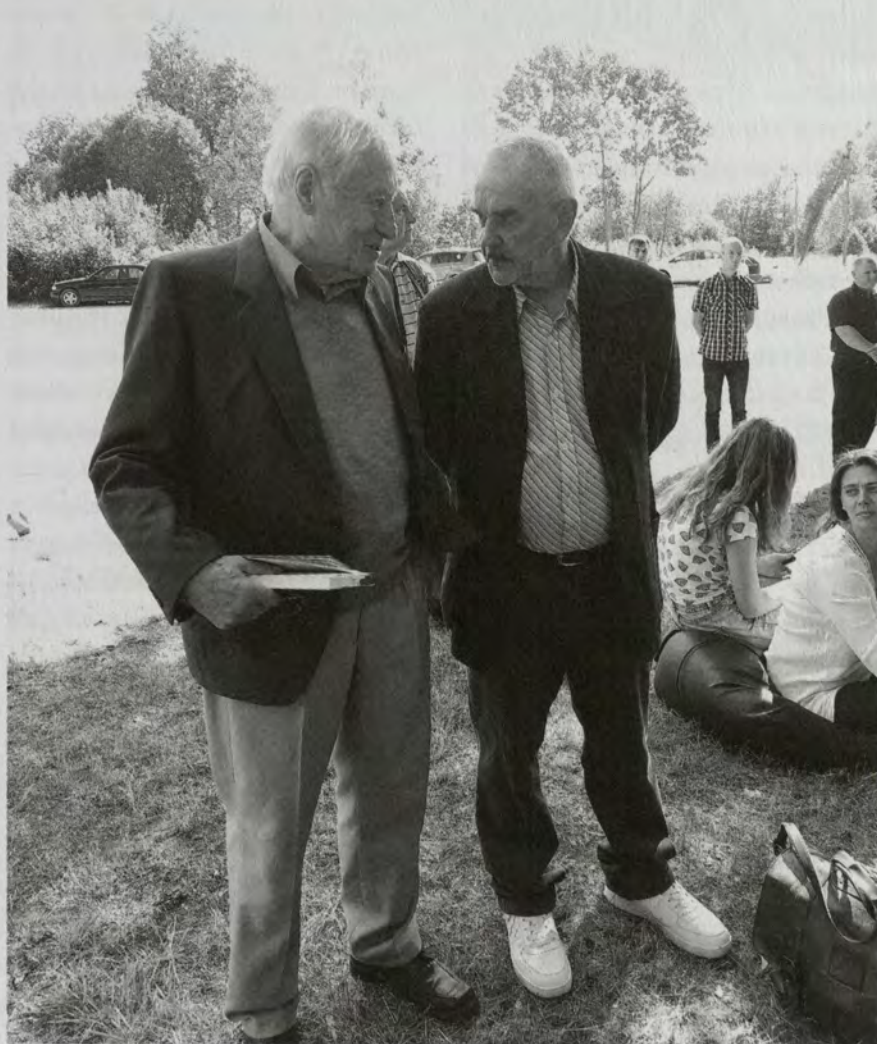
soneto – ypač mąslaus – mokėsis iš V. Mačernio dar mokykloje. O kiek daug minčių sukelia ir šis sonetas: „Buvimo sopuly, priminęs Pradžią / Šešėliai tirpsta – slenka sakiniai... / Ir vėl įsiklausyk... Kantrybe, ačiū / Už ilgesį. Nes lieka siekiniai / Ramybės, džiaugsmo. Lyg sapnų kraštu – / Giesme dausota – grįžtam: aš ir tu.“ (eil. „Lyg sapnų kraštu“).

Poetas keliolikoje „Poezijos pavasario“ almanachų yra paskelbęs bent pusšimtį eilėraščių, dalyvavęs gal 19-oje šio tarptautinio festivalio kelionių, aplankęs apie 30 Lietuvos rajonų. O kur dar kelionės su knygų leidyklomis, Vilniaus rokiškėnų klubu...

A. Genys apie poezijos rašymą, poeziją yra sakęs: „Poezijos rašymas ir skaitymas – ypatinga savęs ir kitų

žmonių, gamtos ir Aukštesnės jėgos ar Dievo pažinimo forma, aukštesnės kokybės bendravimas, vaizduotės ir emocinio intelekto ugdymo mokykla. Aš ir rašau, ir skaitau, nes renkuosi bendravimą, o ne susvetimėjimą, renkuosi tikėjimą, o ne neviltį ir beprasmybę, renkuosi meilę, nes širdis tvirtėja, kai viską atiduoda. Kol man bus siunčiama energija, kol mano ranką vedžios įkvėpimas, tol ją versiu forma, kurioje kartais suspindi dvasia ir yra išspinduliuojama, kad ir kiti ją pajustų, kad gautų tos energijos – meilei, tikėjimui, vilčiai, kaip naujiems žmogiškumo daigams.“ Nemažai eilėraščių A. Genys yra skyręs žymiems poetams, mąstytojams, menininkams, savo artimiesiems. Nes jo poezija

Kraštiečiai Arvydas Genys ir Rimgaudas Graibus Panemunyje vykusioje šventėje, 2019 m. rugpjūtis. Nuotr. E. Baronienės

siekia komunikabilumo, dialogo, kitokios kūrybos pažinimo, nebūtinai kritikos, nes ieško gero, o ne vien to, kas nevykę.

Yra sakoma: „Jei gali – geriau nerašyk.“ O jei negali?.. A. Genys turi savo nuomonę ir apie eiliuotojus, rajonų literatus. Poetas nuoširdžiai sako: „Kad vietiniai literatai eiliuoja – tai gerai. Tai neblogas hobis ir pokalbis su savimi ir kitais. Tik nereikia nesveikų ambicijų. Todėl egzistuoja vertintojų, redakcijų, leidėjų filtri. O šiaip – geriau eiliuoti, negu girtuokliauti ar rietis su kaimynais. Rašymas – visgi bendravimas, jį reikėtų skatinti ir mokyti bendrauti. Nelabai gabiame verčiau mokyti atidžiai skaityti, bet ir čia turim Don Kichoto skaitymo pamoką kaip šaržą. Ištikus nelaimėms ar praradimams – tai neblogo psichoterapija, bet individuali, todėl ir savaip rizikinga. O gabiems – egzistuoja kūrybinio rašymo kursai, seminarai – pasaulyje ir Lietuvoje jau pamažu tokie randas, vyksta. O talento – nepaprasto gabumo – genas, nors mįslingas, bet egzistuoja, prigimtinis, tačiau be lavinimosi, be darbo su savo tekstais ši Dievo dovana sumenksta, silpsta.“

Arvydas Genys – prozininkas, eseistas, vertėjas

Daugelį domina A. Genio proza, vertimai, jo įžvalgos, eseistika. Jis rašo poezijos ir prozos recenzijas, pastaruoju metu ėmėsi kolegų knygų redagavimo. Savo kūrybą yra publikavęs įvairiuose rinkiniuose, periodiniuose leidiniuose. Padėjo rengiant ir leidžiant knygas „Panemunis“ (kultūrinė 400 metų miestelio istorija) ir „Negandų ir rūstybės metai“ (apie Panemunio krašto tremtinius ir rezistentus). Greitai pasirodys „Lietuvos valsčių“ serijos knyga „Panemunis“, kurioje bus A. Genio straipsnis „Kultūrinės

ir socialinės Panemunio problemos ir aktualijos“.

A. Genys yra išvertęs Ingeborgos Bachman, Josifo Brodskio ir kitų žymių poetų eilėraščių. Dabar išvertė ir sudarė dar niekieno neverstų geriausių J. Brodskio aštuoniasdešimties eilėraščių rinktinę „Už dovaną kalbėt“: Arvydas labai mėgsta J. Brodskio kūrybą, kurio poezijos vertimus publikavo „Literatūroje ir mene“, kultūros žurnale „Prie Nemunėlio“. „Mane labiausiai žavi šio poeto absoliuti poetinė klausa, paradoksu žaismės, muzikalus minties judėjimas, egzistencinio mąstymo intensyvumas. <...> Kas skaito tokią poeziją, niekada nepasiduos jokiai demagogijai. Šie vertimai – mano poetinio meistriškumo išbandymas,“ – teigia A. Genys. Jam patinka gili, filosofinė literatūra, kultūrinė antropologija, kultūros ir egzistencijos filosofija. Jis domisi ir šio poeto kilme: „Nobelio literatūros premijos laureatas J. Brodskis turi galias litvakų šaknis. Jo senelis gimė ir užaugo Rokiškyje, vedęs gyveno prie Baisogalos (Radviliškio r.), kur gimė ir užaugo būsimo poeto motina Marija Moisejevna Volpert. Ji mokėjo lietuviškai, palaidota Sankt Peterburgo Preobraženskajos kapinėse su savo vyru šalia jo tėvų – vadinasi, rokiškėnas jos tėvas Moisejus Volpertas 19 a. pabaigoje išvyko iš Rokiškio...“

Arvydo ekumeninei, krikščioniškai pasaulėžiūrai artimas laisvės filosofas Nikolajus Berdiajevas. Jis išvertė ir parengė N. Berdiajevo knygą „Erosas ir asmenybė: filosofinė eseistika“ (1999). Apie Lietuvoje profesoriavusį istoriką ir filosofą Levą Karsaviną sukūrė istorinę dramą „Karsavino meilės pamokos: dramatinė lemties istorija (2008, Homo liber). Išvertė ir L. Karsavino meilės filosofijos knygą „Petrapilio naktys“ (2007, Homo liber).

Pastaraisiais metais A. Genys sako kuriąs vedinas laisvų kūrybi-

nių sumanymų ir užmojų. Sudarė ir redagavo keturias kolegų knygas, parašė prisiminimus apie poetą Joną Strielkūną, anotacijas apie kelias kolegų knygas Bernardinai.lt, sukūrė ir nemažai naujų eilių, parengė publikacijas keliems kultūros žurnalams ir t. t. Kartu su žmona Virginija išvertė M. Aromštam knygą „Kai ilsis angelai“ (2016, Gelmės).

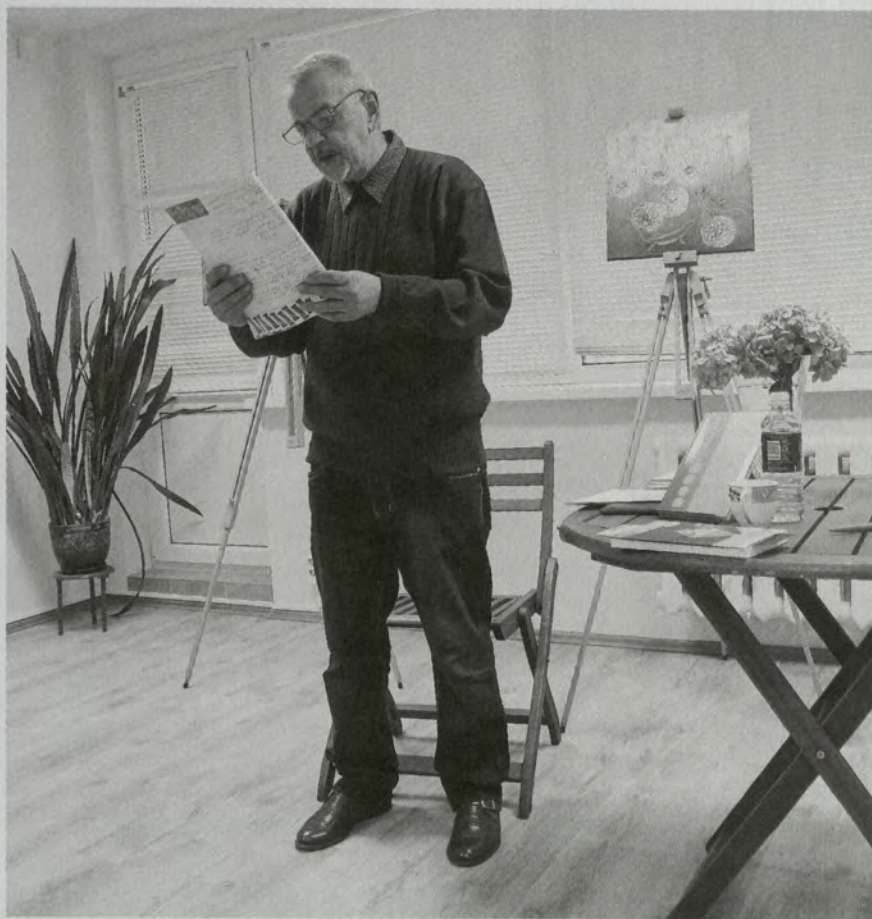
Įdomus jo autobiografinis romanas „Maištas prieš giminę“ („Mažasis vytyrus“, 2001), pasižymintis savita išpažinties ir vidinio monologo forma, intensyviais išgyvenimais ir ekstremaliomis situacijomis. Tekstas – originalus diskursas – prisodrintas autobiografinių motyvų, liudijimų ir egzistencinių refleksijų. „Rašyti šią knygą buvo dostojevskiška katorga, – yra prisipažinęs Arvydas Genys. – Pirmuosius 30 romano puslapių parašiau per vieną naktį.“ Tobulinant rankraštį teko perrašyti kelis kartus. Skaitydama „Maištas prieš giminę“, susipažinau su pagrindinio veikėjo Armino, tiksliau – Arvydo – karta, šeimos istorija, tarnyba sovietų armijoje, kūrėjo išgyvenimais, kūrybos cenzūra. Teko gyventi, gintis, savęs neapgauti, kitą apginti. „Nuo savęs ir nuo represinės valdžios bei jos parankinių niekur nepabėgsi, nepasislėpsi. Nebent į jos parankinius arba po velėna. Galima tuo netikėti, bet nesunku tokia tvarka įsitikinti. Tai patyriau dar po vidurinės, pasiroošęs važiuoti į Vilnių – humanitarinių mokslų studijuoti. Nejau nežinojau – sovietija kūrė socializmą su žmogišku veidu. Prieš tokį snukį privalėjo užsičiaupti visas likęs pasaulis... Nebuvau pamirštas ir aš.“ (p. 109). „Privalai būti tvirtesnis! Privalai būti tvirtesnis! Išverk! – tarsi gyvasis vanduo per poligono smėlį sunkiasi į atmintį. Štai čia – atmintyje, išgaubtoje vaizduotės, ir įvyksta, tiesiog mane ištinka trilypė nuostabos, abejonės ir siaubo akivaizda. Patiriu savo ateitį.

Ir Aukščiausiojo esatį – savyje, – romane save įtikina pagrindinis šio romano personažas. – Šis absurdiškas ryšys mane, nepaisant visų sienų, sugrąžina, tiesiog išsviedžia iš tos militarizuotos merdelynės ir susvetimėjimo sau tamsos – į gyvastingą šviesą“ (p. 99).

Romano krikštatėviu vadinamas rašytojas Juozas Aputis knygoje aptiko labai daug gyvo nervo, kartais eklektiško. Jis pripažino, kad tai „labai tikra literatūrinė išpažintis, kartais atrodydavo net per daug skaudi. <...> Juozas Aputis suabejojo pavadinimo taiklumu. Jam tai pasirodė toli gražu ne tik maištavimas prieš giminę, bet kur kas plačiau – prieš voratinkliais apraizgytą visuomenę. Pasak Rimanto Šavelio, romaną „Maištas prieš giminę“ galima lyginti su Broniaus Radzevičiaus „Priešaušrio vieškeliais“ ir kada nors jis tapsiantis chrestomatiniu kūrinium. „Šviesos ieškojau ir šviesoj / Galbūt nurimsiu bus tylu / Tiek klaidžiojęs tarp šviesulių / Visur girdėjau: nesustok.“ (eil. „Šviesos ieškojau“).

Virginija Šukytė-Genienė – vaikų rašytoja, žurnalistė

Rašytoja Virgina Šukytė – gerai žinoma rajono mažiesiems skaitytojams. Prisimename šiltą, nuoširdų, įdomų susitikimą su Virginija ir Arvydu Geniais Rokiškyje, taip pat Panemunyje. Nors V. Šukytė gimė Prienų rajone, jos tėvo ir senelio gimtinė – Rokiškio kraštas. Tėvas Juozas Šukys (1925–1992) ir seneliai iš tėvo pusės – Ona ir Juozas Šukiai – kilę iš Rokiškio rajono, Roblių kaimo (Panemunėlio sen.). Jos tėvas baigė Rokiškio gimnaziją karo metais, po karo kartu su broliu Romu Šukiu buvo partizanai. Juozas neilgai partizanavo, buvo sunkiai sužeistas, jį išgelbėjo ir slaugė jo sesuo Valerija Šukytė-Baltrukėnienė, gyvenusi Kvetkuose (Biržų r.). Tėvas

Susitikimas su Arvydu Geniu Rokiškio J. Keliuočio bibliotekos Vaikų ir jaunimo skyriuje, 2017 m. Nuotr. V. Ruželienės

pagijęs įstojo į Kauno veterinarijos akademiją, vedė, tačiau buvo išduotas. Jį suėmė Kaune 1949 m., kalino Lukiškių kalėjime, po to išvežė į Karagandos lagerį, kur jis šešerius metus kalėjo ir dirbo šachtose. Po Stalino mirties, 1956 m., grįžo į Lietuvą, baigė akademiją eksternu, susilaukė dviejų vaikų ir ilgus metus dirbo veterinarijos gydytoju. Ir jo brolis Romas kalėjo lageryje, o sesuo Emilija Šukytė-Čečienė su šeima iš Roblių k. bei sesuo Genovaitė Šukytė-Jurgelionienė iš Tindžiulių k. buvo ištremtos į Sibirą, bet visi grįžo į Lietuvą. Virginija vaikystėje Robliuose pas tetą Emiliją kartais leisdavo vasaros atostogas.

Virginija susitikime su skaitytojais sakė: „Mano gimtinė Prienų rajone, netoli Jiezno. Viskas ten pasikeitę, bet tą vietą „prikėliau“ savo knygoje.“ Taip pat artima Virginijai ir vyro gimtinė – Panemunio

miestelis. „Ten turime sodybą, tad lankomės kiekvieną vasarą. Ten gimsta daugelis mano knygų,“ – pasakojo rašytoja. Susirgus mamai, Virginija ją slaugė, todėl kurį laiką teko atsisakyti įdomaus žurnalistės darbo. Tik noras rašyti nedingo. „Pradėjau kurti trumpas pasakaites. Prisiminiau istorijas, kurias sugalvodavome su sūnumi, kai jis buvo mažas. Rašymas vaikams mane veikė gydančiai, grąžino į vaikystę, kuomet gyvenimas buvo pilnas stebuklų ir nuotykių,“ – mintimis dalijosi rašytoja. Po mamos mirties ji vėl grįžo į žurnalistiką, tačiau ir toliau kuria knygas vaikams, pasakas. Rašo ir noveles, kurias publikavo „Literatūroje ir mene“, „Nemune“, „Šiaurės Atėnuose“. Virginija šiuo metu dirba „Valstiečių laikraštyje“ ir interneto portale Valstietis.lt, rašo straipsnius socialinėmis ir kultūros temomis. Publikavo daug straipsnių apie

Virginija ir Arvydas Geniai tarp žolynų atokvėpio minutę.
Nuotr. iš A. Genio asm. archyvo

žymius Rokiškio krašto kultūros žmones: aktorius Vaivą Mainelytę, Ferdinandą Jakšį, juostų audėją Palmirą Damijonaitienę, dailininkus Raimundą Gailiūną, Arvydą Bagdoną, atlikėją Viliją Urbonienę, Tervydžių parko šeimininką Liną Jakubonį bei Pandėlio, Panemunio, Onušio, Suvainišio kultūros žmones: mokytoją Vilną Likienę, bibliotekininkes Eleną Baronienę, Reginą Šimėnienę ir kitus.

Virgina Šukytė – Lietuvos rašytojų sąjungos narė nuo 2012 metų. Yra išleidusi 7 knygas vaikams. Pirmoji „Ančių močiutė“ dienos šviesą išvydo 2008 m., o septintoji 2019 m. išleista knyga „Stebuklinga diena“. 2012 m. ji laimėjo Martyno Vainilaičio premiją už mitologinę temą knygoje „Karalaitis ir šunys“. 2014 m. knyga „Laimės formulė“ nominuota Metų knygos paaugliams rinkimuose.

V. Šukytė pasakų siužetus konstruoja originaliai panaudodama tautosakos motyvus, juos motyvuotai įpindama į dabarties vaiko gyve-

nimą. Rašytoja ir kritikė Gintarė Adomaitytė teigia, kad V. Šukytės pasakų knygoms būdingi išmintis ir humoro jausmas.

Panemunis – antrieji Virginijos ir Arvydo Genių namai

Nors rašytojai gyvena Vilniuje, bet vasaras dabar leidžia Panemunyje. „Mano gimtasis šiaurritinis Rokiškio rajonas, erdvus buvusios sėlių genties kraštas – labai bendruomeniškas ir svetingas. O kultūriškai – visais laikais aktyvus, telkiantis. Todėl aš, Vilniaus rokiškėnas, nuolat palaikau gyvą ryšį su gimtuoju kraštu,“ – sako Arvydas. „Atvažiavę pirmiausia apžiūrime, kaip peržiemmojo namas, klėtis, malkinė, pirtis, ar vėtra nenulaužė kurio nors seno medžio, ar nenušalo rožės,“ – pasakoja Virginija, kuriai, kaip ir jos vyrui, Panemunis jau tapo antraisiais namais. Jie džiaugiasi šio krašto žmonėmis ir gamta – įkvėpimo šaltiniu. Rašytojai Panemunyje ne tik vasaroja, bet ir dalyvauja bendruo-

menės gyvenime, kraštiečių šventėse, bibliotekos organizuojamuose renginiuose, susitinka su kraštiečiais rašytojais, rajono literatais. „Ir vėlei visi šičia renkas / Į didelį vieną rugpjūtį / Tarsi vedami Tėvo rankos / Vėl prisikėlę būti.“ (eil. „Žolinė. Bendruomenės diena“). Arvydas Genys yra paskelbęs 10 straipsnių apie Panemunį, žymius jo žmones. Buvo apdovanotas už gimtinės etninės kultūros vertybių puoselėjimą.

Šią vasarą – jau penkioliktą – Geniai praleido gimtinėje, Panemunyje, savo šeimos puoselėjamoje sodyboje, dalyvavo bibliotekos ir miestelio bendruomenės, kuri labai atsinaujinusi, kūrybinga ir atjaunėjusi, veikloje. O ši vasara gražiais rūpesčiais (jau Vilniuje) tęsėsi iki pat Vėlinių. Arvydas džiaugiasi Panemunio poezijos šventėje „Čiobrelių kiemas kvėpiantis žolynais“ susitikęs su rokiškėnais literatais poetais R. Graibumi, D. Mažeikiene, V. Paurėliene ir kitais kraštiečiais.

Keli klausimai kraštiečiui Arvydui Geniui

Ką pasakytumėt apie savo kūrybinę misiją, kūrybos rezultatus?

Susidaro įvairialypė reikšminga visuma. Tai svarbiausia. Ir tai nebuvo linijinis kelias nuo A iki Z. Tai tiesiog nebūdinga šiuolaikinio žmogaus išgyvenimams, būsenoms, mąstymui. Man kūrybinės šviesos sutankėjimas į kūrinius buvo lyg sparnai, perkeliantys iš vieno kūrybinio etapo į kitą. Ir išlaisvėjimas – atsinaujinimui, augimui, naujos patirties kaupimui. Eilės – nuo trielio, penkiaeilio, soneto, ciklo, poemos; proza – apsakymai, romanas, draminiai dialogai, eseistika, knygų recenzijos, apžvalgos, filosofinės eseistikos ir mane žavinčios poezijos vertimai. Dar ir bent du šimtai straipsnių sociokultūrinėmis temomis. Esu sudaręs ar redagavęs bent penkiolika kitų autorių knygų, parašęs joms pratarmes.

Taip pat ir kitų verstinėms knygoms: H. Hesės, R. Tagorės, R. Steinerio ir kt. Tai išsilaisvinimas nuo egzistencijos naštos, aukojimas, nei suskaičiuosi, nei pasversi. Nebent argumentas, pagrindęs mano kūrybinės misijos prasmę. Ir naujų prasmių budinimą skaitytojų sąmonėje.

Koks metų laikas kūrybingiausias? Gal su žmona Virginija esate vienas kito kūrybos vertintojai, kritikai, patarėjai? Iš kur semiatės įkvėpimo, stiprybės?

Kiekviena diena – Dievo dovana, dienos planai man vertingiausi, koks svajotojas bebūčiau. Dieną planuoti išmokau, bet ir ryžtingiau reaguojau į netikėtumus. Kaip rašytojui, poetui kūrybingiausias metas – ruduo ir pavasaris, darbingiausia žiema, o vasaros – dabar alinančios, bet gimtinės sodyboje randame gaivos. Su Virginija esame Dievo sujungti. Kartu jau keturiasdešimt trejus metus. Esam puikūs papildiniai vienas kitam, gal kiek impulsyvūs, bet akmenų „užančiuose“ neauginam, mokomės vienas kitam būti atidesni. Sugebam būti pagarbūs vienas kitam, labiau atjaučiantys, pripažinti savo individualius poreikius, ritualus, pomėgius. Ir save lyginti su savim – buvusiais, augti, nuolat atsinaujinti. Mums įdomu gyventi kartu, vertinti vienas kito pastangas, ir buityje, ir kūrybos baruose esam vienas kito pavyzdžiai. Mūsų meilės istorija buvo nepakartojama. Puiku, kad ji davė ir gausius kūrybinius vaisius, užauginome sūnų Mantą. Keitėmės

ir mes, keitėsi ir laikai. Vakarėjantis gyvenimo etapas ir brandžiausias, ir gražiausias. Girdim vienas kito mintis, ką jau kalbėti apie jausmus. Šeima man – didelė ir brangi vertybė, gal ir dėl to, kad mano tėvai po bendro gyvenimo dešimtmečio išsiskyrė. O juk iš tėvo vaikui driekias tvirtumo, o iš motinos – kūrybingumo gijos, jų pynė daug lemia. Kūryba padeda ją atkurti. Nelengvai, bet, manau, ją man pavyko atkurti. Tragiškiau baigėsi mano jaunėliui broliui, kuris tėvą pažino labai vėlai, gal net per vėlai. O kad mama, amžiną jai atilsį, mane nesąmoningai darė „šeimos didvyriu“ – jaunystėje teko tai patirti kaip nesuvokiamą traumą. Meilė ir menas suprasti ir atleisti išties padaro stebuklus. Bet ar gerai, kai reikia vėliau tokių pastangų ir stebuklų. Bet ir sau, ir savo gyvenimo mokytojams padėkoti – yra gera ir būtina. Aišku, laisva ir sąmoninga valia.

Kuo ypatingas Panemunis? Kokia tokių kaimų, miestelių ateitis?

Gimtasis Panemunio miestelis tarp kitų trijų šimtų Lietuvos miestelių (daug jų esu aplankęs) man mieliausias tuo, kad čia gimiau, užaugau, pažinau, o savo kūryba, miestelio rašytinės istorijos rengimu ir kitiems savaip padėjau pažinti jo istoriją. Ypatingas – savo piliakalniui, sėliu juostos dalimi, Nemunėliu, ant kurio kranto daug visko patyriau: ir mylėjau, ir kūriau, ir ligi šiol nepradau gyvojo ryšio su jo žmonėmis, Laisvės kovotojų ir kultūros sferų žmonių lemčių, veiklos, darbų pavyz-

džiais. Daugelio jaunuolių tėvus ir senelius pažinojau, kiekvieną keistuolių savaip mylėjau ir gerbiau. Ir dabar galiu lyginti kelias Panemunio kartas, ne visi čia gimę, bet čia jau giliau suleido šaknis. Tokie miesteliai Lietuvai gyvybiškai būtini, kaip kad priemiškis miškui. Panemunyje vasaros metu pasigendu to vaikystės, paauglystės viešojo transporto, susisiekimo su krašto centrais, ypač su Latvija, mums bendra Sėlos progenities dalimi.

Kokie Jūsų ateities planai?

Gyventi, kurti, išverti ir galop tarti: atlikau savo dalį. Kitaip iš ne laiku pagarsintų planų Dievas juokiasi. Kartais užtenka mažyčio impulso kūrybai, nes sąmonė kuria arba įvykdo savo mįslinga galia daugiau, negu būni sumanęs. Visa kita būtų tarsi reklama, svajonės, įsipareigojimas, o aš kuriu labiau iš vidinės laisvės, o ne iš būtinybės, kai kokių nors skaudžių išgyvenimų būnu tarsi įvartytas į kampą. Tada ir atsiskleidžia vadinamoji kūrybinė valia. Esu linkęs į savianalizę, į gyvenimo ir egzistencijos filosofiją. Tai man pasiteisina, net klystant ir taisant savo klaidas, atnaujinant žmogiškas pastangas, valdant energijos srautus. Žmogus – judėjimas judėjime, visa ko kaitoje.

„Savo kūrybinio kelio pradžia laikau 1970 metus. To ilgo kelio – kaip ištikimybės kūrybiniam, literatūriniam, poeto pašaukimui – jau bus 50 metų,“ – pamąstęs džiaugėsi kraštiečių, profesionalus literatas, poetas, vertėjas Arvydas Genys.

Literatūra

Lietuvių literatūros enciklopedija. Vilnius, 2001, p. 149.

„Arvydas Genys“, in: *Mus jungia Rokiškio kraštas: Vilniaus rokiškėnai*, 1 d. Vilnius, 2014, p. 123–124.

A. Murauskaitė. „Arvydo Genio pirmąjį romaną pristatė žinomi rašytojai“, in: *Respublika*. 2002 m. vasario 21, p. 20.

„Arvydas Genys“, in: *Tarp knygų*. 2014, Nr. 7–8, p. 35–36.

A. Genys. *Svajotojas, juntantis žemę*: (pokalbis su kraštiečiu rašytoju, poetu, prozininku, vertėju Arvydu Geniu); kalbėjosi Vilma Bičiūnaitė. – Iliustr., in: *Gimtasis Rokiškis*. 2017 m. spalio 17, p. 3.

A. Genys. „Poezijos pavasario“ skaitymai tampa bendruomeniškesni ir intymesni: pokalbis su poetu Arvydu Geniu; kalbėjosi Virginija Šukytė. –

Iliustr., portr., in: *Valstiečių laikraštis*. 2019 m. gegužės 25, p. 17–18.

Interneto prieiga.

Susitikimai, pokalbiai.

Klausimai kraštiečiui poetui, rašytojui, vertėjui Arvydui Geniui. – atsakymai – el. pašto laiškas, 2019 m. spalio 27.

Tiesiakalbis Vaižgantas

ALDONA KRUSĖVIČIŪTĖ

Kretingos M. Daujoto progimnazijos mokytoja

Sudėtinga vienu žodžiu apibūdinti Juozą Tumą-Vaižgantą, kurio jubiliejiniai metai eina į pabaigą. Jis pats tai labai aiškiai suprato ir kiek šaipydamasis apie save rašė: „Esu ultra liberalas, ultra progresistas, ultra demokratas, ultra taučius, ultra tinginys, ultra arogantas, ultra individualistas – visai nepataisomas...“ Pridėkime: ir didžiausias mūsų utopistas, kurio skleidžiama šviesa buvo tokia stipri, kad stebina ir XXI amžiaus skeptikus.

Įpratome sakyti, kad Vaižgantas – deimančiukų ieškotojas, kad visiems skubėjo į pagalbą, visur lėkė, viską darė, viską suspėjo. Taip, be jokios abejonės, taip. Tik dažnai pamirštame, kad Vaižgantas buvo žmogus, turintis stuburą, niekad nesizėmėjęs ir savo principų neišdavęs. Jis ieškojo grožio, gėrio, prasmės, jis skatino kiekvieną kultūros baruose pėdinantį taip pat daryti ir piktinosi, jei kuris nieko pozityvaus realybėje nesistengė matyti... Dar 1906 m., vos atgavus spaudą, jis reikalavo visus raštus rašyti tikrąja pavarde: „Drąsus padėjimas savo tikros pavardės po spausdinamu rašiniu – nepasakomai didis rašytojų doros mokytojas!

Tikrą pavardę pasirašant, sumažės, jei ne išnyks, tų korespondentų rūšis, kurie gyvenime teieškojo mėšluotųjų pusių ir labai mėgia jas aikštėn vilkti, ar tai reikalinga ir naudinga, ar ne; velka aikštėn ne dėl

pamokymo, bet kad tik orą pagadinti.“ Argi ne aktuali mintis? Labai tiktų dabartiniams anoniminiams visų portalų komentatoriams.

Šiuolaikiniam skaitytojui verta pasinerti į Vaižganto mintis dėl daugybės priežasčių – jos išsamiai atskleis ir patį autorių, ir jo gyventą epochą, ir asmenis, su kuriais Vaižganto bendrauta. Taip yra todėl, kad praktiškai nebuvo temos, į kurią jis nebūtų gilinęsis. Visų nė aprėpti tikriausiai neįmanoma. Bet pasižiūrėkime, kaip jis, literatūros kritikas, vertino kūrybą. Reikia pasakyti, kad tikriausiai nebuvo nė vieno leidinio, nė vienos knygelės, kurios Vaižgantas nepavartė, nepaskaitė, apie kurią jei ne recenzijos, tai bent trumpo pristatomojo žodelio nepasakė. Vertindamas kiekvieną spaudai pateiktą tekstą ar jau išėjusį leidinį, Vaižgantas pirmiausia kreipė dėmesį į kalbą. Apie tai gražų liudijimą yra palikęs Paulius Galaunė – Lietuvos dailės istorikas ir kritikas, grafikas, lietuvių profesionaliosios muziejistikos pradininkas.

1910 m. Paulius Galaunė parašė pirmą savo straipsnį ir išsiuntė jį „Viltį“. Netrukus gavo redakcijos laišką, kuriame prašoma „atvykus kada nors Vilniun, užėiti į redakciją pasikalbėti.“ Gana greit tokia proga pasitaikė. Jaunasis autorius, kad ir kiek padvejojęs, peržengė redakcijos slenkstį... Tada ir susipažino su Vaižgantu: „Iš užu stalo

atsikėlė kunigas. Prisistatome: kun. Tumas. Ši pavardė man ničnieko nepasakė. Mano vaikystės dienos praslinko gana tamsiam Lietuvos kampely, vėliau gyvenau Petrapily, tarp svetimųjų.

– Tamstos rašinio nespausdinome. Gražiai parašytas, daug jausmo, bet labai šleiva kalba ir rašyba. Reikalinga pramokti kalbos ir rašybos. Svarbu stilius. Tam reikalui neišsemiamas turtas – Krėvės „Šarūnas“. Greit išleisime jį atskira knyga. Bus du tomeliai. Jo autorius irgi Rusijoje gyvena – Kaukaze. Bet kokia graži jo kalba, stilius – atsigėrėti negalima...“

Įprasta manyti, kad Vaižgantas vengė ką kritiškiau pasakyti, tačiau tai nėra tiesa. Vaižgantas labai tiksliai įvertindavo kiekvieną autorių. Niekada nepataikavo – aukščiausias jo vertinimo kriterijus – kūrybiškumas. Aptardamas Ksavero Sakalausko-Vanagėlio poezijos rinktinę, žilagalvis jaunuolis atvirai rašė: „Pusinteligencio eilutės ne poezijos temomis, tik pilietinėmis, ne menai, tik utilitarizmui, patriotizmo propagandai skiriamos. <...> O betgi buvo žybtelėjęs šioks toks jo talentėlis, kada jis pirmą kartą ėmė eiles rašyti dar 1883 metais ir davė Lietuvai iki šiol neužmirštą dainą „Iš tolimos šalies“ („Kur banguoja Nemunėlis“).

Taip Ks. Vanagėlis ir lieka trejų eilučių autorius; tų, parašytųjų iš

pat pradžių, jaunystėje. Kitų, ypač paskutiniaisiais metais rašytųjų, būtų galėję ir nebūti. O jų 60 puslapių.“ Knygelės autoriui, žinoma, nepatiko toks žinomo literatūros veikėjo atsiliepinimas spaudoje, bet Vaižgantas tiksliai aptarė Vanagėlio kūrybos esmę. Jis niekam nedarė jokių išlygų. Aptardamas kunigo Motiejaus Gustaičio kūrybą, atvirai rašė: „Man M. Gustaičio eiliavimas nepatinka: tai vienas iš tų senųjų rašytojų eilininkų, kurie savo mene nė kiek nepažengė; kaip rašė medines-veltines-kaltines be jokios fantazijos ir jos vaizdų eiles iš užsienių, dar tebestudentaudamas, taip ir teberašo per visą bertainį amžiaus. Ir vis dėlto M. Gustaitis – dainius, ir jo iš lietuvių antologijos niekaip neišbrauksi.“ Kliuvo nuo Vaižganto ir žinomiems literatūros klasikams. Recenzuodamas Balio Sruogos modernios poezijos rinkinį „Saulė ir smiltys“, jis rašė: „B. S. eilių rinkiny – ištisa jūra gražumų ir ištisas tvenkinys nesąmonių. Ir tokia visa to įvairybė, jog skaityk nors dešimtį kartų, vis ką nauja atrasi girti ar peikti.“ Pri-

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos moksleivių (vad. mokytoja Jolanta Augulienė) literatūrinė kompozicija, skirta rašytojo 150-osioms gimimo metinėms paminėti. Visos nuotr. Alicijos Matiukienės

pažino ir tai, kad kiekviena knyga turi sulaukti savo skaitytojo: „Saulė ir smiltys“ – inteligentams skaitytinios knygos. Sodiečiai, kurie taip mėgsta eiles, čia nulūš, jei ne koją, tai liežuvį.“ Toks gana kritiškas Vaižganto žodis jokiū būdu nerodo, kad jis priešinosi moderniajai poezijai. Jis atidžiai stebėjo, kas vyksta mūsų literatūroje, ir džiaugėsi ką naujesnio aptikęs. Perskaitęs

„Keturių vėjų pranašą“, Vaižgantas pirmasis autorius vertinti. Tai darė atvirai, neslėpdamas ir savo kartėlio: „Laimingos kelionės! Džiaugsimės, jei ta trijulė išspaus iš savęs ką nors nauja ir stipra. Binkio straipsnis „Vasaris vėjas“ tikrai pučia smarkiai; gali džiovinėti. Užtat Šemerio ir Tarulio šedevrai – vieni absurdoi, lyg pamišėlių kliedėjimai. Tokia pat ir Galdiko fantasmagorija vinjetėje.

Jei visa tai „Naujojo Meno vėliava“, tai keliaukite sau sveiki vieni: mes, senieji, nei šešių skatikų už tuos pasityčiojimus iš sveiko proto neduosime. Ir iš viso neteks mums apie tai kalbėti: kliedėjimų niekas nestenografuoja sveikiesiems pamokyti.“ Tačiau nė vienas autorius neužsigavo dėl tokio įvertinimo – su visais jais Vaižgantą siejo draugiški ryšiai. Keturvėjininkų vadas Kazys Binkis, dovanodamas Vaižgantui savo „100 pavasarių“, užrašė labai atvirai: „Tėvui Vaižgantui“. Tikriausiai ne Vaižganto, kaip kunigo, statusas poeto turėtas galvoje, kai šitaip parašė, o nuostata, kad Vaižgantas pirmasis pramynė visus modernumo takus, net ir vėjavaikiškos poezijos. Vaižgantas atidžiai perskaitė jaunojo poezijos maištininko dovanotą knygą ir prie eilėraščio „Augnelių arija“ brūkštelėjo savo nuomonę: „Чепуха на ночном масле“. Žinoma, galima nusistebėti, kodėl Vaižgantas toks griežtas kūrėjui, bet reikia nepamiršti ir to, kad Vaižgantas buvo... poetas. Nedaug eilėraščių jis sukūrė, tačiau 1913 m. jo parašytas eilėraštis „Atsiimkite, kieno!“ savo stilistika nė kiek nenusileidžia keturvėjininkams:

*Į tėvelio klėtį klėtėlę pagūrom
gur gur, gur gur gur,
į maišelį rugeliai pabirom
šiup šiup, šiup šiup šiup,
į Maušiuko trobelę paliuokom
liuokt liuokt, liuokt liuokt liuokt,
į langelį krumplesiais patylom
bar bar, bar bar bar.
Į kiemelį Maušiukas atodairom
turs turs, turs turs turs,
traukia maišą į vidų atatupstom
šian šian, šian šian šian.
Zliaukia prakaitis nuo kaktos
patakom
zapt zapt, zapt zapt zapt,
vėsin's vargšas arielka paskubom
knapt knapt, knapt knapt knapt,
šliukštinėja kojėlės paskliundom*

*šliukšt šliukšt, šliukšt šliukšt
šliukšt,*

ir parvirto...

*Susrietęs gurkso,
supykęs burbso,
tai sėdom knopso,
tai gulom riogso,
negražiai kėpso.
Praeiviai vėpso,
bet nekelia.*

Atsiimkite, kieno!

Eilėraščio tema Vaižgantui svarbi – jis norėjo matyti blaivią Lietuvą ir kaip kunigas siekė, kad vyskupo Motiejaus Valančiaus pradėtas blaivybės sąjūdžio darbas būtų tęsiamas. Ir pats, būdamas ne tik kritiškas, bet ir savikritiškas, atsisakė alkoholio. Apie tai atvirai kalbėjo: „Stojau ir aš prieš alkoholį iš pat pradžių. Bet aš tebuvo – *sobrius, non abstinens*¹. Ir iš mano agitacijos išėjo tik šnipštas.

Degtinės aš negerdavau nei namie, nei svetur. Bet kai duodavo konjako, jo sau į karštą arbatą įsipildavau, nušalusiam, nuvargusiam tai patikdavau. Bet iš to mosėdiškiai buvo sumezgę gudrią pasakėčią.

– Eina mūsų kunigėlis (tai aš) pro altariją. Žiūri, kiemelyje ant pakraikų girtas guli.

– Ak tu, besarmati, ak tu, gyvuly! Prisisprogai, kad nė paeiti nebegali! O juk, rodos, blaivybę pasižadėjai! – šaukia supykęs kunigėlis.

– Aš ne degtine... konjaku... – atsakė girtuoklis.

– Gulėk, gulėk, jei konjaku! – atsakė kunigėlis ir paėjo šalin.

Tokio sąmojingo atsitikimo nebuvo, bet jis galėjo būti. Ir ką tada būčiau atsakęs?“

Vaižgantas šitą istoriją aprašė pamoksle jauniems kunigams („Fratres, sobrii estote! Jaunasis Kunigėli! Mielasis Lietuviukai!“). Yra žinoma, kad Vaižgantas daugybę kartų buvo skųstas vyskupui,

¹ *Sobrius, non abstinens* (lot.) – blaivininkas, ne abstinentas.

bet tie skundai (ypač dėl girtavimo) buvo iš piršto laužti. Tame pačiame pamoksle Vaižgantas rašė: „Dabar, tapęs abstinentu, patekau vieną sykį į jauno, labai populiarus kunigėlio vardines. <...> Gavau ūmai, bėgtinai, išsiveržtinai pasprukti iš tos familiarios orgijos.“

Vaižgantas pedantiškai kruopščiai rinko duomenis, lipdė kaip kregždė lizdą visą draudžiamosios epochos literatūros panoramą. Dabar dažnu atveju tik juo ir tegalima pasiremti – daug kas per istorines suirutes prarasta... Suprantama, kad brangino viską, kas padaryta, surinkta. Norėjo, kad ir kitiems tai rūpėtų, todėl noriai skolino knygas visiems studentams, kad kiekvienas kuo giliau savo tautos kultūros šaknis pažintų, tačiau negalėjo ramiai žiūrėti į apsilaidimą, bet kokį nedorą elgesį smerkė. Yra paliudyta, kad kartą, kai kažkoks nevidonas pražudė vienintelį „Aušros“ egzempliorių, Vaižgantas be galo įtūžo. Pykdamas jis sėdo į konkę – važiuoja namo. Konkėje priėjo prie jo kitas studentas ir paprašė paskolinti kažkokią jam reikalingą knygą. Vaižgantas, matyt, neatvėšęs po ką tik patirto praradimo, pakišo jam špygą.

Vaižgantas rūpinosi, kad žmonės patys siektų šviesos, veržtųsi prie knygos, todėl jam buvo skaudu, kad ne visiems lietuvių inteligentams rūpi savišvieta. Su nuoskauda 1931 m. jis rašė: „Aš pažįstu studentą, kurs baigia specialųjį mokslą, per visą savo amželį nepaskaitęs nė vienos bendrojo turinio knygos. Aš pažįstu ir aukštoką valdininką, buvusį pulkininką leitenantą, kuris per visą savo amžių nesąs užsiprenumeravęs nė vieno periodinio leidinio. Aš esu girdėjęs mokytojų, kuriems veltui eina oficialus jų organas, jie jo nė nesupjaustą. Aš girdėjau leidėjus sakant, knygų pramonė tarp lietuvių nesanti įmanoma, nes lietuvių įmasinti, kad knygas skaitytų, tiek

pat esą negalima, kaip įraginti, kad pirkliautų.

Baigiu keturias dešimtis, kaip esu įbridęs į „šviesuomenę“, o pažangos vis nematau.“

Kad pažangos Lietuvoje būtų daugiau, jis domėjosi, kaip kyla Lietuvos mokykla, kaip ruošiami mokytojai. Jis atidžiai stebėjo, kokios mokymo(si) priemonės spausdinamos lietuvių gimnazistams, lygino su tomis, kokios tuo pačiu metu buvo parengiamos Latvijoje, Suomijoje... Vertino kiekvieną mokslo žmogų, kuris, savo tiriamuosius darbus atidėjęs į šalį, rašė vadovėlius: „Bet kurio mokslo vadovėlis parašyti – tai tiek pat kaip gimnazija išstatyti. Jei gimnazija daug ko mokia ir tuo žvilgsniu svarbesnė už vadovėlį, tai šisai svarbesnis tuo, kad daugelį mokia; mokia visos tautos jaunuomenę; ne dviejų trijų šimtų būrelį.“

Visą Lietuvos kultūros lauką stebintis Vaižgantas, be abejo, ne vienam veikėjui buvo kaip šapas aky, todėl neišvengė kritikos. Kartais jis į kritiką numodavo ranka („Kaulijamas pakalbėti, pakalbėjau. O jei ne taip, kaip pridera, tai 1) daugiau galima nebekaulyti;

2) čia pat leidžiama niekų pritauškęs kalbėtojas į taboką sumalti.“), kartais nusivylęs atsikirsdavo: „O Dievulėliau tu mano, kas gi būtų, jei mūsų dabartinių plunksnos darbininkų raštus, parašytus dar 1890–1900 m., imtų „kritikuoti“ ir tyčiotis: štai kaip Vaižgantas „rašo“ ar kitas kuris! Rašėme, kaip mokėjome, ir mus tuo laiku skaitė nepeikdami. Mes anuolaik davėme, ko turėjome. Dabar, pasimokę, pribrendę, daugiau turime, tai gal ir daugiau duodame. O po mūsų galvos kiti dar daugiau duos. Taigi

„Varpas“ yra matuotinas „Varpo“ galdynės matu; „Tėvynės sargas“ taip pat. O „Tauta“ ar „Skaitymai“ – šios galdynės, bet ne būsimosios matu.“ Pats stengėsi būti objektyvus ir draugams, ir priešams. Apie labai vertintą, mylėtą ir apraudotą bendražygį Vincą Kudirką rašė: „Vincas Kudirka buvo puikus publicistas ir įtaką darė. Bet tik anomis dienomis. Paskui tačiau beatmenamas sykj per kelerius metus. <...> Dainius gi jis buvo menkokas, muzikas ir visai nekoks. O tačiau tais dalykais tebekalba į mus ir dar ilgai ilgai kalbės.

Jo <...> himnas „Lietuva, tėvyne mūsų“ ir dabar šimtus žmonių šimte vietų stačius sustato.“ Jei kada ką rašė apie kitą, visada pagarbiai, neužgaudamas, akcentuodamas tai, kas gera, kas turi bent kokią išliekamąją vertę, bet nenutylėjo ir to, kas taisytina. Pats susilaukdavo ne objektyvios kritikos, o anoniminių skundų ir pašaipų. Nors tokia situacija skaudino, nors gausybė neteisėtų skundų dvasinei vadovybei be galo žeidė, Vaižgantas tiesiog darė tai, kas jam atrodė svarbu. Darė nuoširdžiai, kviesdamas į tą veiklą įsitraukti kitus, nepykdamas, jei kas suko kitu keliu. Jis tiesiog iš prigimties buvo tolerantas, būtent todėl jį savo draugu laikė visiškai skirtingų pažiūrų žmonės. Vaižgantas buvo jungiamoji grandis, kuri savo skaidria siela stengėsi visus įkvėpti darbui. 1914 m. rašytą straipsnį jis taip apibendrina: „Taigi, tautiečiai: tautos darbe nėra mažų dalykų, ir nevalia apie nieką tautos dalykų pasakyti: – Tuščia jo.“ Ir pats nemane, kad kokias nors tema jam galėtų būti nesvarbi. Viskas buvo svarbu jo jautriai sielai. Štai todėl dabar, minėdami Vaižganto 150-ąsias metines, galime pasitikrinti, ką kiekvienu mums šiandien rūpimu klausimu pasakytų mūsų žilagalvis jaunuolis. Šiomet minime ir Šaulių sąjungos 100-ąsias metines. Vaižgantas dėmesingai stebėjo, kaip kuriama Šaulių sąjunga, visokeriopai rėmė savo bičiulių, Šaulių sąjungos kūrėjų veiklą. Sveikindamas Šaulių sąjungą, 1920 m. jis rašė: „Lietuviai, jei norime nepaliečiami būti, mes, maža tautelė, gyvendami ant tako, kuriuo iš visų keturių pasaulio šaulių maklinėja, būkime visi šauliai, kad ir mūsų vaikai jau apsigimtų šauliais! Tegu visi žino, jog lietuvius, tylus ir lėtas, nepuls nieko; bet jį puolus, kiekvienas, nežiūrėdamas savo amžiaus, griebsis ginklų ir gins savo nepriklausomybę.“ Šie žodžiai

galėtų būti išspausdinti ant atvirukų, kuriuos įsigydami remtume dabartinę Šaulių sąjungą.

Nerimą kelia šių dienų skaudulys – emigracija. Vaižgantą ji irgi jaudino: „Visos mūsų galvotojų priemonės, kaip čia mūsų išėivybė sulaikius, yra bevaisės ir, man rodos, bus bevaisės, kol visuomenės neišauklėsime drąsios, savistovės, savim tepasikliaujančios, iš kitų rankų nežiūrinčios.“ Vadinasi, visas tautos problemas gali išspręsti švietimas. Argi ne aktualus tiesiakalbis Vaižgantas? Jis nevensė pašiepti tų, kurie privalėtų tarnauti paprastam žmogui, norėjo, kad rašytojai atidžiai stebėtų tai, analizuotų kūryboje: „Kraunasi nauji tipai: valdininko, aferisto, spekulianto, fabrikanto, valstybės veikėjo, net mokslavirio; keičiasi sodžius, bunda į nepriklausomą gyvenimą, duoda kariuomenės; kariuomenė duoda vadų, drąsuolių, kentėtojų, karo aukų, klastininkų, išdavikų; kyla pramonė, plečiasi prekyba, bankai; riejasi partijos ir duoda netaikių žmonių; atgyja ir į politiką kišasi katalikybė. Visa tai nauja, visa to pas mus nebuvo. Nejaugi mūsų rašytojai visa to nemato?“ Pats reiklūs žvilgsniu stebėjo kiekvieną pokytį. Su džiaugsmu atkreipė visuomenės dėmesį į bičiulio Adomo Jakšto-Aleksandro Dambrausko knygą „Užgesę žiburiai“ (1930): „Jo malonybe protu vaduodamos, Jakštas barsto įsidėmėtinų aforizmų, savo sumanytų ir iš kitų pasiimtų. Dažnai nenusilaikai nenusijuokęs, kaip sūriai gelia jis žmonių iškrypimus. „Siuntė mane partijėlė, Vaikščiojau, vaikščiojau po visą šalėlę, Sėjau melą, sėjau šmeižtą, sėjau suktybėlę ir kt.“

Kartais skaitant Vaižganto raštus atrodo, kad ir šiandien jis yra aktualus, net pažangesnis už dabartinius viešus asmenis. Dar 1913 m. Vaižgantas, be galo gerbęs ir mylėjęs savo šeimos moteris – mamą ir seseris – žmogus, atvirai kalbėjo apie moteris. Jo mintys

nustebino ne vieną dvasinio luomo atstovą ir šiaip bendražygį: „Šiandien betgi jau absurdas būtų manyti, jog visos moters lygiai apsigema vienu talentu – gimdyti kūdikius, jog visos tedega viena vienoda kūno meile, noru susidaryti šeimynos gyvenimą. <...> Mokslo žinios skelbia mums moterų, ypatingai išlavinto proto pajėgų; jos profesoriauja, tyrinėjimus ir bandymus daro, galėtų advokatauti ar inžinieriauti.“ Tai buvo ir tebėra pažangu. Vaižganto mintis, pasakyta prieš šimtą metų, ir dabar aktuali: „Pasisakyk, kaip tu apsieini su moterimis, aš pasakysiu, kokios tu esi kultūros.“

Vaižgantas nusivildavo, jei reikalai dėl aplaidumo klostydavosi ne taip, kaip norisi: „Durniai nesėjami auga...“ (1899), bet ieškojo ne tų aplaidžių ir neatsakingų, o tų, kuriais galima pasiremti, nes buvo įsitikinęs: „Vieni pykimai nepastums dalykų.“

Dabar, minint 150-ąsias Vaižganto gimimo metines, galima klausti, iš kur jis sėmėsi tokios stiprybės, tokios meilės visiems ir viskam. Atsakymas tikriausiai būtų labai paprastas – iš gimtųjų namų, iš šeimos, iš tėviškės, apie kurią kalbėdamas akcentavo: „Aš čia gyvenau gamtos padavimų išpūdžiais ir taikių žmonių *meile*.“ Tai šeima įdiegė Vaižganto širdy paprastą nuostatą – siekti šviesos, regėti problemas ir stengtis jas spręsti. Jis buvo įsitikinęs: „Kam reikės blogybių, susieškos jų. Kam reikės gerumų, praeis nepamatęs blogybių.“ Tai nereiškia, kad blogybių jis nematė. Matė geriau ir aiškiau nei kiti. Tiesiog jis norėjo, kad Lietuvoje būtų šviesiau. Testamente įrašyti Vaižganto žodžiai plaukė iš jo širdies ir viso gyvenimo darbų: „Lietuvą ir lietuvius mylėjau, bet sentimentus jiems jau iškalbėjau savo raštuose – prašau pasiskaityti ir bus vis tiek, ar aš tebesu, ar nebesu“. Skaitykime Vaižgantą ir mokėsime spręsti nūdienos problemas.

2019 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Sudarė RITA VISKAITIENĖ

Rokiškio J. Keliuočio viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyriaus vedėja

Degutytė-Pitrėnienė, Gražina

Atadariau lunginyčias: Ailutes ir kiti paprovėjimai rytų aukštaičių tarmi ir rakiškėnų patarmi / Gražina Degutytė-Pitrėnienė. – Utena: „Utenos Indra“, 2018. – 77 [2] p.

Literatės Gražinos Degutytės-Pitrėnienės rytų aukštaičių tarme parašyti eilėraščiai ir trys prozos kūrinėliai. Knygelę sudaro devyni skyreliai ir autorės žodelis. Tai antroji šios autorės knyga.

XX respublikinė medžio drožėjų konkursinė paroda Liongino Šepkos (1907–1985) premijai laimėti: [parodos katalogas] / Rokiškio krašto muziejus; [sudarė Giedrė Spundzevičienė]. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2019. – 44 p.: iliustr. – Tiražas 300 egz. – ISBN 978-609-8189-09-4

Rokiškio krašto muziejaus išleistas jubiliejinės respublikinės medžio drožėjų konkursinės parodos, vykusios 2019 m. rugsėjo 17–spalio 26 d., Liongino Šepkos premijai laimėti katalogas. Pradžioje pristatomi visi 36 šios parodos autoriai iš 19 Lietuvos rajonų. Autoriai pateikiami abėcėlės tvarka, trumpai pristatomos jų biografijos ir eksponuojami darbai. Fotografijos Dariaus Baltakio ir iš asmeninių drožėjų albumų.

Graibus, Rimgaudas (1939–)

Didieji medžiai: poezijos rinktinė, 1975–2016 / Rimgaudas Valentinas Graibus; [dailininkas Alfonsas Čepauskas]. – [Vilnius]: Homo liber, 2019 (Vilnius: Petro ofsetas). – 295, [1] p.: iliustr. – Tiražas 350 egz. – ISBN 978-609-446-186-6 (jr.)

Kraštiečio poeto Rimgaudo Valentino Graibus 23-ioji poezijos knyga, išleista pasitinkant jo 80-ąjį jubiliejų. Rinktinę sudaro 4 dalys: Adresas; Tyliai vėjas prislinko; Meilės temperatūra; Septyni broliai.

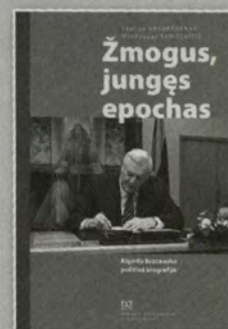
Grybkauskas, Saulius (1974–)

Žmogus, jungęs epochas: Algirdo Brazausko politinė biografija / Saulius Grybkauskas, Mindaugas Tamošaitis. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2019 (Vilnius: Standartų sp.). – 415, [1] p.: iliustr., faks., portr. – Santr. angl. – Bibliogr.: p. 381–405. – Asmenų r-klė: p. 406–415. – Tiražas 1000 egz. – ISBN 978-5-420-01811-8

Šioje monografijoje pateikiamas argumentuotas, gausiais archyviniais šaltiniais, daugelio interviu medžiaga, mokslinė ir publicistinė literatūra grįstas požiūris į vieno svarbiausių Lietuvos vadovų – Algirdo Brazausko – politinę veiklą.

Ilzenbergo dvaras ir ūkis = The Ilzenberg Manor and farm: [lankstinukas]. – : [Ilzenbergo dvaras], 2019. – [4] sulankst. lap.

Rokiškio rajone, Juodupės seniūnijoje, esantį Ilzenbergo dvarą ir ūkį pristatantis lankstinukas. Čia pateikiama informacija apie dvarvietės istoriją, dvaro emocines erdves, ekskursijas ir degustacijas. Pateikiamas ir Ilzenbergo dvaro emocinių erdvių žemėlapis. Gausiai iliustruotas nuotraukomis. Tekstas pateikiamas lietuvių ir anglų kalbomis.

Kabutavičienė, Stanislava

Užartas kelias namo: [eilėraščiai] / Stanislava Kabutavičienė. – Kaunas: Vitae Litera, 2019 (Kaunas: Vitae Litera). – 135, [1] p.: iliustr., portr. – Tiražas 50 egz. – ISBN 978-609-454-409-5

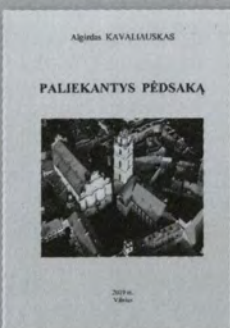
Tai pirmoji autorės, gyvenančios mažame bažnytkaimyje prie Latvijos sienos – Svainiškyje – knyga. Ji nebaigusi literatūros studijų, tačiau turėdama jautrią poetišką sielą, eiles rašo nuo pat vaikystės, yra aktyvi miestelio bendruomenės narė. Knygoje nemažai eilėraščių, skirtų jos gimtajam, dabar jau išnykusiam Kebelių kaimui, ir satyrinių eilėraščių, pašepiančių mūsų Seimą bei įvairias gyvenimo negeroves. Knyga iliustruota nuotraukomis iš asmeninių archyvų.

Kavaliauskas, Algirdas (1941–)

Jaunystės ypatumai: publicistika, poezija, proza / Algirdas Kavaliauskas. – Vilnius: InSpe, 2019. – 124 p. – Tiražas 125 egz. – ISBN 978-9955-710-17-2

Šioje kraštiečio Algirdo Kavaliausko knygoje nagrinėjamos Rytų Lietuvos, šalies gyvenimo aktualijos. Kai kurie rašiniai buvo išspausdinti valstybės laikraštyje „Lietuvos aidas“, Ignalinos rajono laikraštyje „Nauja vaga“, nacionaliniame Lietuvos istorijos laikraštyje „Voruta“ ir kt. Yra naujų, naujai suredaguotų, papildytų rašinių. Išskiriami keturi skyriai: Publicistika, Poezija, Proza. Knyga baigiama nuotraukų rinkiniu „Apie juos rašoma knygoje“.

Kavaliauskas, Algirdas (1941–)

Paliekantys pėdsaką: publicistika, bibliografija / Algirdas Kavaliauskas. – Vilnius: [InSpe], 2019. – 96 p.: iliustr., faks. – Tiražas 150 egz. – ISBN 978-9955-710-16-5

Tai knyga apie Vilniaus universiteto 1965–1969 metų istorikų kursą su nuotraukomis ir įžanginiu straipsniu apie atsakomybę. Panaudoti kurso istorikų prisiminimai, o gale – A. Kavaliausko 2016–2018 m. publikacijų bibliografija. Leidinys iliustruojamas autoriaus kūrinių viršeliais su skaitytojų autografais.

Keraitis, Alfonsas

Dar neužpustyti mūsų keliai / Alfonsas Keraitis. – Utena, 2019 (UAB „Utenos Indra“). – 96 p.: iliustr. – Tiražas 50 egz.

Tai buvusio ilgamečio Rokiškio mašinų gamyklos darbuotojo, literato prisiminimai apie paskutiniuosius darbo metus, bendraminčių įkurtą senjorų „Klubą – 37“. Sudėti ir pasveikinimų tekstai kolegoms – klubo nariams, pačių senjorų mintys. Knyga iliustruojama nuotraukomis iš autoriaus asmeninių albumų.

Liolys, Vladas (1927–)

Ilgesį šlamantys medžiai: poezijos rinktinė / Vladas Liolys. – Kaunas: Vitae Litera, 2019 (Kaunas: Vitae Litera). – 287, [1] p.: iliustr., portr. – Tiražas 50 egz. – ISBN 978-609-454-396-8 (jr.)

Tai septintoji Rokiškio krašto literato ir kraštotyrininko Vladio Liolio knyga. Tai nostalgiski paprasto, iš aukštaitiško kaimo išėjusio žmogaus širdimi rašyti posmai. Knygoje nemažai eilėraščių, skirtų brangiausiajam žmogui – motinai ir gimtajam kaimui. Daugelyje eilėraščių pamąstymai apie žmogaus būtį, susirūpinimas šiuolaikinės Lietuvos aktualijomis ir jos ateitimi. Skyrius „Nutolstantis aidas“ skirtas prieš metus anapilin išėjusiai poeto žmonai Alfonsai.

Mažeikienė, Danutė (1955–)

Jei galėčiau Tau kelią nuausti...: eilėraščiai / Danutė Tumonytė-Mažeikienė; iliustravo Raivydas Mažeikis. – Utena: Utenos spaustuvė, 2018. – 118 p.: iliustr. – Tiražas 300 egz. – ISBN 978-9955-35-220-4

Tai trečioji rokiškėnų literatų klubo „Vaivorykštė“ ir Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos narės Danutės Tumonytės-Mažeikienės poezijos knyga. Savo vaizdingais eilėraščiais literatė apdainuoja Aukštaitijos krašto rašytojo, dvasininko Juozo Tumo-Vaižganto, poeto kunigo Antano Strazdo, poeto Pauliaus Širvio, pedagogo, poeto Dano Kairio paveikslus.

Močiškytė, Meilutė (1956–)

Gyvenimas tarp bičių / Meilutė Močiškytė; redaktorė Indrė Klimkaitė; viršelį kūrė ir maketavo Regina Bagdonienė; Meilutės Močiškytės, Vinco Kibirkščio ir Lino Jakubonio nuotraukos. – Kaišiadorys, 2019. – 114 p.: iliustr. – ISBN 978-609-475-268-1

Tai trečioji bitininkystės konsultantės Meilutės Močiškytės knyga. Joje pateiktas ne tik išsamus bitininko darbų kalendorius, bet ir unikalūs pasakojimai apie daugiau nei 40 Sartų krašto bitininkų. Šios knygos bendraautoris ir dalies tekstų autorius – kraštotyriminkas, mokytojas Vincas Kibirkštis iš Antalieptės.

Papaurėlienė, Vida (1949–)

Išdygo žodis: eilėraščių rinktinė / Vida Papaurėlienė. – Šiauliai: Titnagas, 2018 (Šiauliai: Titnagas). – 255, [1] p. – Tiražas 200 egz. – ISBN 978-609-8176-27-8

Tai ketvirtoji literatės ir pedagogės Vidos Papaurėlienės knyga, kurią sudaro trys skyriai: „Mūs autografo vardas – Lietuva“, „Pilnatvės verdenė“ ir „Aš plauksiu debesiu“. Eilėraščių lyrinis subjektas veda skaitytoją džiugių išgyvenimų vieškeliais, stabteli prie pamatinių vertybių, stebi aplinką ir save, ieško dermės, glaudžiasi prie neišsemiamų ilgesio ir meilės versmių, kartais suklūsta skausmingų monologų parašėse.

Parulskis, Sigitas (1965–)

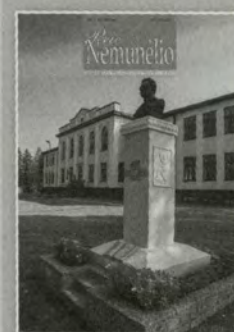
Subjektyvi kronika: [poezijos rinktinė] / Sigitas Parulskis; sudarytoja Dalia Satkauskytė. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018 (Petro ofsetas). – 280 p.: iliustr. + 1 garso diskas (CD). – (Gyvoji poezija, ISSN 2335-7053) – Santr. angl. – Tiražas [1000] egz. – ISBN 978-609-425-242-6

Tai trečioji kraštiečio poeto ir publicisto Sigito Parulskio poezijos rinktinė. Ji sudaryta ankstesnių jo poezijos knygų kontekste. Knygos pradžioje sudarytoja Dalia Satkauskytė pristato patį poetą ir jo poezijos rinktines. Rinkinys išleistas kartu su kompaktine plokštele.

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006–.

2018, nr. 2 (41). – 128 p.: iliustr. – ISSN 1822-6221

Šiame numeryje net trys publikacijos skiriamos Rokiškio kultūros ir švietimo įstaigų jubiliejams paminėti: Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos 95-osioms, Rokiškio krašto muziejaus 85-osioms ir Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos 100-osioms metinėms. Jubiliejinės publikacijos skiriamos ir Tėvo Stanislovo 100-mečiui, dailininko Antano Kairio 115-osioms, pedagogės ir poetės Irenos Janinos Vaičekauskaitės 90-osioms gimimo metinėms. Pristatomi rokiškėnai Steigiamajame Seime, Rokiškio žydų bendruomenė, tarpukario periodika, Bradesių kaimo istorija. Tradiciškai „Žurnalo svečias“ – literatūrinės Juozo Keliuočio premijos laureatas Venantas Mačiekus. Literatūriniame puslapyje – rašytojas Ričardas Gavelis, nauji Josifo Brodskio eilėraščių vertimai (vertėjas Arvydas Genys), Neringos Danienės pjesė „Nutildytos mūzos“. Dar kartą prisimenamas Rokiškio langinių fenomenas, prisistato jauna dailininkė Emilija Klemkaitė, kurios paveikslų reprodukcijos papuošė žurnalo puslapius. Žurnalo pabaigoje apžvelgiami 2018 metais išleisti rokiškėnų leidiniai.

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006– .

2019, nr. 1 (42). – 104 p.: iliustr. – ISSN 1822-6221

Dvi šio numerio publikacijos skiriamos „Rokiškis – Lietuvos kultūros sostinė 2019“ metams, kur pristatomi šių metų renginiai, šiems metams skirtų statulėlių laureatai. Pasaulio lietuvių metams skirta publikacija apie teisininką Feliksą Mackų. Vietovardžių metams pristatomi išnykę Duokiškio parapijos kaimai. Istorinės publikacijos supažindina su Tyzenhauzų Rokiškio dvaro sodyba, 1634 m. Rokiškio dvaro inventoriumi, Rokiškio krašto muziejuje saugomais Aleksandro, Marijos ir Elžbietos Pšezdzieckių rašytais laiškais buvusiai auklei Julijai Kietytei. Pristatomas ir Lietuvos kariuomenės karininkas, kariškosios spaudos žurnalistas, istorikas, švietėjas, knyginkas Petras Jakštas, kurio 120-osios metinės minimos šiemet. Pateikiama ir viena įdomi eilinio rokiškėno Jurgio Dagio gyvenimo istorija, primenanti daugelio to laiko tremtinių istorijas. Rokiškio 520-osioms metinėms skiriama prof. Liberto Klimkos publikacija „Rokiškio ir Vilniaus varpų sąsąuka“. Žurnalo svečias – rokiškėnas režisierius Justinas Kriščiūnas. Literatūriniame puslapyje – pažintis su poetu, vertėju ir publicistu Jonu Strielkūnu, kuriam būtų sukakę 80 metų. Žurnalo meniniam vaizdui pristatoma Domilės Kirstukaitės kūryba ir Rokiškio liaudies teatro režisieriaus Eligijaus Daugnoros filosofiniai apmąstymai apie teatro meną.

Puriuškis, Antanas (1934–)

Prisimena paauglys ir senjoras / [Antanas M. Puriuškis]. – Vilnius: Sorre, [2019]. – 163, [1] p.: iliustr., faks., portr. – Aut. nurodytas virš. – A. M. Puriuškių bibliografija: p. 129–133. – Tiražas 70 egz. – ISBN 978-609-8118-19-3

Autorius pirmiausia pateikia prisiminimus, kurie išsaugoti paauglio atmintimi. Toliau jis, tapęs jau senjoru, išsamiau pasakoja apie Narkūnų kaimo Puriuškius, savo darbovietes ir pareigas. Toliau pateikia turimą informaciją apie „Dainą apie Rokiškio bažnyčią“ ir jos galimus autorius. Prisimenamas penktasis narkūniečių susitikimas, įvykęs 2014 m., pateikiamas netgi jo dalyvių sąrašas, „Daina apie Narkūnų kaimą“.

Rokiški, Aukštaitijos krašte žavingas!: [kūrybos rinktinė] / sudarė Salvinija Kalpokaitė, Vida Papaurėlienė. – Utena: Utenos Indra, 2019. – 36 p.: iliustr. – Tiražas 50 egz. – ISBN 78-609-455-463-6

Tai Rokiškio rajono literatų klubo „Vaivorykštė“ narių kūrybos rinktinė. 2019 metais, dalyvaudami projekte „Rokiški, Aukštaitijos krašte žavingas!“, rajono literatai aktyviai įsiliejo į renginių ciklą, skirtą kultūros metų Rokiškyje veikloms. 18 literatų, pateikę vertinimo komisijai savo kūrybą, atskleidė, kas jiems, kūrėjams, Rokiškyje yra svarbu, kuo artimas ir mielas kiekvienam Rokiškio krašte gimusiam, gyvenančiam žmogui šis gimtinės kampelis. Tai 18 autorių prozos ir poezijos kūriniai. Leidinukas iliustruotas nuotraukomis iš literatų renginių.

Rokiškio krašto muziejus

2019 m. kalendorius / Fotografijos Dariaus Baltakio, Sigito Daščioro, Giedriaus Kujelio ir Virginijaus Stumbrio; Maketavo Giedrius Kujelis. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2019 (DRUKA). – 12 p.: iliustr. – Tiražas 250 egz.

Rokiškio krašto muziejaus išleistas kalendorius, gausiai iliustruotas nuotraukomis. Pradžioje pateikiamos šio muziejaus direktorės pavaduotojos Marijonos Mieliauskienės mintys, gale – projekto „Rokiškis – kultūros sostinė 2019“ programa „Kultūros vingiai: nuo Nemunėlio iki Nemuno“.

Rokiškio krašto muziejus

Rokiškio krašto žydai: istorija, atmintis, paveldas / sudarytojos Jolita Jurevičienė, Nijolė Šniokienė. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2019. – 80 p.: iliustr. – Tiražas 360 egz. – ISBN 978-609-8189-10-0

Rokiškio krašto muziejaus išleistoje knygoje pateikiamas istorinis Rokiškio krašto žydų bendruomenės sanklodos ir kaitos tyrimas, nagrinėjamas Rokiškio krašto žydų gyvenimas, jų palikimo įamžinimas, pateikiami Rokiškio krašto muziejuje saugomi su žydų gyvenimu susiję eksponatai. Ši knyga prasmingai papildys tiek mokslinių, tiek ir kraštotyrinių žinių visumą, paskatins gilinti ir plėsti turimas žinias apie litvakų indėlį į Lietuvos miestų gyvenimą.

Rokiškio rajonas. Savivaldybė

Verslo paramos sistemos kūrimas ir prieinamumas Žiemgaloje, Kuržemėje ir Šiaurės Lietuvoje [Elektroninis išteklius]: 2014–2020 m. Interreg V-A Latvijos ir Lietuvos bendradarbiavimo per sieną programos projektas. – Rokiškis: Rokiškio raj. savivaldybės J. Keliuočio viešoji biblioteka, 2019. – 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM). – Aprašyta iš disko dėžutės viršelio

Europos Sąjungos finansuojamas tarptautinis Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos projektas.

Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos istorija / sudarytoja Rita Viskaitienė. – Vilnius: Margi raštai, 2019. – 624 p.: iliustr. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-9986-09-492-0

Šiame leidinyje stengiasi pateikti kuo išsamesnį bibliotekos veiklos aprašymą, pradedant nuo pirmųjų jos gyvavimo dienų 1923 m. iki 2018 metų. Bibliotekos veikloje išskirti atskiri istoriniai etapai: Ištakos – Kauno centralinio valstybės knygyno Rokiškio skyrius (1923–1935 m.); Rokiškio valstybinė viešoji biblioteka (1936–1949 m.); Rajoninė biblioteka (1950–1975 m.); Vaikų literatūros skyriaus ištakos – rajoninė vaikų biblioteka (1950–1975 m.); Bibliotekų centralizacija – centrinė biblioteka (1976–1988 m.); Biblioteka atgimimo laikotarpiu (1989–1994 m.); Viešoji biblioteka (1995–2018 m.); Informacinių technologijų amžiuje (2001–2006 m.); Viešajai bibliotekai – Juozo Keliuočio vardas (2007–2017 m.); Viešoji biblioteka jubiliejiniais 2018 metais. Atskirai apžvelgiama svarbiausia projektinė veikla, bibliotekos leidiniai, pateikiamas „Viešosios bibliotekos darbuotojų sąvadas“, bibliografija bei pagalbinė pavardžių rodyklė. Gale – santrumpa anglų kalba.

Rudokas, Jonas (1936–)

Juozo Tūbelio laikai / Jonas Rudokas. – Vilnius: Vyzdys, 2019. – 320 p.: iliustr., faks. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-9955-705-32-1

Tai biografinė studija apie ypač nusipelnusio Lietuvos valstybės veikėjo, ilgamečio tarpukario Lietuvos ministro pirmininko Juozo Tūbelio gyvenimo kelią ir jo nuveiktus darbus. Knyga paremta literatūros, periodikos, archyvų medžiaga. Tai dešimtoji kraštiečio istoriko Jono Rudoko knyga istorine tematika.

Sakpilvis, Albinas

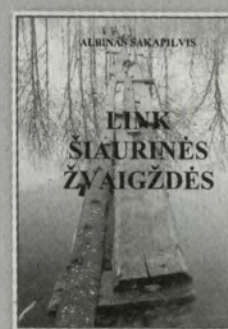
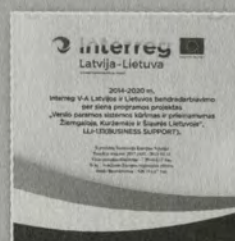
Stalino karvės pienas: [autobiografinis romanas] / Albinas Sakpilvis. – [Rokiškis]: Sakpilvis A., 2019. – 258 p.

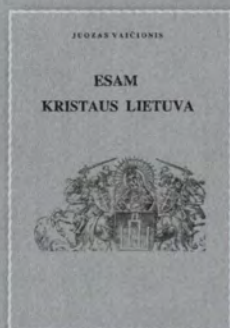
Tai autobiografinis kompiuterine technika namuose paties autoriaus spausdintas ir įrištas romanas. Viršelyje paties autoriaus darytos nuotraukos.

Sakpilvis, Albinas

Link šiaurinės žvaigždės: [eilėraščiai] / Albinas Sakpilvis. – Rokiškis, 2019. – 168 p.

Tai rajono literato Albino Sakpilvio eilėraščių apie buvusį sovietinį režimą, jo lagerius, tremtis ir visa tai turėjusius iškęsti arba mirti niekuo nekaltus žmones knyga. Viršelį puošia paties autoriaus nuotraukos.

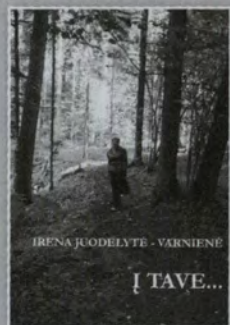

Vaičionis, Juozas (1926–2014)

Esam Kristaus Lietuva: Juozo Vaičionio rankraščiai; skirta Lietuvos Krikšto 600-mečiui / Juozas Vaičionis. – Vilnius: [Spausdino Vytautas Viskantas], 2019. – 79 p.: iliustr.

Savilaidos būdu išleisti Juozo Vaičionio rankraščiuose buvę eilėraščiai. Pradžioje trumpai apžvelgiama brolių Juozo ir Kazimiero Vaičionių veikla. Knygoje du skyriai: „Dieve, laimink Lietuvą“ ir „Krikščionybės žiburiai Lietuvoje“. Knygelė iliustruota nuotraukomis iš Vaičionių gyvenimo ir knygų viršelių nuotraukomis.

Varnienė, Irena (1953–)

Į Tave...: eilėraščiai [ir esė] / Irena Juodelytė-Varnienė. – Panevėžys: [Panevėžio spaustuvė], 2019 ([Panevėžys]: Panevėžio sp.). – 197, [1] p.: portr. – Tiražas 300 egz. – ISBN 978-609-8072-87-7

Tai antroji Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos narės Irenos Juodelytės-Varnienės poezijos knyga. Joje eilėraščiai ir esė, kuriuose vyrauja tautiniai, patriotiniai, etniniai, laisvės, namų, gyvenimo trapumo, meilės, žmogiškumo, gamtos ir asmens būsenų santykio ir šviesos ilgesio motyvai. Pradžioje autorės įžanginis žodis. Knygą iliustravo anūkė Simona Milvidaitė.

Vasiliauskienė, Vanda

Tarp dviejų krantų / Vanda Vasiliauskienė. – Rokiškis: V. Vasiliauskienė, 2019. – 304 p. – Tiražas 200 egz. – ISBN 978-609-475-350-3

Buvusios pedagogės, dirbusios Rokiškio ir Karaliaučiaus krašto mokyklose ir aktyviai dalyvavusios to krašto lietuvių bendruomenių veikloje, straipsnių rinkinys. Knygą sudaro 15 skyrelių. Surinkti straipsniai, publikuoti Rokiškio rajono laikraštyje „Gimtas Rokiškis“ ir Tilžės lietuvių kultūros draugijos „Birutė“ leistame laikraštyje „Naujoji Aušra“, kurį ir redagavo pati V. Vasiliauskienė.

Zakarka, Vidmantas (1959–)

Medžio darbų albumas / Vidmantas Zakarka; [sudarytojai Daiva Zakarkienė ir Mantas Zakarka]. – Panemunėlis [Rokiškio r.]: [V. Zakarka], 2019 (Vilnius: StepArc). – 63, [1] p.: iliustr., portr. – Tiražas 60 egz. – ISBN 978-609-475-288-9 (jr.)

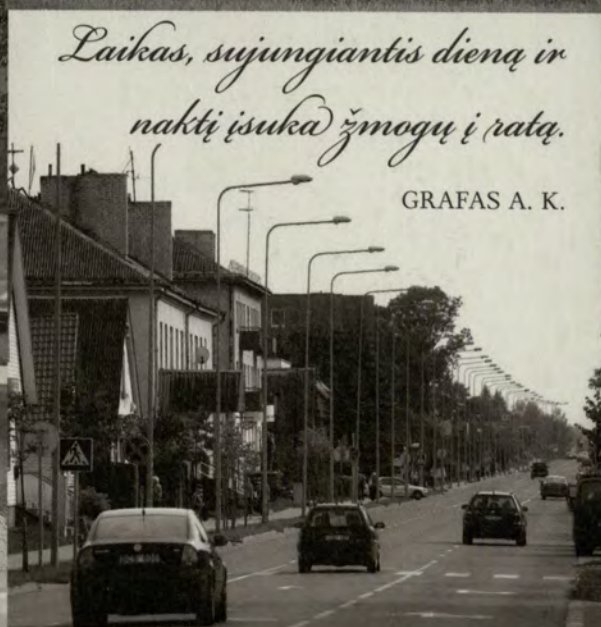
Šis albumas išleistas medžio drožėjo Vidmanto Zakarkos 60-mečio proga. Jame surinkti autoriaus medžio darbai nuo pat 2003 metų: daugiau kaip 300 įvairaus dydžio, paskirties ir medžiagiškumo kūrinių. Albumo leidyba rūpinosi ir kūrybinį, ažuolo medžiu kvepiantį menininko kelią stebi šeima: žmona Daiva, sūnus Mantas su žmona Justina, sūnus Saulius su žmona Vaida ir sūnumi Kristijonu, žmonos sesuo Rita su vyru Gunther ir sūnumi Domyku. Pradžioje supažindinama su drožėjo biografija, po to pateikiamos jo darbų reprodukcijos, apžvelgiamos jo surengtos parodos, plenerai, kita veikla.

Žagarys, Pranas (1931–)

Penktasis smūgis / Pranas Žagarys. – Kaunas: Vitae Litera, 2018 (Kaunas: Vitae Litera). – 201, [1] p. – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-609-454-359-3 (jr.)

Tai antroji kraštiečio Prano Žagario knyga, artimesnė esė rinkiniui. Daugumos jų personažai ir vietovės pasakojant pridengiami išgalvotais vardais, tačiau visi nutikimai yra tikrų autoriaus išgyventų įvykių aidas, nuolat papildomas pamąstymais, tiesiančiais tiltus tarp įvairių laikmečių ir pasakotojo šiuolaikinio gyvenimo suvokimo. Knyga skiriama senojo Jutkių kaimo žiniuonio Pranciškaus Stankevičiaus atminimui.

*Laikas, sujungiantis dieną ir
naktį isuka žmogų į ratą.*

GRAFAS A. K.

Albinas Kulišis.
Ciklas „Laikas“
Fragmentai, Rokiškis.

9.30 Eu.

008 (174.5)
K Pr 95

